
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2010

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2010

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

DEŇ A NOC V ŽIVOTE VOJSKA STAROVEKÉHO RÍMA

PAVOL VALACHOVIČ

VALACHOVIČ, P.: A day and night in the life of the Rome ancient army. *Vojenská história*, 1, 14, 2010, pp. 3–11, Bratislava.

The author deals with a part of the military actions in the history of the ancient Rome and it is the management of some concrete actions under concrete conditions. The questions of leading military actions overnight or during the day with its various consequences do not occur in scientific literature.

Military History. Rome. Ancient History.

Vojenským dejinám starovekého Grécka a Ríma sa neustále venuje pozornosť zo strany odborníkov i laikov. Vojenský veliteľia ako Alexander veľký, Gaius Iulius Caesar či kartaginský Hannibal sa pokladajú za najvýznamnejšie vojenské osobnosti dejín vôbec, a mnohé významné staroveké vojny sa dodnes rozoberajú ako vzory stratégie a taktiky i v súčasnosti. V odbornej literatúre sa do hĺbky rozoberá organizačná štruktúra vojsk starovekých národov, ich výzbroj a výstroj, hospodárske a sociálne dôsledky vojen.

V našom príspevku sa chceme venovať jednej stránke vojenských akcií v dejinách starovekého Ríma, vedeniu konkrétnych vojenských akcií v konkrétnych podmienkach. V odbornej literatúre sme sa nestretli s tým, že by sa venovala pozornosť práve otázke vedenia bojových akcií vo dne a v noci a rôznym dôsledkom.

DEŇ

Nie je prekvapujúce, že vojny a bitky sa odohrávali predovšetkým cez deň. Existuje množstvo svedectiev o tom, že veliteľia využívali predovšetkým deň na vedenie bitiek. Platilo to tak v ranom období, ako aj na konci republiky či v cisárskom období. Caesar si uvedomoval riziko vedenia bojov v noci a odmietal to so zdôvodnením, že „*vojak myslí skôr na vlastnú bezpečnosť ako na prísahu*“, a preto len v odôvodnených prípadoch používal noc pre vedenie bojových akcií.¹

Od najstarších dejín Ríma sa dodržiavali určité zásady vedenia bojov medzi Rimanmi

1 Caesar, *Bellum civile* I, 67.

a ich nepriateľmi. V bojoch medzi Aequami a Rimanmi sa pred príchodom noci obe vojská rozišli² a bojovalo sa až nasledujúci deň.

Nočné útoky vyvolávali zdesenie, pretože obrancovia často nevedeli, o čo ide. V boji proti mestu Tiburu využili nočný útok proti Rimanom, ale ráno sa situácia vyjasnila a Rimania nepriateľov zahnali.³

V bojoch proti Hernikom Rimania nevyužili príležitosť a neobsadili tábor nepriateľov, pretože „deň sa už chýlil ku koncu“.⁴ Podobne Samniti zaútočili na rímsky tábor, ale pretože sa začínala noc, útok odložili.⁵ Rímsky diktátor síce využil noc, aby odvedol svojich vojakov z tábora, ale prenasledovala ho nepriateľská jazda. Podobne v boji proti Etruskom Rimania „dali po západe slnka znamenie na ústup“.⁶

Mimoriadne bohaté údaje o spôsobe vedenia bojov poskytuje priebeh púnskych vojen, predovšetkým druhej, ktorá sa v prevažnej miere odohrávala na území Itálie a Hispánie. Marcellus a Hannibal bojovali pri Numistrone na juhu Itálie od rána od deviatej hodiny do večera. Nadchádzajúca noc prerušila boj. Rimania na druhý deň nastúpili opäť do boja, ale Hannibal v noci odtiahol a priznal tak svoju porážku.⁷ Podobne aj po bitke pri Baecule v Hispánii Scipio čiastočne zvíťazil, preto kartaginský Hasdrubal v noci stiahol svoje vojsko na príhodnejšie miesto.⁸

Boje cez deň poskytovali mnohé variácie postupu proti nepriateľovi. Publius Cornelius Scipio v boji proti Hasdrubalovi v Hispánii začal boj za úsvitu, aby sa nepriatelia nestihli najesť a preťahoval boje až do popoludnia, keď slnečná žiara, smäd a únava ničili nepriateľov. Púnske vojsko si nemohlo odpočinúť ani v noci, pretože Rimania na ráno plánovali obliehanie tábora. Cez deň však Hasdrubalovi spojenci začali prebiehať na rímsku stranu, preto Hasdrubal radšej v noci odtiahol.⁹

Keď Caesar bojoval proti Venetom, boje prebiehali od desiatej hodiny ráno až do západu slnka.¹⁰ Podobná situácia sa zopakovala aj v jeho boji proti Ariovistovi, ktorý pri západe slnka odvedol svoje vojsko späť do tábora a boj prerušil.¹¹ Takisto v bojoch pri Bibracte Caesarovi vojaci pri západe slnka prestali prenasledovať nepriateľov a vrátili sa podľa rozkazu do tábora.¹²

Tú istú taktiku nevyužívali len Rimania, ale aj nepriatelia, s ktorými bojovali. Počas židovskej vojny za vlády cisára Nerona pri obliehaní Gischaly židovský veliteľ Ján využil príležitosť a v noci utiekol do Jeruzalema so svojimi ozbrojencami, ale vzal so sebou aj mnohých zločincov a ich rodiny.¹³

2 Liv. III, 60.

3 Liv. VII, 12.

4 Liv. VII, 8.

5 Liv. VIII, 38.

6 Liv. IX, 32.

7 Liv. XXVII, 2.

8 Liv. XXVII, 18.

9 Liv. XXVIII, 15.

10 Caesar, Bellum Gallicum II, 15; predtým napr. I, 26.

11 Caesar, Bellum Gallicum I, 50.

12 Caesar, Bellum Gallicum II, 11

13 Jos. Fl. Židovská vojna IV, 2, 106.

NOC

Noc sa využívala skôr pre udalosti, ktoré boli pochybného charakteru. Boli to rôzne zra- dy, príprava pasce či snaha vyhnúť sa nepriateľovi po neúspešnej bitke alebo, keď niektorý veliteľ cítil, že jeho vojsko nie je pripravené bojovať so silnejším nepriateľom. Noc mala často ukryť nemorálne činy, ako o tom svedčí prípad kráľovského syna Lucia Tarquinia, kto- rý pod rúškom noci znásilnil Lucretiu pod hrozbou, že zabije jej otroka i ju samu, otroka potom uloží do jej postele a obviní ju zo smilstva. Hoci dosiahol, čo chcel, Lucretia neskôr všetko prezradila a aby si uchovala česť, spáchala samovraždu.¹⁴

Aj vo vojenskom živote hrala noc významnú, hoci skôr negatívnu úlohu. Od najstarších čias je známe dobytie a zničenie Tróje mykénskymi Grékmi. V noci sa obyčajne nebojova- lo, hoci vojská často stáli proti sebe, na noc sa rozišli do táborov bez toho, aby sa pustili do boja.¹⁵ Vojenský útok v noci bol veľmi nebezpečný, výsledok boja neistý, preto rímsky veli- tel Marcius, ktorý sa rozhodol pre nočný útok, musel zvolať vojakov a vopred ich obozná- miť so svojím zámerom.¹⁶

Boje v noci boli mimoriadne, čo Titus Livius obyčajne zdôrazňuje, napr. v bojoch medzi Volskami a Rómom.¹⁷ Podobne aj Volskovia a Aequovia zaútočili v noci na rímske vojsko, ale hoci spôsobili v rímskom tábore trochu zmätkov, v konečnom dôsledku neuspeli.¹⁸

Počas pobytu Scipionovcov v Hispánii Kartaginci vo dne v noci útočili na rímsky tábor, aby znepokojili a unavili rímskych vojakov. K rozhodujúcej bitke však došlo cez deň – v tej- to bitke Publius Cornelius Scipio zahynul.¹⁹

Noc sa mohla nepriaznivo podpísať pod víťazstvá i porážky jednej i druhej strany. Keď Sabíni dorazili k rieke Anio, do Ríma prišla o ich postupe správa, ktorá znepokojila obyva- teľov. Sabíni však po ceste prepadávali jednotlivé hospodárstva, obyčajne v noci ich vydran- covali, najedli sa a napili. Keď ich Rimania prepadli, boli natoľko unavení, že neboli schop- ní ani utekať. „*A tak táto sabinská vojna skončila ešte v tú noc, keď sa o nej rozniesla po Rí- me správa.*“²⁰

Podobne zaúradoval alkohol aj pri dobytí Syrakúz, ktoré síce Rimania dobyli v noci, ale pomohlo im to, že obrancovia sa v rozhodujúcu chvíľu opili.²¹

Počas vojny medzi Volskami a Rimanmi sa viedol úporný, ale nerozhodný boj. Pred prí- chodom noci sa obidve vojská rozišli zo strachu z toho, čo by mohlo nasledovať. Nechali le- žať ranených i veľkú časť batožiny a uchýlili sa na okolité pahorky.²²

V inej vojne medzi Rómom a jeho susedmi Camillus v noci previedol svoje vojsko k ne- priateľskému táboru na území Faliskov, aby až nasledujúci deň využil svoje výhodné posta- venie a zviedol víťazný boj.²³

14 Liv. I, 57.

15 Liv. III, 60.

16 Liv. XXV, 37-39.

17 Liv. IV, 9.

18 Liv. IV, 27.

19 Liv. XXV, 34.

20 Liv. II, 26.

21 Liv. XXV, 23- 24.

22 Liv. IV, 39.

23 Liv. V, 26.

Počas vojny so Samnitmi vojenský tribún Publius Decius podnikol nočný výpad a oslobodil svojich vojakov z obklúčenia.²⁴

Po porážke Rimánov obyvatelia mesta Satri tajne v noci prijali za svoje hradby.²⁵ Postumius vo vojne proti Samnitom nočným pochodom tajne odviezol svoje vojenské oddiely do hôr.²⁶ Vo vojne s tradičnými súpermi Samnitmi sa Rimania v noci pomiešali s nepriateľmi, čo im umožnila noc a ich zmätené pobiehanie. Následne Samnitov porazili.²⁷

Keď Rimania bojovali v roku 298 pred n. l. s Etruskami pri Velitrách pod Scipionovým vedením, bojovali väčšinu dňa, pričom sa prelialo množstvo krvi. Keď sa začalo zmrákať, obe strany boli neisté, ktorá z nich získala víťazstvo. Pretože v nasledujúcu noc Etruskovia opustili svoj tábor i bojisko, víťazstvo pripadlo Rimanom, ktorí mohli pochovať svojich mŕtvych.²⁸

L. Cornelius Rufinus pri útoku na mestá na Sicílii v noci vyložil časť svojej posádky a skryl ich do zálohy. Cez deň zaútočil na mesto, akoby pod tlakom nepriateľov ustúpil a vylákal obrancov mesta. Vojaci, ktorí sa v novi vylodili a ukryli do zálohy, potom mesto obsadili.²⁹

Prekvapivý nočný útok využil aj P. Cornelius Scipio Africký, ktorý zaútočil v noci na Syfakov tábor, pretože v ňom bolo veľa horľavého materiálu. Podpálil ho a v žiari ohňov zabíjal utekajúcich nepriateľov.³⁰

Nočné útoky takticky využíval numidský „barbar“ Jugurtha, ktorý sa púšťal do bojov s rímskym vojskom obyčajne podvečer, aby mu noc poskytla prípadnú možnosť úniku, ak by utrpel porážku.³¹

Taktika prerušených bojov, používaná celé stáročia počas obdobia rímskej republiky, sa využívala aj v cisárskom období. Theodosius bojoval proti Firmovi, ktorý sa vzbúril v Afrike, celý deň, ale keď sa zniesla noc, vojská sa rozišli.³²

V jednej z najrozhodujúcejších vojen neskorej antiky, ktorá výraznou mierou prispela k vývoju v poslednom storočí existencie Rímskej ríše, v bitke pri Hadrianopole v roku 378, poskytl viac možností na prerušenie bojov z jednej alebo druhej strany.³³ Avšak až noc prerušila obliehanie Hadrianopola Gótmami, ktorí ju využili na to, aby si ošetrovali rany.³⁴

Pod rúškom noci sa často slabšie vojsko, alebo vojsko, ktoré utrpelo príliš veľké straty, radšej stiahlo z bojiska a prenechalo ho druhej strane, ktorá to mohla chápať a chápala ako nepriateľovu porážku a svoje víťazstvo. V čase občianskej vojny medzi Caesarom a Pompeiom Pompeiov veliteľ Scipio pod rúškom tmy ustúpil.³⁵ V záverečnej fáze občianskej vojny Caesar po menšej porážke pri Dyrrhachiu využil noc – za súmraku poslal preč batožinu, a časť vojska o štvrtej stráži vyviedol z tábora. Napokon ale dodržal zvyky a dal zatrúbiť do

24 Frontinus, Vojenské lsti I, 5, 14.

25 Liv. IX, 16.

26 Liv. IX, 44.

27 Liv. X, 20.

28 Liv. X, 12.

29 Frontinus, Vojenské lsti III, 9, 4.

30 Frontinus, Vojenské lsti II, 5, 29.

31 Frontinus, Vojenské lsti II, 1, 13.

32 Amm. Marc. XXIX, 5.

33 Amm. Marc. XXXI, 7.

34 Amm. Marc. XXXI, 15, 1.

35 Caesar, Bellum civile III, 37.

boja.³⁶ Na druhý deň takisto využil noc, aby sa odpútal od Pompeia.³⁷ Napokon ale využil noc aj Pompeius – v noci vytiahol zo svojho tábora, pretože mu pre nedostatok krmiva kapali kone a jeho vojakom hrozili aj ďalšie nebezpečenstvá.³⁸

Taktika nočných vojenských akcií sa dala využívať nielen priamo na boj, ale predovšetkým na unavenie nepriateľa. Za vojny s Volskami Rimania celú noc obliehali nepriateľský tábor, takže nepriatelia sa nemohli vyspať. Cez deň potom podnikli rozhodujúci útok a zvíťazili.³⁹

Nočný ústup sa mohol využiť aj ako taktický zámer v nepriaznivej situácii. Keď v roku 208 zahynul konzul Marcellus, jeho spolukonzul Crispinus mal strach z Hannibala, a preto v noci tiahol s vojskom do hôr, aby našiel vyvýšené a bezpečné miesto.⁴⁰

Noc mohla prerušiť nielen bojové akcie vojska, ale aj vnútorné rozbroje v Ríme. Počas nepokojov v roku 494 pred n. l. sa ľud schádzal na nočných schôdzkach na Esquilíne alebo Aventíne, aby sa organizátori vyhli neorganizovaným stretnutiam.⁴¹ V roku 460 sa vnútropolitické boje odohrávali takisto zväčša v noci.⁴² Najprv sa vyhnanci a otroci (asi 2 500 ľudí) pod vedením Appia Herdonia sabinského v noci zmocnili Capitolu⁴³ a takisto v noci Rimania Capitol oslobodili.⁴⁴

Počas druhej púnskej vojny sa hispánsky politik Abelux rozhodol prebehnúť od Púnov k Rimanom, preto sa s nimi v noci dohodol, že prevedie hispánske deti ako rukojemníkov k Rimanom, čo aj nasledujúcu noc urobil.⁴⁵

Hannibal sa preslávil svojou stratégiou vedenia vojny proti Rímu, ale najmä svojou taktikou v jednotlivých bojoch, ktorú prispôboval momentálnej situácii. Stal sa tým jedným z najvýznamnejších vojvodcov staroveku a svojimi novátorskými akciami často zmiatol súpera. Do jeho arzenálu patrili aj neočakávané nočné akcie. Raz chcel zaútočiť na opevnené miesto pri Placentii v noci, ale stráže ho zbadali a útok odrazili.⁴⁶ Inokedy poslal časť svojho vojska pod Hannonovým velením v noci tajne vpred proti Gallom, ale k boju napokon došlo až cez deň.⁴⁷

Aj v námorných bitkách sa občas pokúsili využiť noc. V druhej púnskej vojne poslali Kartaginci svoje lode k Lilybeu na Sicílii tak, aby sa k nemu priblížili v noci a prekvapili Rimanov, ale tí ich zbadali, preto sa kartaginské lode stiahli a námorná bitka sa odohrala až cez deň.⁴⁸

Pompeius vo vojne s pontským kráľom Mithridatom umiestnil časť svojich vojakov do zálohy a ráno nalákal nepriateľov k svojim zálohám.⁴⁹ Takisto Mithridates sa pokúšal využiť noc a previedol svoje vojsko okolo Pompeiovho vojska.⁵⁰

36 Caesar, *Bellum civile* III, 75.

37 Caesar, *Bellum civile* III, 77.

38 Caesar, *Bellum civile* III, 62.

39 Liv. II, 64 – 65.

40 Liv. XXVII, 28.

41 Liv. II, 28.

42 Liv. III, 17.

43 Liv. III, 15.

44 Liv. III, 18.

45 Liv. XXII, 22.

46 Liv. XXI, 57.

47 Liv. XXI, 27.

48 Liv. XXI, 49.

49 Frontinus, *Vojenské lsti* II, 5, 33.

50 Frontinus, *Vojenské lsti* I, 7.

Známy je príbeh o obsadení Ríma Galmi. K Mestu sa priblížili pred západom slnka, ale pretože sa obávali nočnej tmy a polohy neznámeho mesta, utáborili sa mimo mesta a Rím obsadili až za bieleho dňa.⁵¹ V noci sa pokúšali obsadiť aj Capitol, kde sa uchýlili obrancovia Ríma, ale husi vo Venušinom chráme ich prezradili a Rimania ich úskočný plán odrazili.⁵²

Podobná vojenská akcia sa odohrala na Capitate aj oveľa neskôr. Počas občianskej vojny v rokoch 68/69 Solinus obsadil v noci Capitol.⁵³

Nie vždy sa nočný úskok alebo plán podaril. Počas druhej púnskej vojny Rimania poslali v noci Gaia Claudia Nerona s jazdou, aby obišiel nepriateľské vojsko a zasiahol v nasledujúcej bitke pri Nole. Bitka sa však odohrala bez týchto vojakov, pretože v noci zabúdili!⁵⁴ Pretože Púni v tejto bitke utrpeli porážku, nasledujúcu noc opustili svoje postavenie pri Nole, čím vlastne priznali svoju porážku.⁵⁵

Keď Gnaeus Pompeius (Veľký) utekal pred Caesarom z Itálie, dokonca v noci vyplával z Brundisia do Grécka,⁵⁶ čím sa zvyšovalo nebezpečenstvo nočnej plavby po mori, ktorému sa inak Rimania snažili vyhnúť.

Podobne jeho syn Gnaeus Pompeius (mladší) zistil, že Caesar má silnejšie vojsko, preto v noci spálil svoj tábor a presunul sa o niekoľko kilometrov ďalej od jeho vojska.⁵⁷ Podobne urobil aj o niekoľko dní neskôr.⁵⁸ Neskôr sa snažil využiť noc a zaútočil na Caesarovo vojsko, ale jeho útok sa skončil neúspešne.⁵⁹

Niektoré vojenské akcie z neskoršieho obdobia potvrdzujú názor Gaia Iulia Caesara o vedení vojenských akcií v noci a o nebezpečenstve vzniku zmätkov a chaosu. V čase židovskej vojny, vedenej Flaviom Vespasianom sa v noci malá skupinka Rimanov zmocnila jednej obrannej veže v Jeruzaleme, zatrubili na vojenské trúby a vyvolali obavy u ostatných obrancov mesta. Rimania vežu definitívne obsadili a začala sa záverečná fáza dobývania Jeruzalema.⁶⁰ Boj trval od „*deviatej hodiny večer až do siedmej hodiny ráno*“,⁶¹ čo bolo dosť mimoriadne a neobvyklé.

Počas bojov v Gallii Caesar častejšie použil noc na vedenie vojenských akcií. Pri obliehaní Bibracte využil noc a poslal obyvateľom obliehaného mesta pomoc.⁶² Aj neskôr, v čase občianskej vojny s Pompeiom a jeho stúpenkami, sa uchýľoval k „netradičnému“ spôsobu boja. Keď bojoval pri Munde, obyvatelia mesta sa sprisahali, že v noci prepadnú Caesarov tábor. Ten sa však o pripravovanom zákernom útoku dozvedel a sám dal nasledujúcu noc sprisahancov pozabíjať.⁶³ Inokedy Caesar prekazil Afraniovi a Petreiovi nočný presun z tábora tým, že sám vytiahol z tábora.⁶⁴

Nepriateľské aktivity v noci sa často chápali a posudzovali ako zákerné, a pre vojsko nie

51 Liv. V, 39.

52 Liv. V, 47.

53 Jos. Fl. Žid. vojna IV, 645.

54 Liv. XXIV, 17.

55 Liv. XXIV, 17.

56 Caesar, Bellum civile I, 28.

57 Caesar, Hispánska vojna 7.

58 Ibid. 10.

59 Caesar, Hispánska vojna 16, podobne aj 19.

60 Jos. Fl. Žid. vojna VI, 1, 68nn.

61 Jos. Fl. Žid. vojna VI, 1, 79.

62 Caesar, Bellum Gallicum II, 7.

63 Caesar, Hispánska vojna 36.

64 Front. Vojnové lsti I, 8, 8.

príliš vhodné (čestné) útoky. V občianskej vojne napr. Pompeius využíval skutočnosť, že Caesarovi vojaci pri nočnej strážii zapalovali ohne a boli tak viditeľní. Jeho vojaci preto vrhali svoje oštepky z tmy a mnohých vojakov takto zabili. Preto Caesar nariadil, aby strážne ohne boli zapálené na jednej strane tábora, ale vojaci sa mali zdržiavať na opačnej strane.⁶⁵

ÚSKOK

Noc bývala vhodným obdobím pre prekvapujúce úskoky, ktorými ten, kto ho použil, chcel zachrániť svoje vojsko. Hannibal musel tiež použiť nočný úskok. Keď mu Rimania zablokovali pri Casiline ceste, aby zachránil svoje vojsko, na rohy dobytky uviazal otičky slamy a prútiat, zapálil ich a hnali ich na postavenie Rimanov v priesmyku. Dobytky sa rozbeholi po lese, rozširovali oheň a Rimania sa stiahli z priesmyku, čím sa Hannibalovi otvorila cesta na ústup.⁶⁶

Keď Hannibal neskôr obliehal spomenuté Casilinum, rímsky veliteľ dal v noci hádzať do rieky, ktorá pretekala mestom, do vody sudy s obilím, aby pomohol obliehaným, ktorí trpeli nedostatkom potravín.⁶⁷

Hannibal sa snažil využiť každú príležitosť, aby upevnil svoje postavenie v Itálii. Keď v boji zahynul konzul Marcellus, zmocnil sa jeho mŕtvoly aj jeho pečatného prsteňa. Rozhodol sa ho využiť tak, že napísal list, potvrdený pečatným prsteňom mŕtveho, v ktorom žiadal mesto Salapia, aby mu v určený deň otvorili brány. Druhý konzul Crispinus sa však krátko predtým dozvedel o tom, že Marcellovo telo sa dostalo do rúk nepriateľa, ktorý by mohol využiť jeho pečatný prsteň, preto varoval obyvateľov mesta. Keď Hannibal prišiel k mestu o štvrtej nočnej hliadke (o piatej nadržanom), obyvatelia už boli pripravení, prichystali Hannibalovi pascu a Hannibal v následnom boji stratil časť svojich vojakov.⁶⁸

Zaujímavý úskok použil Titus Didius. Po bitke v Hispánii dal rýchlo v noci pochovať väčšinu svojich padlých vojakov. Nepriatelia ráno vyšli na bojisko a zistili, že majú oveľa viac padlých ako Rimania, a preto priznali svoju porážku a podrobili sa.⁶⁹

Vojenskú leš použil aj Hasdrubal, ktorého vojsko sa dostalo do obklúčenia. Kartaginský veliteľ navrhol Rimanom rokovania, pričom cez deň rokoval o podmienkach, za ktorých by sa mal vzdať a vždy v noci vyviedol časť vojska z obklúčenia. Tieto rokovania trvali niekoľko dní, takže sa mu podarilo zachrániť veľkú časť svojho vojska.⁷⁰

Takisto zaujímavú leš využil Publius Vacinius, keď zablokoval Spartaka s vojskom. Vo svojom tábore dal uviazať ku kolom mŕtvych otrokov, ako keby strážili tábor, a v noci s ostatnými vojakmi opustil priestor bojov.⁷¹

65 Caesar, *Bellum civile* III, 50.

66 Liv. XXII, 16-17.

67 Liv. XXIII, 19.

68 Liv. XXVII, 28.

69 Front. *Vojnové lsi* II, 10, 1.

70 Liv. XXVI, 17.

71 Frontinus, *Vojenské lsi* I, 5, 22.

ZRADA

Noc rôzni historici často spájali so zradou jednej alebo druhej strany, pričom obyčajne z kontextu vyplýva, že to hodnotili negatívne. Syn posledného rímskeho kráľa Lucius Tarquinius, ktorý po dohode s otcom chcel zničiť opozíciu v Aricii, dal tajne v noci priniesť do domu aricijského Turna zbrane. Pred svitaním ho potom obvinil pred latinskými predstaviteľmi, že Turnus pripravuje prevrat, Turna odsúdili a popravili utopením.⁷²

Susedia a súperi Rimanov Aequovia dobyli osadu Vitelliu „zradou v noci“.⁷³ Inokedy Aequovia už za svitania napadli Rimanov, ktorí boli spočiatku zmätení, ale keď sa rozvidnelo, stratili strach z neúspechu a pokračovali v boji.⁷⁴

Avšak ani Rimania sa nezriekali použitia zrady. Raz takto dobyli mesto Nequinum, keď prebehlici z mesta priviedli 300 prezlečených rímskych vojakov do mesta, obsadili bránu a bez boja sa ho zmocnili.⁷⁵ Podobne zradou dobyli aj Tarent. V noci poslali do mesta vojaka, ktorý s veliteľom strážnej jednotky dohodol zradu a keď za prvej nočnej hliadky začalo dobýjanie mesta, jeho vojaci zložili ako prví zbrane.⁷⁶

NOČNÝ ÚTEK ALEBO ÚSTUP

Keď sa veliteľovi a vojsku nedarí v boji, jedným z možných krokov je taktický ústup, prípadne až útek z bojiska. Scipio po prvej porážke Hannibalom pri Páde rozkázal, aby vojsko v noci zbalilo tábor a stiahol sa od Ticina k Pádu, aby na voroch prepravil svoje vojsko na druhý breh.⁷⁷

Po veľkých víťazstvách v Itálii však Hannibal stratil iniciatívu a často musel sám ustupovať pred rímskym vojskom. V dvanástom roku druhej púnskej vojny Hannibal musel využiť noc a tiahnuť so svojím vojskom z tarenského boja do Bruttia, aby sa nezrazil s dvomi rímskymi vojskami.⁷⁸

Noc musel Hannibal využiť niekoľkokrát v boji pri Grumente. Rímsky konzul totiž poslal v noci päť kohort, aby obsadili výšinu a v rozhodujúcom boji sa zapojili do boja. Nasledujúcich niekoľko dní Rimania tlačili na Hannibalovo vojsko, až musel v noci opustiť bojisko. Rimania ho nasledovali až k Venusiu, kde ho opäť porazili a Hannibal musel opäť v noci ustúpiť k Metapontu.⁷⁹

Kartaginské vojsko bolo zložené z rôznych národov, ktoré mali svoje vlastné zvyklosti aj vo vedení boja. V bitke pri Metaure Hasdrubalove jednotky, zložené z galských bojovníkov, spôsobili jeho porážku, pretože sa v noci uložili spať bez ohľadu na to, že sa bojovalo. Neboli zvyknutí ani na dlhé nočné pochody, preto počas boja boli unavení a dali sa hromadne pozabíjať alebo zajať.⁸⁰

Pred bitkou pri Metaure sa Hasdrubal stretol s rímskym vojskom a všimol si, že mno-

72 Liv. I, 51.

73 Liv. V, 29.

74 Liv. V, 28.

75 Liv. X, 10.

76 Liv. XXVII, 15.

77 Liv. XXI, 47.

78 Liv. XXVII, 40.

79 Liv. XXVIII, 41 – 42.

80 Liv. XXVII, 48.

hí vojaci majú úplne inakšie štíty, že ich je oveľa viac a sú inak opálení po dlhom pochode. Preto sa domnieval, že proti nemu stojí nové vojsko. Dal rozkaz, aby sa jeho vojsko po prvej nočnej hliadke stiahlo, ale počas nočného pochodu vznikol v jeho vojsku chaos a problémy.⁸¹

V občianskej vojne medzi Pompeiom a Caesarom Pompeius v noci utiekol z bojiska pri Dyrrhachiu, hoci bitka ešte vôbec nebola rozhodnutá, dokonca jeho vojsko malo mierne lepšie postavenie.⁸² Aj africký kráľ Juba utekal pred Caesarovým vojskom v noci.⁸³

Noc a deň hrali v živote rímskeho vojska významnú, ale rozdielnu úlohu. Pre rozhodujúce bitky sa využíval deň, čo bolo dané aj všeobecnými podmienkami pre možnosti komunikácie, velenia a organizovania boja, aby nedochádzalo k zmätkom, chaosu či nedorozumeniu. Noc sa pre boj využívala len v mimoriadnych prípadoch, väčšinou pri príprave pascí, lestí alebo, aby sa slabšie vojsko odpútalo od silnejšieho. Antickí historici posudzovali takéto akcie skôr negatívne, aj keď chápali ich použitie ako východisko z núdze. V každom prípade uvedené príklady poukazujú na jednu charakteristickú črtu starovekého vojenstva.

P. VALACHOVIČ: TAG UND NACHT IM LEBEN DES RÖMISCHEN HEERES

Tag und Nacht spielten im Leben des römischen Heeres eine bedeutende, jedoch unterschiedliche Rolle. Am Tage wurden Kämpfe geführt, was auch mit allgemeinen Bedingungen für die Kommunikation, Führung und Organisation des Kampfes zusammenhing, um Missverständnissen und Chaos vorzubeugen. In der Nacht wurden nur selten Kämpfe geführt, vor allem wurden Fallen gestellt oder Täuschungsmanöver durchgeführt. Die Historiker der Antik bewerteten diese Unternehmen gerade nicht positiv, obwohl sie dies als Notausweg befanden. Die angegebenen Beispiele weisen auf jeden Fall auf ein charakteristisches Merkmal des Militärwesens in der Zeit der Antik hin.

81 Liv. XXVII, 47.

82 Caesar, Bellum civile III, 96.

83 Caesar Africká vojna 91.

PAŠIOVÝ OLTÁRNY TRIPTYCH Z HRONSKÉHO BEŇADIKA VO SVETLE VÝVOJA MILITÁRIÍ

VLADIMÍR ČEPELA

ČEPELA, V.: Passion Calvary altar from Hronsky Beňadik in the light of the development of militaries. *Vojenská história*, 1, 14, 2010, pp. 12–32, Bratislava.

The author in his article analyses a table Passion Calvary altar from Hronsky Beňadik from the point of the armament military equipment/weapons and armour development in the first third of the 15th cent. He claims that the work, in 1427 created by a painter- Master Thomas de Coloswar; Transylvania, has got a decisive style connection with a Prague panel painting from a pre-hussits period. The altar was made as a request of Nicholas, from a Benedictines Closter in Hronsky Beňadik, belongs to the most decisive landmarks of the international Gothic in Central Europe. It bears, at least, the same importance for the research of the military armaments in the current Slovakia and the Hungarian Monarchy as such. On the panel painting there are armed soldiers of the west possibly identified; based on their equipment; with the urban environment, or with the upper class, or the court. The armour is in its most decisive characteristics identical with the ones present in the current Czech and German picture sources. The cold weapons, captured on the panels of the altar, are the same as the weapons used at the time in central Europe. There is an interesting point to be mentioned here: the oldest iconographic record of an awl from Slovakia in its original form, also known from Czech archaeological finding. The shooting weapons are represented by a composite bow – a typical weapon of the Hungarian light cavalry and infantry.

Military History. – Art history. Slovakia. 15. century. Hronský Beňadik. Calvary altar.

Jedným z najvýznamnejších ikonografických prameňov pre poznanie vývoja militárií v prvej tretine 15. storočia na našom území je tabuľový oltár – pašiový triptych z *Hronského Beňadika*. V odbornej literatúre je táto pamiatka stredoeurópskeho významu, popri názve *Pašiový oltár z Hronského Beňadika*, známa tiež ako *Pašiový oltár Tomáša z Kluže*.

Historici umenia, už od 19. stor., venujú oltáru náležitú pozornosť. Jeho tabule bývajú často zaraďované aj do obrazovej prílohy vojenskohistorických publikácií. Okrem prevažne stručných komentárov, sa však podrobnejšiemu rozboru militárií vyobrazených na oltáre doteraz venoval iba M. Huťka.¹ V našom príspevku sa pokúsime zaplniť existujúcu medzeru a zároveň prispieť k zvýšeniu záujmu o túto pamiatku.

1 HUŤKA, M.: *Ochranná zbroj v kontexte neskorostredovekého vojenstva na Slovensku v období od začiatku 14. do polovice 15. storočia*. Dizertačná práca. Bratislava : Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 2007, s. 123-125. Prehľad základnej literatúry o *hronsko-*

Základné informácie o okolnostiach vzniku oltára máme vďaka nápisovej tabuli z dnes už neexistujúcej oltárnej predely. Z nej sa dozvedáme, že oltár dal v roku 1427 zhotoviť „honorabilis vir“ pán Mikuláš z kláštora sv. Benedikta, syn Petra, lektor a kanonik v Győri a kantor kráľovskej kaplnky v Budíne. Mikuláš bol zrejme aj autorom obsahovej koncepcie diela, ktoré malo ako *memoria* zabezpečovať príhovory P. Márie, sv. Egídia a všetkých svätých za jeho dušu, ako aj za duše jeho rodičov, príbuzných a priaznivcov. Samotnú realizáciu diela vykonal magister Tomáš, maliar zo sedmohradskej Kluže.²

Oltár bol pôvodne umiestnený buď v kostole benediktínskeho opátstva, alebo vo Farskom kostole sv. Egídia v Hronskom Beňadiku. Okolo roku 1872, pred neogotickou renováciou kláštorného kostola, boli tabule oltára (údajne ešte v Hronskom Beňadiku rozrezané) prevezené do Ostrihomu. Tu sa stali (od r. 1875) súčasťou expozície obrazovej galérie arcibiskupa J. Simora. Pred rokom 1890 sem bola prevezená i predela s nápisom a erbom kráľa Žigmunda. V roku 1905 však bola zničená pri požiari.³ V súčasnosti sú tabule oltára súčasťou expozície *Kresťanského múzea (Keresztény Múzeum Esztergom)*.

Nápis na predele je jedinou písomnou (a teda konkrétnou) zmienkou o maliarovi Tomášovi z Kluže (rum. Cluj-Napoca, nem. Klausenburg, maď. Kolozsvár). Všetky ostatné informácie, ktoré máme dnes k dispozícii, sú výsledkom kunsthistorického bádania. Štýl a technický postup maľby naznačujú, že maliar patril k okruhu pražského tabuľového maliarstva prvých dvoch desaťročí 15. stor. a pravdepodobne reprezentuje jeho, dnes stratenú, vrstvu druhej fázy *krásneho slohu*. Hoci tá bola ovplyvnená predovšetkým dvorským umením Francúzska, niektoré rysy Tomášovej maľby poukazujú na súvislosť s maliarstvom severoitalianskej *internacionálnej gotiky*. Tomáš z Kluže, podľa všetkého, patril do okruhu umenia Žigmundovho dvora v Budíne. Jeho výrazné štýlové prepojenie s pražskou tabuľovou maľbou predhusitského obdobia dovoľuje predpokladať, že sa v Prahe vyučil a nejaký čas tu aj pôsobil. Angažmán na Žigmundovom dvore mohol získať práve vďaka schopnosti presvedčivo evokovať štýlom maľby politickú a kultúrnu prestíž predhusitskej Prahy.⁴

OPIS OLTÁRA

Oltár, riešený ako triptych, mal pôvodne deväť tabúl. Dolná tabuľa zadnej strany ľavého krídla oltára sa nezachovala. Na veľkej strednej tabuli a prednej strane oboch krídel sú zná-

beňadickom Pašiovom oltáre uvádza najnovšie TAKÁCS, I. (Hrsg.): *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismund von Luxemburg 1387-1437*. Mainz : Philipp Von Zabern 2006, s. 586. Ďalšie bibliografické prehľady pozri napr. v: BURAN, D. (ed.) a kol.: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : Slovenská národná galéria a Slovart 2003, s. 699; CSÉFALVAY, P. (Hrsg.): *Christliches Museum Esztergom*. Budapest : Corvina 1993, s. 174. Tieto publikácie spolu s MUCSI, A.: *Kolozsvári Tamás*. Budapest : Corvina 1969 a RADOCSAY, D.: *Gotische Tafelmalerei in Ungarn*. Budapest : Corvina 1963 nám boli hlavným podkladom pre ikonografický rozbor oltára.

- 2 „Item istam Tabulam fecit fieri honorabilis vir dominus Nicolaus de sancto benedicto, filius Petri dicti Petws, Lector et Canonicus ecclesie Jauriensis, Cantorque Capelle Regie maiestatis per magistrum Thomam pictorem de Coloswar. Ad honorem sancte et individue trinitatis et virginis matris gloriose et sancti Egidi et omnium sanctorum, ut ipsi intercedere dignentur pro anima eius et animabus parentum et consanguineorum et omnium benefactorum suorum in conspectu domini nostri ihu. xpi. Amen. Anno domini. m. cccc°xx°VII°“. CIDLINSKÁ, L.: *Gotické krídlové oltáre na Slovensku*. Bratislava : Tatran 1989, s. 38; CSÉFALVAY, P. (Hrsg.): ref. 1, s. 172; BURAN, D. (ed.) a kol., ref. 1, s. 698; TAKÁCS, I. (Hrsg.), ref. 1, s. 582.
- 3 CSÉFALVAY, P. (Hrsg.), ref. 1, s. 172; BURAN, D. (ed.) a kol., ref. 1, s. 698. Jej presný tvar a znenie nápisu dnes poznáme vďaka zmienke v monografii N. Knauza (KNAUZ, N.: *A Garam melletti Szent-Benedeki apátság I-II*. Budapest 1890). CSÉFALVAY, P. (Hrsg.), ref. 1, s. 172, 174.
- 4 BURAN, D. (ed.) a kol., ref. 1, s. 698-699.

zornené pašiové výjavy, tri zachované tabule zo zadnej strany krídel obsahujú tri udalosti zo života svätcov, ku ktorým mal donátor a jeho rodina osobný vzťah (sv. Benedikt, sv. Mikuláš a sv. Egídius). Súčasťou oltára bola vyššie spomenutá predela.

Horná časť strednej tabule je ukončená oblúkom v tvare oslieho chrbta, z ktorého vyrastá na ráme štylizovaný ľaliový kvet. Krídla sú dnes v neogotických rámoch. Okraje horných obrazov sú mierne vypuklé a vo vrchole majú nízky obdĺžnikový výstupok. Toto riešenie je zrejme výsledkom úpravy v minulosti, lebo pôvodné horné ukončenia krídel vždy zodpovedali hornému ukončeniu skrine alebo tabule. Rovnaké ukončenie majú aj horné časti krídel.

Ak bol triptych zatvorený, ukazovali sa obrazy svätcov, pri jeho otvorení sa objavil cyklus kristologických výjavov v tradičnom usporiadaní (od *Modlitby na Olivovej hore* a *Nesenie kríža cez ústrednú Kalváriu* po *Zmŕtvychvstanie* a *Nanebovstúpenie Pána*). Maliar použil množstvo nápisových pásov s biblickými citátmi vzťahujúcimi sa na konkrétnu namaľovanú udalosť.

Ikonografický obsah oltára bol podľa všetkého určený objednávatelom Mikulášom. Jeho portrétnu podobizeň maliar zvečnil v popredí scény *Ukrižovania*. Ďalšou zobrazenou súdobou postavou je kráľ Žigmund Luxemburský. Umelec ho zachytil ako rímskeho stotníka na bielom koni taktiež na ústrednom obraze *Kalvárie*. Ide o sakrálny identifikačný portrét, bežný v Žigmundovom dvorskem umení. Nie je tiež vylúčené, že tvár Longina, prebodávajúceho kopijou Kristov bok, zachytáva črty dvorského literáta Oswalda von Wolkenstein.⁵

TEMATICKÉ ROZLOŽENIE MALIEB

Stredná tabuľa

1. Ukrižovanie (242 x 177 cm)

Predné strany krídel

2. Kristus na Olivovej hore – horná tabuľa ľavého krídla (90 x 67 cm)
3. Nesenie kríža – dolná tabuľa ľavého krídla (87 x 68,5 cm)
4. Nanebovstúpenie Krista – horná tabuľa pravého krídla (90 x 71,5 cm)
5. Zmŕtvychvstanie Krista – dolná tabuľa pravého krídla (87 x 68,5 cm)

Zadné strany krídel

6. Sv. Benedikt v jaskyni – horná tabuľa ľavého krídla (90 x 68,5 cm)
7. Dolná tabuľa ľavého krídla chýba
8. Smrť sv. Egídia (zázrak s laňou) – horná tabuľa pravého krídla (89,5 x 69 cm)
9. Sv. Mikuláš robí zázrak s obilím – dolná tabuľa pravého krídla (88,5 x 69 cm)⁶

5 CIDLINSKÁ, ref. 2, s. 11, 37, 38; BURAN, D. (ed.) a kol., ref. 1, s. 698; CSÉFALVAY, P. (Hrsg.), ref. 1, s. 172; MUCSI, ref. 1, s. 6, 7, 10, 12.

6 CSÉFALVAY, ref. 1, s. 172. L. Cidlinská mylne uvádza ako chýbajúcu dolnú tabuľu zadnej strany pravého krídla oltára. CIDLINSKÁ, ref. 2, s. 37.

ZBRANE, OCHRANNÝ ODEV, VOJENSKÁ SYMBOLIKA – ANALÝZA MATERIÁLU

Ozbrojenci s militáriami sa nachádzajú predovšetkým na troch tabuliach s pašiovou tematikou, a to: *Nesenie kríža* [obr. 1], *Ukrižovanie* [obr. 2, 3] a *Zmŕtvychvstanie Krista* [obr. 6]. V scéne *Sv. Egídius s laňou* je strelec vyzbrojený reflexným lukom [obr. 4] a vo výjave z *legendy o sv. Mikulášovi* má kupec na opasku zavesenú dýku [obr. 5].

ZBRANE

CHLADNÉ ZBRANE

Z *pobočných chladných zbraní* sa v malbách objavuje *krátky meč* a *dýka*. **Krátky meč** (lat. *gladius*, nem. *kurtz swert*⁷) nachádzame vo výjavoch *Nesenie kríža*, *Ukrižovanie* a *Zmŕtvychvstanie*. Ani raz však nie je zobrazený celý a bez pošvy, takže sa nedá určiť typ čepele. Vo výjave *Nesenie kríža* ho má na ľavom boku zavesený bojovník v červenom vypchávanom kabátcí bijúci Ježiša palicou. Je vidieť iba hlavica (typ »I«, resp. »J« typológie E. Oakeshotta⁸) a časť rukoväte. Rovnako len časť rukoväte s hlavicou vidíme u jedného zo strážcov *Božieho hrobu* v scéne *Zmŕtvychvstanie*. Tu ide pravdepodobne o hlavicu typu »J.1«.⁹ Druhý zo strážcov (spiaci) má na ľavej strane zavesený *meč* s krátkou rukoväťou, oválnou hlavicou (asi typ »J«) a k hrotu sa pravidelne zužujúcou čepelou.¹⁰ *Záštitá meča* je taktiež krátka, mierne vyhnutá smerom k čepeli (typ »7« typológie E. Oakeshotta¹¹). V jej strednej časti, pri ústí čepele, má tzv. „*tašku*“. Ide o neforemný dvojité vyrezaný kúsok kože, v strede prederavený, ktorý sa zvrchu nasunul na rukoväť a upevnil tak (medzi záštitu a drevené obloženie rukoväte), že jeho laloky z oboch strán zakrývali ústie čepele v mieste nasadenia záštity. Tieto laloky boli často pokryté mosadzným plechom a zdobené.¹² *Taška*, podľa všetkého, mala čepeľ uloženú v pošve chrániť pred vlhkosťou. Posledné vyobrazenie *meča* nájdeme na ústrednej tabuli *Ukrižovania*. Na segmentovom kovovom rytierskom páse ho má zavesený kráľ *Žigmund Luxemburský* stvárnajúci rímskeho stotníka. V porovnaní s predchádzajúcim *mečom* ide o luxusný exemplár, o čom svedčí zdobenie *tašky* a pošvy *meča*. Jeho hla-

7 Delenie *mečov* na *kurtz swert* (s jednoručným držaním) a *langen swert* (s dvojučným držaním) sa objavuje v neskorostredovekých nemeckých *Fechtbücher*. Týchto pôvodných termínov sa pridržame aj my.

8 OAKESHOTT, E.: *The Sword in the Age of Chivalry*. Woodbridge : Boydell & Brewer Ltd 2006, s. 96.

9 OAKESHOTT, ref. 8, s. 103, 104.

10 I keď čepeľ nevidno, mierny náznak hrany prechádzajúcej stredom pošvy dáva tušieť, že má kosoštvorcový priez. V tom prípade, i s ohľadom na celkový tvar zbrane, by mohlo ísť o čepeľ typu »XV« typológie E. Oakeshotta. OAKESHOTT, ref. 8, s. 56-59.

11 OAKESHOTT, ref. 8, s. 116.

12 Pre označenie tejto časti zbrane nie je v slovenčine ustálený termín, preto pomenovanie *taška* považujeme za orientačné. Vychádzame pritom z termínu („*e Tasche*“), ktorý zaviedol autor prvej väčšej syntézy o európskej výzbroji W. Boenheim. BOEHEIM, W.: *Handbuch der Waffenkunde. Das Waffenwesen in seiner historischen Entwicklung von Beginn des Mittelalters bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*. Leipzig : E. A. Seemann 1890, s. 251. Poľskí autori A. Nadolski a A. Nowakowski použili termín „*nasada*“. NADOLSKI, A.: *Polska broń. Broń biała*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź : Ossolineum 1984, s. 21; NOWAKOWSKI, A.: *Uzbrojenie średniowieczne w Polsce (na tle środkowoeuropejskim)*. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1991, s. 50. E. Oakeshott použil dva termíny: „*chappe*“ (= *cape*) a „*rain-guard*“ (teda „*pláštenka*, *kapučňa*“, resp. „*krytie proti dažďu*“). *Taška* bývala i celokovová a často zdobená (postriebrená, pozlátená). OAKESHOTT, ref. 8, s. 132, 133; OAKESHOTT, E.: *Records of the Medieval Sword*. Woodbridge : Boydell & Brewer Ltd 1991, s. 139, 141, 191, 219.

vica, viditeľná iba čiastočne, má pomerne nejasný tvar (niektorý z variantov typu »T« ?¹³). Ramená zástity *meča* sú mierne vyhnuté smerom k čepeľi, no ich konce sú vyhnuté späť (k rukováti). Ide o zriedkavý typ zástity doplnený do typológie E. Oakeshotta M. Glosekom (ako typ »1b«).¹⁴

Jediný raz sa v maľbách objavuje *dýka* (lat. *cultellus*, nem. *stechmesser*).¹⁵ Na ľavej strane opasku, spolu s taškou, ju má upevnenú kupec vo výjave *sv. Mikuláš robí zázrak s obilím*. Ide pravdepodobne o tzv. *dýku s „obličkovou“ zástitou* rozšírenú v západnej a strednej Európe približne v období od roku 1300 až do 16. storočia.¹⁶ Patrila medzi významnejšie typy. Jej charakteristickým znakom je zástita v tvare dvoch polgulovitých výbežkov, medzi ktorými je vsadená valcovitá, ku koncu sa rozširujúca rukováť. I keď sa dĺžka a šírka čepele pri rôznych typoch tejto *dýky* mení, väčšinou je jednostrá. Koncom 14. storočia sa pri ústí čepele objavuje kovové alebo drevené poloblúkové lôžko, v ktorom spočívajú polgulovité časti zástity.¹⁷

Z *tyčových zbraní* je vo vyobrazeniach najviac zastúpená *kopija* (lat. *lancea, lancharum*).¹⁸ Nachádzame ju u jazdcov i pešiakov v scénach *Nesenie kríža* (2x), *Ukrižovanie* (cca 8 – 11x¹⁹) a *Zmŕtvychvstanie* (1x). Jej hrot, tak ako v absolútnej väčšine vyobrazení zo 14. – 15. storočia, má tvar nepravidelného kosodĺžnika, prípadne listu. K tyči je pripevnený pomocou krátkej tuľajky. Ešte na začiatku 14. stor. bol hrot *kopije* pomerne malý a krátky, ale neskôr býva dlhší než tuľajka. Celková dĺžka *kopije* sa počas 14. a prvej polovice 15. stor. pohybovala medzi 4 – 4,5 m, priemer tyče (v dolnej časti) bol cez 5 cm. Oproti 13. stor. mala *kopija* väčšiu hmotnosť a bola ťažšie ovládateľná.²⁰ *Kopije* používané jazdou a pechotou sa tvarovo prakticky nelíšili.²¹

Druhým najpočetnejším zastúpeným druhom *tyčovej zbrane* je vo vyobrazeniach *šidlo*

13 OAKESHOTT, ref. 8, s. 105, 106.

14 Tento typ bol najrozšírenejší počas 14. a prvej polovice 15. stor. Vyskytoval sa aj mimo strednej Európy. V r. 1984 bolo M. Glosekovi známych 17 exemplárov z územia Poľska, NDR a Československa. GŁOSEK, M.: *Miecze środkowoeuropejskie z X-XV w.* Warszawa : Wydawnictwa Geologiczne 1984, s. 39, 40, tab. XXVIII., č. 5; tab. XXX, č. 6; tab. XXXI, č. 3, 5; tab. XXXIV, č. 5.

15 Stredoveká terminológia pre *dýku* a *nôž* bola značne kolísavá a nedôsledná. Lat. termín *cultellus* mohol z dnešného pohľadu zahŕňať viacero druhov zbraní. V Čechách je už v 14. stor. doložený nemecký termín *stechmesser*. V dolnom Nemecku v 15. stor. ako *stekemest* a *lange mest*. DROBNÁ, Z. – DURDÍK, J. – WAGNER, E.: *Kroje, zbroj a zbrane doby předhusitské a husitské*. Praha : Naše vojsko 1956, s. 71; SEITZ, H.: *Blankwaffen I. Geschichte und Typenentwicklung im europäischen Kulturbereich. Von der prähistorischen Zeit bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*. Braunschweig : Klinkhardt & Biermann 1965, s. 198, 199.

16 Takýmto názvom (*Nierendolch*) je tento typ *dýky* označovaný v nemeckej odbornej literatúre. SEITZ, ref. 15., s. 210.

17 SEITZ, ref. 15, s. 210-212.

18 DVOŘÁKOVÁ, D.: *Rytier a jeho král. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska*. Budmerice : Rak 2003, s. 214, 447, pozn. č. 688 a 690. V stredovekých českých prameňoch sa objavujú aj latinské pomenovania jej jednotlivých častí: *tidea* – hrot a *hastile* – tyč *kopije*. DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 73.

19 Vráťane *kopijí* s malými ozdobnými zástavkami.

20 Jazdcovi, ktorý *kopiju* ovládal len jednou rukou, čiastočne uľahčoval prácu hák, ktorý sa v sedemdesiatich rokoch 14. stor. objavil na prednom plechu zbroje a taktiež jazdecký štít – *tarč* s výrezom pre založenie *kopije* v pravej hornej časti. KLUČINA, P. – ROMAŇÁK, A.: *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. 5.-17. stol. I. díl*. Praha : Naše vojsko 1983, s. 175; KLUČINA, P.: *Zbroj a zbrane. Evropa 6. – 17. století*. Praha-Litomyšl : Paseka 2004, s. 378, 379.

21 Podľa J. Durdíka mávali *kopije* peších bojovníkov pravdepodobne väčšie hroty. DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 73. O dĺžke jazdeckej a pechotnej *kopije* (západného typu) v našom prostredí nemáme zo sledovaného obdobia žiadne konkrétnejšie údaje. Môžeme len predpokladať, že sa obe zásadne nelíšili od exemplárov používaných v susedných českých a nemeckých oblastiach.

(nem. *ahlspies*, *aalspiess*, čes. *špís*, *plekno*²²). Nachádza sa na tabuliach *Nesenie kríža* (2 x) *Ukrižovanie* (cca 5 x) a *Zmŕtvýchvstanie* (1 x). Len v poslednom prípade vidíme, popri štvorhrannom (kosoštvorcovom) bodci, aj časť drevenej tyče (násady) upevnenej v krátkej tulajke. Dlhý úzky bodec mával okrem štvorhranného aj kruhový alebo plochý prierez. Zachované exempláre *šidiel* z 2. polovice 15. stor. sú navyše opatrené (nad miestom prechodu bodca do tulajky) malým úzkym záštitným prstencom.²³ *Šidlá*, ktoré vidíme na hronskobeňadickom *Oltári Ukrižovania* majú staršiu jednoduchú konštrukciu. Štvorhranný bodec je pri ústí pomerne masívny, pravidelne sa zužuje do ostrého hrotu. Rovnaký typ poznáme z českých nálezov zo 14. – 15. stor. U nich sa dĺžka bodca pohybuje od 700 do 855 mm.²⁴ Podľa H. Seitzu bolo používanie *šidla* lokálne obmedzené predovšetkým na Rakúsko.²⁵ Zaujímavosťou hronskobeňadického *Oltára* je skutočnosť, že tu *šidlá* nachádzame aj ako zbraň jazdcov (tabuľa *Ukrižovania*), hoci ide primárne o zbraň pechoty.

Ďalšou tyčovou zbraňou objavujúcou sa v malbách je *sudlica* (z čes. *sudlice*, lat. *cuspis*²⁶). Vidíme ju v scénach *Nesenie kríža* a *Ukrižovanie*. Svojou konštrukciou je totožná s typmi používanými v Čechách, ktoré mali kopijový hrot a sekerovú časť väčšinou samostatne nasadzované na tyč.²⁷ Typy používané vo Švajčiarsku a Nemecku si dlho uchovávali ráz sekier. V najjednoduchšej forme bola predná časť ich plochého sekerového listu vytiahnutá do hrotu.²⁸ *Sudlice*, ktoré vystupujú v našich vyobrazeniach, majú krátky predný a horný hrot (predný hrot nemá kopijový charakter). List sekery *sudlice* v scéne *Nesenia kríža* má tvar polmesiaca, pričom zadná rubová strana listu vybieha v strede do ostrého výstupku. V strede listu sekery je vyrazený krížik. *Sudlica*, ktorú vidíme vo výjave *Ukrižovania*, má jednoduchý pravidelný polmiesiacovitý tvar.

Poslednou zbraňou, ktorú by sme mohli zaradiť aj medzi tyčové zbrane, je *kyjak* (lat. *clava*, *baculus*²⁹). Nachádzame ho na ľavej strane výjavy *Ukrižovanie*. Táto, primárne zbraň chudobných, sa objavuje vo vrcholne a neskorostredovekej ikonografii i vo výzbroji žoldnierov. A to nielen v rozvinutých typoch zosilnených kovaním s ostňami, ale aj vo svojej pôvodnej primitívnej podobe. Dôvodom bola určite, popri nízkej cene, jeho účinnosť voči nastupujúcej plátovej zbroji.

STRELNÉ ZBRANĚ

Vo výjave *Smrť sv. Egídia (zázrak s laňou)* na hornej tabuli pravého krídla oltára je zobrazovaný poľovník v civilnom odevu strielajúci **kompozitným reflexným lukom**, ktorý má pomerne masívnu centrálnu časť (madlo) a čiastočne aj oblúky lučiska. *Reflexný luk* je východného pôvodu a jeho prvé rozšírenie v Karpatskej kotline sa spája s Avarmi. Počas včas-

22 SEITZ, ref. 15, s. 222, 223, 231; <http://myschwerk.webzdarma.cz/mainpage.html>; 11.12.2009.

23 Tento prstenec je v ikonografii doložený už na začiatku 15. stor. DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, časť II. tab. 22.

24 PETRÁŇ, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury I.*⁽²⁾ Praha : Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 736.

25 SEITZ, ref. 15, s. 231.

26 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 74.

27 České *sudlice* s hrotom oddeleným od sekery sa koncom prvej tretiny 15. stor. rozšírili v Bavorsku a v polovici storočia aj v ďalších krajinách. Späť sa vrátili už s názvom *halapartña* (nem. *Helmbarte*) prevzatým od nemeckých a švajčiarskych *sudlic*. DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 75.

28 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 75. Z našich zbraní sa im podobajú len *sudlice* ozbrojencov z portálov košického Dómu sv. Alžbety. *Košický Dóm. Národná kultúrna pamiatka* (ďalej *Košický Dóm*). Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1975, obr. 27; VAŠKO, I. (zost.): *Dóm sv. Alžbety v Košiciach*. Košice : Sása 2000, s. 107, obr. 171.

29 SEITZ, ref. 15, s. 397.

ného stredoveku bol v Uhorsku používaný typ *reflexného luku*, ktorý priniesli so sebou starí Maďari.³⁰ Je otázne či, a do akej miery sa zmenila (upravila) jeho konštrukcia v priebehu X. – XV. stor.³¹ O podobe uhorského *reflexného luku* vo vrcholnom a neskorom stredoveku sme totiž informovaní len z ikonografie. Nachádzame ho najmä v nástennej monumentálnej maľbe ako zbraň Uhrov a Kumánov, menej často v ilumináciách manuskriptov a tabuľovej maľbe. *Reflexný luk* nepoužívala len uhorská ľahká jazda, ale aj pechota.³² Z prvej polovice 14. stor. máme doklad jeho prítomnosti v susedných Čechách.³³

OCHRANNÝ ODEV

Odev vojakov na *Pašiovom oltári Tomáša z Kluže* má rôzny charakter a predstavuje niekoľko typologických variácií. Peší ozbrojenci, ktorí tu vystupujú, majú oblečenú kompletnú plátovú zbroj, odev s minimálnym množstvom kovových častí (prilba, nákolenníky), ale aj jednoduchý civilný kroj. Tieto typy sú zastúpené na dolnej tabuli ľavého krídla oltára s výjavom *Nesenie kríža*. V popredí, popri ústrednej postave Krista, vidíme úplnejšie troch vojakov.³⁴ Vojak za Ježišom má plátovú zbroj rovnakého typu ako jazdci zo strednej (hlavnej) tabule *Ukrižovania*. Jeho hlavu chráni krúžková kukla a železný klobúk, končatiny majú úplné plátové krytie (zrejme však nie oblasť pleca a ramena). Ochranu trupu, popri krúžkovej košeli s krátkymi rukávmi, tvorí predný plech kyrsu. Dolná časť krúžkovej košele zároveň kryje slabiny. Za týmto vojakom je ďalší (udiera Ježiša palicou), ľahšie oblečený ozbrojenec. Na hlave má bielu (látkovú) prešivanú kuklu a kónický šlap. Druhou kovovou časťou sú plátové nákolenníky. Trup chráni červený prešivaný kabátec s výrazne profilovaným hrudníkom a zvýrazneným pásom (pod ním úzky opasok). Tretí z vojakov (vpravo, ťahajúci Ježiša na povraze) má na sebe civilný odev (zelená podkasaná suknička, zvinuté pančuchové nohavice) a len jediný ochranný prvok – pologulatú priliehavú prilbu zloženú z malých kovových „šupín“. Ďalšia postava v civilnom odevu (bez akýchkoľvek ochranných prv-

30 Jeho dĺžka bola okolo 130 cm. RUTTKAY, A.: Waffen und Reitersausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II, In: *Slovenská archeológia* 24, 1976, č. 2, s. 320.

31 Nový typ *reflexného luku* priniesli so sebou do Uhorska Kumáni. Oproti *lukom* používaným starými Maďarmi a Pečenehmi bol menší, no vďaka stavebným úpravám sa jeho ťah a dostrel zväčšili. Mal predĺžené madlo a zosilnené oblúky lučiska. Počas transportu bol spravidla nesený s uvoľnenou tetivou v špeciálne stavanom koženom puzdre. Tulec na šípky býval zhotovovaný z brezovej alebo vrbovej kôry. Stredovekí nomádi používali viacero druhov šíпов určených pre konkrétny druh strelby. Ich veľkosti a profily boli prispôbené rôznym podobám boja, lovu a terčového strielania na krátke a dlhé vzdialenosti. Kumáni priniesli do Uhorska vylepšený tvar streliek šíпов s masívnym hrotom kopijového tvaru. Ten, pokiaľ bol vystrelený s dostatočnou silou a v pravom uhle, dokázal preniknúť aj cez najtuhšie kovové pláty a krúžkovú košelu. PÁLÓCZI HORVÁTH, A.: *Pechenegs, Cumans, Iasians. Steppe peoples in medieval Hungary*. Budapest: Corvina Kiadó 1989, s. 73, 74. Stavba *luku* prineseného Kumánmi do Uhorska mohla ovplyvniť domáci používaný typ a prispieť (možno len v konkrétnych prípadoch) k jeho inovácii. Súdobé vyobrazenia *reflexných lukov* používaných Uhrami a Kumánmi sa prakticky nelíšia. Ešte počas 15. stor. bol v Uhorsku používaný starý typ *reflexného luku*. S čoraz silnejším tureckým vplyvom postupne prichádzal do módy *turkotatársky luk* vyrábaný z dvoch druhov dreva a kosti. ZARNÓCZKI, A.: *Mátyás király katonái*. Budapest: Libra 1992, s. 21.

32 Pešiáci s *reflexnými lukmi* sa objavujú napr. v loveckej scéne vo *Viedenskej obrázkovej kronike* (1358 – 1370). MEZEY, L. (ed.): *Képes Krónika I*. Budapest: Magyar Helikon Könyvkiadó 1964, s. 87. Jediným známejším bojovým výjavom je *Ladislavská legenda* v Biborŕeni zo zač. 15. stor. Tu vystupujú dokonca štyria peší lukostrelci. U dvoch z nich vidíme aj zavesenie tulcov so šípmi na pravom boku a jeden má aj pobočnú zbraň so zahnutou čepelou. LÁSZLÓ, Gy.: *A Szent László-legenda középkori falképei*. Budapest: TÁJAK-KOROK-MŰZEMOK KÖNYVTÁRA 1993, s. 90, 92.

33 Sú ním vyzbrojení pešiáci vo *Velislavovej biblii* z prvej polovice 14. stor. Na uhorský vplyv tu poukazuje predovšetkým tvar tulcov, ktoré majú vojaci zavesené na pravom boku a upevnené v úrovni bedier úzkym koženým, resp. plátovým pásom. KLUČINA, ROMAŇÁK, ref. 20, obr. na s. 183.

34 Ozbrojencom v pozadí je zväčša vidieť len hlava s prilbou.

kov) sa nachádza na centrálnej tabule *Ukrižovania*. V ruke drží malý okrúhly pästný štít s výrazne vystupujúcou stredovou puklicou ukončenou do ostrého hrotu. Dvojica strážcov Božieho hrobu z výjavu *Zmŕtvychvstanie* naopak kopíruje svojim oblečením prvých dvoch vyššie opísaných vojakov. Zbroj ťažkoodenca sediaceho *nalavo* sa líši len iným typom prilby (namiesto železného klobúka má šlap). Spod dolného kraja jeho krúžkovej košeľe prečnieva spodná suknicica. Na boku má meč, v pravej ruke drží šidlo. Druhý (spiaci) strážca má železný klobúk, plátové rukavice, plátovú ochranu rúk (lakte, predlaktie) a nákolenníky. Namiesto vypchávaného profilovaného kabátca mu kryje trup vrchná suknicica (*Waffenrock*) s krátkymi rukávmi. O plece má opretú kopiju, na ľavom boku meč, pravou rukou pridrža malú pavézu. Postavou, ktorú by sme ešte do určitej miery mohli zaradiť k militnej zložke, je poľovník s reflexným lukom na tabuli s vyobrazením *Smrti sv. Egídia*. Jeho odev (módny klobúk s točenicou, kabátec so zvýraznenou plecnou časťou) poukazuje na spojitosť s prostredím vyššej šľachty či dvora.³⁵

Ochrannú zbroj jazdcov môžeme úplne popísať len u kráľa Žigmunda, v ľavej časti centrálnej tabule so scénou *Ukrižovania*, kde predstavuje rímskeho stotníka. Žigmund má ako základnú vrstvu zbroje oblečenú krúžkovú košeľu s krátkymi rukávmi. Na nej červenú, zlatom vyššivanú vrchnú suknicu s krátkymi širokými rukávmi, siahajúcu po kolená, so zástrihom (do úrovne rozkroku) v dolnom okraji. Na suknicu vidíme predný plech kyrysu. Ruky (od laktov dole) a nohy chránia dielce plátovej zbroje. Poslednou súčasťou ochranného odevu je krúžkový obojok. Niekoľko ďalších bojovníkov (jazdcov) je viditeľných čiastočne, ostatným vyčnievajú len prilby. Pod prilbou má väčšina z nich krúžkovú kuklu, v jednom prípade je kukla látková (bojovník za Žigmundom – ten má i tvarovaný prešívaný kabátec?). Ďalej môžeme v dvoch prípadoch rozoznať krúžkovú košeľu s krátkymi rukávmi, na ktorej je umiestnený predný plech kyrysu. Okrem kráľa Žigmunda má plátovú ochranu rúk (s plátovými rukavicami navyše) vojak pridržajúci kopiju, ktorá prebodáva Ježišov bok.

PRILBY

Medzi prilbami dominuje typ označovaný v českej odbornej literatúre ako **šlap** (lat. *cas-sis*, nem. *slappa*, *slappe*³⁶). Jeho zvon, zložený prevažne z dvoch častí, je ukončený do tupého špicu umiestneného približne v strede prilby.³⁷ Výrez tvárovej časti je väčšinou obdĺžnikový (s oblými rohmi), resp. nepravidelne oválny. Na bočných okrajoch *šlapov* nevidno perforované výstupky slúžiace na uchytenie *krúžkového závesu prilby* (lat. *appendicium*, nem. *gehenk*³⁸).³⁹

Traja vojaci majú **šlap s clonou/vizírom**. V dvoch prípadoch ide o typ *bublinovej clony*, pokrytej po celej svojej ploche malými kruhovými otvormi, takže pripomína sito.⁴⁰ V treťom prípade⁴¹ vidno časť clony prilby s úzkou šošovkovitou očnicou a hranou lomenia

35 Podľa legendy bol lukostrelcom kráľ. FARMER, D. H.: *Oxfordský lexikón svätcov*. Bratislava : Kalligram 1996, s. 207.

36 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 60, 61.

37 Väčšina zachovaných originálov *šlapov* z konca 14. stor. má vrchol zvonu posunutý dozadu.

38 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 46.

39 Maliar zachytil verne viacero iných detailov, preto prekvapuje práve absencia tohto prvku bežného už v 14. stor. Je ale možné (aspoň ikonografia by tomu nasvedčovala), že sa naďalej používal aj druhý – starší spôsob nosenia prilby a to priamo na krúžkovej (príp. látkovej) kukle.

40 Hlavy vojakov v pravej i ľavej časti výjavu *Ukrižovanie*.

41 Hlava vojaka v pravej časti výjavu *Ukrižovanie* (pod zástavou s drakom). O podobnú úzku očnicu clony môže ísť (pokiaľ to nie je lem okraja prilby) aj na jednej z prilb vo výjave *Nesenie kríža* (za hlavou vojaka v červenom kabáti).

v strednej časti. Na základe tohto kúska sa nedá bezpečne určiť o aký typ ide. Najviac sa ale podobá exempláru tzv. *psieho nosa* (nem. *hundiskogil, hunczkap*⁴²), ktorý je uložený v *Magyar Nemzeti Múzeu*.⁴³

Druhou najpočetnejšou prilbou je **železný klobúk** (lat. *pileus ferreus*, nem. *eysenhut*⁴⁴), ktorý tu vystupuje v troch tvarových modifikáciách. Základný variant má kónický zvon a užší mierne zalomený šilt. Šilt v prednej časti vybieha do ostrého výbežku, stredom ktorého prechádza, kontinuálne až k vrcholu zvonu a ďalej dozadu, hrana lomenia.⁴⁵ *Železné klobúky* tohto typu sa vo vyobrazeniach vzájomne líšia výškou a ukončením vrcholu zvonu, šírkou a sklonom šiltu, riešením tvárovej časti. Ide však stále o ten istý typ prilby všeobecne rozšírený v strednej Európe.

Tvarová obmena tohto *železného klobúka* má rozšírený šilt kryjúci dostatočne bočnú a zadnú časť hlavy. V prednej (tvárovej) časti je oválne vybranie.⁴⁶ Tretí variant je obdobný, má však v prednej časti šiltu dva poloblúkové výrezy pre oči, medzi ktorými je krátky trojuholníkový nánosník (táto prilba je na vrchole ukončená malým ozdobným výstupkom).⁴⁷ Máme ho doložený napr. v českej tabuľovej malbe.⁴⁸

Ako posledný typ majú niektorí z vojakov malé **pologulaté prilby** anatomicky kopírujúce hlavu. Sú zložené z malých kovových segmentov tvaru šupín alebo štvorhranov nepochybne fixovaných na pevnejší podklad.⁴⁹ Prilba vojaka vo výjave *Nesenie kríža* má dolný okraj zvonu predĺžený do bočných výbežkov kryjúcich uši a kovové šupiny sú nitované aj na upevňovacom remeni zapínanom pod bradou. Na centrálnej tabuli *Ukrižovania* sú vidieť len vrcholy zvonov prilb tohto typu.⁵⁰

OCHRANA TRUPU A KONČATÍN

LÁTKOVÁ ZBROJ

Červený **prešivaný kabátec** (čes. *tlustý/tvrдый kabát, smolník*, nem. *ioppe mit beche*⁵¹), kto-

42 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 61.

43 KALMÁR, J.: *Régi magyar fegyverek*. Budapest : Natura 1971, s. 267, obr. 27. Na rozdiel od neho však má loňu (pravdepodobne) upevnenú na bokoch pomocou dvoch čapov.

44 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 62.

45 Postava ťažkooodenca vo výjave *Nesenie kríža*; hlava vojaka nad postavou Žigmunda Luxemburského na tabuľu *Ukrižovania*; spiaci strážca *Božieho hrobu* z tabule *Zmrtychvstania*.

46 Jazdec za postavou kráľa Žigmunda na tabuľu *Ukrižovania*.

47 Jazdec na tabuľu *Ukrižovania* pridržiavajúci Longinovu kopiju.

48 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, časť III., tab. 2, obr. 10, 11.

49 Pravdepodobným spôsobom konštrukcie sa javí nitovanie týchto segmentov na korpus z tvrdenej kože (*cuir bouilly*) – podobne ako pri šupinovej zbroji. Len v špekulatívnej rovine môžeme ďalej uvažovať, že zvon *prilby* bol v dolnej časti zosilnený kovovou obručou, prípadne, že z kovových pásov bola vytvorená akási kostra zvonu *prilby*, na ktorú sa potom pripevnila vrchná kožená vrstva s nitovanými šupinami. Kovové obruče (pásky) na dolnom okraji majú napr. novoveké poľské karacenové prilby (upevňoval sa na ne nánosník a šilt). ŻYGULSKI, Z. (jun.): *Broń w dawnej Polsce. Na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*. Warszawa : Panstwowe Wydawnictwo Naukowe 1982, s. 269.

50 Z približne z rovnakého obdobia máme tento typ doložený na fragmente skulptúry z Kremnice. BURAN, D. (ed.), ref. 1, s. 253. V ikonografii sa objavuje až do 1. tretiny 16. stor. (napr. scéna *Nesenie kríža* tabuľového oltára z *Lubice* (r. 1521), CIDLÍNSKÁ, ref. 2, s. 218, obr. 126.). Zriedkavý variant tejto *prilby* nachádzame na votívnej tabuľovej malbe (1425-1435) znázorňujúcej *boj kráľa Ludovíta I. s Turkami*. *Prilby* dvoch uhorských bojovníkov zložené z obdĺžnikových platničiek majú výrazne predĺženú bočnú a zadnú časť, ktoré tak kryjú zátylok. <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7000629.JPG>; <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7000633.JPG>; <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7000637.JPG>; <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7000638.JPG>, 23.08.2008.

51 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 54, 55. Pomenovaní pre látkové ochranné odevy existovalo v stre-

rý má oblečený jeden z vojakov v scéne *Nesenie kríža*, bol v dobe vzniku oltára bežným typom „mäkkej“ ochrannej zbroje používanej najmä pechotou.⁵² Na prvý pohľad na ňom zaujme masívna hrudná časť a úzky driek. Výrazne vrstvená/vypchaná je aj vrchná časť rukáva (po lakeť – vrátane), dolná časť anatomicky kopíruje predlaktie. Prešitie *kabátca* je na trupe a rukávoch vertikálne, dolná časť trupu je prešitá horizontálne. *Prešivávaný kabátec* strihovo vychádza z civilného odevu,⁵³ no jeho konštrukcia bola prispôsobená špecifickému účelu použitia. V princípe existovali dva základné konštrukčné postupy. Pri prvom sa medzi dve vrstvy látky (vrchnú a spodnú) umiestnila ovčia vlna (sršť). Pri druhom sa požadovaná hrúbka dosiahla vrstvením látky (až 30 vrstiev!!!).⁵⁴ Následné prešitie všetky vrstvy fixovalo. Pre zlepšenie ochranných vlastností boli vrchné „*prešivánice*“ rôzne upravované. Bývalo do nich napr. vkladané krúžkové pletivo.⁵⁵ Ďalšou úpravou, ktorú spomínajú české pramene, bolo vysmolovanie.⁵⁶ V ikonografii druhej polovice 15. storočia sú vidieť na vonkajšej strane rukávov *kabátcov* aj kovové súčasti.⁵⁷ Pre zabezpečenie dostatočnej pružnosti *kabátca* bolo

doveku viaceru a ich výskyt bol diferencovaný aj geograficky. V západnej Európe (Burgundsko, Francúzsko, Anglicko) sa v 14. – 15. stor. objavujú termíny *jack*, *pourpoint*, *heuk*, *gambeson*, *akton*, *hacketon*. Niekedy je ťažké presnejšie určiť o akú formu odevu ide, keďže súdobi autori používali tieto termíny voľne a niekedy označili jeden odev aj viacerými názvami. EMBLETON, G. A.: *Oděv a zbroj vojíka ve středověku*. Praha: Fighters Publications 2007, s. 26, 64. Špecifikom je Taliansko, kde už v 13. a počas 14. stor. existovalo viaceru typov prešivávaných odevov s vlastnými osobitnými označeniami (*giubetta*, *giupon*, *perpunto*, *strapecta*, *zuppa* a in.). NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Italian Militiaman 1260-1392*. Oxford: Osprey Publishing 1999, s. 55, 60, 61.

- 52 Z konca 14. a 1. tretiny 15. stor. máme z územia Uhorska dostatok vyobrazení *prešivávaných kabátcov*. U nás sú najpočetnejšie zastúpené, ako vrchný odev paholkov a vojakov, v malbách *Pašiového cyklu* vo Švábovciah a v *Legende o sv. Dorote* v Levoči. DVOŘÁKOVÁ, V. – KRÁSA, J. – STEJSKAL, K.: *Stredoveká nástenná malba na Slovensku*. Praha – Bratislava: Odeon – Tatran 1978, obr. č. 136, 137. <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7012134.JPG>; <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7012140.JPG>; <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7012142.JPG>; <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7012147.JPG>; <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7012148.JPG>; <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7012151.JPG>; 24.08.2008. Ďalšie známe vyobrazenia sa nachádzajú napr. v malbách *pašiového cyklu* v sedmohradskom Málnincrave a v slovinských lokalitách Martjanci (*autoportrét J. Aquilu*, *Legenda o sv. Martinovi*), Turnišče (*Ladislavská legenda*) a Selo. <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7012134.JPG>; 24.08.2008; MAROSI, E. (zost.): *Johannes Aquila és a 14. századi falfestészet. Johannes Aquila und die Wandmalerei des 14. Jahrhunderts*. Budapest: MTA 1989, obr. 69, 97, 111, 113; RADOC-SAY, D.: *Falképek a középkori Magyarországon*. Budapest: Corvina 1977, s. 157, obr. 76; s. 158, obr. 78.
- 53 Pre *prešivávané kabátce* bola od druhej polovice 14. stor. typická priliehavosť, zvýraznenie hrudníka, ramien a pásu, zapínanie väčšinou stredom predného dielu. Vypchávaná (zdôraznená) bola predovšetkým hrudná časť, ktorá vystupovala dopredu a vytvárala tak tvar typický pre prvé „biele“ hrudné plechy plátovej zbroje.
- 54 O spôsobe šitia a vypchávania (vrchných i spodných) *prešivávaných kabátcov* máme konkrétnejšie údaje z francúzskeho prostredia z 2. pol. 15. stor. v *Livre de Tournois* (okolo r. 1460) neapolsko-sicilského kráľa *Reného z Anjou* († 1480) a v nariadeniach francúzskeho kráľa *Ludovíta XI.* († 1483). Starofrancúzsky originál a český preklad *Livre de Tournois* je publikovaný na <http://myschwerk.webzdarma.cz/tournoy.html>; <http://myschwerk.webzdarma.cz/anjou.html>; 04.04.2006. Pozri tiež: <http://www.princeton.edu/~ezb/rene/renehome.html>; <http://gallica.bnf.fr/Catalogue/noticesInd/MAN01174.htm>; 04.04.2006. Opis *vypchávaného kabátca (jacque)* z nariadení *Ludovíta XI.* pozri v: EMBLETON, G. A.: *Jacks for the Company of Saint George*. In: *Dragon*, september 1990, č. 3, s. 10. <http://www.companie-of-st-george.ch/dragon-3.pdf>; 25.08.2008.
- 55 Takýto *kabátec* (s krúžkovou košefou (*textorium ferreum*)) všitou medzi vrstvami vaty a plátne) bol vyrobený pre litovské veľkoknieža *Vitolda* († 1430). GUTKOWSKA-RYCHLEWSKA, M.: *Historia ubiorów*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo 1968, s. 283.
- 56 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 54.
- 57 Pozri napr. postavy vojakov v dielach Hansa Memlinga (*Relikviár sv. Uršule* okolo r. 1489) a Veita Stossa (*Epitaf Paula Volckamera*, r. 1499). PIJOAN, J.: *Dejiny umenia* 5. Bratislava: Ikar 1999, s. 92, obr. 87; SKUBISZEWSKI, P.: *Veit Stoss*. Warszawa-Berlin-Budapest-Bratislava: Arkady-Henschelverlag-Corvina-Tatran 1985, čb. obr. 18. Pokusy o znásobenie ochranných vlastností *prešivávaného kabátca* vonkajšími kovovými súčastami však môžu byť aj staršieho dáta. Naznačoval by to údaj z Prahy viažuci sa k r. 1389, ktorý hovorí o „*ioipula cum instrumentis ferreis*“. DROBNÁ, DURDÍK, AGNER, ref. 15, s. 53.

potrebné nielen účelne rozložiť (vymodelovať) jej jednotlivé vrstvy, ale aj zvoliť vhodné strihové riešenie umožňujúce (primárne) dobrý pohyb ramenného kľbu.⁵⁸

Obdobnú konštrukciu ako *vypchávané kabátce* mali pravdepodobne aj látkové *prešívane kukly* (resp. *závesy na šlap*), ktoré vidíme u vojakov vo výjavoch *Nesenie kríža* a *Ukrižovanie*.⁵⁹

KRÚŽKOVÁ ZBROJ

Bežným druhom ochranného odevu bola v prvej tretine 15. storočia naďalej *krúžková zbroj* (*hauberk*).⁶⁰ Jej základná súčasť – *krúžková košela* (lat. *lorica*, *panzerium*, nem. *panzer*, čes. *panciář*, *brnie*⁶¹) má u jednotlivých ozbrojencov krátke rukávy (po lakeť) a siaha približne do polovice stehien. Dolný okraj rukávov i trupovej časti *košele* je väčšinou ozdobne vykrajovaný do tvaru poloblúkov (lalokov). Prevažne rovnaké ukončenie má aj dolný okraj *krúžkovej kukly* vojakov. Z vyobrazení sa nedá bezpečne určiť spôsob obliekania *krúžkovej košele*.⁶²

Tretou súčasťou *krúžkovej zbroje*, ktorej tvar však môžeme viac-menej len dedukovať, sú (*krúžkové*) *pančuchové nohavice*.⁶³

58 Výborným príkladom je unikátne zachovaný *kabátce Karola z Blois* (1364). Dostatočný pohyb ruky tu zabezpečuje jednak hlavica rukáva, ktorá tvorí výraznú časť predného a zadného dielu trupu (miestom ramenného kľbu tak neprechádza prieramkový šev), a tiež systém klinov vytvárajúci z hlavice rukáva široký lievik. Na princípe *kabátca Karola z Blois* bola pravdepodobne konštruovaná (aj keď zrejme nie v takej komplikovanej strihovej podobe) veľká časť vojenských *prešívanych kabátcov* s dlhými rukávmi. V ikonografii to naznačuje línia všitia rukáva hlboko do trupu *kabátca*, i keď šev klinu/klinov nevidno. Fotografie *kabátca* pozri na: <http://lerozier.free.fr/galerie/index.php?level=album&id=12>; strih napr. na: <http://www.personal.utulsa.edu/~marc-carlson/cloth/blois.html>; 24.08.2008.

59 *Prešívane kukly/závesy*, zdá sa, boli od poslednej štvrtiny 14. stor. v našom prostredí pomerne bežné. Môžeme ich vidieť napr. u vojakov v *Pašiových scénach* v Kocelovciach, v *Legende o sv. Dorote* v Levoči, alebo v sedmohradskom Málnince. TOGNER, M.: *Stredoveká nástenná maľba v Gemeri*. Bratislava : Tatran 1989, s. 22; RUTTKAY, A.: *Umenie kované v zbraniach*. Bratislava : Pallas 1978, s. 93, obr. 60; <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/c/ca/Almakerek5.jpg>; 17.12.2009.

60 Európska *krúžková zbroj* mala v stredoveku pomerne ustálený spôsob konštrukcie. Všeobecne rozšíreným bolo pletivo, kde každý krúžok bol prepojený so štyrmi susednými. Používali sa dva druhy krúžkov: nitované (každý vyrobený z 1 ks drôtu v tvare písmena „C“, s koncami rozklepanými do plocha, preloženými a znitovanými) a plné (uzavreté, v tvare „O“) krúžky vyrazené z plechu. Plné krúžky boli vždy previazané s krúžkami nitovanými. Tento druh konštrukcie po r. 1400 vychádza z módy a neskôr sa objavuje len zriedkavo. Druhý konštrukčný variant, kde boli použité iba nitované krúžky, sa vyskytoval počas celého obdobia používania *krúžkovej zbroje*. V stredoveku neexistoval len jeden štandardný typ krúžkového pletiva. Neskorostredoveké inventáre poukazujú na rôznu veľkosť a prierez (profil) krúžkov a nitov, ktoré ich spájali. Ku *krúžkovej zbroji* pozri napr.: BOEHEIM, ref. 12, s. 130-144; BLAIR, C.: *European Armour. Circa 1066 to circa 1700*. London : B. T. Batsford Ltd. 1958, s. 19-24, 27-30, 35, 36, 74; CHOC, P.: *S mečem a štítem. České rané feudální vojensství*. Praha : SPN 1967, s. 181-189; SCALINI, M.: *L'armeria del Castel Coira. Die Churburger Rüstammer. The Armoury of the Castle of Churburg*. Udine : Magnus 1996, s. 190-197; KLUČINA, ref. 20, s. 176-179.

61 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 45.

62 Počas 14. stor. sa popri „klasickom“ metóde (prevlečenie cez priekrčník) začalo používať obliekanie cez vertikálne stredom rozdelený predný diel. Polovice predného dielu sa niekedy čiastočne prekryvali a zapínanie (remienkami s prackou, koženými švihlami, resp. kovovými háčikmi) bolo posunuté k boku. Táto modifikácia súvisí s gotickým módnym trendom v civilnom odievaní, ktorý sa preniesol aj do vojenskej sféry. *Krúžková košela* sa stala v páse priliehavejšou, čím vznikla praktická potreba jej (jednoduchého a rýchleho) obliekania cez predný diel. Niekoľko unikátnych *krúžkových košiel* tohto strihu zo 14. a 15. stor. sa nachádza v zbrojnici juhoštirolskeho hradu Churburg. SCALINI, ref. 60, s. 190, 191, 193-195, tab. VIII., obr. 1 – 5, 10, 11.

63 Ich časť možno vidieť len u vojaka so železným klobúkom vo výjave *Nesenie kríža*.

PLECHOVÁ (PLÁTOVÁ) ZBROJ

Plátovú zbroj (nem. *platten*, *blanken harnusch*, čes. *pláty*⁶⁴) zobrazenú na tabuliach hronskobeňadického oltára môžeme z morfológického hľadiska zaradiť k raným formám, ktoré sa počas 2. polovice 14. storočia vyvinuli v severnom Taliansku (Lombardsko) a ďalej boli rozvinuté nemeckými zbrojármi. Rané *talianske* a *nemecké plátové zbroje* boli charakteristické striedmymi gotickými líniami, vypuklým hrudným plechom (tzv. „husie brucho“)⁶⁵ a prevažne absenciou ochrany pliec (tú tvorila len krúžková košeľa a čiastočne krúžková kapučňa/záves prilby). Túto základnú siluetu nachádzame od konca 14. storočia v početných obrazových pamiatkach nemeckej a českej proveniencie.

Zbroj vojakov znázornených na oltári sa skladá z hrudného plechu,⁶⁶ ochrany rúk (rúrovité uzavreté dielce kryjúce rameno a predlaktie, nálaketník, rukavice) a nôh (uzavreté aj otvorené rúrovité dielce pre stehná, uzavreté dielce pre lýtka, nákolenník, krytie chodidla). Chýbajú náplecníky a sukňový lamelový dielec kryjúci slabiny (nem. *schurz*, *schurcz*, čes. *šorc*⁶⁷). Ako samostatný dielec *plátovej zbroje* majú dvaja ľahšie odetí vojaci nákolenník.

Hrudný plech (lat. *thorax*, nem. *prusplech*, čes. *plech přední*⁶⁸) je vypuklý, v strede lomený vertikálnou hranou, ktorá dole (zrejme obojstranne plynule) prechádza do mierne oválneho dolného okraja.⁶⁹ V jednom prípade⁷⁰ máme aj nepriamo naznačený spôsob jeho upevnenia na chrbte. Z výstupku bočného okraja v dolnej časti *plechu* vychádzajú dva malé kovové dieliky (lamely), ktoré sú pravdepodobne nanitované na koženom remeni zapínanom (v línii pásu) na chrbte.⁷¹

Ochranu rúk raných plátových zbrojí tvorili osobitné dielce funkčne určené na krytie

64 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 46, 47; <http://myschwerk.webzdarma.cz/mainpage.html>; 17.12.2009.

65 Okolo roku 1420 sa pri *nemeckých zbrojach* objavil nový typ *hrudného plátu*, v odbornej terminológii dnes známy ako *Kastenbrüst*. Používal sa do začiatku druhej polovice storočia, a to najmä v nemeckej, flámskej a švajčiarskej oblasti. Svoje pomenovanie dostal podľa plochého tvaru pripomínajúceho naklonenú skriňu. Jeho horná časť sa zvažovala dole k drieku, kde bola ostro zalomená, čím vytvárala v páse hlboký výrez. *Kastenbrüst* býval často profilovaný zvislými vejárovito rozloženými kanelúrami. Pod priekrčníkom mal prinitovanú nízku lištu proti možnému sklzu protivníkovej zbrane a na pravej strane sklopný závesný hák pre založenie tyče kopije. DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 57. Tento typ nemeckých zbrojí možno vidieť napr. na *Gentskom oltári* bratov van Eyckovcov z roku 1432 (detail *Christi Milites*), alebo na jednom z krídel oltára *Speculum Humanae Salvationis* (okolo roku 1440), ktoré vyrobil pre *kostol sv. Leonarda* v Bazileji Konrád Witz (postavy dvoch hrdinov nesúcich vođu kráľovi *Dávidovi*; 2 Sam 23, 13-17). PIJOAN, ref. 57, obr. 66, s. 70; ED-GE, D. – VADDOCK, J. M.: *Arms & armor of the medieval knight. An Illustrated History of Weaponry in the Middle Ages*. New York : Crescent Books 1991, s. 95; <http://www.abcgallery.com/W/witz/witzbio.html#Abishai>; 03.01.2007. Z prameňov uhorskej proveniencie, ktoré zachytávajú ozbrojencov v *Kastenbrüste* môžeme napr. uviesť *kresbu troch panovníkov* z roku 1424, s ústrednou postavou Žigmunda Luxemburského. http://www.sigismundus.hu/guide/show.php?l=en&p=5_19; 01.01.2007.

66 Na žiadnom z vyobrazení nevidno *zadný plech*.

67 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 48. Plátové *náplecníky* a *šorc* už má napr. zbroj Stibora II. († 1434) i Stibora I. zo Stiboric a Beckova († 1414) na ich figurálnych náhrobkoch, ktoré sú len o niečo mladšie ako hronskobeňadický oltár (Náhrobok Stibora I. je v torzálnom stave, pričom horná časť trupu sa nezachovala. Pritomnosť náplecníkov tak možno predpokladať len na základe zhodných charakteristik s druhým stiborovským náhrobkom. Oba sú nepochybne súčasné výrobky jednej dielne). ENGEL, P. – LŐVEI, P. – VARGA, L.: *Grabplatten von ungarischen Magnaten aus dem Zeitalter der Anjou-Könige und Sigismunds von Luxemburg*. In: *Acta Historiae Artium* XXX, 1984, s. 47-51, obr. 9-12.

68 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 45-47.

69 Z domácich prameňov stojí typologicky najbližšie k plátovým predným plechom kyrysu hronskobeňadických ozbrojencov zbroj postavy rytiera z budínskeho súboru sôch. ZOLNAY, L. – SZAKÁL, E.: *Der Gotische Skulpturenfund in den Burg von Buda*. Budapest : Athenaeum 1976, obr. 67.

70 Vojak v železnom klobúku, za postavou Ježiša v scéne *Nesenie Kríža*.

71 Upevnenie predného plátu na chrbte (ak ozbrojenec nemal aj zadný plát) sa realizovalo pravdepodobne tromi remeňmi. Dva sa krížili na chrbte (vychádzali z bočného okraja) v dolnej časti kyrysu a boli upevnené na

ramena, lakťa a predlaktia. **Pláty predlaktia** (lat. *brachilia*,⁷² čes. *kuorky*⁷³) boli zostavené z dvoch častí spojených na vonkajšej strane pántom, na vnútornej zapínaných remienkami s prackou. Obdobnú konštrukciu mali aj horné **ramenné pláty** (nem. *armaisen*⁷⁴). Pri najstarších zachovaných plátových zbrojách však ramenný dielec pozostával len zo spodného plátu, kryjúceho triceps. Pri ozbrojencovi zo scény *Nesenie kríža* môžeme bezpečne rozoznať **pláty predlaktia** i **ramena** zložené z dvoch častí. V ostatných prípadoch tento ramenný dielec nevidno (prekrýva ho rukáv krúžkovej košele). Oba rúrovité dielce bývali vzájomne prepojené **nálaketníkom** (nem. *meusel*⁷⁵) oblého (pologulátého) tvaru, ktorý mal na vonkajšej strane lakťa výstupok na ochranu šliach (v našom prípade v tvare srdca, resp. dvoch zbiehajúcich sa lalokov). Pre zabezpečenie čo najlepšej ohybnosti ruky bol **nálaketník** na hornom a dolnom okraji (kde sa napájal na spomenuté diely) členený do 1 – 2 úzkych lamiel. Tieto lamely môžeme najlepšie vidieť na zbroji kráľa Žigmunda na centrálnej tabuli *Ukrižovania*. U iných postáv (scény *Ukrižovanie* a *Nesenie kríža*) lamely na **nálaketníkoch** nevidno, v prípade strážcov *Božieho hrobu* z výjavu *Zmŕtvychvstanie* je zasa problematické spoľahlivo určiť ich počet, resp. i vlastnú podobu.⁷⁶ **Náplečníky** na zbrojách vojakov absentujú.⁷⁷

Plátové rukavice (lat. *cirotece ferree*, čes. *plechovice*, nem. *plechhandschuhen*⁷⁸) majú „klasickú“ formu presýpacích hodín (lat. /z gr./ *clepsydra*). Pozostávajú z veľkého plátu tvarovaného na hornú časť a boky ruky, priliehavého na zápästí. Tento plát býval tvarovo prispôbený kĺbu a polohe palca a mal vybratú vnútornú (dlaňovú) stranu.⁷⁹ K nemu je pevne pripojená lievikovitá manžeta (zo samostatného dielu). V oblasti hánok je hlavný plát členený do lamely (lamiel⁸⁰), spod ktorej vychádzajú malé plechové dieliky kryjúce články prstov. Tie mali v jednoduchšom variante formu šupín a vzájomne sa prekrývajú boli nanitované na prúžok kože spojený s hlavným dielom. Pri inom spôsobe konštrukcie boli jednotlivé plechové články prstov spolu spojené voľnými nitmi a pripojené na hlavný diel.⁸¹ Bežne sa tiež používal typ **plátových rukavíc** bez článkov kryjúcich prsty. K opísanému kovovému korpusu bola pripravená kožená prstová rukavica.

Plátová ochrana nôh (nem. *peynquant*, *beingewand*, *pengwant*⁸²), tak ako pri horných končatinách, sa skladá z troch funkčných celkov zvlášť pre stehno, koleno a holeň. Krytie stehna spočiatku pozostávalo z jedného širokého samostatného plátu. Tento variant vidíme u vojaka v železnom klobúku zo scény *Nesenie kríža*. K nemu počas poslednej štvrtiny 14.

protiľahlom pleci) a tretí obopínal trup v páse. Pozri: DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, časť II., tab. 16, obr. 4.

72 KLUČINA, ref. 20, s. 345. Na rozdiel od P. Klučinu interpretoval J. Durdík termín *brachilia* ako ochranu nadlaktovej časti ruky. DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 47.

73 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 47, 49.

74 Tamže, s. 54.

75 Tamže, s. 47.

76 Lavý **nálaketník** vojaka so šidlom sa javí byť zložený minimálne zo štyroch lamiel, kým na pravom lamelové segmenty absentujú. U spiaceho vojaka s kopijou a štítom je zobrazenie plátového krytia rúk nejasné.

77 **Náplečníky** u nemeckých zbrojí boli tvorené len niekoľkými menšími prekrytými plátmi. Približne od roku 1420 pozostávali z klenutého plátu kryjúceho plece a niekoľkých listov lamiel (postupne menšej veľkosti) spadajúcich na hornú časť ramena. **Náplečníky** tvorili samostatnú časť pripojenú k rukávom *krúžkovej košele* alebo *spodného prešívaneho kabátca*. K zakrytiu medzery podpazušia sa použil malý **plátový terč** tvoriaci niekedy súčasť hlavného plátu **náplečníka**, väčšinou však visiaci samostatne.

78 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 47; DVOŘÁKOVÁ, ref. 18, s. 214, 447, pozn. č. 688.

79 Kvôli uchopeniu zbrane.

80 Strážca *Božieho hrobu* so šidlom.

81 Vojak v železnom klobúku na hlavnej tabuly *Ukrižovania* pridriavajúci Longinovu kopiju.

82 DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 47.

storočia pribudol bočný odklápací plát pre vonkajšiu časť nohy. Takto je riešená zbroj kráľa Žigmunda na hlavnej tabuli *Ukrižovania*. **Nákolenník** bol konštruovaný na rovnakom princípe ako nálaketník. U ozbrojencov z hronskobeňadického oltára (*Žigmund Luxemburský* a vojak zo scény *Nesenie kríža*) ho tvorí vypuklý anatomicky tvarovaný oválny plát s malým výstupkom pre ochranu šliach (rovnakého tvaru ako na nálaketníku) na vonkajšej strane. K hornému i dolnému okraju plátu je prinitovaná úzka lamela umožňujúca dostatočný ohyb kolena. Dolný okraj *nákolenníka* je ešte opatrený krátkym *krúžkovým závesom*. Holeň s lýtkom obalujú dva pláty spojené pántmi (v dvoch prípadoch) na vonkajšej strane nohy. Na vnútornej strane, kde sa pláty otvárali, bývali vzájomne fixované remienkami s pracou.⁸³ Podobne ako pri *nákolenníku* aj tu je k dolnému okraju (*holenného plátu*) pripravený krátky *krúžkový záves*. *Plátová ochrana nohy* bývala u raných zbrojí zostavená dvoma spôsobmi. V prvom variante, ktorý je použitý aj v našom prípade, boli pevne spojené dielce kryjúce stehno a koleno. Ochrana holene zostávala samostatná. Hlavný *stehenný plát* sa pripojil (nitmi), buď priamo k hlavnému dielu *nákolenníka*, alebo k spomenutej úzkej lamelle.⁸⁴ *Krúžkový záves* upevnený na spodnej lamele *nákolenníka* mal prekryvať možnú medzeru medzi ním a *holenným plátom*, ktorá mohla vzniknúť počas pohybu.⁸⁵ Rovnakú funkciu mal aj *krúžkový záves* na dolnom okraji *holenného plátu* prekryvajúci miesto dotyku s plátovou ochranou chodidla. V druhom konštrukčnom variante boli všetky tri dielce plátovej ochrany nohy zostavené tak, že tvorili jeden celok.⁸⁶

Súčasťou plátovej ochrany nôh je u troch postáv ozbrojencov⁸⁷ aj lamelové krytie vrchnej časti a bokov chodidiel. Tvorí ho (od priehlavku k prstom) 8 – 9 vzájomne sa prekryvujúcich úzkych lamiel s hranou lomenia prechádzajúcou stredom hornej časti chodidla. Nity spájajúce jednotlivé lamely sú umiestnené pri dolnom okraji. Lamelovými segmentami je riešené aj krytie päty.⁸⁸ Táto **plechová topánka** bola tvarovaná na dobovú špicatú obuv. Ku

83 V ikonografii sa vyskytuje aj otváranie v opačnom garde, teda s pántmi na vnútornej časti a remienkami na vonkajšej. Pozri napr. torzo nohy postavy rytiera z budínskeho súboru sôch. ZOLNAY, SZAKÁL, ref. 69, obr. č. 52.

84 V prípade, že bol pripojený priamo na *nákolenník*, musel byť nad kolenom tepaný s vydutím, aby bola zabezpečená dobrá pohyblivosť kľbu. Takto je riešená napr. chlapčenská plátová zbroj (okolo r. 1380) fr. kráľa *Karola VI.* (vtedy *dauphina*) uložená v Chartres, alebo talianska zbroj z prelomu 14./15. stor. uložená v *Metropolitan Museum of Arts* v New Yorku. <http://www.mallet-argent.com/images/leg%20harnes.jpg>; http://www.mallet-argent.com/images/charles_vi_leg.jpg; http://www.metmuseum.org/toah/hd/arms/ho_29.154.3.htm; 25.08.2008. Rovnaké vydutie môžeme vidieť aj na zbrojách z Churburgu. SCALINI, ref. 60, s. 253, obr. S12, S13, *Nákolenník* Žigmundovej zbroje má k hornému i dolnému okraju pripojenú jednu lamelu (?), vojak zo scény *Nesenie kríža* 1-2 lamely (?), vojak zo scény *Zmŕtvychvstanie* tiež.

85 Častejšie bola namiesto *krúžkového závesu* k spodnej lamele *nákolenníka* pridaná ďalšia, výrazne predĺžená lamela majúca rovnakú funkciu. Krátky *krúžkový záves* môžeme vidieť tiež napr. na zbrojách vojakov v *Sliačoch*. DVOŘÁKOVÁ, KRÁSA, STEJSKAL, ref. 52, obr. 165.

86 T. z., že holenný plát bol prinitovaný k spodnej lamele *nákolenníka*. Oba spôsoby konštrukcie plátovej ochrany nôh môžeme vidieť na raných zbrojách z r. 1360 – 1410, ktoré sú uchovávané v zbierkach hradu *Churburg*. Je zaujímavé, že tieto zbroje už majú vyvinutý bočný plechový diel na *nákolenníkoch* určený pre ochranu šliach. V našej ikonografii tento prvok bezpečne identifikujeme až od prvej tretiny 15. stor. V jednoduchej forme (ako oválny ostro ukončený výbežok *nákolenníka*) je tento bočný diel prítomný na zbroji *sv. Juraja z Hradčian* a tiež napr. u jedného z rytierov v iluminácii na titulnej strane *Viedenskej obrázkovej kroniky* (prvý stojaci po kráľovej pravici). DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, časť II., tab. 2; MEZEY, L. (ed.), ref. 32, s. 1.

87 Vojak v železnom klobúku v scéne *Nesenie kríža*, Žigmund Luxemburský ako rímsky stotník na tabuli *Ukrižovania*, vojak so šidlom vo výjave *Zmŕtvychvstanie*.

88 U najstarších zachovaných plátových zbrojí nôh, ktoré majú aj krytie chodidla (v angl. odbor. literatúre „*sabatons*“), plátová ochrana päty absentuje. BLAIR, ref. 60, s. 214, 215. V ikonografii ju však nájdeme úplne bežne od konca 14. stor. (napr. v *biblii kráľa Václava IV., Krumlovskom rukopise, Bellifortis* a inde). DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, časť II. tab. 11, 12, 14-25, 27, 28, 32. Na neskorších zachovaných origináloch býva tvo-

koženej topánke bola pripevnená šnúrkami, ktoré prechádzali cez páry dierok navrchu, alebo cez remene prechádzajúce pod chodidlom.⁸⁹

ĎALŠIE SÚČASTI VÝZBROJE

ŠTÍTŤY

Vo výjave *Zmŕtvychvstanie* má jeden z dvojice sediacich strážcov *Božieho hrobu* pravú ruku opretú o štít typu *pavéza*.⁹⁰ Ide o malú *pavézku* takmer obdĺžnikového tvaru, hore rozšírenú a zaoblenú. Jej stredom prechádza vertikálne, smerom k hornému okraju *štítu* sa zužujúce rebro. *Pavézy* sa vyrábali z drevených dosiek, boli potahované kožou, alebo plátnom a bohato maľované. *Český typ pavéz*, ktorého výskyt sa u nás predpokladá, mal pri hornom okraji hrebeňa zobákový výstupok.⁹¹ Keďže spiaci vojak má práve na tomto mieste položenú svoju ruku, nevieme bezpečne určiť, či ide o uvedený typ. U vyobrazenej *pavézy* tiež absentuje výzdoba.

Druhý typ štítu, tzv. „*pästný štít*“ (lat. *scutum rotundum*, čes. *puklér*⁹²) nachádzame v ruke paholka, sluhu (?) stojaceho pod krížom na centrálnej tabuly *Ukrižovania*. *Štít* má kruhovú formu a v strede výraznú kuželovú puklicu s ostrým hrotom. *Pästný štít* sa používal tak pri výcviku šermu, ako aj pri *Božích súdoch* a v boji.⁹³ I keď nám v domácej ikonografii chýba v 14. storočí konkrétny doklad, už v druhej polovici 13. storočí máme správu o jeho používaní na našom území.⁹⁴

rená jedným (anatomicky) tvarovaným plátom. Renesančné plátové zbroje majú ochranu päty riešenú predĺžením zadného lýtkového plátu. BLAIR, ref. 60, s. 214-217.

- 89 Na najstaršej zachovanej *plechovej topánke* patriacej k chlapčenskej zbroji fr. kráľa Karola VI. sú dva páry dierok – na špicí a priehlavku. Druhý pár slúžil na prepojenie s holenným plátom.
- 90 Jej názov je odvodený od talianskeho mesta Pávia. Funkcia *pavéznikov* vznikla v organizácii vojenských milícií severotalianskych mestských štátov (komún) v 13. stor. DENKSTEIN, V.: *Elementy wschodnie i zachodnie w czeskim uzbrojeniu XV wieku*. In: *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej XXI*, 1973, č. 2, s. 284.
- 91 Zavedenie *pavéz* v Uhorsku sa najčastejšie spája s prítomnosťou husitských vojsk na našom území. Tento logický predpoklad však nemožno absolutizovať, nakoľko z územia Slovenska sú nám z 1. tretiny 15. stor. zatiaľ známe len tri vyobrazenia *pavéz* (prvé v nástennej malbe v južnej lodi *Dómu sv. Alžbety* v Košiciach (výjav *Zmŕtvychvstanie*); druhé v reliéfe *severného portálu* (výjav *apoštol Ján a skupina vojakov*) teže pamiatky a posledné na pertraktovanom *Pašiovom oltári* z *Hronského Beňadika*. RADOCSAY, ref. 52, s. 141, obr. 62; *Košický Dóm*, ref. 28; VAŠKO, I. (zost.), ref. 28). Naopak, ďalšie príklady (z prvej polovice 15. stor.) pochádzajú z Maďarska (Nástenná malba v kaplnke hradu Siklós (z r. 1430-1450) – je tu vyobrazený *sv. Ladislav* pridržávajúci ľavou rukou malú *pavézu* s namaľovaným uhorským znakom (z trojvršia vyrastajúci dvojitý kríž). *Pavéza* má podlhovastý tvar so zaoblenými rohmi a okrúhlym, zhora nadol sa rozširujúcim, stredovým hrebeňom. Zdá sa, že hrebeň má v hornej časti výstupok (zobák.), Slovinska (nástenná malba (*Pašiový cyklus*, okolo r. 1440) v *kostole sv. Radegundy* v lokalite Sredna vas Prisencu) a Sedmohradska (nástenná malba (*Nesenie kríža*, z r. 1380-1400) v *kostole p. Márie* v Málincrave). RADOCSAY, ref. 52, obr. č. 40; <http://tarvos.imareal.oeaw.ac.at/server/images/7011068.JPG>; <http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Almakerek5.jpg>; 25.08.2008. Zobákový výstupok z hornej časti stredového hrebeňa sa dá bezpečne identifikovať len na *pavéze* strážcu *Božieho hrobu* z košickej malby. Každopádne, *pavézy* používané na našom území a vôbec v strednej Európe, sa svojim vzhľadom líšili od exemplárov používaných na Západe a v Taliansku. Na území Uhorska máme doložené používanie takých malých *jazdeckých pavéz*, ako aj väčších *pechotných*.
- 92 MARSINA, R. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Slovenský diplomatár. Tomus II*. Bratislava: Obzor 1987, s. 341; DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, s. 66.
- 93 Boj *krátkym mečom* a *pästným štítom* je popísaný v najstaršom zachovanom európskom šermiarskom rukopise známom pod názvami *I.33, Walpurgis*, resp. *Tower Fechtbuch*. Vznikol v južnom Nemecku, pravdepodobne v poslednej štvrtine 13. stor. Dnes sa nachádza v zbierkach *Royal Armouries* v Leedsi. Facsimile a angl. preklad: FORGENG, J. F.: *The Medieval Art of Swordsmanship. A Facsimile & Translation of the World's Oldest Personal Combat Treatise*. Chivalry Bookshelf – Royal Armouries Leeds 2003.
- 94 Kráľ *Belo IV.* v mestskom privilégii z r. 1255 umožňujú obyvateľom Banskej Bystrice riešiť vzájomné spory sú-

VOJENSKÁ SYMBOLIKA

Na centrálnej tabuli *Ukrižovania* vidíme nad hlavami vojakov niekoľko druhov *zástav* (lat. *banderium*, *vexillum*, *signum*⁹⁵), ktoré by sme mohli, podľa tvaru, veľkosti a obsahu, rozdeliť zhruba do troch skupín.

Prvú skupinu tvoria dve malé jednofarebné (červené a biele) *ozdobné zástavky* bežne používané v 15. storočí na jazdeckých kopijách. Najčastejšie mávali tvar jednoduchého dlhého plameňa, v tomto prípade však ide o tzv. „lastovičí chvost“ (list rozoklaný do dvoch plameňov). Vzhľadom na veľkosť môžeme k ozdobným *kopijovým zástavkám* priradiť aj obdĺžnikovú zástavu s plameňom v pravej časti výjavu (nad postavou stotníka). O funkcii kopijových zástaviek v tomto období nateraz nemáme konkrétnejšie údaje. Môžeme len predpokladať, že aj oni slúžili na označenie príslušnosti k vojsku, resp. k jeho konkrétnej formácii.⁹⁶

Druhú skupinu predstavujú úzke obdĺžnikové *zástavy s heraldickými znameniami* a jedna *jednofarebná zástava* rovnakého tvaru. Tak ako predchádzajúce, majú v tomto výjave čisto dekoratívnu funkciu.⁹⁷ V reálnych podmienkach by však zrejme boli znameniami konkrétnej vojenskej jednotky.⁹⁸ Pri tejto skupine stojí ešte za povšimnutie zriedkavý tvar vejucej strany viacnásobne deleného listu dvoch zástav. Jednotlivé pásy látky, z ktorých boli zástavy ušité, majú „vejuce“ konce poloblúkovito vykrojené, takže spolu vytvárajú laločnatú líniu.

Medzi vyobrazenými zástavami vynikajú veľkosťou i obsahom dve *zástavy s heraldickými znameniami*. V ľavej časti scény sa nachádza červená obdĺžniková zástava s plameňom, ktorá má v poli listu umiestnený žltý židovský klobúk. Z hľadiska stredovekej kresťanskej ikonografie ide o poukaz na príslušníkov židovského národa, ktorí v dobovom chápaní vydali Ježiša na smrť.

Druhá zástava, na pravej strane zobrazenia (po Ježišovej lavici), má tvar úzkeho obdĺžnika a je na nej vyobrazený drak. Aj v tomto prípade ide o symbolické vyjadrenie obsahu deja. Drak/šarkan už v starovekých mytológiách a náboženstvách zosobňoval zlo. V stredovekej

bojom. Ako zbrane majú použiť (podľa saského zvyku) *okružly štít* a meč. Pozri: MARSINA, R. (ed.), ref. 92.

95 Termín *banderium* je v Uhorsku v období vlády Žigmunda Luxemburského už pomerne rozšírený a používaný (okrem pomenovania samotnej *zástavy*), najmä ako synonymum pre označenie väčšej taktickej jednotky (župnej hotovosti, oddielu konkrétneho veľmoža) zhromaždenej pod *zástavou*. Pozri: DÖRY, F. – BÓNIS, G. – BÁCASKAI, V.: *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1301-1457*. Budapest : Akadémiai Kiadó 1976, s. 246, 279-280, 347, 418-421, 426-428. V naračných prameňoch 15. stor. (napr. *Kronika Jána z Turca*) sa pre pomenovanie *zástavy* ďalej používa aj termín *vexillum*, príp. *signum*. SCHWANDTNER, J. G.: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini I*. Vindobonae 1746, s. 341, 357, 367, 374, 380, 384, 417, 420, 422, 427, 436, 447, 475.

96 A. Bonfini v opise prehliadky vojska Mateja Korvína v lete 1487 uvádza, že každý jazdec mal na kopiji *zástavku*. O jej funkcii sa však nezmiňuje. SEGEŠ, V.: *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zretelom na Slovensko*. Bratislava : Ministerstvo obrany 2004, s. 129. Príklady *kopijových zástaviek* z ikonografie pozri napr. v DROBNÁ, DURDÍK, WAGNER, ref. 15, časť II., tab. 20, obr. 2; tab. 21, obr. 4; tab. 31; tab. 39, obr. 1; tab. 60, obr. 1; časť V., tab. 22, obr. 3-6, 9; časť VIII., tab. 3, obr. 6.

97 Nie sú symbolmi žiadnej právnickej ani fyzickej osoby.

98 Je to však len špekulatívna úvaha. Uvedené zástavy (štyri v ľavej časti scény, jedna vpravo) majú vzhľadom na dve posledné zástavy s heraldickými symbolmi pomerne malé rozmery. Na druhej strane máme pre 1. tretinu 15. stor., vďaka dielu poľského kronikára Jána Długosza o zástavách Rádu Nemeckých rytierov („*Banderia Prutenorum*“), doklad o značnej rozmerovej variabilite zástav veľkých taktických jednotiek (korúhiev, bandérií). Najväčšia zástava opísaná v „*Bandériách*“ (zástava veľkomtúra zo Sztumu) má rozmery listu (pomer výška : šírka) cca 194 x 179 cm, najmenšia (menšia zástava veľmajstra Rádu Nemeckých rytierov) cca 74 x 60 cm. GÓRSKI, K (ed.): *Joannis Dlugosii Banderia Prutenorum. Jana Długosza Banderia Prutenorum*. Warszawa, 1958, s. 66-68, 122-124.

symbolike vo všeobecnosti temnú stranu života a sveta, nepriateľa Boha, pekelné sily.⁹⁹ Tie zastupujú vo výjave rímski vojaci.

Samostatne (bez vojenského významu) stojí biela obdĺžniková zástava s červeným krížom, ktorú drží ľavou rukou zmŕtvychvstalý Ježiš na dolnej tabuli pravého krídla oltára. Je umiestnená na priečnom rahne a vzhľadom na jej charakter a časové vymedzenie ju radíme k cirkevným zástavam.¹⁰⁰

Takmer všetky zástavy (okrem dvoch obdĺžnikových a poslednej spomenutej, ktorá má na vrchole tyče umiestnený kríž) sú ukončené kopijovým hrotom.

ZÁVER

Pašiový oltár z Hronského Beňadika je všeobecne považovaný za jednu z najvýznamnejších pamiatok svojho druhu v rámci strednej Európy. Minimálne rovnaký význam má aj pre výskum vývoja militárií na našom území v prvej tretine 15. stor.

Na jeho tabuliach sú zachytení ozbrojenci západného typu, ktorých môžeme na základe ich vybavenia identifikovať s mestským prostredím, príp. s prostredím vyššej šľachty, či dvora. Ich výzbroj a výstroj je v hlavných rysoch totožná s tými, ktoré sa objavujú v súčasných českých a nemeckých obrazových prameňoch. Táto skutočnosť nesúvisí len s kultúrnou orientáciou kráľovského dvora Žigmunda Luxemburského, ale je, spolu s ďalšími pamiatkami *krásneho slohu*, dôkazom o celkovo silnom kultúrnom vplyve susedných nemeckých oblastí na územie Uhorska. Ten našiel recepciu predovšetkým v oblastiach s koncentráciou nemeckého osídlenia, popri našom území zvlášť v Sedmohradsku, odkiaľ pochádza aj autor oltára. Tieto súvislosti sú zároveň indikátorom naznačujúcim, že zobrazené militárie odrážajú, viac menej verne, súdobú uhorskú realitu.

Chladné zbrane, ktoré maliar zachytil na tabuliach oltára, zodpovedajú typom používaným v rovnakom čase na území strednej Európy. Za pozornosť stojí najstarší ikonografický doklad *šidla* na našom území a to v pôvodnej forme, známej napr. z českých archeologických nálezov. Strelné zbrane sú zastúpené *reflexným lukom* – typickou zbraňou uhorskej ľahkej jazdy, ale i pechoty.

Ochranný odev vojakov predstavuje širokú typologickú škálu. Vystupujú tu ozbrojenci v *celoplátovej zbroji*, v odevu s niekoľkými kovovými súčasťami (prilba, krytie rúk, nákolenníky) a v jednoduchom civilnom kroji. *Plátovú zbroj* môžeme štýlovo zaradiť k raným talianskym (resp. taliansko-nemeckým) typom a porovnať s najstaršími zachovanými originálmi. Nemá ešte plne vyvinuté všetky súčasti (*náplecníky*, *šorc*), čo ju tiež posúva pred obdobie vzniku oltára. Spomedzi uhorských pamiatok sú k nej typologicky najbližšie niektoré (zrejme len o málo staršie) torzá postav rytierov z *budínskeho súboru sôch*. Z textilných komponentov zbroje treba spomenúť *prešivaný kabátec* a *prešivané kukly* (resp. *prešivané závesy na šlap*), ktoré máme u nás doložené aj na iných pamiatkach.

Na oltári sú zachytené dva typy *štítov* – tzv. *pästný štít* a *pavéza*. V oboch prípadoch ide o rané ikonografické doklady týchto militárií u nás.

99 Podrobnejšie k symbolike draka v stredoveku: GRAUS, I.: *Dračí rád Žigmunda Luxemburského a jeho symbolika*. In: *Slovenská archivistika* XXXI, 2/1996, s. 92-94. Pozri tiež: BIEDERMANN, H.: *Lexikón symbolov*. Bratislava: Obzor 1992, s. 63, 64.

100 Bojové zástavy umiestnené na priečnom rahne (forma odvodená z rímskeho *labara*) sú typické pre včasný stredovek. Takúto podobu mala napr. aj pôvodná uhorská zástava s dvojítmym krížom. K tomu pozri: VRTEL, L.: *O zástave v erbe Nitry*. In: *Slovenská archivistika* XXV, 1/1990, s. 35-46.

Zástavy umiestnené vo väčšom počte na centrálnej tabuli *Ukrižovania* predstavujú formy bežne používané v našej oblasti počas 15. storočia. Okrem dvoch zástav s heraldickými znameniami, ktoré majú priamu významovú súvislosť so zobrazenou témou, je ich funkcia čisto dekoratívna.

Tabuľka 1

Zbrane a vojenská symbolika

Tabuľa	pobočné chladné zbrane	tyčové zbrane	strelné zbrane	zástavy
Nesenie kríža	- meč	- kopije - šidlá - sudlica		
Ukrižovanie	- meč	- kopije - šidlá - sudlica (sudlice ?) - kyjak		- kopijové zástavky - zástavy s heraldickými a heraldickými figúrami
Zmŕtvychvstanie	- meče	- kopija - šidlo		- zástava s krížom (na priečnom rahne, cirkevná)
Sv. Egídius s laňou			- reflexný luk	
Sv. Mikuláš robí zázrak s obilím	- dýka			

Tabuľka 2

Ochranný odev

Tabuľa	prilby	štíty	ochrana trupu a končatín
Nesenie kríža	- šlapy - šlap s clonou (?) - železný klobúk - pologuľatá prilba		- plátová zbroj (kompletná i segment - nákolenník) - krúžková zbroj - prešívaná kukly a kabátec
Ukrižovanie	- šlapy - železné klobúky (3 varianty) - šlapy s clonou (2 varianty) - pologuľaté prilby (2 varianty tvaru šupín)	- pästný štít	- plátová zbroj - krúžková zbroj - prešívaná kukla - prešívaný kabátec (?) - sukница (Waffenrock)
Zmŕtvychvstanie	- šlap - železný klobúk	- pavéza	- plátová zbroj (kompletná i segmentová - krytie rúk, nákolenníky) - krúžková zbroj - sukнице (Waffenrocky)

V. ČEPELA: PASSIONSALTARTRIPTYCHON VON HRONSKÝ BEŇADIK IM LICHT DER ENTWICKLUNG DER MILITARIA

Der Verfasser analysiert in seinem Beitrag den *Passionsaltar von Hronský Beňadik* im Hinblick auf die Entwicklung der Ausrüstung und Ausstattung im ersten Viertel des 15. Jahrhunderts. Das Werk, das 1427 der Maler Thomas von Klausenburg schuf, ist offenbar mit der Prager Tafelmalerei der vorhussitischen Zeit verknüpft. Die Kunsthistoriker nehmen an, dass Thomas die Lehre in Prag absolvierte, er war dort einige Zeit beschäftigt und er erhielt später dank seiner Fähigkeiten ein Engagement beim ungarischen königlichen Hof in Buda. Der Altar, der er im Auftrage des Prälaten Benediktiner Klosters in Hronský Beňadik, Nikolaus, schuf, gehört zu den bedeutendsten Denkmälern der *internationalen Gotik* in Mitteleuropa. Dieselbe Bedeutung hat der Altar auch für die Forschung der Militaria auf dem Gebiete der heutigen Slowakei sowie des Königreichs Ungarn.

An der Tafel des Altars sind die Bewaffneten des westlichen Typus gebildet, die anhand ihrer Ausrüstung mit dem städtischen Milieu, bzw. mit dem Milieu des höheren Adels oder Hofes identifizieren können. Ihre Ausrüstung und Ausstattung ist in Hauptzügen mit denen identisch, die man in heutigen tschechischen und deutschen Bilderquellen findet. Diese Tatsache hängt nicht nur mit der kulturellen Anlehnung des Königshofes von Sigmund von Luxemburg zusammen, sie liefert, mit anderen Denkmälern des *schönen Stils*, ein Beweis für einen starken Einfluss der benachbarten deutschen Länder auf dem Gebiete des Königreichs Ungarn. Dieser ist vor allem in den Gebieten mit hoher Konzentration der deutschen Besiedlung rezipiert worden, und zwar in der Slowakei sowie in Siebenbürgen, woher auch der Schöpfer des Altars stammt. Diese Zusammenhänge sind gleichzeitig Anzeichen dafür, dass die gebildeten Militaria mehr oder weniger die damalige ungarische Realität widerspiegeln.

Die an den Altartafeln abgebildeten blanken Waffen entsprechen den damals benutzten Typen auf dem Gebiete Mitteleuropas. Beachtenswert ist der älteste ikonographische Beweis von Ahlspieß auf dem Gebiete der Slowakei, und zwar in ursprünglicher Form, die z. B. aus den tschechischen archäologischen Funden bekannt ist. Die Schusswaffen sind durch den *Reflexbogen*, der die typische Waffe der ungarischen leichten Kavallerie sowie der Infanterie war, vertreten.

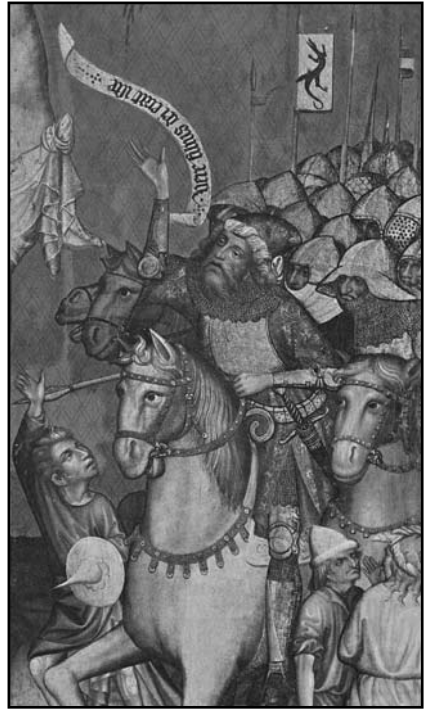
Schutzkleidung der Soldaten stellt eine breite typologische Skala dar. Hier treten die Bewaffneten in der Scheibenrüstung, in der Kleidung mit einigen Teilen der Rüstung (Haube, Handschützer, Knie-schützer) und in der einfachen Ziviltracht auf. Die Scheibenrüstung können wir zu den frühen italienischen (bzw. italienisch-deutschen) Typen einreihen und mit den ältesten erhaltenen Originalen vergleichen. Sie ist noch nicht ganz entwickelt, was ihre Datierung vor die Zeit als der Altar geschaffen wurde, schiebt. Von den ungarischen Denkmälern stehen ihr typologisch am nächsten einige (anscheinend nur wenig ältere) Torsos der Figuren von Rittern der *Skulpturkollektion aus Buda*. Von den Textilteilen der Rüstung sind noch die Steppjacken und die Stepphauben, die auch an anderen Denkmälern nachweisbar sind, zu erwähnen.

Am Altar sind zwei Typen von Schildern abgebildet – sog. Faustschild (Buckler) und Pavese. Es handelt sich beide Mal um die frühen ikonographischen Nachweise dieser Militaria bei uns.

Die an der Zentraltafel der *Kreuzigung* platzierten Fahnen stellen die Formen, die üblich im 15. Jahrhundert in Mitteleuropa benutzt wurden, dar. Außer zwei Fahnen mit heraldischen Zeichen, die mit dem abgebildeten Thema direkt zusammenhängen, ist ihre Funktion rein dekorativ.

Obr. 1 – Nesenie kríža

Obr. 2 – Ukrižovanie – výrez

Obr. 3 – Ukrižovanie – výrez

Obr. 4 – Smrť sv. Egídia (zázrak s laňou) – výrez

Obr. 5 – Sv. Mikuláš robí zázrak s obilím – výrez

Obr. 6 – Zmŕtvychvstanie

VOJENSKÉ UDALOSTI V LUČENCI NA PRELOME ROKOV 1918/1919 A NESKÔR V POLITICKEJ REFLEXII ĽUDOVÍTA BAZOVSKÉHO

FERDINAND VRÁBEL

VRÁBEL, F.: The military events in Lučenec in turn of 1918/1919 and in later in political reflexion of Ludovít Bazovský. *Vojenská história*, 1, 14, 2010, pp. 33–51, Bratislava.

In his article the author deals with the military and war events in 1918/1919 and 1938 in the south-Slovak town Lučenec and the surroundings in connection with a controversial person of JUDr. Ludovít Bazovský. In the report we can find the quotations of some not –yet-discovered materials from the period immediately after the WWI, as well as from the first days of the invasion into the south Slovakia by the Hungarians after the Vienna arbitrage. These records show a complicated structure of the Bazovsky personality, who has for the Slovaks in Novohrad, in the time before the WWI up to the years of 1920/1921, a highly positive influence as a Slovak nationalist and supporter of spreading Slovak books.

Military History. Slovakia. 1918 -1938. Ludovít Bazovský – political personalities.

Cieľom štúdie je podať čiastkovú sondu o osobnosti JUDr. Ľudovíta Bazovského na pozadí širších udalostí v regióne južného Slovenska – v Lučenci, zvlášť spätých s vojenským obsadzovaním územia Slovenska čs. jednotkami na prelome rokov 1918 a 1919, a potom aj v ďalších rokoch, a tak prispieť k osvetleniu jeho pôsobenia ako rozporuplného politika a človeka, ktorý často zásadne menil nielen svoje postoje a názory, ale aj celkové zameranie svojej činnosti – od postojov slovenského národovca, cez stúpenca československej vzájomnosti, neskôr rozhodného autonomistu až po škodlivú tajnú aj otvorenú spoluprácu s maďarskou iredentou a hortyovským Maďarskom.

Z kontextu vyššie uvedeného potom logicky vyplýva aj profilácia hodnotenia Ľudovíta Bazovského od jednej krajnosti – bol to vlastenec a slovenský národovec, k druhej – bol to zradca národa, maďarský konfident, iredentista a revizionista, človek bez chrbtovej kosti. Jedni sa ho zastávajú, iní ho odsudzujú. Je to možno aj preto, že v jeho živote bolo viacero rôznych období a jeho postoje sa často menili spolu so zmenami politickej situácie či režimov v strednej Európe. Tieto zmeny sa odrážajú aj na zachovanom dokumentačnom a archívnom materiáli, v dobovej tlači v memoároch i v publikáciách historikov. Pred časom sa postavou Bazovského podrobnejšie zaoberal Roman Holec, ktorý stať o ňom nazval prí-

značne *V zákrutách politiky*.¹ Na rozdiel od Holeca autori Angelika Dončová a Pavol Martuliak sa Bazovského pokúšajú obhajovať.²

Aj keď sa v neskorších rokoch Bazovský priklonil na stranu skupiny renegátov požadujúcich a pripravujúcich pripojenie Slovenska k Maďarsku (dôkazy z maďarských archívov o tom zhromaždili už Juraj Fabian³, Martin Vietor⁴, Lóránt Tilkovszky⁵ a najnovšie Roman Holec), v roku 1909 to bol ešte slovenský národovec, ktorý nezištne podporoval tak šírenie slovenských kníh a časopisov, ako aj finančnými úvermi práve založenej Všeobecnej banky ú. s. slovenských podnikateľov a gazdov v Novohrade a okolí. Takisto svetlým momentom v Bazovského inak dosť nevyrovnanom, chaotickom a politicky nestálom (pre Slovákov raz prospešnom a inokedy zase veľmi škodlivom) verejnom pôsobení je jeho vystúpenie na obranu židovského obyvateľstva Maďarska v roku 1939 v období prípravy protizidovského zákonodarstva. Bazovský vtedy vydal brožúru, v ktorej sa vyslovil proti návrhu na zostrenie protizidovskej legislatívy v Maďarsku.⁶ Bol to vtedy zriedkavý postoj, ktorý si vyžadoval aj vysoký stupeň osobnej statočnosti.

Žiaľ, iné momenty v Bazovského živote a pôsobení – najmä jeho postoje v čase Mníchova, jeho činy po obsadení Lučenca horthyovským Maďarskom v neskorších rokoch, tieto pozitívne stránky u neho negovali. Pred prvou svetovou vojnou a počas nej však Bazovský patril ešte k takým slovenským národovcom, ktorí sa nebáli nielen otvorene sa hlásiť k svojmu slovenskému pôvodu a slovanskému presvedčeniu, ale pre to aj prakticky niečo robiť, napríklad aj vo forme podporovania a rozširovania slovenských kníh a časopisov v Lučenci a okolí. Takúto činnosť, akokoľvek ju uhorské úrady vnímali negatívne, umožňoval teoreticky dokonca aj národnostný zákon. Z tohto pohľadu naozaj len ťažko možno akceptovať tvrdenie Józsefa Puntigána, že „*lučenské vlastníci spísali proti nemu petíciu a žiadali občanov, aby s ním prerušili všetky styky*“.⁷ V skutočnosti to bolo trochu inak a svedčia o tom

-
- 1 HOLEC, R.: *V zákrutách politiky*. In: *Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 104-133, najmä s. 104-105, 119, 126, 132-133. JUDr. Ľudovít Bazovský (22.7.1872 Závada – 10.12.1958 Lubochňa) vyštudoval právo v Budapešti, potom pôsobil zväčša v Lučenci ako advokát a podnikateľ vo finančníctve. Ešte ako študent začal v Budapešti spolupracovať so sociálnymi demokratmi. Publikoval v robotníckej tlači a najmä v Národných novinách; v čase, keď vykonával funkciu župana aj v pražských denníkoch. Bol významným členom Slovenskej národnej strany, členom jej výkonného výboru, a 30. októbra 1918 sa zúčastnil v Turčianskom Sv. Martine na zhromaždení, ktoré prijalo Deklaráciu slovenského národa. V novembri 1918 založil v Lučenci Hornonovohradskú SNR a stal sa jej predsedom. V rokoch 1918 – 1919 bol členom Revolučného Národného zhromaždenia, a v rokoch 1919 – 1921 novohradským županom. Neskôr sa priklonil k autonomistom a tajne začal spolupracovať s maďarskou stranou. Po Viedenskej arbitráži sa dal plne do služieb horthyovského Maďarska.
 - 2 DONČOVÁ, A.: Ľudovít Bazovský – prvý slovenský novohradský župan. In: *Annales historiae Presovienses*, ročník 6, 2006, s. 362-372. Táže. Osobnosť a aktivity JUDr. Ľudovíta Bazovského (1872 – 1958). In: *Rod Bazovských v Novohrade*. Zborník z historickej konferencie Dni A. H. Škultétyho. Veľký Krtíš 2007, s. 21-43, MARTULIAK, P. JUDr. Ľudovít Bazovský a Hornonovohradská slovenská národná rada v čase vzniku ČSR. Tamže, s. 44-50. Hoci Dončová podáva v štúdiu aj prierez Bazovského celým životom a pôsobením, vyhla sa sporným momentom – nespomína napríklad ani jeho pôsobenie ako konfidenta horthyovskej vlády, ani to, že po Viedenskej arbitráži pracoval istý čas aj na maďarskom ministerstve pre národnosti v Budapešti. DONČOVÁ, ref. 2, s. 364.
 - 3 FABIAN, J.: *Svätoštefanské tiene*. Bratislava 1966, s. 35.
 - 4 VIETOR, M.: *Dejiny okupácie južného Slovenska v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 64 a pozn. č. 57 na s. 391-392.
 - 5 TILKOVSZKY, L.: *Južné Slovensko v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1971, s. 32-33.
 - 6 BAZOVSKÝ, L.: *Egy szlovák politikus észrevételei a zsidótörvényjavaslathoz*. Budapest 1939. HOLEC, ref. 1, s. 129.
 - 7 PUNTIGÁN, J. a spol.: *Losonc. Lučenec*. Filakovo : Vydavateľstvo Plectrum, 2007, medailón Bazovský na príloženom CD ako súčasť knihy.

zápisnice mestského zastupiteľstva v Lučenci, napríklad aj uznesenie číslo 88 z marca 1909.⁸ Mestské zastupiteľstvo z vlastnej iniciatívy Bazovského ako svojho člena jednohlasne „bi-
 lažovalo“ za jeho „*drzú a nepriateľskú panslávsku činnosť*“ smerujúcu vraj proti milovanej
 vlasti a súčasne vyslovilo ľútosť nad tým, že nemá právne prostriedky na to, aby ho vylúči-
 lo zo svojho streda. Zastupiteľstvo však vyslovilo nádej, že ho Bazovský ušetrí aspoň svojej
 prítomnosti na jeho zasadaniach. Hľa, jasný príklad uplatňovania spomínaného uhorského
 národnostného zákona v praxi. Šírenie slovenských kníh a časopisov bolo podľa lučenských
 „vlastencov“ nepriateľskou činnosťou, alebo – ako to v tejto súvislosti napísal v miestnych
 novinách *Losonc és Vidéke* angažovaný publicista Jenő Herczeg – „*novou ranou na tele Ma-
 darov*“. Ten istý novinár požadoval od vlády, aby zakročila proti každému, kto sa opováži
 povedať, že je Slováč, atď. Puntigán vôbec nespomína, že Bazovskému a jeho rodine mno-
 hí obchodníci odmietali predávať svoj tovar, alebo, že sa jeho dom stal viackrát terčom úto-
 kov, pri ktorých mu kameňmi porozbýjali okná a nevyberavým útokom boli vystavené aj je-
 ho deti. Zato autor nezabudol na azda najväčší Bazovského „*hriech*“ – že totiž zoskupil oko-
 lo seba slovenskú inteligenciu a Slovákov z celého okolia a spolu potom docielili, že Luče-
 nec sa „*dostal na neskôr vyznačenej hranici na severnú časť*“.⁹ Toto je neadekvátne tvrdenie,
 pretože Bazovský nemohol hrať žiadnu významnejšiu úlohu v tom, ako sa budú utvárať čes-
 koslovensko (slovensko)-maďarské hranice v novembri a na začiatku decembra 1918, keď
 bola situácia v oblasti Novohradu značne neprehľadná. O 2. demarkačnej línii tzv. Picho-
 novej z 24. decembra 1918 (1. demarkačná línia prebiehala na základe predbežnej budapeš-
 tianskej dohody Hodža – Bartha severnejšie po línii Devín – Pezinok – Šenkvice – Galanta
 – Sereď (Tešedíkovo) – Nové Zámky – Vráble – Kozárovce – Bátovce – Hontianske Nemce
 – severne od Lučenca – Rim. Soboty, Rožňavy až k Margecanom a ďalej k Sečovciam, Trebi-
 šovu, cez Sobrance, Vihorlat a Humenné až k hraniciam Poľska), ktorá na Dunaji a Ipli pre-
 biehala zhruba po línii, na ktorej sa neskôr ustálili definitívne čs.-maďarské hranice a ďalej
 od Rim. Soboty takmer v priamej línii južne od Trebišova až po Užhorod), a podľa ktorej
 Lučenec pripadol ČSR, sa rozhodovalo v Paríži, a nie v Budapešti, ako sa to snaží vykresliť
 nielen Bazovský, ale aj Puntigán.¹⁰

O zložitých pomeroch v Lučenci svedčí aj Bazovského zatknutie maďarskou gardou a ná-
 sledne jeho prepustenie ešte v ten istý deň. Ostatne popri Hornonovohradskej Slovenskej
 národnej rade pôsobila aj v Lučenci, podobne ako na iných miestach na Slovensku nielen
 Maďarská národná rada,¹¹ ale podľa pokynov Károlyiho vlády aj už spomenutá maďarská

8 Štátny archív Banská Bystrica, pobočka v Lučenci (ďalej ŠABB-LU), f. Lučenec, mesto so zriadeným magistrá-
 tom 1815 – 1922, inv. č. 44, Mestské zastupiteľstvo, zápisnice mestského zastupiteľstva 1909.

9 PUNTIĀN, ref. 7, Bazovský, CD. O tom, že vytváranie československo-maďarských hraníc, dnes južných
 hraníc Slovenska, nebol ani zďaleka taký jednoduchý proces, aby to v oblasti Novohradu mohol nejaký ovplyv-
 niť práve Bazovský, je dnes už dostatok literatúry. Pozri napr.: HRONSKÝ, M.: Hlavné politicko-diplomatic-
 ké a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919 /prvá časť/. In: *Vojenská histó-
 ria*, roč. 2, 1998, č. 3, s. 29-46. Druhá časť. In: *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 2, s. 20-39. Tenže. Vznik Čes-
 ko-Slovenska. Vojenské obsadzovanie územia Slovenska a utváranie jeho hraníc (1918 – 1920). In: PEKNÍK,
 M. a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika – Slovenské národné rady – Československýzmus*. Bratislava :
 VEDA, vydavateľstvo SAV 2000, s. 112-133. Tenže. K úlohe francúzskej vojenskej misie v bojoch na Slovensku
 a pri utváraní hraníc Slovenska v roku 1919. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2000*. Brno 2000, s. 211-
 228. Práve v oblasti Novohradu – pri Šiatoroši a Somoskútújfalu sa definitívna podoba hraníc ustálila až v roku
 1923 v rámci sprostredkovania Spoločnosti národov.

10 PUNTIĀN, ref. 7, Bazovský, CD.

11 Maďarská národná rada (MNR) v Lučenci aj mestské zastupiteľstvo sa ostro vyslovovali proti začleneniu Lu-
 čenca do ČSR a spočiatku boli aj proti obsadeniu mesta československým vojskom. Až neskôr sa priklonili
 k názoru, že pre zásobovanie obyvateľstva a zabránenie výtržnostiam by bolo lepšie, keby mesto čs. jednotky
 obsadili. MNR sa usilovala aj obmedziť vplyv Hornonovohradskej SNR, aj keď spočiatku celkom pokrytecky

národná garda a občianska stráž.¹² To mu však neskôr nezabránilo v tom, aby si obsadenie Lučenca asistenčnou stotinou vysokomýtskeho 30. pešieho pluku, vedenou nadporučikom Josefom Ejemom, neprirpisoval ako vlastnú zásluhu.

Situácia na Slovensku bola po vzniku Československa 28. októbra 1918 veľmi zložitá. V prvých novembrových týždňoch dochádzalo k živelným akciám najmä na západnom Slovensku. Od 25. novembra malo zabezpečiť obsadenie Slovenska nové velenie čs. vojska na Slovensku na čele s plukovníkom Františkom Schöblom so sídlom v Uherskom Hradišti. Postupne sa podarilo upevniť organizáciu aj velenie čs. vojska. Obsadzovanie slovenského územia výraznejšie pokročilo, keď sa na Slovensko presunuli čs. légie z Talianska. Podľa rozkazu hlavného veliteľa čs. vojsk generála Luigiho Piccioneho z 26. decembra 1918 malo vojsko obsadiť demarkačnú líniu. Konkrétny spôsob vykonania tejto úlohy ponechal Piccione na veliteľov divízií. Lučenský úsek mal obsadiť 34. pluk s hlavnými bodmi Šahy – Lučenec až po obec Pincinú severovýchodne od Lučenca smerom na Rimavskú Sobotu.¹³

V rámci bojov o Slovensko sa v rokoch 1918 – 1919 odohralo aj veľa zaujímavých príhod a niekedy kuriózných, ba až smiešnych epizód. Jedným z najpodivnejších príbehov vtedajších čias sú povesti o „čiernom“ vojsku na Slovensku, o akýchsi ľudozrútoch – Senegalcoch. Ako táto legenda vznikla, vysvetlil vo svojich *Pamätiach*¹⁴ legionár a neskorší armádny generál Josef Šnejdárk.

Šnejdárk, hrdina bojov o Těšínsko v januári 1919, sa neskôr presunul na Slovensko, kde sa ako plukovník stal veliteľom 2. divízie čs. vojsk pod najvyšším velením francúzskeho generála Mauricea Césara Josepha Pellého. Urputné boje s Maďarmi prebiehali v júni 1919 najmä v oblasti Zvolena, ale aj inde. Šnejdárk uvádza, že títo „*Senegalci*“ neboli nikto iní „*len chlapi z Prahy, hlavne z Vršovíc*“.¹⁵ Zvesti o černochoch v radoch československých vojakov vznikli v spojitosti so Šnejdárkovou povestou z čias jeho pôsobenia vo francúzskej Cudzineckej légii a z úspešných bojov v Afrike. Veď aj bol francúzskym štátnym občanom. Pri jednej zrážke s červenými vojakmi Bélu Kuna pri Zvolene obklúčil Šnejdárk maďarský oddiel a zatlačil ho až k Hronu na taký malý priestor, že sa do vody hádzali aj neplavci. „*Vyťahovali sme ich z vody a pýtali sa, prečo to robia, veď by predsa mali byť radi, že sa dostanú do zajatia poriadnej regulárnej armády*“, píše Šnejdárk. Odpoveďou bolo, že majú strach, lebo veliteľom Čechov je vraj Neger – „*ľudožrút*“. Vysvitlo, že poplašná Šnejdárkova taktika mala asi úspech. Veď predtým dal pokyn, aby si nejaké dve skupinky (spolu asi stovka) vojakov obliekli plátené uniformy, začiernili tváre, nasadili na hlavy turbany, ktoré nemusia byť ani veľmi čisté a ukazovali sa na perónoch v rôznych častiach Slovenska od Košíc až po Žilinu. Veď maďarskí špióni sa už postarajú, aby sa o nich Budapešť dozvedela... Tak aj bolo a výsledok sa ukázal už čoskoro v bojoch pri Zvolene. Títo Šnejdárkovi údajní černosi sa vynorili až niekedy na jar 1919, keď pri Zvolene, Leviciach i na iných miestach južného a východného Slovenska išlo už naozaj do tuhého, ale ešte predtým bola vraj – aspoň podľa tvrdenia Bazovského – o nich reč aj v súvislosti s obsadením Lučenca 3. januára 1919. Keď-

uvítala jej utvorenie a vyslovila nádej, že obe národné rady budú spolupracovať v záujme obyvateľstva. ŠABB-LU, f. Lučenec, mesto so zriadeným magistrátom 1815 – 1922, inv. č. 52, zápisnice Výkonného výboru MNR č. 288, 290, 291.

12 HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska. Diel IV 1914 – 1939*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 1996, s. 91.

13 Tamže, s. 101-109.

14 ŠNEJDÁREK, J.: *Pochoduj, nebo zemři!* Praha : Elka Press, 1994, Druhé vydání, s. 198-199.

15 Tamže.

že však ide najpravdepodobnejšie o neskorší výmysel Ľudovíta Bazovského, chcel by som sa pri tejto otázke trochu pristaviť a zhrnúť známe fakty.

* * *

Centrum slovenskej časti Novohradu dobyli – lepšie povedané obsadili – vojaci 30. pešieho pluku z východočeského Vysokého Mýta v dôsledku kuriózneho akcie v noci z 2. na 3. januára¹⁶ 1919 pod velením nadporučíka Josefa Ejema. Vysokomýtska asistenčná stotina (bolo to necelých 200 mužov, medzi nimi aj príslušníci Sokolskej roty z mesta Jaroměř) obsadila Lučenec proti vôli a bez vedomia veliteľa majora Poráka bez boja, využíjúc noc a moment prekvapenia. Podľa svedectva lučenského hoteliéra Jozefa Nosála bola lučenská posádka na prelome rokov 1918/1919 (25. peší honvédske pluk, okrem neho boli v Lučenci aj delostrelci – 16. pluk) v úplnom rozklade. Maďarskí vojaci odvážali z mesta zásoby, na uliciach sa strieľalo ostrými nábojmi vo dne aj v noci až do 2. – 3. hod. Ako to dokladá obyvateľ Lučenca Branislav Viest, 2. januára bolo v kraji zlé počasie a hmlisto. Ejemova jednotka sa vo Zvolene po skupinkách ukradomky presúvala na železničnú stanicu, ale samotný Ejem a ďalší dôstojníci zasvätení do pripravovanej akcie, popíjali s majorom Porákom, najprv v kaviarni a potom v jeho byte (autenticky to opísal vo svojom rukopise aj účastník akcie, dôstojník František Kadavý), až kým ho úplne „nezneschopnili“ a potom neuložili do postele. Nadporučík Ejem si bol taký istý svojím úspechom, že o dobytí Lučenca poslal ešte zo Zvolena telegram spisovateľovi Aloisovi Jiráskovi do Hronova.¹⁷ Ejem bol pôvodným povolaním učiteľ, rodom z obce Radotín (dnes súčasť Prahy ako mestská časť Praha 16), a v telegrame narážal tým, že „*Lučenec po létech opět dobyt*“ na Jiráskov román *Bitka pri Lučenci*, známy a obľúbený nielen v Čechách, ale aj na Slovensku, a ktorej ústrednou epizódou je bitka pri Lučenci, kde 7. septembra 1451 hajtman českých bratříkov Ján Jiskra z Brandýsa¹⁸ porazil vojská uhorského gubernátora Jánosa Hunyadyho.¹⁹ Jiráskova trilógia s mnohovravným názvom *Bratstvo* bola v Čechách aj na Slovensku veľmi známa a hojne čítaná. Na udalosť (tzn. bitku pri Lučenci z roku 1451) koncom 19. a začiatkom 20. storočia upozorňovali politici i kultúrni pracovníci, spomínali ju historici i vlastivední nadšenci a v Čechách učili o nej učitelia. V tom období bolo aj z politických dôvodov vhodné upozorňovať na styč-

16 V časti doterajšej literatúry, napríklad JEŽEK, Z.: *Boj o Slovensko v letech 1918–1919*. Praha 1928 a inde sa omylom nesprávne udávajú dátumy obsadenia Lučenca ako 5. alebo 6. január 1919. Nepresne o tom píše aj inak dobre informovaný POLÍVKA, V.: *Lučenec a kraj Novohradský*. Banská Bystrica : Telocvičná jednotka Sokol Lučenec, 1928, s. 65. Podrobnejšie o tom pozri HRONSKÝ, M.: K otázke účasti slovenských dobrovoľníkov na obsadzovaní Slovenska československým vojskom (november 1918 – marec 1919). In: *Historický časopis*, roč. 20, 1972, č. 4, s. 544. Z viacerých prác M. Hronského pozri k tomu aj: Priebeh vojenského obsadzovania Slovenska československým vojskom od novembra 1918 do januára 1919. In: *Historický časopis*, roč. 32, 1984, č. 5, s. 736, 752. Tenže. Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom roku 1919. In: *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 583-621. Podľa spomienok priamych účastníkov akcie bolo mesto obsadené v noci z 2. na 3. januára. Pozri: *Tricátníci. Sborník prací k desátému výročí bojů pěšího pluku 30 Aloise Jiráska*, Vysoké Mýto 1929, s. 88-90 a spomienku priameho účastníka akcie Františka Kadavého: „...z nich 12 přepadlo nádražní posádku v síle asi 20ti mužů, vše se dělo v největším tichu takže v 5-ti minutách bylo nádraží našimi obsazeno, bez jediné rány... do radnice jsme vnikli bez nejmenšího šramotu, takže požární hotovost hasičská, která konala službu v přízemí, netušila, že za dveřmi stojí Čechoslováci. Já jsem slušně zaťukal a vejda dovnitř přál jsem jim dobrého rána s pistolí v levé a granátem v pravé ruce...“ In: Zvoleň. Vzpomínka na obsazení Lučenec sepsaná přímým účastníkem Františkem Kadavým. Kópia uložená v Regionálnom múzeu vo Vysokom Mýte. JUNEK, J.: *Vysokomýtský 30. pěší pluk v bojích o Slovensko v letech 1918–1919*. Vysoké Mýto : Regionální Muzeum ve Vysokém Mýtě, 2003, s. 19.

17 JIRÁSEK, ref. 16, s. 5.

18 OSLANSKÝ, F. Ján Jiskra z Brandýsa a Slovensko. In: *Historické štúdie*, roč. 36, 1995, s. 49- 66.

19 POLÍVKA, V.: Stručný nástin historie města Lučenec. Bitva u Lučenec (podle A. Jiráska). In: *Věstník Sokolskej župy Pohornskej „Detvan“*, č. 10 – 11. Banská Bystrica 1922, s. 10-11, 135-142. Tenže, ref. 15, s. 45-50.

né body v dejinách Čechov a Slovákov, a epocha bratříkov i regióny Gemeru i Novohradu boli z tohto hľadiska veľmi vhodné. Nie je vôbec náhoda, že neďaleko Lučenca je maličká dedinka Praha, ktorú s veľkou pravdepodobnosťou založili asi Jiskrovi bojovníci.²⁰ Celkom inak k tomu pristupujú mnohí maďarskí autori, ktorí sa snažia túto tradíciu tendenčne popierať alebo aspoň nivelizovať. Poukazujú len na plienenie a rabovanie mesta a jeho okolia bratříkmi v 15. storočí a obsadenie mesta československými vojakmi v roku 1919 označujú najčastejšie za „katastrofu“, „nešťastie“ alebo „okupáciu“.²¹ Celkom inak to, samozrejme, vnímali Slováci a Česi:

„Prirodzene, že po prevrate, najmä od jari 1919, nastával nádejný, vykriesený život národný. Prvým republikánskym prvkom bolo vojsko; najmä na prvé vojsko z Vysokého Mýta vedenej ndp. Ejemom dosiaľ sú zachované krásne spomienky. Za vojskom prišli úradníci, preberali opustené a prázdne úrady po Maďaroch... prichádzali prví učitelia, lebo školy slovenské v Lučenci, ako aj v iných mestách a dedinách museli budovať od základu... Založila sa škola ľudová a meštianska... Otvorené boli aj pobočky slovenské pri gymnáziu – otvorený bol aj slovenský učiteľský ústav... Z túhy po spolkovom živote vznikol prvý spolok: Československá Beseda... vznikli nové spolky: Sokol, Slovenská Matica, Živena, Československý Červený kríž, Spevokol Novohrad, atď.“²² V meste začal čoskoro pôsobiť aj Okresný osvetový zbor, ktorý organizoval rôzne vzdelávacie akcie a prednášky pre verejnosť. Najväčšie zásluhy si však získal budovaním siete ľudových knižníc v mestách a obciach Novohradského regiónu. Maďarské školy fungovali ďalej, pribudli k nim však aj školy slovenské. Ak sa otvárajú nové školy, asi ťažko možno hovoriť o stagnácii, či dokonca úpadku. Povojnová hospodárska kríza postihla nielen Lučenec, ale aj ďalšie mestá. Lučenec však tým trpel viac nielen preto, že mal predtým úzke väzby s maďarským územím a dokonca s Budapešťou, ale hlavne preto, lebo výroba viacerých podnikov v meste sa zameriavala na zbrojársky priemysel, resp. dodávky pre armádu (vojenské súkno a uniformy, kožené polotovary pre obuv), a po skončení vojny v nich musel, prirodzene, nastať útlm.

* * *

Vráťme sa k vojenským udalostiam. Súprava sa s Ejemovou stotinou dala vo Zvolene do pohybu smerom na Lučenec o jednej hodine v noci z 2. na 3. januára 1919. Vlak išiel pomaly od stanice k stanici a všade zanechával pri telegrafe po dvoch mužoch, aby železniční úradníci (všetko pravdepodobne Maďari alebo maďaróni) nemohli do Lučenca telefonovať. Na stanici Lovinobaňa prinútili službukonajúceho úradníka, aby zatelefonoval do Lučenca, že zo Zvolena ide do Lučenca vlak údajne s utečencami do Budapešti. Železničné spojenie medzi Zvolenom a Lučencom bolo už od 20. decembra 1918 prerušené, a vlaky medzi obojoma mestami už normálne nepremávali. Vlak sa zastavil niekde za Tomášovcami, asi jeden kilometer pred Lučencom, a predsunutá čata ticho postupovala smerom k železničnej stani-

20 Podrobnejšie o tom pozri: VRÁBEL, F.: *Telegram do Hronova*. Referát prednesený na masarykovskom seminári v Hodoníne 11. novembra 2008. Zborník príspevkov je v tlači.

21 Tak napríklad SCHERER, L.: *Losonc – egy magyar város – rövid története*. Losonc 1943, alebo ÉGER, Gy. *Losonc demográfiai, etnikai, felekezeti képe és társadalom szerkezete*. In: *Fejezetek Losonc történetéből*. (Zost. a red. VIGH, K.), Pozsony : Kalligram, 2000, s. 31-52, 45. Podľa autora po obsadení Lučenca československým vojskom sa dynamický spoločenský a hospodársky rozvoj mesta prerušil: „Az impériumváltását követően Losonc társadalmi és gazdasági fejlődésének lendülete megtört.“ Takto jednostranne to nemožno hodnotiť ani z čisto maďarského stanoviska, pretože mesto sa aj naďalej kultúrne zdarne vyvíjalo, o čom svedčia maďarské školy (teologický ústav kalvínov), osvetové zariadenia, spolky a najmä maďarská tlač, medzi ktorou mal vynikajúcu úroveň najmä školský časopis *Mi Lapunk*. Jeho význam a úroveň maďarská literárna história aj dnes vysoko hodnotí.

22 POLÍVKA, ref. 16, s. 66-67.

ci, kde bez jediného výstrelu odzbrojila maďarskú stráž a zmocnila sa štyroch tamojších rozostavených gulometov. Potom prišla na stanicu aj súprava s ostatnými vojakmi. Ejem vydal rozkaz, že ráno o 7. hod. chce, aby mu na námestí podali hlásenie o obsadení mesta. Potom rozdelil jednotku na niekoľko skupín, ktoré mali postupne obsadiť radnicu (ukoristené ďalšie štyri gulometry), a ďalšie dôležité objekty v meste. Ejem prideliť ku každej svojej jednotke jedného maďarského vojaka, ktorý im mal robiť sprievodcu a ukazovať cestu k jednotlivým objektom v meste. Česko-slovenskí vojaci postupne obsadili poštu, radnicu, daňový úrad a kasárne. Jediného strážiaceho vojaka v kasárňach odzbrojili bez najmenšieho hluku, na chodbách ubikácií pobrali všetky tam uložené zbrane a potom ako „budíček“ hodili na dvor zopár granátov... Prekvapenie bolo dokonalé. Ejemova jednotka ukoristila v Lučenci 38 gulometov, 1 200 pušiek, 21 poľných kuchyní, 100 debien s nábojmi, reflektory, telefóny, kone, 10 vagónov s čistou vlnou a ďalší materiál. Bolo to tým cennejšie, že v tom období a ešte aj v neskorších mesiacoch trpeli československé jednotky nedostatkom zbraní a munície. Ráno o 7 hod. 3. januára 1919 na námestí pred kalvínskym kostolom podával nadporučíkovi Ejemovi hlásenie poručík Leopold Adamec s tým, že celé mesto je obsadené. Potom Ejem a ďalší českí dôstojníci hlásili predsedovi Hornonovohradskej Slovenskej národnej rady Dr. Ludovítovi Bazovskému, že Lučenec je v rukách československého vojska.

Následne bolo v Lučenci vyhlásené stanné právo a rozkaz do 12. hod. odovzdať všetky zbrane. O 9. hod. sa Ejem²³ odhodlal zavolať do Zvolena aj svojho veliteľa majora Poráka, ktorý sa už z „únavy“ predchádzajúceho večera zrejme vyspal a hlásil mu, že Lučenec je obsadený. Potom s Porákom telefonicky hovoril aj Bazovský. A na scéne sa opäť objavili „čierne“ vojaci. Bazovský údajne Porákovi povedal, že v Lučenci je pokoj, a že sem netreba posilať ďalšie posily, najmä nie „čierne vojsko“. Pri telefonickom rozhovore boli prítomní aj viacerí maďarskí predstavitelia mesta, a tieto slová mali byť adresované hlavne im. Podľa Bazovského vyjadrenia, vraj generál chcel zo Zvolena poslať černochoch, ale on ako predstaviteľ tamojšej SNR si to nežiada, len treba zachovať pokoj a odovzdať zbrane. Tak sa aj stalo a o 13. hodine 3. januára boli československí vojaci v Lučenci pánmi situácie.

* * *

Zdá sa, že Bazovský si v spomienkach na obsadenie Lučenca (napísal ich až v roku 1929, teda až desať rokov po týchto udalostiach) trochu zaimprovizoval, aby vyzdvihol aj svoje zásluhy. Tieto svoje vyjadrenia napísal pre slávnostný zborník jubilujúceho vysokomýtskeho pluku „*Třicátníci*“. Jednotka neskôr dostala aj čestný názov 30. pluk Jiráskov, veď obsadenie Lučenca sa stalo jedným z najslávnejších činov vysokomýtskeho streleckého pluku č. 30. Dňa 31. októbra 1923 bol vtedy už kapitán Ejem za tento čin vyznamenaný vo Vysokom Mýte krížom Čestnej légie, ktorým ho dekoroval osobne vtedajší náčelník hlavného štábu čs. armády generál Eugene Désiré Antoine Mittelhauser.

Začiatkom januára 1919 však Bazovský nemohol mať vedomosť o tom, že by v československom vojsku mohli byť aj nejakí „*černosi – ludožrúti*“. Ako som uviedol vyššie, na túto myšlienku prišiel Šnejdárka až o niekoľko mesiacov neskôr. Opäť to zrejme možno pripísať Bazovskému labilnému a nečestnému charakteru, tak, ako nás s ním oboznamujú v prácach napríklad Juraj Fabian, Martin Vietor, Lóránt Tilkovszky a Roman Holec, ale najmä listin-

23 Na prvý výročný deň obsadenia Lučenca, 3. januára 1920, bola jedna z ulíc Lučenca premenovaná na Ejemovu. Na slávnosti sa zúčastnil aj Ejem, ktorému odovzdali diplom o menovaní za čestného občana mesta, v ktorom sa okrem iného uvádzalo: „Dňa 3. januára 1919 o 4. hod. ráno vtiahol si Ty, brat náš, so svojou stotinou víťazne do Lučenca a odzbrojil si do 2 000 mužov a 300 dôstojníkov maďarskej armády...“ Pozri zborník *Třicátníci*, ref. 16, s. 90.

né dôkazy či už v slovenských alebo maďarských archívoch. Bazovského tvrdo kritizuje predovšetkým Fabian, ktorý spomína jeho neskoršie subvencovanie maďarskou horthyovskou vládou – a aj vysvetľuje, ako sa asi zo slovenského národovca prenasledovaného uhorskými úradmi, potom aktívneho slovenského činiteľa v čase prevratu a neskôr aj novohradského župana²⁴, stal renegát, stúpenec opätovného pripojenia Slovenska k Maďarsku, ba aj tajný informátor a agent s krycím menom „Zsupán“²⁵. Fabian v roku 1966 vyslovil názor, že Bazovského k týmto politickým saltám priviedli jeho morálne poklesky a finančné aféry, ktoré svojho času vzbudili veľký rozruch, morálne ho popravili, diskvalifikovali v očiach slovenskej verejnosti a vyradili z politického života.²⁶ Ale Bazovského morálny prepád nastal až v neskôr, v tridsiatych rokoch.

On sám, ani nikto iný v Lučenci, nemohol začiatkom januára 1919²⁷ nič ani len tušiť o „černochoch“ v československom vojsku. Je nesporné, že mýtus o týchto vojakoch sa spája práve so Šnejdárkom. On vtedy bojoval na Těšínsku, na Slovensko prišiel až neskôr, čo vyvracia Bazovského vystatovanie sa, či už v spomínanom zborníku *Třicátníci* z roku 1929, alebo aj v liste Jozefovi Škultétymu 11. júla 1932: „V Lučenci bolo na tisíce dobre vyzbrojeného vojska, keď som previedol, že zo Zvolena došlých asi 250 českých „zobieraných vojakov“ obsadilo Lučenec, pričom Som ja presvedčil obecnosť a maďarské vojsko, že na tisíce československých legionárov nastupuje na Lučenec.“ Pritom ešte v decembri 1918 bol Bazovský stúpencom slovensko-maďarskej federácie,²⁸ ale už 3. januára 1919, ako udával, sa pričínil o obsadenie Lučenca československým vojskom. Pravda, vydal o tom svedectvo až v roku 1929, resp. v roku 1932, keď bolo predbežne už všetko jasné. Obsadenie Lučenca v noci z 2. na 3. januára 1919 pripravil so svojimi druhmi Ejem v kuriózne, tajne naplánovanej a s nikým nekoordinovanej operácii. O tejto akcii Bazovský mohol byť ťažko vopred informovaný. Veď inak by hádam bol našich vojakov nadšene vítal už niekde na železničnej stanici. Každá samochvála sa však skôr-neskôr prezradí sama. Tak to bolo aj v tomto Bazovského prípade, keď sa vystatoval s černochochmi na Slovensku. Už na jeseň 1938 Bazovský²⁹ podal presvedčivý dôkaz, ako to skutočne so Slovenskom myslel a jeho začlenením do ČSR, keď sa otvorene pridal na stranu iredenty a on aj jeho syn Ján vo vojnových rokoch spolupracoval s maďarskými okupačnými úradmi, čím poprel všetku svoju národoveckú činnosť z predprevtového obdobia i v prvých rokoch existencie ČSR.

Bazovský odstúpil z funkcie novohradského župana 5. marca 1920, pričom minister Šro-

24 „Dr. Ludevít Bazovský, zať pi Fajnorovej, stal sa prvým slovenským županom bývalého Novohradu; z potupovaného slovenského pravotára a národného obrancu slovenského cez noc bol postavený na čelo všetkej politickej moci v Novohrade. Maďari trpi, lebo mnoho zlého spravili nielen Bazovskému, ale aj iným Slovákom. Čakali odvetu...“ POLÍVKA, ref. 16, s. 65.

25 TILKOVŠKI, ref. 5, s. 32-33.

26 Keď bol Bazovský županom, mal sa údajne dopustiť rôznych finančných machinácií, ktoré mu vraj vynesli niekoľko miliónov. Pozri článok: Bazovský. In: *Slovenský denník*, roč. 5, č. 167, 27. 7. 1922, s. 1.

27 Lučenec bol obsadený československým vojskom 3. januára 1919. Bazovský vtedy vykonával funkciu predsedu Hornonovohradskej Slovenskej národnej rady a novohradským županom sa stal o niekoľko dní neskôr. Pozri článok *Nový župan*. In: *Slovenský denník*, roč. 2, č. 5, 8. januára 1919, s. 2.

28 HOLEC, ref. 1, s. 119.

29 Obzvlášť nechutné sú Bazovského vyjadrenia v jeho memorande maďarskej vláde o tom, že Maďarsko sa malo v čase Mníchova rozhodne postaviť na stranu Hitlera a v dôsledku toho – Slovensko by bolo patrilo už dávno pod Budapešť. „Smrteľne vážne záležitosti v strednej Európe bude diktovať Hitler“ – preto je z hladiska úsilia Maďarska o revíziu Trianonu – najsúrnejšia úloha (zdôraznil Bazovský) – „okamžite a čo v najširšej miere sa preorientovať na Nemecko, na hitlerizmus“. Budapešť podľa neho v septembri 1938 premárnila veľkú príležitosť a „Keby sa bola vtedy otvorene prejavila, že pomaširuje spolu s Nemcami, dnes by už patrilo Slovensko k Maďarsku!“ TILKOVŠKY, ref. 5, s. 35-36.

bár jeho už opakovanú demisiu prijal a poďakoval mu za jeho činnosť v rokoch 1918 – 1920: „Vyhovujem Vašej opätovnej žiadosti, aby ste boli prepustený zo svojho úradu, poverujem Vás však ďalším vedením župy až do príchodu Vášho nástupcu do Lučenca. Pri tejto príležitosti nemôžem opomenúť vysloviť Vám menom vlád Československej republiky svoju vďaku za všetko to dobré, čo ste za svojho úradovania v ťažkých časoch začiatku republiky v prospech štátu vykonali. Práca župana na hraniciach štátu bola veru veľmi obtiažna, vyžadovala mnoho obozretnosti a taktu.“³⁰

Mimoriadne ťažké a zložité obdobie prežíval Lučenec, a s ním aj župan Bazovský utrpel počas vpádu bolševických vojsk veľké straty na majetku, a on sám sa musel spolu s rodinou zachrániť útekou. O skutočných zámeroch Kunovej Maďarskej republiky rád svedčí nielen jeho výzva svetovému proletariátu, ale aj mnoho zachovaných propagačných materiálov a novín. V Lučenci vychádzal *Vörös Újság*, v ktorom okrem bežnej propagandy bolo plno materiálov o tom, ako sa Slovensko znovu pripojí k Maďarsku a obnoví sa integrita Uhorska. Aké vtedy panovali pomery, vidieť z informácie, ktorú redakcii *Slovenského denníka* v Bratislave poslali zo županského úradu v Rimavskej Sobote po odchode maďarských vojsk.³¹ List (pozri prílohu) približuje udalosti v susednom Gemeri, ale dotýka sa aj Lučenca a okolia. Nástupcom Bazovského vo funkcii župana sa stal Dr. Michal Slávik, advokát z Myjavy. Bazovského v čase jeho odstúpenia vysoko hodnotil aj *Slovenský denník*, podľa ktorého zastával županský úrad v Lučenci od začiatku oslobodenia Novohradskej župy spod panstva maďarského, a za ten čas vykonal veľmi veľa hospodárskej i kultúrnej práce medzi naším ľudom, ako i v odbore administratívnom. Jemu možno ďakovať, mnoho inštitúcií by ináč Novohrad a Lučenec neboli dostali, a ktoré slúžia slovenskej myšlienke. Už o dva roky neskôr však v *Slovenskom denníku* nachádzame materiály, ktoré sa veľmi kriticky vyslovujú o Bazovskom, označujú ho za národnárskeho nespokojenca a politického kramára.³² Anonymný autor článku o Bazovskom, píše, že politickým „kramárom“ bol nazvaný údajne ešte pred prevratom. Po prevrate sa stal členom Národného zhromaždenia a potom aj županom v Lučenci, lebo vtedy sa uplatňovala zásada, že treba odpustiť každému jeho poklesky, ak je predprevratový Slovák. Ako župan bol vraj horlivým stúpencom československej vzájomnosti, písal do pražských denníkov všetkých strán, zaliečal sa všetkým stranám „len aby (sa) oddialili od jeho pokleskov a prijali ho do svojho lona. Bazovský totiž stojí čo stojí chcel v republike robiť politickú kariéru“. Pretože videl, že v strane národnej a národnoroľníckej ho pridobre poznajú – „nepchal sa tam“. Šiel medzi sociálnych demokratov. Na istý čas bol príslušníkom Československej sociálnej demokracie a uchádzal sa u nej o poslanecký mandát, a svojimi článkami plnil stĺpce *Práva ľudu*. Keď i tam prehliadli jeho zámer, mal ambície dostať sa medzi československých národných socialistov, ale ani tam ho nechceli. Takto „vykopnutý“ zo všetkých väčších strán republiky, zaumienil si, že musí zničiť tých, ktorí ho

30 *Slovenský denník*, roč. 3, č. 75, 25. marca 1920, s. 2. Nie je teda presné Dončovej konštatovanie, že Bazovskému sa nedostalo za jeho pôsobenie vďaky. DONČOVÁ, ref. 2, s. 371. Aj keď sa bývalý novohradský župan neskôr sťažoval, že mu štát neuhradil škody, ktoré utrpel počas obsadenia Lučenca maďarskými bolševikmi, Bazovskému sa dostalo aspoň morálnej vďaky, len on o tom pomlčal a zabudol na to. Neskôr sa Bazovský domáhal náhrady škody aj od maďarskej vlády a žiadal o intervenciu rôzne osoby, okrem iných aj L. Steiera, s ktorým udržiaval písomné kontakty, napriek tomu, že tento publicista obhajoval integritu bývalého Uhorska a spolupracoval s iredentou. Svedčí o tom napríklad aj Bazovského list datovaný v Lučenci 30. októbra 1932. Bazovský v ňom vyčísľuje škody spôsobené bolševikmi na svojom majetku na 450.000 Kčs. Opis listu je uložený v Slovenskom národnom archíve v Bratislave (ďalej SNA), f. Policajné riaditeľstvo Bratislava, zložka L. Bazovský, šk. č. 844. Pozri aj HOLEC, ref. 1, s. 123.

31 SNA, f. Policajné riaditeľstvo Bratislava, zložka Činnosť KSČ 1919 – 1932, šk. č. 298.

32 Bazovský. In: *Slovenský denník*, roč. 5, 27. júla 1922, č. 167, s. 1.

veľmi dobre poznajú, a mu „zavadzajú“ – podľa tvrdenia anonymného pisateľa článku. Vtedy Bazovský už nebol županom, ale obyčajným advokátom v Lučenci. Vláda ho musela prepustiť, lebo ako župan popáchal veci, ktoré mu síce vyniesli niekoľko miliónov, ale nijako neboli zlučiteľné s povolaním župana a nezrovnávali sa s mravmi poctivého úradníka. Anonym ale tieto Bazovského údajné prehrešky nijako nekonkretizuje.

Napriek vysoko pozitívnemu hodnoteniu Bazovského práce zo strany Vavra Šrobára sa Bazovský neskôr s ním (Šrobárom), rovnako aj s ďalšími bývalými druhmi a spolubojovníkmi, ako bol Hodža, Medvecký a iní, rozišiel³³, a v rôznych novinách, napríklad aj vo svojom týždenníku *Slovenská národná jednota*,³⁴ ktorý vydával v rokoch 1921 – 1924, veľmi nevyberavo až zákerne na nich útočil. Bazovský sa často sťažoval aj na to, že mu československá vláda nekompenzovala straty na majetku, ktoré utrpel počas vpádu maďarských bolševikov v máji – júni 1919. Kunovci mu vyrabovali dom a zničili alebo odniesli vnútorné zariadenie a nielen cennejšie predmety, ale aj šatstvo a bielizeň. V okolí Lučenca si boje vyžiadali mnohé obete; straty mali nielen talianski legionári, ale aj domáci pluk z Vysokého Mýta. Hroby padlých sú roztrúsené po celom kraji, niektoré boli sústredené do vojenskej časti cintorína v Lučenci. Na zalesnenom návrší v blízkosti mlyna je aj hrob vojaka Josefa Bednára, ktorý padol v boji s bolševikmi. V roku 1927 odhalili padlým vojakom v Lučenci pomník – dielo sochára legionára Aloisa Vrtíška. Tento pomník, ako jeden z mála legionárskych pomníkov, „prežil“ nielen maďarskú okupáciu v rokoch 1938 – 1944, ale aj komunistickú nepriazeň po februári 1948. V 50. rokoch minulého storočia bola z neho iba odstránená mramorová tabuľka s nápisom, že do pomníka – tak ako to bývalo u legionárskych pomníkov často zvykom – je vložená prst zeme z bojiska pri Zborove.³⁵

Ukrivdený, alebo ukrivdene sa cítiaci Bazovský sa z bývalého stúpenca československej vzájomnosti veľmi rýchlo pretransformoval na zástancu slovenskej autonómie.³⁶ Jeho aktivity sú čoraz podozrivejšie, preto bol od roku 1930 aj policajne sledovaný a v roku 1933 ho

33 Treba však pripomenúť, že Bazovský mal so Šrobárom konflikt už aj dávno predtým – v auguste 1899 na národných slávnostiach v Turčianskom Sv. Martine, kde Bazovský nevyberaným spôsobom zaútočil na hlasistov, ktorým vyčítal odvrátenie sa od domácich tradícií. Hlasisti po tom, ako Bazovský odmietol svoju kritiku odvolať, zhromaždenie opustili a odchádzajúci Šrobár vyhlásil: „Budeme závodit' v práci!“ HOLEC, ref.1, s. 108-109.

34 Všimol si to už Polívka, ktorý o tom napísal: „Dr. Bazovský založil si osobný časopis Slovenskú národnú jednotu, spočiatku smeru nepolitického, ale neskôršie sa vykryštalizovala v prísny smer politický Slovenskej národnej strany ducha autonomistického. A vtedy tam uverejňované boli články veľmi pochybnej hodnoty – tendencie velice jasnej, nenávisťnej. Najmä vynikala kapitola kurzív: „Na rováš...“ (Je v tom nesmierna irónia, že Čech Polívka použil správne slovenské slovo rováš, ale Bazovský, ktorý mal v každom čísle niekoľko článkov proti Čechom a proti tomu ako počestujú slovenčinu, nazval svoju pravidelnú rubriku českým „Na vrub“... – pozn. F.V.) „Nie je mojím úkolom kritizovať metódu a postup boja za tzv. autonómiu, ale musím bez ohľadu na vedúce osoby a žiaľbohu aj na ich zásluhy v minulosti odsúdiť vtedajší neslušný boj. Smutný, veľmi smutný doklad a v budúcnosti pre historikov veľmi cenný.“ POLÍVKA, ref. 16, s. 81. V tom mal autor pravdu, a Bazovského noviny sú skutočne zaujímavým prameňom pre tých, ktorí by skúmali politický slovník vtedajších čias.

35 Nejde teda o „prst legionára“, ako sa domnieva J. Puntigán vo svojej knihe. A dátum zborovskej bitky, ako aj chybné uvedenie dátumu odhalenia Vrtíškovho pomníka v Lučenci pre autora predstavoval zrejme nerozlúštitelný rébus, pretože ich vykladá ako čísla hrobov (!) v Zborove, z ktorých bol prst legionára vyňatý... PUNTI-GÁN, ref. 7, s. 79-80. A navyše – legionársky pomník je v maďarskom texte označený ako pomník padlých príslušníkov Maďarskej republiky rád. Tamže. POLÍVKA, ref. 16, s. 68, naproti tomu uvádza aj správny dátum odhalenia legionárskeho pomníka v Lučenci – 19. júna 1927.

36 V Bazovského spomínanom týždenníku *Slovenská národná jednota* sa veľmi často objavuje výraz „čechoróni“, ktorý utvoril pravdepodobne analogicky k maďarónom.

obvinili z protištátnej činnosti a postavili pred súd³⁷ po tom, čo skoncipoval leták (v tom istom roku) propagujúci požiadavku na založenie Slovenskej národnej rady, ktorá by Slovákov zastupovala aj v zahraničí. V súdnom procese, ktorý sa konal v rokoch 1934 – 1935, mu však žiadne závažné previnenie zrejme nedokázali, lebo Bazovský na rozdiel od svojich spoločníkov odsúdený nebol. Bývalý novohradský župan sa však z procesu nepoučil a vo svojich protičesko-slovenských aktivitách naďalej pokračoval.

Prezídium Krajinského úradu v Bratislave informovalo príslušné orgány v decembri 1937 o Bernolákových oslavách Slovenskej katolíckej jednoty, ktoré sa 21. novembra 1937 uskutočnili vo Viedni. Na uvedených oslavách sa rokovalo aj o memorande, ktoré pripravoval František Jehlicska (písaný aj ako Jehlička), a ktoré malo byť spolu s podpismi *Ženevskej slovenskej rady* predložené Spoločnosti národov a vládam veľmocí vrátane Poľska. Veľkým počtom podpisov zahraničných aj domácich Slovákov chceli organizátori dokázať, že celý slovenský národ si neželá žiť v spoločnom štáte s Čechmi. Táto nová akcia iredentistu Jehlicsku bola predmetom viacerých porád, ktoré sa ešte predtým uskutočnili tiež vo Viedni, jednak medzi Jehlicskom, Dvorcsákom a ich druhmi a jednak medzi Jehlicskom, Ľudovítom Bazovským a Lajosom Steierom.³⁸ Ako sa však ukázalo neskôr, Bazovskému nešlo o autonómiu Slovákov, ale o pripojenie celého Slovenska k Maďarsku. Predstavoval si to ako akúsi federáciu a dožadoval sa dodržiavania uhorského národnostného zákona z roku 1868, s ktorým, ako bolo uvedené vyššie, mal sám i členovia jeho najbližšej rodiny, napríklad v roku 1909 veľmi negatívne skúsenosti. Naozaj nepochopiteľný postoj... Pritom ešte na začiatku 20. rokov slovenskí ľudáci Bazovského ostro kritizovali a po jeho odstúpení z funkcie novohradského župana sa vyjadrovali, že je to dobre, že už nie je županom, lebo „katoval“ ľud v Novohrade a zarábal veľké peniaze. Bol vraj zadobre s robotníkmi a roľníkmi a tupil kňazov aj prívržencov Slovenskej ľudovej strany.³⁹ Na okraj Bazovského nielen svetonázoru, ale aj celkového rázu jeho osobnosti, treba uviesť, že pochádzal z rodiny evanjelického učiteľa a napriek tomu, že sa sám ako študent v Budapešti hlásil nielen k sociálnej demokracii, ale o sebe vyhlasoval aj to, že je „prívržencom ortodoxno-marxistického nacionalizmu“.⁴⁰ Neskôr mu to však nebránilo, aby sa z pozície veriaceho nielen vyjadroval k rôznym otázkam náboženského a cirkevného života, ale bol aj dozorcem evanjelickej cirkvi a. v. v Novohrade. Známe sú aj necitlivé vyjadrenia Bazovského týkajúce sa maďarskej revízie česko-slovenskej pozemkovej reformy na južnom Slovensku pripojenom po Viedenskej arbitráži k Maďarsku.⁴¹ Je to o to zaujímavejšie, že sa mu za jeho činnosť v prospech Maďarska nedostalo uznania napríklad ani zo strany Advokátskej komory v Balažských Ďarmotách, ktorá mu v marci 1939 nedala súhlas ani len na zaradenie do zoznamu advokátov v Lučenci.

37 Po krátkej vyšetrovacej väzbe ho pre zlý zdravotný stav prepustili na slobodu a aj súdny proces niekoľkokrát pre ten istý dôvod odročili. Bazovského napokon oslobodili, pretože proti nemu chýbali presvedčivé dôkazy.

38 Štátny archív Bratislava, pobočka Nové Zámky, f. Okresný úrad, kópia dôverného spisu Prezídia Krajinského úradu v Bratislave č. 71.909/1937 prez z 30. decembra 1937.

39 Samotný Bazovský sa o politike ľudákov vyslovoval, že im neverí: „Vy viete, že ja na našich ľudákov neverím a jedinú záruku len u Martina Rázusa vidím, nie preto, že je luterán, ale že je rozumný luterán a oddaný sluha národu“, napísal Bazovský v liste datovanom v Lubochni 28. júla 1933 nemenovanému profesorovi (išlo s veľkou pravdepodobnosťou o Pavla Németha z Rožnavy). Opis listu je v SNA, f. Policajné riaditeľstvo Bratislava, zložka Ľudovít Bazovský, šk. č. 844.

40 PÍSCH, M.: *Oblas ruskej buržoáznodemokratickej revolúcie na Slovensku (1905 – 1907)*. Bratislava 1966, s. 273–274. Citované podľa HOLEC, ref. 1.

41 Bazovský na jednej strane upozorňoval, že je nebezpečné odnímať pozemkové nehnuteľnosti Slovákom a prideľovať ich Maďarom, ale na druhej strane to chápe len ako taktiku a navrhuje počkať do skončenia vojny. Napísal doslovne: „Ak Nemci vyjdú víťazne z vojny a dajú našej vláde voľnú ruku v tomto smere, potom bude možné slovenských kolonistov aj na kôl natiahnuť...“ (!) TILKOVŠZKY, ref. 5, s. 190.

Možno aj preto potom Bazovský odišiel dočasne pracovať ako odborný referent menšinového oddelenia a zástupca „slovenského vládneho komisára“ Adolfa Péchány na Slovenský vládny komisariát, pomocný orgán predsedníctva maďarskej vlády.⁴²

Bazovského správanie na jeseň roku 1938 dokladá aj séria dokumentov Okresného úradu v Lučenci, premiestneného po obsadení mesta Maďarmi v novembri 1938 do neďalekej Lovinobane. Priami svedkovia, bývalí lučenský učiteľia a obyvatelia, vypovedajú o Bazovského aktivitách zápisnične nie veľmi lichotivé skutočnosti.⁴³ V tých pohnutých dňoch čakalo na demarkačnej čiare medzi obcou Vidiná a Lučencom 54 slovenských učiteľov a profesorov, ktorí na pokyn slovenskej autonómnej vlády zostali v Lučenci a v Maďarmi obsadenej časti okresu, aby tam ďalej vyučovali, ale boli odtiaľ vyhostení. Na intervenciu okresného náčelníka boli pre nich vyslané tri vojenské nákladné autá, ktoré ich dopravili do Lovinobane. S niektorými boli narýchlo – keďže v dedine nebolo pre nich ubytovanie a oni museli odcestovať rôznymi spojmi ešte v ten deň na iné miesta – napísané zápisnice o zážitkoch a skúsenostiach na obsadenom území južnej časti Lučenského okresu, ktoré po Viedenskej arbitráži pripadlo horthyovskému Maďarsku. Okresný náčelník v Lovinobani predložil zápisnice Prezidiu Krajinského úradu v Bratislave. V materiáloch osobitne upozornil na správanie Ludovíta Bazovského a jeho dvoch synov: „*Dr. Bazovský žil pred obsadením Lučenca už niekoľko mesiacov napred vo svojej vilke v Lubochni a posledné týždne v Bratislave. Do Lučenca sa vrátil tesne pred obsadením mesta aj s dvoma synmi, údajne Ludovítom, advokátom z B. Bystrice a Jánom, advokátom v Bratislave. Ako z uvedených učiteľov viacerí, ale najmä školský inšpektor Michal Sekay pred podpísaným hovorili a ich výpoveď možno pokladať za spoľahlivú, dostavil sa starý Bazovský deň pred obsadením Lučenca k lekárnikovi dr. Vodovi⁴⁴ vyzývajú ho dôrazne a s hrozbami, aby dal zo svojho domu odstrániť pamätnú tabuľu, ktorá tam bola umiestnená práve na podnet Dra Bazovského z príležitosti 10-ročného trvania republiky na pamiatku prvého slovenského ľudového zhromaždenia, na ktorom o prevrate bola utvorená Slovenská národná rada novohradská v Lučenci.*⁴⁵ *Tohto sa Dr. Bazovský domáhal zrejme preto, lebo na pamätnej doske bolo zvečnené aj jeho meno. Dr. Voda to odoprel učiť, načo sa Bazovský vzdialil s hrozbou, že to sa Vodovi hrozne pomstí. V noci nato boli Vodovci zburcovaní zo sna ťažkými údermi na stenu ich domu. Chcejúc zistiť, čo sa to robí, vyzreli z obloka a videli tam stáť Bazovského s jeho synmi a na rebríku človeka, bijúceho kladivom do pamätnej dosky, ktorú tým práve rozbíjal. Na druhý deň dostavil sa k lekárnikovi Vodovi kamenár, žiadajúci na ňom Kč. 250,- za odstránenie dosky, čo on odoprel s odôvodnením, aby to zaplatil ten, kto odstránenie dosky nariadil. O krátky čas dostavil sa tam kamenár znovu s Bazov-*

42 HOLEC, ref. 1, s. 128, 131.

43 Dokumenty sú uložené v SNA, f. Prezidium Krajinského úradu, šk. č. 305.

44 Dr. Gustáv Voda, lekárnik a významný predstaviteľ kultúrneho, spoločenského a politického života v medzi-vojnovom Lučenci. Tento slovenský národovec, publicista a lekárnik sa narodil 3. mája 1886 v Modre. Do Lučenca sa prisťahoval v roku 1920 a otvoril si tam na hlavnej ulici lekáreň Salvator s moderným laboratóriom. Bola to budova, v ktorej bola založená Hornonovohradská SNR. Stal sa vážnym mešťanom a o niekoľko rokov aj mešťanostom. Aktívne spolupracoval pri založení Slovenského lekárnického múzea v Bratislave. Zomrel 3. júna 1968 v Lučenci. Publikácie: Dejiny lekárnického múzea v Bratislave, Dejiny lekárnictva v Uhorsku. Pochovaný je v Martine.

45 Tabuľa mala nápis: „V tejto budove sa utvorila a zasadala roku 1918 Hornonovohradská Slovenská národná rada za predsedníctva Ludovíta Bazovského, ktorá na ľudovom zhromaždení celého slovenského Novohradu dňa 28. novembra 1918 s oduševnením prijala Martinskú deklaráciu zo dňa 30. októbra a najmä vypovedala odtrhnutie sa od Uhorska a pripojenie Lučenca a Novohradu k Československej republike.“ Odhalil ju v rámci osláv 10. výročia vzniku ČSR v roku 1928 predstaviteľ Matice slovenskej, Jozef Škultéty. Túto tabuľu dal Bazovský v novembri 1938 odstrániť. V roku 1968 bola tabuľa obnovená a pridaný text: „Obnovená s pôvodným textom pri päťdesiatom výročí vzniku našej Republiky.“

ským a Bazovský opäť s hrozbami donútil Vodu aby Kč 250,- zaplatil. Keď sa to stalo, poznamenal Bazovský: 'Gusto, bolo by sa ti zle vyplatilo, keby si nebol zaplatil, ale ešte ani takto nie si bezpečný.' Nato v noci povybíjali Dr. Vodovi obloky.

Uvádzam to obsérnejšie hlavne preto, lebo z okolia Bazovského blízkeho sa vyhostení učiteľia dozvedeli, že mieni odcestovať najprv do Budapešti a potom vrátiť sa k agitačným cestám na Slovensko. „**Kto vrtkavú povahu Bazovského a jeho podvrtnú činnosť z posledných rokov pozná, nemôže pochybovať o jeho doterajších zámeroch.**“ (Zdôraznil F.V.) „Tomu naznačujú aj jeho styky s maďarskými politickými činiteľmi...“⁴⁶ Tolko z relácie okresného náčelníka Prezídia Krajinského úradu v Bratislave. V zápisnici napísanej 15. novembra 1938 na Okresnom úrade v Lovinobani so školským inšpektorom Michalom Sekayom sa okrem iného zaznamenávajú aj tieto Sekayove slová: „Pred príchodom maďarských vojsk Dr. Ludovít Bazovský st. najal ľudí a v noci rozkázal vylámať pamätnú tabuľu⁴⁷ na dome Dr. Gustáva Vodu zaiste z obavy, keďže na tej tabuli bolo jeho meno. Na druhý deň 11. novembra 1938 sám Bazovský dostavil sa do lekárne Dr. Vodu a vyhrázaním nútil ho, aby zaplatil účet odstránenia tejto tabule.“⁴⁸ Podľa ústnych informácií do Lučenca došlých sú v Lučenci tzv. szabadcsapatok, ktoré chcú napadnúť terajšie hranice republiky...“⁴⁹

Mnohé vypovedá aj zápisnica spísaná s Darinou Viestovou,⁵⁰ bývalou riaditeľkou štátnej meštianskej dievčenskej školy v Lučenci, ktorá okrem iného do zápisnice uviedla: „Pri príchode maďarského vojska chodili po obchodníkoch policajti maďarskí a násilne sa domáhali odstránenia všetkých slovenských nápisov. Hneď v noci po príchode, okolo ½ 2. hod. vytýkli okná väčšiny tam zostalých Slovákov a Čechov a kde boli spustené žalúzie, veľké kusy tehál a betónu hádzali do nich, aby ich rozbili. Niekde nechali cedulky so šípovými krížmi. Na ulici nedovolili po slovensky hovoriť a okrikovali – vojaci a ľudia vôbec: 'Beszéljen magyarul!'... Prežívali sme dni veľmi ťažké, nervy máme ešte rozrušené, takže na mnohé si ani už v túto chvíľu nespomínam.“⁵¹

Ďalší vyhnanec, Jaroslav Strnad, cvičný učiteľ Štátneho učiteľského ústavu v Lučenci vypovedal: „Lučenec zmenil sa obratom ruky na šovinistické maďarské mesto, nebolo domu, ani

46 Tamže.

47 Na tabuľu, ktorá zaznamenávala jeho zásluhy a činnosť Hornonovohradskej SNR upozornil sám Bazovský počas svojej vyšetrovacej väzby na jeseň 1933 u Krajského súdu v Bratislave: „...pred prevratom som bol od Maďarov nikdy neslychaným a nevidaným, ba neuveriteľným spôsobom prenasledovaný... Najmä prenasledovali ma pri založení slovenského peňažného ústavu, potom vtedy, keď som jediný pred prevratom z Lučenca dal svoje deti študovať na českom št. Gymnáziu v Uhorskom Hradišti. 28. novembra 1918 som preto bol na smrť odsúdený poobede, že pred obedom v ten deň na verejnom zhromaždení ako predseda som vyslovil odtrhnutie nášho kraja od Maďarska a pripojenie k ČSR. Táto posledná udalosť je v Lučenci v Masarykovej ulici č. 31 na dome veľkou pamätnou tabuľou zvečnená a vyzdvihnutím môjho mena.“ SNA, fond Policajné riaditeľstvo Bratislava, zložka L. Bazovský – protokoly výpovede z 26. októbra 1933, šk. 844. Tú istú tabuľu dal Bazovský už o päť rokov odstrániť. Nepoznám žiadny iný prípad, keď by samotný oslavovaný odstraňoval pamätnú tabuľu, ktorá pripomínala jeho činy. Staršie pomníky vždy odstraňovali buďto politickí protivníci, nové režimy, či štátne útvary.

48 Dnes je na mieste, kde stával tzv. Štefánikov dom s uvedenou tabuľou v ulici susediacej s Výstaviskom v Lučenci iná tabuľa, s týmto textom: „Na tomto mieste stál dom, v ktorom býval JUDr. Ludovít Bazovský (22. 7. 1872 – 10. 12. 1958) advokát, organizátor slovenského národného hnutia v Novohrade, zakladateľ a predseda Hornonovohradskej SNR, prvý župan Novohradskej župy a predseda MO Matice slovenskej v Lučenci. Mesto Lučenec, MO Matice slovenskej v Lučenci 2007.“ Dom mal názov Štefánikov preto, lebo v ňom býval počas svojej návštevy Lučenca aj M. R. Štefánik, ktorého busta bývala na priečelí budovy. Štefánik bol bratrancom Bazovského manželky Boženy, rod. Fajnorovej. Budova bola prestavbou Výstaviska zbúraná, a tabuľu z roku 1968 sňali a deponovali v Novohradskom múzeu a galérii.

49 Tamže.

50 Viestová bola sesternicou čs. generála Rudolfa Viesta, veliteľa SNP, ktorého nacisti popravili v Berlíne.

51 Tamže.

v bočných uliciach, aby nebol ozdobený riadnou zástavou... Dr. Ludovít Bazovský st., ktorý predtým už dlhší čas bol mimo Lučenca, tesne pred príchodom Maďarov sa vrátil aj so synmi Ludovítom a Jankom a vypovedajúci s nimi hovoril v úradovni, kde sa vydávajú pasy. Moju úslužnosť odbil poznámkou, ironicky znejúcou, že na neho sa ohlady nikdy nebrali... Dňa 10. XI. t. r. asi hodinu po príchode vojska do delostreleckých kasární prišiel MUDr. Thomesz⁵² s 3 členmi národnej rady maďarskej a prezeral pivnicu budovy... s tým, že tam majú byť obrazy a mapy, uložené plk. Andělom...“

V ďalších zápisniciach sú tiež zaujímavé svedectvá ďalších učiteľov o pomeroch v tých dňoch bezprostredne po Viedenskej arbitráži, ktoré pripomínajú často scény z českého pohraničia po Mníchove. Učiteľky Mária Kupčoková, Berta Grossová, Helena Glücková a profesor štátneho reálneho gymnázia v Lučenci Milan Štarke poukázali aj na to, že postup slovenských a maďarských orgánov nebol koordinovaný. Slovenská vláda vyzvala učiteľov na obsadzovanom území telegramom, aby zostali na mieste a zabezpečili vyučovanie pre slovenských študentov, ale predstaviteľ maďarského ministerstva školstva Dr. Híves im povedal, že slovenská vláda ich „zaviedla, lebo sa ich chcela zbaviť“. On ich vyháňať ani zdržiatvať nechce, ale očakáva, že odídu sami. Maďarská vláda preberá len stopercentných Maďarov a „**pomery v školstve zariadi tak, ako boli pred svetovou válkou...**“ (zdôraznil F.V.)⁵³

Pri Bazovského hrobe v Lučenci sú občas pietne akty organizované slovenskými vlastencami, ktoré pripomínajú Bazovského ako národovca a vlastenca. Nemožno proti tomu nič namietat, ak ide o Bazovského činnosť pred prvou svetovou vojnou a počas nej, ale jeho protislovenská a protištátna činnosť v prospech horthyovského Maďarska v medzivojnovom období, a hlavne v rokoch 1938 – 1944, ho diskvalifikujú.

Rozpaky vyvolávajú aj Bazovského listy po roku 1945 adresované Matici slovenskej v Martine, v ktorých sa pokúša vylíčiť seba a svoju činnosť počas vojnových rokov ako slovenskému národu prospešnú, a sám seba vychvaľuje ako verného vlastenca, ktorý aj v tých rokoch kupoval slovenské knihy.⁵⁴ Bazovský si pravdepodobne vôbec neuvedomil, že v archívoch sa zachovávajú svedecké výpovede a aj jeho vlastnou rukou písané dokumenty, memorandá, listy a ďalšie písomnosti, ktoré hovoria o niečom celkom inom.

Zráža tiež jeho svedectvo, ktoré po druhej svetovej vojne podal o tom, ako to bolo vlastne s tragédiou Lučenca v rokoch 1848 – 1849, keď si mesto a jeho obyvatelia veľa vytrpeli v bojových operáciách, ktoré sa dotkli veľmi bolestivo aj Lučenca. Zatiaľ čo maďarská aj slo-

52 Je to zrejme ten istý MUDr. Thomesz, na ktorého prípad sa sťažovali maďarskí poslanci v roku 1930 počas návštevy prezidenta T. G. Masaryka v Lučenci. Thomesza predtým zatkli pre podozrenie z vyzvedačstva v prospech Maďarska. Sťažovatelia vtedy tvrdili, že zákrok čs. úradov proti Thomeszovi je neoprávnený a že je to lojálny občan ČSR. Je to podivný prípad. V tých časoch tam boli zrejme aj zranení a aj nemocní. Tento lekár (vykonával lekársku prax v Lučenci ešte aj v 60. rokoch minulého storočia a autor si na neho spomína ako na starého na pohľad veľmi dobromyseľného pána) však namiesto toho, aby sa venoval pacientom, považoval za dôležitejšie hľadať v kasárnach akési mapy a plány.

53 Tamže. V súvislosti s núteným odchodom mnohých Slovákov a Čechov z oblastí južného Slovenska, ktoré pripadli po Viedenskej arbitráži Maďarsku, je nesmierne zaujímavý fakt, že z tejto oblasti odchádzali aj mnohí Nemci – väčšinou do pomníčovského Česko-Slovenska. V Lučenci to názorne ukazujú štatistické údaje. Zatiaľ čo v roku 1930 žilo v meste 889 obyvateľov nemeckej národnosti (5,9 percenta zo všetkého obyvateľstva Lučenca), v roku 1941 už tu bolo už len 314 Nemcov (2,1 percenta). Tento fakt presvedčivo dokumentuje pomery v národnostnej politike ako Maďarska, tak aj ČSR. Pozri ÉGER, ref.21, s. 34.

54 Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine (ALU SNK), Starý fond, Listy L. Bazovského, sign. A 64. Bazovského listy Matici inak, domnievam sa, dokladajú aj jeho neschopnosť zorientovať sa v nových udalostiach a vývoji pomerov po roku 1945. Matica po druhej svetovej vojne, kým Bazovský žil (zomrel v decembri 1958), nikdy nezískala také významné postavenie ako v rokoch prvej ČSR či vojnovjej Slovenskej republiky. Z tohto hľadiska boli jeho listy, ktorými sa pokúšal ospravedlniť svoju činnosť počas vojnových rokov, úplne bezpredmetné.

venská historiografia považuje za dokázané, že mesto vypálili ruskí vojaci ako akt pomsty za vyvraždenie ranených ruských vojakov hospitalizovaných v Lučenci,⁵⁵ Bazovský prichádza s vlastným „objavom“ a aj „dovtedy neznámym svedectvom“, že to boli vlastne Maďari, ktorí Lučenec vypálili.⁵⁶ Pravda toto svedectvo si dosť dlho nechával pre seba takpovediac „v šuplíku“ a vytiahol ho na svetlo sveta až po druhej svetovej vojne, keď už zase raz bolo všetko predbežne jasné... Jednoducho zase sa snažil zabezpečiť pre každý prípad a ospravedlniť svoju inak neospravedlniteľnú činnosť.

NA ZÁVER

V štúdiu sú citované novoobjavené, doteraz nepublikované materiály, tak z obdobia tesne po prvej svetovej vojne, ako aj z prvých dní obsadzovania južného Slovenska maďarským vojskom po Viedenskej arbitráži. Tieto doklady ukazujú zložitú osobnosť JUDr. Ludovíta Bazovského, ktorý má pre Slovákov v Novohrade v čase pred prvou svetovou vojnou až do roku 1920/1921 pozitívny význam ako slovenský národovec a podporovateľ šírenia slovenských kníh a časopisov. Neskôr sa však zapojil do až prehnanej kritiky pomerov v Československu z pozícií krajných autonomistických postojov, ktoré ho priviedli až na celkom opačnú stranu barikády – medzi maďarských revizionistov a iredentistov. Bazovský – ako to dokladajú aj materiály z jeho policajného sledovania, sa v 30. rokoch dopúšťal protinárodnej a protištátnej činnosti, ktorú financovalo horthyovské Maďarsko. Plne sa to prejavilo najmä v rokoch 1938 – 1944. Napriek tomu, že Bazovský vedel napríklad vystúpiť proti pripravovanej protizidovskej legislatíve v Maďarsku – nie je však jasné, nakoľko vážne a úprimne to myslel a ani jeho motivácia – jeho iné stanoviská ukazujú skôr jeho politický oportunistus a snahu ťažiť zo vzostupu nacistického Nemecka. Už v čase bezprostredne po prijatí Mníchovskej dohody vyčítal Maďarsku jeho údajnú „váhavosť a neochotu“ plne sa angažovať na strane Hitlera, čo podľa Bazovského bola chyba, lebo v opačnom prípade, by Maďarsko bolo bývalo získalo celé Slovensko. Po druhej svetovej vojne sa Bazovský opäť navonok zmenil. Tvrdil, že zostal aj vo vojnových rokoch dobrým slovenským vlastencom a snažil sa vykreslovať svoju vtedajšiu činnosť ako prospešnú Slovákom, čo je však v priamom rozpore s dochovanými archívnymi prameňmi a aj svedectvom väčšiny ľudí, ktorí ho osobne poznali.

PRÍLOHA

Aké vtedy panovali pomery, vidieť z informácie, ktorú redakcii Slovenského denníka v Bratislave poslali zo županského úradu v Rimavskej Soboty po odchode maďarských vojsk.⁵⁷ List opisuje udalosti v susednom Gemeri, ale dotýka sa aj Lučenca a okolia.

Pisateľ informuje, že bolševické vojská, prídúc do Rimavskej Soboty, usilovali sa zariadiť čo najlepšie. Pri zrážkach v Rimavskej doline vyhorel aj rímskokatolícky kostol v Hrachove a celá dolina utrpela značné škody. Na Tisovec striedali Maďari bez príčiny a mnoho domov bolo kanonádou poškodených. Bolševici sa údajne chceli na tomto prebudenom slo-

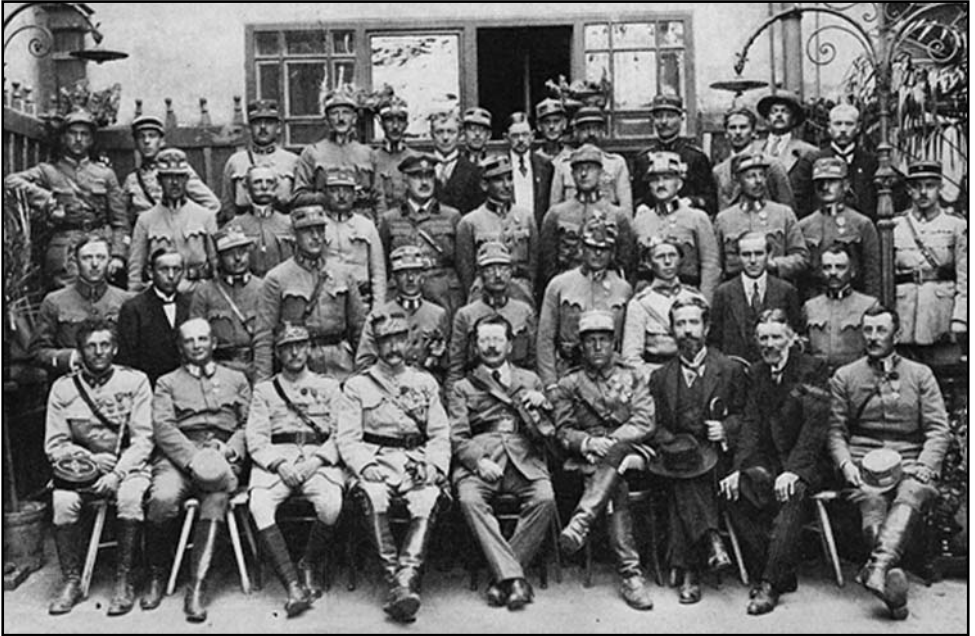
55 Museli to byť apokalyptické scény. Príslušníci maďarskej gerily prepadli a povraždili ranených ruských vojakov a dôstojníkov, ktorých Rusi zanechali v Lučenci. Keď sa to Rusi dozvedeli, o niekoľko dní vyslali do Lučenca trestnú výpravu. Obyvatelia mesta museli najprv holými rukami na cintoríne vyhrabať telá zabitých Rusov, umyť ich, obliecť a potom ich slušne aj s cirkevnými obradmi pochovať. Mesto bolo následne nielen vyrabované a vypálené, ale ešte mu uložili aj obrovskú kontribúciu, ktorú mesto a jeho nešťastní obyvatelia neboli schopní splniť. Mesto malo Rusom odovzdať 27.000 veľkých chlebov, 100 q slaniny, 100 volov, 100 siah dreva, 50.000 balíkov sena, 20 q tabaku, ďalšie potraviny, pálenku, víno a lieh. Ako „odškodnenie“ dostal každý obyvateľ mesta 2 zlatky a čierny chlieb. POLÍVKA, ref. 16, s. 60-61.

56 ALU SNK, Starý fond, Listy L. Bazovského, sign. A 64.

57 SNA, f. Policajné riaditeľstvo Bratislava, zložka Činnosť KSČ 1919 – 1932, šk. č. 298.

venskom mestečku pomstíť. Pisateľ sa ďalej zmieňuje o príslušníkoch bolševických vojsk – nacionalistoch, medzi ktorými boli údajne nacionalisti a aj mnohí Židia a Maďari nielen zo Segedína a Debrecína, ale aj z Bavorska. Autor relácie hovoril údajne s jedným Bavorákom a ten nadával, „že komandá si nerozumejú“. V Revúcej čakali údajne odrodilci bolševikov s maďarskými trikolórami a kvetmi. Jedna žena ich oslovila, aby počkali, že ich chce vyob-
jímať. Jeden sa druhého opýtal: „Du, was will sie?“ Po tomto výroku zostali vraj maďarskí gardisti (t. j. Členovia domácej maďarskej národnej gardy) ako obarení a pobrali im triko-
lóry a sami ich dotrhali. Veľmi zaujímavé sú postrehy očitého svedka o stave a správaní sa vojakov Kunovej armády. Vojsko bolo zle vystrojené a rekvirovalo, čo chcelo. Pobrali všade
bicykle, ďalekohľady, množstvo vozov a materiálu. Ženijné trupy vôbec nemali a takéto prá-
ce museli pre nich robiť civilní remeselníci zväčša bezplatne a nútene. Zámočníci z Rimav-
skej Soboty museli zadarmo opraviť most v Janošovciach a aj všetky bicykle. Vojaci sú nau-
čení dobre jesť a tisoenské gazdinky by údajne mohli veľa rozprávať, ako Maďari drhli hydi-
nu, rozkazovali si palacinky a dojili kravy. Ich zásada je: čo najviac použiť.

K ženám sa chovajú násilne a boli zaznamenané mnohé prípady znásilnenia. Platili ob-
rovské ceny: za oholenie 25 – 200 korún, za kura 300 korún, takže nikto nemohol nič do-
stať. Boli opití bolševickými ideami, ale mnohí sa za vlastné výčiny aj hanbili... Dôstojníci sú
všetci bývalí aktívni. Nádherne sú vyobliekaní a mužstvo je bosé a dotrhané. Sanitné záso-
by nemajú. Dôstojníci pijú celé noci, vojsko nesmie, ale pije každý. Pomer medzi dôstojník-
mi a mužstvom nie je dobrý. V bitke pri Tisovci zastrelil maďarský veliteľ niektorých Maďa-
rov za zbabelosť. Titulu nemajú, oslovujú „Parancsnok elvtárs!“ (Súduh veliteľ). Ale väčši-
na ich tituluje. Civilná správa sú samí vyvrheli. Toto je príležitosť zbohatnúť. Každý červe-
ný dôstojník, keď sa ožení, vyhladáne si výbavu nejakého „buržuja“ a to si aj vezme. Sudca-
mi boli murári a ševcovia. Podľa doterajších správ zastrelili v Gemeri 7 Slovákov, v Tisovci
aj slovenského katolíckeho farára. V Klenovci zastrelili troch Slovákov a nechali ich nepo-
chovaných. V Rimavskej Sobote vyrabovali Slovákov Dr. Zátureckého a statkára Valacha.
Pri ústupe rabovali všetko, v Ožďanoch ešte i podlahu vybrali. Do studní hádzali mačky aj
R. Soboty aj v Lučenci, kde bolo aj tak nedostatok kvalitnej pitnej vody. Poštové centrály sú
preč, telefonické a telegrafické línie po celých kilometroch poškodené. Zobrali telefonické
zariadenie vo všetkých úradoch a privátnych domoch, taktiež písacie stroje, zvlášť od advo-
kátov, ktorým kancelárie zavreli alebo zrekvirovali. Odniesli množstvo šatstva. Ženy zo Sal-
gótarjánu chodili s mužmi a odnášali rabované veci. Peštianska luza scelá prišla letovať a vy-
žila kraj celkom. Obchody z čiastky rozkradli, z čiastky vypredali za biele peniaze. Okolko-
vané peniaze a cennosti pobrali a dali úradom a bankám biele. Mnohokrát i nedali. Všade
je silná bolševická propaganda (letáky, plagáty, noviny.)

Ludovít Bazovský (sedí tretí sprava) a generál Šnejdárek v Lučenci (sedí štvrtý sprava)

Uvítanie maďarskej armády v Lučenci 10. novembra 1938 s transparentom „Nech žije Veľké Uhorsko!“

Defilé okupačnej armády v historických uniformách pred kalvínskym kostolom v Lučenci

*Filakovský hrad s nápisom Mindet vissza – „Všetko naspät!“
(Fotografie sú zo zbierky ŠABB LU)*

F. VRÁBEL: MILITÄRISCHE EREIGNISSE IN LUČENEC AN DER WENDE 1918/1919
UND IN SPÄTERE JAHRE IN DER POLITISCHE REFLEXION DES
DR. LUDOVÍT BAZOVSKÝ

Der Verfasser des Aufsatzes behandelt die Militär- und Kriegsereignisse 1918/19 und 1938 in der südslowakischen Stadt Lučenec und in ihrer Umgebung im Zusammenhang mit umstrittener Person des Dr. jur. Ludovít Bazovský. Im Aufsatz sind neu entdeckte und bisher nicht publizierte Materialien aus der Nachkriegszeit sowie aus den ersten Tagen nach Wiener Schiedsspruch, als die Südslowakei durch das ungarische Heer besetzt wurde, zitiert. Diese Dokumente zeigen komplizierte Persönlichkeit Bazovskýs, der für die Slowaken in Novohrad bis 1920/21 eine positive Bedeutung als slowakischer Patriot und Förderer der Verbreitung von slowakischen Büchern und Zeitungen hatte. Später als radikaler Autonomist gehörte er zu dem übertriebenen Kritikern der Verhältnisse in der Tschechoslowakei, was ihn schließlich zu ungarischen Revisionisten und Irredentisten führte. Bazovský, wie dies auch aus den Materialien über seine polizeiliche Überwachung zu entnehmen ist, beging eine antinationale und staatsfeindliche Tätigkeit, die von Ungarn finanziert wurde. Dies zeigte sich im vollen Maße besonders zwischen den Jahren 1938 und 1944. Obwohl Bazovský beispielsweise gegen die vorgesehene antijüdische Gesetzgebung in Ungarn auftreten konnte – es ist aber nicht klar, ob er dies ernst und aufrichtig meinte – seine weitere Einstellung bezeugt eher seinen Opportunismus und sein Bemühen aus den Ausstieg NS-Deutschlands etwas für sich zu gewinnen. Bereits unmittelbar nach Münchener Abkommen warf er Ungarn anscheinende „Wankelmütigkeit und ungenügende Bereitwilligkeit“ mit Hitler zusammengehen vor, was Bazovský für einen Fehler hielt, da anderenfalls Ungarn die ganze Slowakei zurückgewinnen werden könnte. Nach dem zweiten Weltkrieg zeigte Bazovský nach außen hin wieder eine Veränderung. Er beteuerte, dass er auch während der Kriegsjahre ein guter slowakischer Patriot blieb und schilderte seine Tätigkeit als slowakenfreundliche, was aber im krassen Gegensatz zu den überlieferten Archivquellen und zu den Zeugnissen der Leute, die ihn persönlich kannten, ist.

PRVÝ VOJENSKÝ PREVRAT NA BLÍZKOM VÝCHODE¹

KAROL R. SORBY

SORBY, Karol R.: The First Military Coup d'état in the Middle East. *Vojenská história*, 1, 14, 2010, pp. 52–68, Bratislava.

In October 1932 Iraq was accepted as a member of the League of Nations and the British Mandate was terminated. It was the first modern Arab state to achieve (formal) independence. It was also the first to experience a military coup d'état. Staff Lt. General Bakr Sidqī, Commander of the 2nd division at Kirkūk was, during the absence of his superior, made Acting Chief of Staff and took advantage of his temporary post to carry out a military coup d'état. He established a precedent to be followed many times in Arab politics. The first military coup d'état, originating from new sources of political power, produced an almost complete change in the operation of the machinery of government. No other incident, since the establishment of the Kingdom in 1921, had such far-reaching effects on the internal politics of Iraq.

Military History. Iraq. The First Military Coup d'état in the Middle East.

Irak ako osobitná územno-politická jednotka vznikol až koncom roku 1918 ako výsledok povojnového usporiadania Blízkeho východu založeného na Sykesovej-Picottovej dohode z roku 1916. Ako štát Irak netvoril homogénnu národnú entitu, ale bol rozdelený rasovo, jazykovo, nábožensky a sektársky, čo hlboko ovplyvnilo jeho politický vývoj.²

Najdôležitejším problémom pre tvorcov britskej politiky sa stalo zaistenie britských záujmov v Iraku – bezpečnosť imperiálneho spojenia s Indiou a ochrana irackých a iránskych ropných polí – bez toho, aby bolo treba znášať drahé a ťaživé bremeno priameho vládnutia vrtošivému obyvateľstvu. Vhodným riešením sa ukazoval zmluvný vzťah, ktorý by irackej vláde zveril toľko zodpovednosti ako je možné, aby to neohrozilo imperiálne záujmy a podstatne znížilo výdavky z britského rozpočtu.³

Tvárou v tvár silnejúcemu národnému hnutiu v Iraku, britská vláda nepožiadala Spoločnosť národov o formálne poverenie mandátom, ale namiesto toho sa rozhodla uplatňovať svoju nadvládu prostredníctvom zmluvy s Irakom. Prvú z týchto zmlúv uzavrela na jeseň roku 1922 na dvadsať rokov. Spolu so štyrmi významnými vedľajšími zmluvami potvrdila britskú nadvládu nad Irakom tým, že poskytovala Británii tieto práva: 1. menovať poradcov pri irackej vláde; 2. pomáhať irackej armáde; 3. ochraňovať cudzincov; 4. radiť Iraku vo fi-

1 Štúdia vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA 2/0153/09 v Ústave orientalistiky SAV.

2 SHARABI, Hisham B.: *Governments and Politics of the Middle East in the Twentieth Century*. Princeton, New Jersey, D. Van Nostrand Company, Inc. 1962, s. 149.

3 CLEVELAND, William L.: *The Making of a Nationalist. Ottomanism and Arabism in the Life and Thought of Sāti' al-Husri*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press 1971, s. 202-203.

nančných otázkach a 5. radiť Iraku v otázkach zahraničných vzťahov.⁴ Zmluva tiež umožňovala Británii uplatňovať politiku otvorených dverí, počítala s britskou finančnou pomocou Iraku a ochraňovaním územnej celistvosti irackého územia pred chůtkami iných mocností. Vo svojich životne dôležitých ustanoveniach sa zmluva veľmi nelíšila od návrhu mandátnej zmluvy, ktorú mala schvaľovať Spoločnosť národov v septembri 1921, ale nikdy jej nebola formálne predložená.⁵ Čo sa týka zodpovednosti Británie voči Spoločnosti národov, bola založená na rozhodnutí Najvyššej spojeneckej rady v San Reme 25. apríla 1920, ktorým pridelila Irak Británii ako mandát, pričom sa opierala o článok 22 Charty Spoločnosti národov, ktorý sa zaoberal mandátnym systémom.⁶

Iracká armáda, ktorá sa mala stať nielen národným symbolom, ale aj zásadným nástrojom štátnej moci, bola založená 6. januára 1921, ešte v období dočasnej vlády ‘Abdarrahmāna al-Kajlāniho, v ktorej bol ministrom obrany generál Dža‘far al-‘Askarī.⁷ Po vojne sa irackí liberáli, dôstojníci aj civilisti, ktorí sa zúčastnili Veľkej arabskej revolúcie a potom slúžili vo Fajsalovom arabskom kráľovstve v Sýrii, začali vracieť do Iraku a mnohí spojili svoje osudy práve s armádou.⁸ Počas prvej dekády jej vývoja, v podmienkach mandátu, Briti držali irackú armádu na minimálnych počtoch 7 500 mužov, a jednotkám velili britskí dôstojníci. Iracké vlády mali od začiatku záujem na vytvorení disciplinovanej národnej armády podľa európskeho vzoru, aby udržiavala vnútorný poriadok a stabilitu.⁹

Významným rozhodnutím káhirskej konferencie bolo vytvorenie irackej armády, ktorá sa zakrátko stala jedným z pilierov nového štátu.¹⁰ Vojenské dohody, ktoré boli súčasťou zmluvy, stanovili, že do štyroch rokov za vnútornú a vonkajšiu obranu bude zodpovedný Irak, aj keď Británia mala naďalej poskytovať pomoc a poradcov a Irak nemohol beztretno ignorovať ich rady. V roku 1921 bolo vytvorenie armády jedným z prvých rozhodnutí novej vlády. Dža‘far al-‘Askarī, bývalý osmanský dôstojník z Bagdadu, ktorý sa pripojil k jednotkám šarīfa z Mekky počas Veľkej arabskej revolúcie, bol vymenovaný za ministra obrany.¹¹ Zorganizoval návrat asi 600 bývalých osmanských dôstojníkov irackého pôvodu, a z týchto mužov pochádzajúcich skoro výlučne z arabských *sunnitských* rodín zo všetkých troch irackých provincií sformoval dôstojnícky zbor novej irackej armády. Najvýraznejším predstaviteľom týchto dôstojníkov bol Nūrī as-Sa‘īd, švager Dža‘fara al-‘Askarīho, ktorý bol vo februári 1921 vymenovaný za náčelníka generálneho štábu novovytvorenej armády.¹² Títo dôstojníci

4 Treaty of Alliance: Great Britain and Iraq, 10 October 1922. In: HUREWITZ, J. C.: *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record*: Vol. II, 1914 – 1956. Princeton, New Jersey, Toronto, New York, London, D. Van Nostrand Company, Inc. 1956, dok. 39, s. 111-114.

5 SORBY, Karol ml.: Počiatky modernej irackej štátnosti. In: *Historický časopis*, č. 1, 2009, s. 124.

6 LENCZOWSKI, George: *The Middle East in World Affairs*. New York, Ithaca, Cornell University Press 1957, s. 240.

7 AL-CHATTĀB, Radžā’ Husajn: *Tašīs al-džajš al-‘irāqī wa tatawwur dawrihi as-sijāsī min 1921-1941*. (Vznik irackej armády a rozvoj jej politickej úlohy od 1921-1941), Bagdad, University Press, 1979, s. 30.

8 MUHAMMAD, ‘Alā Džāsīm: *Dža‘far al-‘Askarī wa dawruhu as-sijāsī wa al-‘askarī fi tāriḥ al-‘Irāq hattā ‘āmm 1936*. (Dža‘far al-‘Askarī a jeho politická a vojenská úloha v dejinách Iraku do roku 1936). Bagdad : Maktabat al-jaqza al-arabija 1987, s. 78; SAFWAT, Nadždat Fathī (ed.): *Mudakkirāt Dža‘far al-‘Askarī*. (Spomienky Dža‘fara al-‘Askarīho). London : Laam 1988, s. 178.

9 KHADDURI, Majid: *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics from 1932 to 1958*. London : Oxford University Press, 1951, s. 76.

10 TARBUSH, Mohammad A.: *The Role of the Military in Politics. A Case Study of Iraq to 1941*. London : KPI 1985, s. 73-75.

11 AL-HASANĪ, as-Sajjid ‘Abdarrazzāq: *Tāriḥ al-wizārāt al-‘irāqīja*. (Dejiny irackých vlád). Diel 1., Bagdad, Dār aš-šū‘ūn at-ṭaqāfīja al-‘amma 1988, s. 34.

12 An-NUSAJRĪ, ‘Abdarrazzāq Ahmad: *Nūrī as-Sa‘īd wa dawruhu fi as-sijāsa al-‘irāqīja hattā ‘āmm 1932*. (Nūrī as-Sa‘īd a jeho úloha v irackej politike do roku 1932). Bagdad, Maktabat al-jaqza al-arabija 1988, s. 144.

pochádzali väčšinou zo skromných mestských rodín, boli samozrejme Arabi a *sunniti*, čím sa zachovávala nadvláda *sunnitov* v dôstojníckom zbore. Dôstojníci s protureckým zmyslaním boli čoskoro vyradení, čím dôstojnícky zbor získal prevažne arabské zloženie i orientáciu, aj keď sa tam dostalo aj niekoľko arabizovaných kurdských dôstojníkov.¹³ Vojaci boli regrutovaní hlavne z kmeňových štruktúr, často *šřitských*, ale dôstojnícky zbor sa skladal výlučne z bývalých osmanských dôstojníkov. Vytvorenie nového irackého štátu im otvorilo cestu k moci a vplyvu, ktorú mnohí okamžite využili v nádeji, že získajú bohatstvo a postavenie, s ktorými by inak nemohli počítat v danej hierarchii *sunnitskej* arabskej komunity.¹⁴

Kráľ Fajsal I. poveril 26. novembra 1926 svojho verného prívrženca generála Dža'fara al-Askariho funkciou predsedu vlády. Počas jeho funkčného obdobia sa dostala do popredia otázka povinnej vojenskej služby ako základu pre rozširovanie irackej armády. *Šari'fovskí* dôstojníci v presvedčení, že sila irackého štátu spočíva na jeho ozbrojených silách, považovali povinnú vojenskú službu za nevyhnutnosť. V tom čase táto otázka nadobúdala osobitný význam: podľa vojenských dodatkov k Britsko-irackej zmluve z roku 1924, Irak mal do roku 1928 prevziať starosť o vlastnú obranu, ale veľkosť a sila irackej armády boli nedostatočné na zvládnutie danej úlohy. Dôstojníci, ktorí požadovali povinnú vojenskú službu, mali v zásade rovnakú predstavu o povahe irackého štátu a úlohe jeho ozbrojených síl. Aj keď letky RAF (od roku 1922 hlavný nástroj britskej vojenskej sily v krajine) výrazne demonštrovali hodnotu letectva v boji, pre mnohých bývalých osmanských dôstojníkov jedinou zárukou nezávislej štátnosti bola veľká pozemná armáda, založená na povinnej vojenskej službe.¹⁵ Napriek obmedzeným finančným prostriedkom, ktoré mala vláda k dispozícii, zdalo sa jej, že je to najľahšia alternatíva, ktorú si môže Irak dovoliť, ak má ukázať, že je schopný brániť sa.

* * *

Vojenské vlády majú na Blízkom a Strednom východe dlhú tradíciu. V prípade Iraku od vzniku monarchie prevládal hlboký záujem zorganizovať vysoko disciplinovanú národnú armádu. Iracká armáda od svojho založenia v roku 1921 preukázala schopnosť udržiavať vnútorný poriadok a stabilitu.¹⁶ Po získaní formálnej nezávislosti v roku 1930 armáda už nestačila plniť nové požiadavky, keďže bolo nevyhnutné, aby bola strážcom nezávislosti krajiny a zároveň nástrojom na zabezpečovanie vnútorného poriadku. Od polovice 20. rokov 20. storočia sa vlády pokúšali zaviesť povinnú vojenskú službu, ale Británia túto požiadavku tvrdo odmietala. Iracké vlády dlho pripravovali Zákon o národnej obrane, ale podarilo sa ho prijať až 15. januára 1934.¹⁷

V auguste 1933 iracká armáda rýchlo a účinne potlačila nepokoje Asýřčanov, za čo si získala obdiv ako záchranca celistvosti Iraku a veliteľ víťazných jednotiek Bakr Sidqī sa stal národným hrdinom. Vysoká prestíž armády v spoločnosti spôsobila, že rozličné ideologické zoskupenia sa snažili priblížiť k dôstojníkom armády, aby ich získali na svoju stranu. Najväčší vplyv na armádu mali národovci, ktorí dokázali vnášať do armády myšlienky arabskej

13 SORBY, Karol ml.: *Irak na ceste k formálnej samostatnosti*. In: SORBY, Karol ml. (ed.): *Arabský svet v premenách času*. Bratislava : Slovak Academic Press 2009, s. 149.

14 TARBUSH, ref. 10, s. 77.

15 TRIPP, Charles: *A History of Iraq*. Cambridge University Press 2000, s. 61.

16 V roku 1921 bolo organizované jadro armády „na odporúčanie ministra obrany (Dža'far al-Askari) Rada ministrov vydala nariadenie, že armáda má byť organizovaná, cvičená, vystrojená a vybavená podľa britského vzoru“. In: Colonial Office, *Report... in the Council of the League of Nations on the Administration of Iraq, October 1920 – March 1922*. London, His Majesty's Stationery Office 1923, s. 53.

17 Al-CHAT'TÁB, ref. 7, s. 115.

vzájomnosti. Je pochopiteľné, že čím väčší vplyv získavali dôstojníci, tým viac sa vlády opierali o ozbrojenú silu, a to zákonite viedlo k oslabovaniu kontroly armády.¹⁸ Za týchto podmienok dôstojníci často diskutovali o súčasnej politickej situácii v Iraku a dochádzali k záveru, že armáda by mala riadiť krajinu a pomáhať vytvárať silnú a stabilnú vládu. Tak ako vojenské režimy v Turecku a Iráne dokázali odstrániť cudziu nadvládu a uskutočnili reformy, tak by mali aj dôstojníci v Iraku vládnuť svojej krajine, aby odstránili posledné zvyšky cudzej nadvlády, vytvorili stabilnú politickú organizáciu a nakoniec oslobodili bratské arabské krajiny, ktoré ešte stále bojujú za oslobodenie a zjednotenie.¹⁹ Vláda schválila plán na rozšírenie početného stavu armády na štyri divízie a tento plán sa úspešne zrealizoval za tri roky.²⁰ Hoci za vlády mladého a neskúseného kráľa Ďa'far (1933 – 1939) sa Irak stal arénou kmeňových povstaní a vzbúr, nedošlo k žiadnej zásadnej odchýlke od predošlej politickej línie. Okrem krátkeho obdobia vlády Hikmata Sulajmána, si štát zachovával svoj panarabský charakter.²¹

Bakr Sidqī, ktorý si počas nepokojov asýrskej menšiny získal povest' schopného a odvážneho vojaka, dlho pozorne pozoroval irackú vnútornú politiku. Mal podporu tak starších, ako aj mladších dôstojníkov armády a bol považovaný za jediného vojaka, ktorý požíval úctu celej armády.²² Jeho schopnosti hlboko zapôsobili na Hikmata Sulajmána a stali sa dôvernými priateľmi: obaja sa inšpirovali *kemalistickým* Tureckom, ktoré si dokázalo udržať nezávislosť jedine za cenu reorganizácie svojej armády.²³ Hikmat Sulajmān pochádzal z významnej osmanskej rodiny a bol mladším nevlastným bratom generála Mahmūda Ševketa pašu, ktorý v roku 1909 pochodom na Istanbul zachránil *mladoturecký* režim pred porážkou. V irackej politike sa presadil v roku 1933, keď sa ako popredný člen *Strany národného bratstva* (Hizb al-Ichā' al-Watanī)²⁴ stal ministrom vnútra a medzi ľuďmi získal úctu za postoje k Asýrskej otázke. Jāsīn al-Hāšimī, vodca *Strany národného bratstva* ho označoval za človeka, ktorý dokázal „zachrániť“ situáciu, bol potom v marci 1935 poverený kráľom, aby zostavil vládu.²⁵ Za tieto zásluhy a za svoju úlohu v sprisahaní, ktorým sa vodcovia *Strany národného bratstva* dostali k moci, sa Hikmat Sulajmān domnieval, že ministerstvo vnútra mu prá-

18 TARBUSH, ref. 10, s. 120.

19 KHADDURI, ref. 9, s. 78.

20 SORBY, Karol ml.: Britsko-iracká vojna roku 1941. In: *Vojenská história*, 2008, č. 3, s. 90.

21 SORBY, Karol ml.: „Iraq on the Eve of the Second World War“. In: *Asian and African Studies*, č. 2/2008, s. 241.

22 De GAURY, Gerald: *Ṭalāṭat mulūk fī Baġdād*. (Traja králi v Bagdade). /Preklad z angličtiny /. Bagdad, Maktabat an-nahda al-‘arabīja 1991, s. 144-145.

23 AHMAD, Ibrāhīm Chalīl a Dža‘far ‘Abbās HUMAJDĪ: *Tārīḥ al-‘Irāq al-mu‘āsir*. (Súčasný dejiny Iraku). Mosul, University Press 1989, s. 103.

24 Anglo-irackú zmluvu z roku 1930 považovali politici ako Jāsīn al-Hāšimī a jeho prívrženci za nedostatočnú pre uskutočnenie národných túžob Iraku. Bývalí členovia *Ludovej strany* (Hizb aš-Ša‘b) a *Národnej strany* (al-Hizb al-watanī) sa spojili a vytvorili *Stranu národného bratstva*. Vodcom strany sa stal Jāsīn al-Hāšimī a ďalšími významnými členmi boli Rašīd ‘Āli al-Kajlānī, Hikmat Sulajmān a Muhammad Zakī. *Národná strana*, aj keď oficiálne zostala osobitnou stranou, bola v úzkom spojení so *Stranou národného bratstva* s cieľom bojovať proti zmluve. Tak ako predošlé strany, tieto nové strany mali za cieľ dosiahnuť skutočnú nezávislosť Iraku a líšili sa iba prostriedkami ako to dosiahnuť. In: GROBBA, Fritz: *Irak*. Berlin, 1941, s. 40-47.

25 Vláda bola vytvorená 17. marca 1935. Rezorty boli rozdelené takto: Nūrī as-Sa‘īd zahraničie, gen. Dža‘far al-‘Askarī obrana, Rašīd ‘Āli al-Kajlānī vnútro, Ra‘ūf al-Bahrānī (šī‘ita) financie, šejk Muhammad Ridā aš-Šabībī (šī‘ita) školstvo, Muhammad Amīn Zakī (Kurd) hospodárstvo a doprava a Muhammad Zakī al-Basrī spravodlivosť. In: AL-HASANĪ, as-Sajjid ‘Abdarrazzāq: *Tārīḥ al-wizārāt al-‘irāqīja*. (Dejiny irackých vlád). Vol. 4. Bagdad, Dār aš-šū‘ūn at-ṭaqāfīja al-‘amma 1988, s. 80-82.

vom patrí.²⁶ Keby mu bol Jāsīn al-Hāšimī ponúkol toto kreslo, je pravdepodobné, že by sa nebol uskutočnil žiaden prevrat.

Svojím autoritárskym vystupovaním si Jāsīn al-Hāšimī odcudzil mnohých, vrátane kráľa, ktorého čoraz viac znervózňovali premiérove ambície: mal vraj viackrát naznačiť, že pre Irak by bol vhodný republikánsky režim.²⁷ Vážnejšie dôsledky mala skutočnosť, že si znepriatelil generála Bakra Sidqīho. Ten si bol vedomý kľúčovej úlohy, ktorú zohral pri potláčaní kmeňových nepokojov v provinciách a podozrieval premiérovho brata, Tāhā al-Hāšimīho, náčelníka generálneho štábu (NGŠ), že blokuje jeho postup, napriek tomu, že bol 4. mája 1936 povýšený na generálporučíka (al-fariq).²⁸ Osobné sklamanie a pocit neuznania spôsobil, že Bakr Sidqī pozorne počúval plány Hikmata Sulajmāna na zvrhnutie vlády Jāsīna al-Hāšimīho.²⁹ Keď pri zostavovaní vlády v roku 1935 došlo k rozkolu medzi Hikmatom Sulajmānom a Jāsīnom al-Hāšimīm, Bakr Sidqī si čoraz viac uvedomoval, že budúcnosť armády bude závisieť od toho, či sa Hikmat Sulajmān stane predsedom vlády. Generál a jeho prívrženci samozrejme očakávali kompenzáciu za to, že mu pomôžu k moci.³⁰ Nasledujúce udalosti ukázali, že ich očakávania boli oprávnené.

Prevrat známy pod menom Bakra Sidqīho nebol pôvodne výsledkom činnosti generála, ale Hikmata Sulajmāna, muža vynikajúcich schopností a všeobecne obľúbeného, ktorý šikovne odhadol silu rozličných protivládnych síl. Tak ako väčšina príslušníkov politickej elity, bol *sunnitom* a žiaden politik neočakával tak netrpezlivo svoj návrat k moci ako on.³¹ Otvorene prevzal iniciatívu, a jeho motívy boli čiastočne idealistické a čiastočne osobné. Hoci v roku 1935 tak ako Jāsīn al-Hāšimī, hral významnú úlohu pri organizovaní opozície proti vláde ʿAlīho Džawdata al-Ajjūbiho, v novej vláde mu nebola ponúknutá funkcia, po ktorej túžil. Preto začal pociťovať nepriateľstvo voči premiérovi.³² Kritizoval protekcionárstvo vo vláde Jāsīna al-Hāšimīho, provokatívne predvádzanie bohatstva a podvody pri rozdeľovaní štátnej pôdy. V Bagdade vytvoril spojenectvo s lavicou a rozširoval svoje styky s vojenskými veliteľmi.³³ Hikmat Sulajmān mal záujem o reformy a o rýchlejší hospodársky a sociálny rozvoj, pričom jeho modelom reformy bol paternalistický despotizmus Mustafu Kemala. Jeho obdiv k tureckému vodcovi narástol po návšteve Turecka v roku 1935, po ktorej napísal viacero článkov, kde presadzoval zásadný sekularizmus a modernizáciu podľa tureckého vzoru.³⁴ Tento postoj ho priviedol do úzkeho spojenectva s Bakrom Sidqīm a armádou.

* * *

Pravé príčiny prevratu nie sú do podrobností známe. Tajný charakter plánu a predčasná smrť Bakra Sidqīho a jeho dôverníka, veliteľa Irackého kráľovského letectva (IRAF) pod-

26 ŠABĪB, Mahmūd: *Bakr Sidqī wa inqilābuhu al-ʿāsif*. (Bakr Sidqī and jeho búrlivý prevrat). Bagdad, Manšūrāt al-maktaba al-ʿilmīya, Dār al-džamāhīr li-s-sihāfa 1992, s. 86.

27 FARADŽ, Luṭfi Džaʿfar: *Al-malik Ġāzī wa dawruhu fī sijāsat al-ʿIrāq fī al-madžālaḡni ad-dāchilī wa al-chāridžī, 1933 – 1939*. (Kráľ Ġāzī a jeho úloha v irackej politike v oblasti vnútornej a zahraničnej). Bagdad, Maktabat al-jaqza al-ʿarabīya 1987, s. 97-101; Az-ZUBAJDĪ, Muhammad Husajn: *Al-malik Ġāzī wa murāfiqūhu*. (Kráľ Ġāzī a jeho družina). Bagdad and Surrey, Laam Ltd. 1989, s. 136-137.

28 FARADŽ, ref. 27, s. 132.

29 TRIPP, ref. 15, p. 88.

30 ŠABĪB, ref. 26, s. 98.

31 LONGRIGG, Stephen Hemsley: *Iraq, 1900 to 1950. A Political, Social and Economic History*. London, Oxford University Press and Beirut, Librairie du Liban 1968, s. 248.

32 TARBUSH, ref. 10, p. 124.

33 LONGRIGG, ref. 31, s. 248-249.

34 KHADDURI, ref. 9, s. 75.

plukovníka Muhammada ‘Alího Džawāda, dávajú analýzám príčin špekulatívny nádyh.³⁵ Arabské národné cítenie bolo v Iraku sotva nové, ale koniec mandátu a stupňovanie palestínskeho problému mu dávali nové podnety. Vlna fašistickej propagandy valiaca sa z popredných európskych krajín vzbudzovala intenzívne protibritské cítenie. Hoci tieto pocity ovládali aj niektorých starších politikov, najpevnejšie sa zakorenili u mladej generácie vychovávanej počas britského mandátu a teraz nachádzali uplatnenie. Táto orientácia si našla intelektuálne vyjadrenie v založení národných krúžkov, ako bol *Klub al-Muṭannā*, ktorého cieľom bolo poskytnúť fórum na diskusiu o panarabizme a Palestíne, vzbudzovať medzi mládežou národné povedomie, šíriť arabskú kultúru, najmä znalosti z arabských dejín.³⁶ Na pochopenie prevratu však treba poznať aj politickú a intelektuálnu klímu, ktorá umožnila Bakrovi Sidqīmu a Hikmatovi Sulajmānovi zmobilizovať dostatočnú podporu na to, aby mohli svoje sprisahanie uskutočniť. Nové myšlienky prenikali Irakom počas 30. rokov ovplyvňujúcej vzdelanú vrstvu krajiny. Tieto myšlienky mali dva rozličné zdroje: diktátorské režimy a koncepcie európskej sociálnej demokracie.

Prvým zdrojom boli mocnejšie diktatúry v Európe v medzivojnovom období. Vzdelaní Iračania cestovali po Nemecku a Taliansku alebo čítali o pozoruhodnom hospodárskom a sociálnom pokroku týchto krajín a začali identifikovať pokrok a výkonnosť hospodárstva s autoritárskymi vládami a spoločenskou mobilizáciou. Zdalo sa, že totalitný režim poskytuje účinnejšie prostriedky na zjednotenie rozdrobených krajín a modernizáciu zaostalých spoločností, než to robí ústavná demokracia a systém voľného podnikania, a sľubovali rýchlejší rozvoj, politickú jednotu a väčšiu spoločenskú disciplínu.³⁷ Európske diktatúry, ktoré urobili najväčší dojem na Irak, boli fašistické Taliansko a nacistické Nemecko. Iračania sledovali redukciu parlamentu na poradný orgán, reštrukturalizáciu hospodárskeho systému krajiny a reformovanie vzdelávacieho systému v militaristickom štýle. Avšak autoritársky režim, ktorý najmocnejšie vplýval na Iračanov, predstavovalo moderné Turecko. Ako islámska krajina s podobnými tradíciami a problémami, Turecko ponúkalo dosiahnuteľnejší príklad ako európske režimy.³⁸ Hoci sekularizácia Turecka nemala mnohých podporovateľov medzi staršími Iračanmi, využívanie štátu na podporu rozvoja priemyslu, poľnohospodárstva a vzdelávania, malo širokú odozvu. A navyše, šikovnosť, akú Mustafa Kemal preukázal pri manipulovaní s parlamentom a jeho frakcionárskymi politikmi, sa zdala – najmä vojakom – vzorom hodným nasledovania.

Druhým zdrojom bola sociálna demokracia. Iračania boli skôr inšpirovaní britským labouristickým hnutím ako Sovietskym zväzom. Väčšiu potrebu sociálnych reforiem ako iba politických, uvedomenie si hospodárskej základne moci a nespokojnosť s politikou vládnej oligarchie politikov a pozemkových vlastníkov, výrazne pociťovali predstavitelia mladšej generácie Iračanov, ktorí ako prví nadobudli vzdelanie západného štýlu.³⁹ Tento smer zdôrazňoval sociálnu spravodlivosť, spravodlivejšie delenie politickej moci a skutočnú hospodársku reformu, nie iba zavádzanie autoritárskych metód. Jadro ľavicového zoskupenia sa vytvorilo v 20. rokoch, keď viacerí irackí študenti navštevujúci Americkú univerzitu

35 TARBUS, ref. 10, s. 124.

36 SORBY, Karol ml.: *Arabi, islám a výzvy modernej doby*. Bratislava, Slovak Academic Press 2007, s. 154; DAWISHA, Aheed: *Arab Nationalism in the Twentieth Century*. Princeton University press 2003, s. 77-78.

37 MARR, Phebe: *The Modern History of Iraq*. Boulder, Colorado, Westview Press 1985, s. 69.

38 AS-SABBĀĠ, Salāhaddīn: *Mudakkirāt aš-šahīd al-‘aqīd ar-ruḡn Salāhaddīn as-Sabbāġ. Fursān al-‘urūba fī al-‘Irāq*. (Spomienky martýra plk. gšt. Salāhaddīna as-Sabbāġa. Rytieri arabstva v Iraku.) Damask, Aš-šabāb al-‘arabī 1956, s. 119.

39 MARR, ref. 37, s. 70.

v Bejrúte založili akúsi Irackú kultúrnu spoločnosť, ktorá však zakrátko zanikla. Začiatkom 30. rokov, keď sa títo mladí vzdelanci vrátili do Bagdadu, začali sa zjednocovať do voľnej organizácie, ktorú neskôr nazvali *Združenie al-Ahālī* (Džamā'at al-Ahālī)⁴⁰ a po čase začali vydávať vlastné noviny pod názvom *Sawt al-Ahālī* (Hlas rodákov).⁴¹ Do vedenia sa dostali významné osobnosti, ako 'Abdalqādir Ismā'īl, marxista, ktorý sa nakoniec stal vodcom *Komunistickej strany Iraku*. Ďalej sem patrili Husajn Džamīl, Chalīl Kanna a Muhammad Hadīd, člen zámožnej a konzervatívnej mosulskej rodiny, ktorý sa stal umierneným socialistom počas štúdií na London School of Economics. V roku 1934 sa im podarilo získať najznámejšieho predstaviteľa reformného smeru Kāmila al-Čādirčīho, ktorý sa krátko predtým vzdal funkcie člena výkonného výboru *Strany národného bratstva*.⁴²

V roku 1935 *Združenie al-Ahālī* pritiaхло aj viacerých starších a vážených politikov, najmä tých, ktorí boli protibritsky naladení. Najvýznamnejším z nich bol Muhammad Dža'far Abū at-Timman, *šřita*, ktorý sa pripojil k *Združeniu* po tom, čo sa rozišiel s vodcami *Strany národného bratstva* a Hikmat Sulajmān, ktorý bol s nimi v styku ešte pred vytvorením vlády Jāsīna al-Hāšimīho.⁴³ Pristúpením týchto politikov sa význam *Združenia* presunul z intelektuálnej sféry do sféry zápasu o politickú moc. Členovia *Združenia* smerovali svoju pozornosť na otázky sociálnej reformy. Ako reformátori sa usilovali pracovať za uskutočnenie svojich myšlienok ústavným spôsobom v rámci štátneho zriadenia. Uznávali úlohu náboženstva, tradícií a prerozdelenia bohatstva.⁴⁴ V marci 1935 sa sformoval výkonný výbor a doktrína „populizmu“ bola nahradená všeobecnejšou požiadavkou po reformách s cieľom osloviť širšiu základňu. *Združenie al-Ahālī* sa však nestalo politickou stranou; pokračovalo v práci prostredníctvom jednotlivcov a v tom spočívala jeho slabosť. Keďže nemalo pevnú štruktúru ani organizáciu, a zatiaľ ani podporu radových voličov (elektorát), bolo náchylné na využívanie zo strany silnejších.

Priame kroky, ktoré viedli k prevratu Bakra Sidqīho boli držané v najprísnejšej tajnosti a členovia *Združenia al-Ahālī* boli do veci zasvätení až v poslednej chvíli. Asi týždeň pred začatím akcie Bakr Sidqī informoval o pláne prevratu 'Abdallatīfa Nūrīho, veliteľa 1. divízie a zaistil si jeho spoluprácu. Keď bolo na úrovni armády všetko pripravené, Hikmat Sulajmān oboznámil s plánom prevratu vedúcich predstaviteľov *Združenia al-Ahālī* a požiadal ich o podporu.⁴⁵ Poukázal na to, že rozhodnutie armády poskytuje *Združeniu* dobrú príležitosť, aby uskutočnilo svoje reformy, zdôraznil však, že ani záporné stanovisko už nezastaví akciu armády. Uistil ich, že armáda sa stiahne do kasární hneď po zvrhnutí vlá-

40 Spočiatku *Združenie al-Ahālī* vyzývalo na posilnenie parlamentného systému. V roku 1934 boli myšlienky *Združenia*, spoločne označené ako *Ša'bīja* (populizmus) – na predchádzanie obvinení z komunizmu – metodicky a premyslene vyjadrené v dvojzväzkovom diele 'Abdalfattāha Ibrāhīma, člena *Združenia*, ktorý sa stal ľavicovým socialistom počas štúdia na Columbia University, USA. Hoci jeho myšlienky boli marxistické, zdôrazňoval blahobyt všetkého ľudu bez rozdielu triedneho pôvodu a neurobil žiaden otvorený útok na posvätné inštitúcie rodiny a islámu.

41 Noviny po prvý raz vyšli v januári 1932, ale často sa stávali terčom cenzúry alebo úplného zastavenia úradmi. In: TARBUSH, ref. 10, s. 130.

42 AL-ČĀDIRČĪ, Kāmīl: *Muḏakkirāt Kāmīl al-Čādirčī wa tāriḥ al-Hizb al-watānī ad-dīmuqrātī*. (Spomienky Kāmila al-Čādirčīho a dejiny *Národnodemokratickej strany*). Bejrút, Dār at-talī'a 1970, s. 23-24.

43 AD-DARRĀDŽĪ, 'Abdarrazzāq 'Abd: *Dža'far abū at-Timman wa dawruhu fī al-haraka al-watānīja fī al-Irāq, 1908 - 1945*. (Dža'far abū at-Timman a jeho úloha v národnom hnutí v Iraku). Bagdad, Dār al-hurrijā li-t-tibā'a 1978, s. 337-339.

44 BATATU, Hanna: *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: a Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba'thists and Free Officers*. Princeton, Princeton : University Press 1978, s. 297.

45 AD-DARRĀDŽĪ, ref. 43, s. 424-426.

dy.⁴⁶ Vodcovia *Združenia* spočiatku zjavne váhali, než sa pripojili k vojenskému prevratu. O otázkach súvisiacich s prevratom však diskutovali veľmi podrobne, lebo sa obávali, že keď prevrat povedú dôstojníci armády, hrozí nebezpečenstvo nastolenia vojenskej diktatúry. Hikmat Sulajmān sa snažil presvedčiť svojich kolegov v *Združení*, že po páde súčasnej vlády sa armáda stiahne a administratívu prenechá novej vláde. Podarilo sa mu presvedčiť väčšinu členov vedenia, že armáda nehodlá zasahovať do politiky, a že *Združenie* tak bude mať bezprecedentnú príležitosť uplatniť svoje reformné myšlienky v praxi.⁴⁷ Keď im oznámil, že ho vojaci požiadali, aby text vyhlásenia k ľudu a list adresovaný kráľovi zostavili členovia *Združenia*, definitívne sa rozhodli pripojiť k sprisahaniu. Niektorí vedúci členovia *Združenia* sa neskôr snažili svoje nezvyčajné rozhodnutie ospravedlniť.⁴⁸

* * *

Motívy Bakra Sidqīho na uskutočnenie prevratu boli podobne ako motívy Hikmata Sulajmāna rôznorodé. Určite v nich hrali rozhodujúcu úlohu osobné ambície, keďže bol mužom so silnou a pánovitou povahou. Študoval na tureckých, nemeckých a britských štábných akadémiách a okrem arabčiny hovoril viacerými jazykmi. Hoci bol zavalitej postavy a mal nadváhu, bol veľmi aktívny a hodne cestoval. Neznášal tých, ktorí mu prekážali pri napĺňaní vlastných ambícií.⁴⁹ V armáde získal najvyššiu dosiahnuteľnú hodnosť a funkciu, ale nádeje na ďalší postup sa rozplývali, keďže funkciu náčelníka generálneho štábu zastával brat predsedu vlády. Pokiaľ Tāhā al-Hāšimī zastával túto funkciu, nikto iný nemal možnosť získať toto významné postavenie. V období pred prevratom bol Bakr Sidqī znechutený aj tým, že mu britské veľvyslanectvo dvakrát zamietlo žiadosť navštíviť Britániu. Nepáčilo sa mu, že viacerí muži, ktorých považoval v porovnaní s vlastnou osobou za menej spôsobilých, zastávali významnejšie funkcie ako on. Náčelníkovi generálneho štábu sa sťažoval na nevhodné správanie Nūriho as-Saīda a Džaʿfara al-ʿAskarīho a spytoval sa, či nie je na čase, aby „*sa ich krajina zbavila*“.⁵⁰ Nevôľu prejavil tým, že svojmu nadriadenému odovzdal žiadosť o odchod z armády, ale žiadosť bola zamietnutá. Je zrejmé, že nespokojnosť ho dovedla k rozhodnutiu zorganizovať protivládny prevrat.⁵¹

Bakr Sidqī sa zaujímal aj o reformu armády, lebo bol pevne zviazaný s jej záujmami. Chcel, aby sa armáda rozšírila a zmodernizovala a nepáčilo sa mu, že úsilie Tāhā al-Hāšimīho, ako NGŠ, sa týka viac politických ako vojenských otázok. Ambiciózny Bakr Sidqī musel cítiť, že má len malú nádej stať sa NGŠ, keď Tāhā al-Hāšimī vykonáva túto funkciu už sedem rokov.⁵² Veliteľ 1. divízie, generálporučík ʿAbdallatif Nūri bol zasa rozhorčený tým, že vláda zamietla jeho žiadosť o zaplatenie naliehavého liečenia, ktoré chcel podstúpiť v Anglicku. Svoju sťažnosť napísal v liste ministrovi obrany Džaʿfarovi al-ʿAskarīmu necelé dva týždne pred prevratom.⁵³ Mal na to vážne dôvody, keď vezmeme do úvahy štedré výdavky vlády na liečenie syna ministra zahraničných ve-

46 PENROSE, Edith and E. F. PENROSE: *Iraq: International Relations and National Development*. London : Ernest Benn Limited 1978, s. 88.

47 AL-HASANĪ, ref. 11, s. 207-208.

48 DŽAMĪL, Husajn: *Al-hajāt an-nijābija fi al-ʿIrāq, 1925 – 1946*. (Parlamentný život v Iraku). Bagdad, Maktabat al-Muʿannā 1982, s. 253-258.

49 TARBUSH, ref. 10, s. 125.

50 AL-HĀŠIMĪ, Tāhā: *Mudakkirāt Tāhā al-Hāšimī, 1919 – 1943*. (Spomienky Tāhā al-Hāšimīho). Bejrút, Dār at-talīʿa 1967, s. 156.

51 AL-HĀŠIMĪ, ref. 50, s. 158.

52 TARBUSH, ref. 10, s. 126.

53 Tento list je citovaný in: AL-HASANĪ, ref. 11, s. 206.

cí Nūrīho as-Saʿīda.⁵⁴ Nádeje Bakra Sidqīho na zavedenie zmien v armáde podľa jeho predstáv, sa nemohli uskutočniť bez odstránenia ministerského predsedu a celej vlády. Preto, keď Hikmat Sulajmān začiatkom jesene 1936 po prvý raz spomenul myšlienku prevratu Bakrovi Sidqīmu, jeho návrh padol na úrodnú pôdu.

NGŠ, brigadier gšt. Tāhā al-Hāšimī, plánoval na začiatok novembra 1936 uskutočnenie rozsiahlych manévrov armády v oblasti východne od Bagdadu. V októbri Tāhā al-Hāšimī, predtým ako odišiel na zahraničnú služobnú cestu, poveril Bakra Sidqīho, veliteľa 2. divízie v Kirkūku, aby ho zastupoval.⁵⁵ Bakr Sidqī sa rozhodol využiť príležitosť, aby viedol povstanie s cieľom využiť armádu proti vláde Jāsīna al-Hāšimīho, aby ju prinútil odstúpiť. Plánoval pochodovať na Bagdad ešte pred začatím plánovaných manévrov. Z toho dôvodu Bakr Sidqī 25. októbra navštívil veliteľa 1. divízie ʿAbdallatifa Nūrīho a obaja viedli dôverné rozhovory o podrobnostiach akcie.⁵⁶ Všetky potrebné prípravy boli urobené v úplnej tajnosti medzi 26. a 28. októbrom. Obaja velitelia podpísali 27. októbra kráľovi list (vo forme petície), v ktorom požadovali odstúpenie vlády Jāsīna al-Hāšimīho. List bol poslaný tajne kuriérom Hikmatovi Sulajmānovi, ktorý ho mal osobne odovzdať kráľovi v deň začatia akcie. Obaja velitelia vydali aj „vyhlásenie“ pre bagdadské obyvateľstvo, ktoré podpísal Bakr Sidqī.⁵⁷ Vojenské jednotky nazvané „Národná reformná sila“ (Al-qūwa al-wataniya al-islāhiya), mali pochodovať na Bagdad pod velením Bakra Sidqīho.

Postavenie kráľa Gāzīho bolo počas vlády Jāsīna al-Hāšimīho čoraz zložitejšie. Jeho vzťahy s viacerými členmi vlády boli napäté a vzťahy s britskými diplomatmi, aj keď navonok srdečné, boli poznačené vzájomnou nedôverou, a dokumenty *Foreign Office* odhalujú otvorené nepriateľstvo voči kráľovi. Napr. v júli 1936 sa na *Foreign Office* potichu diskutovalo, že možno bude potrebné donútiť kráľa k abdikácii, a vážne sa analyzovali výhrady voči jeho možným náhradníkom.⁵⁸ Kráľovi chýbala zásadná podpora Británie a musel bojovať proti pokusom Jāsīna al-Hāšimīho a Nūrīho as-Saʿīda kontrolovať jeho život.⁵⁹ Monarcha v takejto pozícii sa ľahko mohol pozeráť na armádu, kde bol ešte stále veľmi populárny, ako na jedinú inštitúciu, ktorá by mohla spôsobiť zmenu vlády. Vlády schopnej pevne vládnuť krajine a znížiť jej závislosť od Británie.⁶⁰ Aj keď nie sú dôkazy o priamej kráľovej účasti na prevrate, veľa skutočností poukazuje na to, že keď sa prevrat podaril, mal jeho otvorenú podporu.

V stredu 28. októbra generál ʿAbdallatif Nūrī opustil divíziu a odišiel do Bagdadu, aby zisťoval, či správy o pripravovanom prevrate neprenikli do vládnych kruhov, ale všetko bolo pokojné. Navštívil Hikmata Sulajmāna a odovzdal mu list pre kráľa podpísaný obidvoma veliteľmi a výtlačky letákov s vyhlásením pre obyvateľstvo, ktoré mali byť na druhý deň ráno vyhadzované z lietadiel nad Bagdadom.⁶¹ Odovzdal aj rozkaz pre pplk. Muhammada ʿAlīho Džawāda, veliteľa IRAF a dôverného priateľa Bakra Sidqīho, aby poslal niekoľko lietadiel do tábora 2. divízie s dostatočnou zásobou paliva a vyzbrojených bombami. Počas ďalšej noci sa vybrané jednotky premenované na Národnú reformnú silu premiestnili k Baʿqūbe, mestu ležiacemu necelých 70 km severne od Bagdadu, kde si urobili prestávku, aby 29. októbra ráno pokračovali v pochode na hlavné mesto. Udalosti smerovali k vyvrcholeniu, ktoré

54 Cit. in: TARBUSH, ref. 10, s. 127.

55 BE'ERI, Eliezer: *Army Officers in Arab Politics and Society*. Jerusalem, Keter Publishing House 1969, s. 15.

56 KHADDURI, ref. 9, s. 81.

57 ŠABĪB, ref. 26, s. 117.

58 FO 371/20017 „Possible alternatives to the present King of Iraq“ J. G. Ward (Baghdad) to FO Eastern Department, 20 July 1936.

59 Az-ZUBAJDĪ, ref. 27, s. 133-137.

60 TARBUSH, ref. 10, s. 134.

61 AL-HASANĪ, ref. 25, s. 210.

sকoro všetkých mimoriadne prekvapilo.⁶² Vedúci predstavitelia *Združenia al-Ahālī* museli prežiť poslednú noc v úzkosti a obavách, či vláda v poslednej chvíli neodhalí sprisahanie, ale vo štvrtok 29. októbra ráno zistili, že život v Bagdade prebieha normálne. Hneď ráno sa zišli v dome Dža'fara abū at-Timmana, kde čakali ako celé sprisahanie dopadne.⁶³ Hikmat Sulajmān tam, samozrejme, nebol, lebo sa chystal odovzdať kráľovi list od armády.

Ráno o 8,30 h sa nad Bagdadom objavili tri lietadlá IRAF zhadzujúce letáky s vyhlásením požadujúcim odstúpenie vlády Jāsina al-Hāšimího, vymenovanie Hikmata Sulajmāna za predsedu vlády a vysvetľujúce príčiny nespokojnosti. Národná reformná sila pod velením Bakra Sidqího začala svoj „pochod na Bagdad“. Kráľ dostal do rúk jeden leták, ktorý mu priniesol vedúci kráľovskej kancelárie Rustum Hajdar.⁶⁴ So zmiešanými pocitmi čítal nasledujúci text:

Vznešený iracký ľud,

Armáda pozostávajúca z Vašich synov už má dosť pomerov, za ktorých trpíte preto, lebo súčasná vláda sa stará len o seba a svoje osobné ciele bez toho, aby venovala pozornosť Vám a Vaším potrebám. Preto žiada Jeho Veličenstvo kráľa, aby odvolal súčasnú vládu a vytvoril vládu z oddaných synov ľudu pod vedením Hikmata Sulajmāna, ktorý požíva najväčšiu úctu za čestné postoje. Keďže účelom tejto žiadosti je iba Vaše dobro a upevnenie postavenia Vašej krajiny, určite podporíte svojich bratov, príslušníkov armády a ich veliteľov celou svojou mocou, veď na moc ľudu sa v zlých dobách vždy možno spoľahnúť.

A pre Vás, úradníci, sme bratmi a kolegami v službe štátu, ktorý všetci chceme urobiť štátom ochraňujúcim záujmy krajiny a jej obyvateľov, konajúcim predovšetkým v službách ľudu. Určite urobíte to, čo Vám káže povinnosť, ktorá nás prinútila predložiť žiadosť nášmu kráľovi pre záchranu krajiny zo súčasnej situácie. Bojkotujte nespravodlivú vládu a opustite svoje kancelárie, kým sa nevytvorí vláda, na ktorú budete môcť byť hrdí. Armáda nechtiac bude musieť prijať účinné opatrenia, ktoré môžu spôsobiť materiálne a morálne škody tým, ktorí neprijmú túto úprimnú výzvu.

*Veliteľ Národnej reformnej sily
generálporučík Bakr Sidqī al-Askarī*

Keď sa správa dostala k Jāsínovi al-Hāšimímu okamžite sa ponáhľal do úradu a telefonicky sa spojil s Bakrom Sidqím. Pokúšal sa ho presvedčiť, aby zastavil akciu, ale Bakr Sidqí mu odpovedal, že „*akcia prebieha s vedomím a súhlasom kráľa*“.⁶⁵ Nato Jāsín al-Hāšimí okamžite zvolal zasadnutie vlády, ale ešte nebolo prijaté žiadne rozhodnutie keď ho kráľ pozval do paláca na poradu. Kráľ Ġāzī, keď bol informovaný o vzbure v armáde, pozval britského veľvyslanca sira Archibalda Clarka Kerra (neskôr lord Inverchapel) na konzultáciu. Veľvyslanec prišiel do paláca az-Zuhūr o 9,45 hod. a videl, že kráľ je nervózny a nevie, čo robiť. Kráľ povedal, že ani neschválil akciu armády, ani nežiadal ministrov, aby sa postavili na odpor. Veľvyslanec navrhol zvolať zasadnutie vlády do paláca zdôrazňujúc, že armáda nemá zasahovať do politiky.⁶⁶ Bolo potrebné zistiť, aké zámery má Hikmat Sulajmān a postupovať ústavnou cestou.

Ministerský predseda a ministri, prekvapení touto úplne nečakanou zmenou udalostí, sa vybrali do paláca okrem ministra vnútra Rašida Āliho al-Kajlāniho, ktorý radšej zostal v úrade,

62 MARR, ref. 37, s. 71.

63 Ad-DARRĀDŽĪ, ref. 43, s. 427.

64 ŠABĪB, ref. 26, s. 123; KHADDURI, ref. 9, s. 84; preklad textu do slovenčiny: autor štúdie.

65 FARADŽ, ref. 27, s. 137.

66 FO 371/20014 from Archibald Clark Kerr (Baghdad) to Anthony Eden FO London, 2 November 1936.

aby udržiaval poriadok a vydával inštrukcie provinčným guvernérom (mutasarrif) ako riešil situáciu. Minister obrany generálporučík Dža'far al-Askarī prišiel neskôr, lebo sprevádzal svojho kolegu afgánskeho ministra obrany Šaha Mahmūda Chāna, ktorý bol na návšteve v Iraku.⁶⁷ Na schôdzi bola veľmi napätá diskusia, zápisnica sa nerobila, a tak chýba priame svedectvo vyhlásení prítomných. Podľa historika Madžida Chaddūriho, Jāsīn al-Hāšimī, keď hodnotil politickú situáciu, pripustil, že existovala opozícia voči jeho vláde, ale vzbura v armáde bolo to posledné, na čo by bol pomyslel, a navyše od Bakra Sidqīho.⁶⁸ Povedal, že krátko pred príchodom do paláca telefonoval s Bakrom, ktorý ho vraj uistil, že „*akcia prebieha s vedomím a schválením kráľa*“.⁶⁹

Kráľ, prirodzene, bez váhania kategoricky poprel vznesené obvinenie. Aj v Bagdade sa už začali šíriť nepodložené fámy, že kráľ je v spojení s vodcami rebélie, lebo túži zbaviť sa režimu Jāsīna al-Hāšimīho a Rašīda 'Alīho al-Kajlāniho. Keďže kráľ spomenutých politikov neznášal, Bakr Sidqī a jeho spoločníci si boli istí, že bude voči nim zhovievavý. Je známe, že Bakr Sidqī oznámil v liste odovzdanom kráľovi ráno 29. októbra akciu armády a uistil ho lojalitou armády voči trónu.⁷⁰ Aj to mohlo byť príčinou vyhlásenia Bakra Sidqīho predsedovi vlády počas telefonického rozhovoru, že „*akcia sa uskutočňuje s vedomím a súhlasom kráľa*“. V súvislosti s otázkou, či kráľ vopred vedel o plánovanej akcii, je pravdepodobné, že vodcovia prevratu nepovažovali za potrebné zasvätiť mladého kráľa do akcie skôr ako sa začala.

Jāsīn al-Hāšimī navrhoval postaviť sa pokusu o prevrat na odpor a domnieval sa, že pomocou jednotiek v provinciách by bol schopný pokus zmariť. Keď kráľ k tomu nezaujal stanovisko, premiér usúdil, že nesúhlasí s odporom. Vyhlásil, že je ochotný odstúpiť z funkcie za predpokladu, že Hikmat Sulajmān ho ubezpečí o „čestných zámeroch“. Veľvyslanec navrhol pozvať Hikmata Sulajmāna na schôdzu a prerokovať s ním situáciu. Potom odišiel, ale požiadal Jāsīna al-Hāšimīho a Nūrīho as-Sa'īda, aby ho po schôdzi navštívili.⁷¹ Počas konania schôdze bol Hikmat Sulajmān na ceste do paláca, aby list oboch veliteľov odovzdal kráľovi. Po príchode do paláca ho vedúci kráľovskej kancelárie Rustum Hajdar pozval na poradu, ale on sa jej odmietol zúčastniť. Obmedzil sa iba na odovzдание listu pre kráľa v prítomnosti niekoľkých dôstojníkov, ktorých označil za svedkov,⁷² a vzápätí odišiel.

V liste obaja veliteľia poukazovali na to, že vládni politici bezohľadne presadzujú osobné záujmy na úkor záujmov krajiny, a dokonca útočia aj na trón. Zdôraznili skutočnosť, že armáda, dôstojníci aj vojaci, vždy plnili rozkazy vydávané v kráľovom mene, vedení vernosťou k najvyššiemu veliteľovi. Situácia sa však výrazne zhoršila, pokračujú nepokoje, pričom politika vlády sa nemení, vládne bezprávie a šíri sa chudoba. Armáda, ktorej nie sú lahostajné záujmy krajiny, sa nemôže nečinne prizerať na túto ťažkú situáciu, ktorá vedie ku krachu. Preto žiadajú, aby kráľ zachránil krajinu tým, že do troch hodín odvolá súčasnú vládu a vytvorí vládu z oddaných synov ľudu, na čele s Hikmatom Sulajmānom. V prípade, že vláda nesplní rozkaz, armáda, ktorá je stále oddaná kráľovi a krajine, splní svoju povinnosť v prospech všeobecného záujmu.⁷³

Kráľove zlé predtuchy sa rozplynuli, keď dostal list s ubezpečením o lojalite armády voči trónu, ktorý podpísali Bakr Sidqī a 'Abdallatif Nūrī. Kráľ si robil starosti o vlastnú budúcnosť a ne-

67 ŠABĪB, ref. 26, s. 139.

68 KHADDURI, ref. 9, s. 85.

69 „Jeho Veličenstvo sa bude veľmi tešiť akcii svojej lojalnej armády“, mal vraj Bakr Sidqī povedať Jāsīnovi al-Hāšimīmu počas telefonického rozhovoru. Cit. in: JAZBAK, Jūsuf Ibrāhīm: *Al-muharrirūn*. (Osloboditelia). Bejrút, Matba'at al-ittihād b. d., s. 137; AL-HASANĚ, ref. 25, s. 216.

70 KHADDURI, ref. 9, s. 87.

71 AL-HASANĚ, ref. 25, s. 216.

72 ŠABĪB, ref. 26, s. 123-124.

73 Text listu in: AL-HASANĚ, ref. 25, s. 217.

bol si istý, aké stanovisko má zaujať, ale nechcel organizovať odpor: určite nezabudol na predošlé trpké skúsenosti s predsedom vlády. Teraz, keď bolo jasné, že cieľom rebélie je vymeniť vládu, a nie kráľa, Gāzī začal uvažovať o možných výhodách odvolania vlády Jāsina al-Hāšimīho. Reakcie zo strany vlády boli rozličné a premiér, keď sa mu nepodarilo dohodnúť s vodcami vzbury, mohol sa buď postaviť na odpor silou alebo odstúpiť. S pokračujúcou diskusiou sa Bakr Sidqī blížil k hlavnému mestu na čele osemdesiatich nákladných áut plných vojakov a dôstojníkov oboch divízií.⁷⁴ Aby ukázal, že to myslí vážne, povolil demonštráciu sily nad Bagdadom, a letectvo zhodilo niekoľko bômb, ktoré dopadli blízko predsedníctva vlády a ministerstva vnútra, pričom zabili jednu osobu a šesť zranili.⁷⁵ Aj táto akcia urýchlila rozhodnutie premiéra odstúpiť.

Jāsīn al-Hāšimī nemal na výber, a tak predložil demisiu svojej vlády. Stojí za zmienku, že v liste prejavil poslušnosť a lojalitu voči kráľovi a krajine, a uviedol, že odstupuje neochotne pod hrozbou zbraní, a nie preto, lebo kráľ si želal jeho odstúpenie. Jeho abdikačný list znie takto:

Bagdad 29. októbra 1936

Môj vznešený pane,

Vaše Veličenstvo dobre vie, že súčasná vláda sa usilovala zo všetkých síl zaistiť poriadok v krajine a využila všetky možné prostriedky, aby dostala kráľovstvo na takú úroveň, ktorá mu pomôže uskutočniť očakávaný pokrok v súlade s medzinárodnou situáciou. Ukázalo sa však, že nedostatok skúsenosti a chamtivosť viedli (mužov) zodpovedných za obranu tejto krajiny k tomu, aby začali akciu, o ktorej si myslím, že povedie k nedobrému výsledku. Keď som s kolegami rozoberal situáciu, ukázalo sa vhodné vyhnúť sa tomu, aby bola krajina vystavená hrozbe vnútorných nepokojov. Preto sa náhlím predložiť Vášmu Veličenstvu svoju demisiu a dúfam jej prijatím ma zbavíte bremena vlády. Prosím Všemohúceho, aby Vaše Veličenstvo ochránil od nebezpečenstva a viedol ho k rozkvetu krajiny.

Váš úctivý služobník: Jāsīn al-Hāšimī⁷⁶

Kráľ okamžite prijal demisiu Jāsina al-Hāšimīho a potom pozval Hikmata Sulajmāna, aby zložil novú vládu.⁷⁷ Zdalo sa, že touto demisiou sa kríza skončila, ale vyskytol sa jeden otrasný incident, ktorý vzrušil verejnosť, zhrozil Britov, znechutil nového predsedu vlády a mal vážne dôsledky na nasledujúce udalosti. Išlo o náhle a nečakané rozhodnutie Bakra Sidqīho zavraždiť ministra obrany Dža'fara al-^cAskariho.

Dža'far al-^cAskarī skôr než odišiel na schôdzu do paláca, z vlastnej iniciatívy ako minister obrany, poslal viacero rozkazov vyšším dôstojníkom, v ktorých ich naliehavo žiadal, aby zastavili všetky akcie, kým ich nenavštívi.⁷⁸ Tieto rozkazy odovzdal jednému dôstojníkovi, ktorý ich mal osobne odovzdať adresátom. Dotyčný dôstojník však odovzdal tieto rozkazy vzbúrencom, a to vzbudilo pozornosť Bakra Sidqīho, lebo vzhľadom na popularitu ministra obrany medzi vojakmi a dôstojníkmi to mohlo spôsobiť neprijemnosti. Ďalší krok stál Dža'fara al-^cAskariho život: potom, čo vydal rozkazy dôstojníkom, odišiel do paláca a zúčastnil sa na schôdzi vlády. Je zná-

74 Cit. in: TARBUSCH, ref. 10, s. 123.

75 Trojhodinový časový limit uvedený vo vyhlásení vypršal o 11.30 hod. dopoludnia. Následne päť lietadiel irackého letectva pod velením Muhammada ^cAliho Džawāda sa znova objavilo nad Bagdadom a zhodilo štyri bomby: jednu pred predsedníctvom vlády, druhú pred budovu parlamentu, tretiu blízko domu Jāsina al-Hāšimīho, a štvrtá padla do rieky Tigris. In: AL-HASANĪ, ref. 25, s. 217-218.

76 Text listu in: AL-HASANĪ, ref. 125, s. 218; preklad listu do slovenčiny: autor štúdie.

77 AL-HASANĪ, ref. 25, s. 219.

78 ŠABĪB, ref. 26, s. 127-128; AL-HASANĪ, ref. 25, s. 221-223.

me, že bol za odstúpenie vlády a že nebol horlivým stúpencom Jāsina al-Hāšimího ani jeho politiky. Nevidel však dôvod, aby armáda postupovala na Bagdad, keď sa vláda už rozhodla odstúpiť. Naliehal preto na kráľa, aby napísal osobný list Bakrovi Sidqīmu so žiadosťou, aby armáda zastavila postup na Bagdad.⁷⁹ Táto akcia sotva mohla zabrániť prevratu, ale Bakr Sidqī bol presvedčený, že je to manéver na jeho zmarenie. Navyše Džaʿfar al-ʿAskarī napriek tomu, že ho kolegovia odrádzali, nástojil na tom, aby sa mohol stretnúť s Bakrom Sidqīm a jeho jednotkami.

Bol to odvážny krok a mladý kráľ Ġāzī sa neúspešne pokúšal odhovoriť od tohto kroku.⁸⁰ Zdá sa, že Džaʿfar al-ʿAskarī nepredvídal neblahé následky toho, že jeho predošlé rozkazy na zastavenie akcie armády mohli byť odhalené a mohli obrátiť hnev vodcov rebélie proti nemu. Bol rozhodnutý – spoliehajúc sa na svoju popularitu – že uskutoční svoju misiu a osobne odovzdá kráľov list Bakrovi Sidqīmu.⁸¹ V liste bolo napísané:

Milý Bakr Sidqī

Tento list Vám odovzdá Džaʿfar al-ʿAskarī, ktorý prídje za Vami osobne, aby s Vami prediskutoval situáciu. Bol som práve informovaný, že niekoľko lietadiel zhodilo tri bomby. Bol som veľmi prekvapený touto novou akciou, keď som Vám telefonicky oznámil, že treba zastaviť všetky akcie kým nevyriešim súčasnú situáciu. Každá ďalšia akcia bude mať nepochybne neblahé následky pre budúcnosť krajiny a povest' armády, pretože na takú akciu neexistuje žiaden dôvod. Ďalšie podrobnosti Vám poskytne Džaʿfar.

29. októbra 1936.

Ġāzī, hlavný veliteľ

Ozbrojený iba revolverom sa Džaʿfar al-ʿAskarī vydal na stretnutie s Bakrom Sidqīm a postupujúcimi vojskami. Správa o jeho odchode dostihla Bakra Sidqīho skôr ako prišiel. Tento pokojný krok bol preto označený ako ďalší pokus prekaziť prevrat. Bakr Sidqī, ktorý dostal do rúk rozkazy poslané ministrom, sa zrejme obával, že Džaʿfar al-ʿAskarī by mohol zmaríť prevrat. Náhle sa ho zmocnila zúrivosť a rozhodol sa, že sa ho zbaví. Nikto nemal odvahu zastrelíť populárneho ministra obrany, ale to nezastavilo Bakra Sidqīho: okamžite vydal rozkazy štyrom dôstojníkom, ktorí museli poslúchnuť svojho veliteľa. Keď sa Džaʿfar al-ʿAskarī priblížil k predsunutej stráži, presadili ho do iného vozidla a odviezli do púšte, tam ho zastrelili a na mieste pochovali.⁸² Kráľov list, ktorý niesol, si potom Bakr Sidqī s nevlou prečítal, pokrčil a zahodil. Vražda v každom prípade vyniesla Bakrovi Sidqīmu nielen nepriateľstvo väčšiny politikov, ale aj veľkého počtu dôstojníkov, ktorí nastúpili do ozbrojených síl pod dohľadom Džaʿfara al-ʿAskarího.⁸³

Postup Džaʿfara al-ʿAskarího bol kritizovaný z toho dôvodu, že bol členom vlády, proti ktorej armáda povstala, a preto bolo veľmi nebezpečné ísť na stretnutie so vzbúrenými veliteľmi. Džaʿfar al-ʿAskarī sa nepochybne spoliehal na svoju popularitu medzi dôstojníkmi armády, ale v týchto vypätých podmienkach mu to zrejme nestačilo zachrániť život. Pre Bakra Sidqīho a jeho dôstojníkov to bola otázka života a smrti, a preto si nemohli dovoliť vylúčiť možnosť zrady,

79 MUHAMMAD, ref. 8, s. 194; ŠABĪB, ref. 26, s. 131-132.

80 ŠABĪB, ref. 26, s. 131.

81 MUHAMMAD, ref. 8, s. 195-196; preklad listu do slovenčiny: autor štúdie.

82 Tamže, s. 199.

83 Telo Džaʿfara al-ʿAskarího bolo zahrabané tam kde bol zastrelený, neďaleko starého zavlažovacieho kanála severovýchodne od Bagdadu a zostalo tam do 4. októbra 1937. Vláda Džamíla al-Midfa'ího, ktorá nastúpila po vláde Hikmata Sulajmána, hneď na začiatku pôsobenia rozhodla, že telo zavraždeného ministra bude prenesené do kráľovského mauzólea v Bagdade. In: Al-HASANĪ, ref. 25, s. 226.

najmä vo svetle predošlých rozkazov ministra obrany.⁸⁴ Historici sa zhodujú v tom, že kráľov list mal Bakrovi Sidqīmu doručiť mladší dôstojník, a nie minister obrany, ktorý tým vyvolal zbytočné podozrenie. Na druhej strane, keďže Džaʿfar al-ʿAskarī nebol horlivým stúpencom Jāsina al-Hāšimího, ba dokonca jeho politiku ani neobhajoval, jeho zavraždenie bolo politickou chybou.⁸⁵ Od samého začiatku tento incident vrhol tieň politického zločinu na hnutie, ktoré tvrdilo, že chce ukončiť tyraniu despotickej vlády, nehovoriac už o tom, že príbuzní a priatelia Džaʿfara al-ʿAskarího sa stali úhlavnými nepriateľmi vlády, ktorú priviedol k moci štátny prevrat. Bolo iróniou osudu, že Džaʿfar al-ʿAskarī, ktorý bol v roku 1921 prvým ministrom obrany Iraku, sa stal prvou obeťou armády, keď povstala.⁸⁶

Napriek všetkému úsiliu zastaviť postup armády na Bagdad, Bakr Sidqī trval na tom, že vstúpi do hlavného mesta na čele víťaznej Národnej reformnej sily a chcel vylúčiť každú možnosť na odpor. Jednotky armády vstúpili do Bagdadu o 5. hod. popoludní a Bakr Sidqī kráčal na čele vojenskej prehliadky víťazov ulicami Bagdadu podľa vzoru Mussoliniho pochodu na Rím.⁸⁷ Ľudia nadšene pozdravovali vojakov, a táto prehliadka ukončila krízu. Ukončila aj fámy o možnom vzniku občianskej vojny. Bakr Sidqī – uprostred jasotu ľudí, ktorí ho nadšene vítali ako svojho záchrancu – postupoval k ministerstvu vnútra, kde sa Hikmat Sulajmān a jeho prívrženci zišli, aby rokovali o konečnom zložení novej vlády, ktorá vznikla už v ten večer. Zakrátko predseda vlády poslal nótu britskému veľvyslancovi, v ktorej tlmočil želanie vlády udržiavať doterajšie priateľské vzťahy s britskou vládou a tešiť sa podpore britského veľvyslanectva.⁸⁸ Čo sa týka Britov, z ich dokumentov jasne vyplýva, že boli prekvapení a zohrali mizivú úlohu pri riešení konfliktu, okrem rady predošlej vláde, aby zabránila pochodu armády na hlavné mesto.⁸⁹

Počas večernej oslavy Bakr Sidqī naznačil Hikmatovi Sulajmānovi, že by najradšej nechal zabiť Nūrīho as-Saʿīda, Jāsina al-Hāšimího a Rašīda ʿĀliho al-Kajlāniho, ale premiér odmietol túto myšlienku. Po oslave Hikmat Sulajmān navštívil kráľa a informoval ho o Bakrovom zámere, preto kráľ okamžite poslal svojho pobočníka k ohrozeným politikom so správou, aby neodkladne opustili krajinu.⁹⁰ Boli informovaní, že nová vláda nie je schopná zaručiť ich bezpečnosť, keby zostali v krajine. Nūrī as-Saʿīd utiekol do exilu v Britmi ovládanom Egypte a stal sa kráľovým najhorším nepriateľom.⁹¹ Jāsīn al-Hāšimī a Rašīd ʿĀlī al-Kajlānī cez Sýriu utiekli do Bejrútu nasledovaní viacerými spoločníkmi. Jāsīn al-Hāšimī zomrel v libanonskom exile na infarkt 21. januára 1937,⁹² ale Nūrī as-Saʿīd a Rašīd ʿĀlī al-Kajlānī sa neskôr vrátili, aby hrali poprednú úlohu v politickom živote svojej krajiny.

* * *

Prevrat bol významným míľnikom irackých dejín. Urobil kritický prielom do ústavy už aj tak oslabenej vodcami *Strany národného bratstva* a otvoril brány zasahovaniu armády do politiky. Armáda okúsila moc a postupne začala ovládať politické záležitosti. Tento vojenský prevrat bol

84 ŠABĪB, ref. 26, s. 133.

85 BARRĀK, Fādil: *Dawr al-džajš al-ʿirāqī fī hukūmat ad-difāʿ al-watānī, wa al-harb maʿa Britānījā ʿām 1941*. (Úloha irackej armády vo vláde národnej obrany a vojna s Britániou v roku 1941). Bagdad, ad-Dār al-ʿarabīja 1987, s. 197.

86 AHMAD a HUMAJDĪ, ref. 23, s. 106.

87 BEʿERI, ref. 41, s. 17.

88 LONGRIGG, ref. 31, s. 250.

89 FO 371/20014 Archibald Clark Kerr (Baghdad) to Anthony Eden (FO), 16 November 1936.

90 FARADŽ, ref. 27, s. 145.

91 Az-ZUBAJDĪ, ref. 27, s. 139-140.

92 AL-HASANĪ, ref. 25, s. 260.

prvým krokom k udalostiam z mája 1941. Zavraždenie Džaʿfara al-ʿAskariho, hoci neúmyselné zo strany Hikmata Sulajmāna, vyvolalo osobnú *vendetu*, ktorú proti nemu viedol Nūrī as-Saʿīd a ktorá na štyri roky otráвила irackú politiku. No najdôležitejším výsledkom prevratu bol fakt, že odstránil vedúce osobnosti bývalej vlády z Iraku. Vyčistil, aj keď len dočasne, politiku od starej vládnucej oligarchie, ktorá ovládala krajinu od jej vzniku v roku 1921. Iba jeden politický veterán, Hikmat Sulajmān, sa dostal do novej vlády. Zdalo sa, že zmena má za následok postupný zánik dovtedajšej elity a naznačila aj možnosť nového smerovania domácej politiky. Avšak veľa záviselo od toho, či rozličné zložky narýchlo uskutočneného prevratu dokážu spolupracovať, a to následne záviselo od nadania a zručnosti muža, ktorý ich dal dohromady – Hikmata Sulajmāna. Ten mal pred sebou nezávideniahodnú úlohu držať armádu mimo politiky, obnoviť ústavné postupy a spustiť základné reformy. Význam, ako aj účinky tohto prevratu, možno spolu so známym irackým historikom Madždūrīm Chaddūrīm zhrnúť nasledovne:

Po prvé, odstránil vedúce postavenie skupiny umiernených nacionalistov, ktorí práve dosiahli istý stupeň autority a snažili sa udržať zdravú rovnováhu medzi hlásateľmi panarabských ideí a irackými partikularistami. Zmiznutie tejto vedúcej skupiny spôsobilo rozkol a rivalitu medzi dvoma intelektuálnymi prúdmi, ktoré ovplyvnili smerovanie politického vývoja. Predčasná smrť Jāsīna al-Hāšimīho a zavraždenie Džaʿfara al-ʿAskariho odstránilo dvoch najvýznamnejších umiernených vodcov, ktorí požívali rešpekt rozličných nacionalistických skupín. Toto vedenie udržiavalo priateľské a korektné vzťahy s mocnosťami, ktoré mali zmluvné vzťahy s Irakom, osobitne s Veľkou Britániou. Odstránenie generálov Jāsīna al-Hāšimīho a Džaʿfara al-ʿAskariho, ktorí miernili nacionalistické skupiny, uvoľnilo cestu k moci dvom súperiacim vedúcim osobnostiam, Nūrīmu as-Saʿīdovi a Rašīdovi ʿĀlimu al-Kajlānīmu, ktorí vo svojom mocenskom boji presadzovali odlišné stanoviská v zahraničnej politike a ohrozovali samotnú existenciu štátu.

Po druhé, otvoril cestu armáde ako novému faktoru v politike a smeroval k premene vlády na vojenskú diktatúru. Strata vedúcej osobnosti po zavraždení Bakra Sidqīho⁹³ nechala armádu rozdelenú na frakcie a rivalita medzi vysokými armádnymi dôstojníkmi spôsobila, že každá frakcia podporovala inú skupinu civilných politikov. Armáda zo zákulisia naďalej ovplyvňovala smerovanie vnútornej politiky a stala sa prakticky jediným rozhodujúcim faktorom pri vzostupe a páde takmer všetkých vlád medzi rokmi 1937 a 1941. To, prirodzene, spôsobovalo nestabilitu v administratíve a viedlo k opakovaniu vojenských prevratov. Prvý prevrat, aj keď ho vítali ako prostriedok na zbavenie sa nepohodlnej vlády, vytvoril nedobry precedens pre zasahovanie armády do politiky. Toto smerovanie, ktoré nebolo možné zastaviť, viedlo do roku 1941 k šiestim ďalším prevratom, resp. neústavným zmenám vlády.

Po tretie, poskytol reformistom, vznikajúcemu liberálnemu zoskupeniu Iraku, príležitosť vyskúšať si svoj reformný program. Neúspešní boli nie preto, že zle odhadli sily, ktoré ich priviedli k moci, ale najmä preto, lebo krajina nebola ešte na ich reformy pripravená. Treba však pripomenúť, že v roku 1936 liberalizmus stratil pôdu pod nohami nielen v Iraku a na Blízkom východe, ale aj v mnohých západných krajinách, kde nastupovali antidemokratické sily. Fašistické a militaristické myšlienky ovládli predstavivosť mnohých ľudí a liberalizmus bol značne zdiskreditovaný. Odstránenie umiernených reformistov od moci, bolo chápané ako neúspech umierneného prístupu k reformám. To posmelilo ľavicové sily v politickom

93 Skupina vlasteneckých dôstojníkov zavraždila generálporučíka Bakra Sidqīho 11. augusta 1937 na mosulskom letisku, keď mal odletieť do Turecka, aby sa ako pozorovateľ zúčastnil cvičenia tureckej armády. In: ŠABĪB, Mahmūd: *Asrār ʿirāqīja wa ʿarabīja wa ʿālamīja*. (Iracké, arabské a svetové tajomstvá). Bagdad, Manšūrāt Šarikat at-Tājms li-t-tabʿ wa-n-našr al-musāhima 1984, s. 46.

spektre, aby hlásali radikálnejšie reformy, čím pripravili priaznivú pôdu, najmä počas druhej svetovej vojny, na rýchle šírenie komunizmu nielen v Iraku, ale na Blízkom východe.

K. R. SORBY: THE FIRST MILITARY COUP D'ÉTAT IN THE MIDDLE EAST

There is a long tradition of military rule in the Middle East. In the case of Iraq, from the inception of the monarchy there had been a keen interest in organizing a well-disciplined national army of European pattern. The Iraqi army, since its establishment in 1921, proved capable of maintaining internal order and stability. After winning of formal independence in 1930, the army was no longer sufficient for Iraq's national needs because it was deemed necessary that the army should be the guardian of the country's independence as well as the instrument for maintaining internal order. Since mid-twenties the Iraqi cabinets sought to introduce compulsory military service, but Great Britain was opposed to conscription. However, the Iraqi Government began to prepare a draft National Defence Bill which was eventually passed on 15 January 1934.

Meanwhile, another kind of solidarity was beginning to emerge in Baghdad, represented by the group of intellectuals and professionals who deprecated the way in which the ruling elites manipulated elections to their advantage, relied upon informal networks to cement an "establishment" which successfully excluded most other aspirants to power and used their state offices to entrench their positions as major landowners in Iraqi society. The Ahālī group, as it came to be known, began advocacy of social and economic reform, but it roused the suspicions of many who saw the group as a front for the spread of communism. However, the group made no attempt to create a mass movement and its sympathisers came largely from the political and administrative elites, including the officer corps. Here the links between Hikmat Sulaymān and General Bakr Sidqī were to be decisive in shaping the political role of the group, leading to the coup d'état of October 1936 and the overthrow of the government of Yāsīn al-Hāshimī.

In appearing to set himself up as dictator, Yāsīn al-Hāshimī alienated many, including the king, who became increasingly nervous of Yāsīn al-Hāshimī's growing ambitions. More dangerously, he also alienated General Bakr Sidqī. In October 1936 Bakr Sidqī was appointed acting Chief of the General Staff. In collusion with Hikmat Sulaymān and the forewarned leaders of the Ahālī group, on 29 October Bakr Sidqī ordered units under his command to march on Baghdad. At the same time, leaflets were dropped on the capital, announcing that the army had asked the King to dismiss Yāsīn al-Hāshimī and to appoint Hikmat Sulaymān as Prime Minister. Simultaneously, a message to that effect was delivered to the King who forbade any attempt at resistance. The air force heightened the drama by dropping a number of bombs, hastening Yāsīn al-Hāshimī's decision to resign. The King then called on Hikmat Sulaymān to form a government. Ja'far al-Askarī, Yāsīn al-Hāshimī's Minister of Defence, tried to take a message from the King to Bakr Sidqī, requesting that the army stop its march on Baghdad. Bakr Sidqī believed this was part of a ploy to crush the coup and ordered his officers to intercept and kill Ja'far al-Askarī. The murder was promptly carried out, thereby earning Bakr Sidqī the enmity not only of al-Askarī's political associates, but also of a large number of officers who had entered the armed forces under Ja'far al-Askarī's patronage.

ZRIADENIE SPOJENECKÉHO ORGÁNU - EURÓPSKEJ PORADNEJ KOMISIE V ROKU 1943

(OTÁZKA SPOLOČNÉHO POSTUPU VOČI OSLOBODENÝM
ÚZEMIAM SPOJENECKÝCH KRAJÍN)

MARIÁN MANÁK

MANÁK, M.: The establishment of the Alliance authority – European Advisory Commission in 1943 (The issue of a common approach towards the liberated countries of the allies). *Vojenská história*, 1, 14, 2010, pp. 68–83, Bratislava.

The author analyses in his study the on-going discussion of the Allies management on the establishment of a counseling authority to be eligible in keeping the control over the conditions of the armistice after its declaration with the states continually falling off Germany, or more precisely occupied by the Allies. The affairs became even more up-to-date especially in connection with the following liberation of Italy. Moreover, they were formally formulated at the Moscow conference of Ministers of the foreign affairs of the USSR, Great Britain and the USA, 18. – 30. October 1943. One of its results was the establishment of the European Advisory Commission seated in London (the members included all the three Great Powers and France since November 1944), that should deal with general issues (mainly dealing with the preparation of the approach towards Germany in case of its capitulation, in addition to the common policy towards the liberated regions and countries of the Allies), as well as Counseling committee for Italy. The author in a very well-structured form analyses the approaches of the representatives of all the three Great Powers, which, however, varied a lot. (As far as the Committee competence was concerned). In various places the author documents the British interest to coordinate the proposals to the formation of the civil board and the government in the liberated countries.

Military History. Europe. WWII. European Advisory Commission in 1943.

Hlavným motívom spracovania predmetnej témy je fakt, že v našej historiografii nebola doteraz problematika existencie a činnosti Európskej poradnej komisie (ďalej aj „EPK“) podrobnejšie zmapovaná a publikovaná. Slovenská i zahraničná odborná literatúra si všíma najmä finálne výstupy rokovaní komisie, a len zriedkavo sa pôsobeniu tohto dôležitého orgánu venuje podrobnejšie.¹ Druhým dôvodom výberu témy je špecifickosť a osobitný význam skúmanej problematiky, pretože podklady vypracované na pôde EPK boli v konečnom dôsledku predkladané a schvaľované na dvoch veľkých spojeneckých kon-

1 K téme bližšie: MANÁK, M.: *USA na pôde Európskej poradnej komisie 1943 – 1945. (Sonda do americkej diplomacie v rokoch 2. svetovej vojny)*. Dizertačná práca. Bratislava : HŮ SAV, 2008. 197 s.

ferenciách, uskutočnených v roku 1945, pričom výsledky týchto konferencií – Jaltskej i Postupinskej, výrazne ovplyvnili ďalší vývoj celej Európy na niekoľko desaťročí.

Jediným praktickým výsledkom Moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí ZSSR, Veľkej Británie a USA, ktorá sa uskutočnila v dňoch 18. až 30. októbra 1943, bolo zriadenie Európskej poradnej komisie.² Snaha spojeneckých mocností o vytvorenie určitého spoločného konzultatívneho orgánu sa však objavila už skôr, pričom EPK sa do svojej finálnej podoby pretavila až postupne. Tento proces sa začal približne tri mesiace pred konferenciou v Moskve, pričom vznik komisie bol priamo spojený s vytvorením Konzultatívnej rady pre Taliansko, ktorej úlohou bolo dohliadať na vývoj v krajine po jej kapitulácii.

V priebehu leta 1943 vypracovalo britské ministerstvo zahraničných vecí dokument pod názvom „Návrh princípov umožňujúcich ukončenie nepriateľstva s európskymi členmi „Osi““ (*Suggested Principles Which Would Govern the Conclusion of Hostilities With the European Members of the Axis*), ktorý 14. júla predložilo na posúdenie americkej a sovietskej vláde. Plán bol v prvom rade zameraný na vyriešenie v tom čase aktuálnej otázky – očakávanej kapitulácie Talianska. V dokumente sa prvýkrát počítalo s vytvorením určitej medzispojeneckej trojstrannej komisie disponujúcej právomocou dohliadať na dodržiavanie podmienok prímeria po jeho uzavretí. Okrem toho však britská strana požadovala vytvorenie ďalšieho kontrolného orgánu, ktorý nazvala Komisia Spojených národov pre Európu (*The United Nations Commission for Europe*). Úloha tohto orgánu bola definovaná vo veľmi všeobecnej rovine – komisia mala riadiť a koordinovať aktivity spojeneckých kontrolných komisií, hlavných veliteľov a vôbec všetkých tých subjektov, ktoré z titulu svoje funkcie mali dosah na celoeurópske dianie. Hoci sa členmi komisie mohli stať aj iné štáty, riadenie tohto orgánu malo zostať plne v rukách zástupcov Veľkej trojky.³ V konečnom dôsledku si Moskva vysvetlila britský dokument tak, že západné mocnosti prizývajú Sovietsky zväz k správe po vojnového Talianska. Americká strana voči takejto interpretácii nenamietala, skôr naopak. Veľvyslanec USA v Moskve William Standley hlásil ministrovi zahraničných vecí Cordellovi Hullovi, že všetko, čo sa práve odohráva v súvislosti s Talianskom, má mimoriadne veľký význam pre ďalšiu spojeneckú spoluprácu. Podľa jeho názoru mali Spojené štáty konať v tejto veci tak, aby sovietska strana nemohla v žiadnom prípade nadobudnúť dojem, že Američania zaujímajú „nedostatočne kooperatívny postoj“.⁴

Britského dokumentu sa chopil sovietsky vodca Josif V. Stalin, a 22. augusta 1943 v listoch americkému prezidentovi Franklinovi D. Rooseveltovi a britskému premiérovi Winstonovi Churchillovi navrhol vytvorenie vojensko-politickej komisie, ktorá by „posudzovala otázky týkajúce sa rokovaní s rozličnými vládami, odpadávajúcimi od Nemecka“.⁵ Hlavným motivačným faktorom bola skutočnosť, že napriek prísľubom Moskva nebola spokojná s úrovňou informácií o anglo-amerických rokovaníach s Talianskom – detaily rozhovorov o možnosti podpísania kapitulácie boli sovietskej strane naďalej poskytované až dodatočne. Stalin už nechcel hrať úlohu pasívneho pozorovateľa, ktorý z jeho pohľadu navyše dostával neúplné informácie, a preto navrhol ustanoviť spoločnú trojstrannú komisiu. Roosevelt však reagoval protinávrhom – vyslať sovietskeho dôstojníka do štábu generála Eisenhowera. Ame-

2 *Mezinárodní konference 1943 – 1945, Dokumenty*. Praha 1985, s. 92-96.

3 *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. General Volume I*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1963, (ďalej len *FRUS 1943*), s. 708-710.

4 KUKLICK, B.: The Genesis of the European Advisory Commission. In: *Journal of Contemporary History. (The Great Depression)*. Volume 4, No. 4, (Oct., 1969), s. 191.

5 *FRUS 1943*, s. 782.

rická strana, podobne ako sovietska, sa v zásade nebránila ani britskému návrhu, aby sa členom komisie prípadne stal aj francúzsky delegát, avšak prezident vyslovil presvedčenie, že podľa neho by nebolo rozumné zapájať Francúzov do bezprostredných rokovaní o Taliansku, lebo „*Taliani vcelku nemajú Francúzov radi*.“⁶ Preto ani postavenie francúzskeho zástupcu v komisii nemalo byť rovnocenné ostatným trom členom. Roosevelt rozhodne odmietal, aby de Gaulleov Francúzsky výbor národného oslobodenia pôsobil na tej istej úrovni ako vlády Sovietskeho zväzu, Veľkej Británie a Spojených štátov, a aby sa francúzsky delegát zúčastňoval na rokovaníach „*o všetkých otázkach*“.⁷

Stalin považoval Rooseveltov návrh – vyslať sovietskeho zástupcu do štábu generála Eisenhowera – za nedostatočný a nástojil na vytvorení spomínanej osobitnej komisie so sídlom na Sicílii. Dňa 27. augusta Churchill informoval Roosevelta, že britská vláda so vznikom komisie súhlasí. Požadoval však, aby tento orgán nesídlil na talianskom území ako to navrhoval Stalin, ale v menej prístupnejšom Alžíri, kde mali sídlo spojenecké hlavné stany. Stalin britskú výhradu akceptoval, ale preferoval neskoršie premiestnenie komisie na územie Talianska.⁸ Keďže americká strana nevzniesla žiadne pripomienky, v zásade všetky tri strany odsúhlasili zriadenie Politicko-vojenskej komisie (*Politico-Military Commission*) so sídlom v Alžíri.⁹ Sovietsky zväz navrhol za svojho člena zástupcu ľudového komisára zahraničných vecí Andreja Vyšinského. Išlo o vysokopostaveného funkcionára – v tom čase bol po Stalinovi a šéfovi diplomacie Viačeslavovi M. Molotovovi považovaný za tretieho muža v hierarchii riadiacich kádrov sovietskej diplomacie. Veľkú Britániu mal v komisii zastupovať ministerský rezident v stane hlavného veliteľstva spojeneckých expedičných síl v Európe (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force*) Harold Macmillan. Britská strana zároveň predpokladala, že Spojené štáty bude reprezentovať Rooseveltov osobitný poverenec v severnej Afrike Robert Murphy, ale 28. septembra prezident neočakávane vymenoval do tejto funkcie Edwina Wilsona, v tom čase amerického veľvyslanca v Paname.¹⁰ Tento krok bol pre sovietsku stranu jasným signálom, že západné mocnosti ani zďaleka komisii neprípisovali taký význam, ako si priala Moskva.

V priebehu októbra nastali ďalšie komplikácie. Napriek dohode predstaviteľov ZSSR, USA a Veľkej Británie, že Politicko-vojenská komisia sa bude skladať z troch členov, o účasť v nej postupne začali žiadať ďalšie štáty, a to nielen európske – ako Juhoslávia a Grécko –, ale napríklad aj Čína či Brazília. Briti i Američania striktné nevylučovali zastúpenie iných krajín, ale kritériom výberu účasti v komisii mala byť bezprostredná účasť krajiny na vojne s Talianskom. V tomto smere sovietska strana akceptovala postoj svojich dvoch západných partnerov.¹¹

Druhý, oveľa závažnejší, problém vyvstal v súvislosti s vymedzením rozsahu aktivít a právomocí Politicko-vojenskej komisie. Podľa predstáv sovietskej vlády mal tento orgán koordinovať a riadiť činnosť všetkých spojeneckých vojenských a civilných inštitúcií konštituo-

6 Rooseveltov list Stalinovi zo 6. septembra 1943. *FRUS 1943*, s. 784; *Korešpondencia predsedu Rady ministrov ZSSR s prezidentmi USA a ministerskými predsedami V. Británie za Veľkej vlasteneckej vojny 1941 – 1945*. Bratislava 1983, s. 518-519.

7 *Korešpondencia*, s. 532.

8 *FRUS 1943*, s. 782-786.

9 Spojeneckí činitelia používali na označenie uvedeného orgánu v anglickom jazyku viaceré termíny. Okrem uvedenej podoby aj pojmy *Politico Military Commission*, *Military Political Commission*, niekedy tiež *Mediterranean Commission*.

10 *FRUS 1943*, s. 787-788 a 790.

11 *Tamže*, s. 797 a 562.

vaných na okupovanom území, ktoré sa zaoberali otázkami prímeria s Talianskom a kontroly nad jeho dodržiavaním. V súlade s tým by mohla Politicko-vojenská komisia z času na čas vydávať aj inštrukcie a smernice nielen talianskej vláde na čele s Pietrom Badogliom, ale za obdobných okolností aj vládam iných krajín Osi. Tým by sa výrazne oklieštila právomoc spojeneckého hlavného veliteľa D. Eisenhowera, ktorý by mal dosah len na rozhodovanie v oblasti vojenských operácií. Spojené štáty však uvažovali o komisii len v rovine poradného orgánu, ktorý by pre svoje vlády vypracovával podklady vo forme odporúčaní, pričom generál Eisenhower nemal mať pod kontrolou výhradne vojenské plánovanie, ale mal mať aj plné právo rozhodovať, či prípadne korigovať akékoľvek rozhodnutia talianskej vlády.¹²

V podobnom duchu uvažovali aj Briti. V memorande zaslanom ostatným dvom spojeneckým vládam zdôrazňovali, že komisia bude mať prístup ku všetkým relevantným informáciám, ale nebude môcť prijímať finálne rozhodnutia, záväzné pre Badogliovu vládu. Tým by komisia nadobudla čisto poradný status.¹³ Medzispojenecká diskusia na túto tému pokračovala až do začatia Moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí, ale rokovania nepriniesli žiadny výsledok. Navyše sa na svojom prvom zasadnutí nemohla zísť ani samotná Politicko-vojenská komisia, keďže sovietsky zástupca A. Vyšinský nemohol pricestovať do Alžíru pre pretrvávajúce zdravotné problémy. Nakoniec sa komisia nestretla vôbec – čo vyhovovalo západným mocnostiam, ktoré sa už snažili zredukovať právomoci tohto orgánu na minimum, a preto doriešenie statusu komisie bolo jednou z dôležitých úloh Moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí.¹⁴

Ako bod tri svojho programu Moskovská konferencia schválila „vytvorenie mechanizmu na riešenie otázok, ktoré vyžadujú úzku spoluprácu, s osobitným zameraním na činnosť a rozsah Politicko-vojenskej komisie v Alžírsku“.¹⁵ Britský minister zahraničných vecí Anthony Eden ešte počas neoficiálneho stretnutia s C. Hullom 19. októbra uviedol, že nemá námietky voči rozšírenému chápaniu kompetencií tejto komisie. Navrhol však, že takýto dôležitý orgán by mal sídlieť v Londýne, pričom jeho subkomisia, ktorá by sa koncentrovala na oblasť Stredomoria, by zostala v Alžíri.¹⁶ O tri dni nato, v rámci riadneho zasadnutia konferencie, Eden svoju víziu zhmotnil a predstavil nový plán týkajúci sa riešenia postupu pri preberaní správy nad Talianskom. Podľa britského návrhu mala byť najskôr na území Talianska zriadená Kontrolná komisia, ktorá by bola priamo podriadená spojeneckému hlavnému veliteľovi. V druhej fáze malo dôjsť k vytvoreniu Konzultatívnej rady, v ktorej by už zaujal miesto aj sovietsky zástupca, pričom jej funkcia by bola iba poradná a hierarchicky by podliehala Kontrolnej komisii. To, pochopiteľne, znamenalo výrazný odklon od pôvodného uvažovaného plánu na fungovanie medzispojeneckej kontrolnej komisie. Okrem toho Eden otvoril otázku, do akej miery by sa dovtedy plánovaná Politicko-vojenská komisia mala zaoberať aj záležitosťami, ktoré sa Talianska priamo netýkajú, ale bezprostredne súvisia s otázkami povojnového usporiadania. Podľa predbežnej dohody prvoradou úlohou tohto orgánu bolo posudzovať otázky týkajúce sa podmienok prímeria s Talianskom, ale komisia taktiež mala „spoločne prerokovávať ďalšie obdobné problémy na nepriateľských územiach oslobodených Spojencami“.¹⁷ Britská strana však situáciu vnímala tak, že ak by sa komisia koncen-

12 *Korešpondencia*, s. 532 a 755-756; *Dějiny diplomacie 1939 – 1945. Diplomacie za druhé světové války*. Praha : Svoboda 1979, s. 326.

13 *FRUS 1943*, s. 554-555.

14 KUKLICK, B.: *The Genesis*, s. 195.

15 *FRUS 1943*, s. 703.

16 *Tamže*, s. 570-572.

17 *Mezinárodní konference*, s. 607.

trovala len na taliansku problematiku, zákonite by sa nemohla plnohodnotne venovať inej agende. Tu sa Eden opätovne vrátil k dokumentu vypracovanému na britskom ministerstve zahraničných vecí ešte v júli 1943, v ktorom sa počítalo s vytvorením určitej medzispojencekej trojstrannej komisie, pracovne pomenovanej Komisia Spojených národov pre Európu. Britský zástupca preto navrhol faktickú transformáciu Politicko-vojenskej komisie na Konzultatívnu radu pre Taliansko a zároveň vytvorenie úplne novej komisie. Táto nová inštitúcia, nazvaná Európska poradná komisia, sa mala zaoberať nepomerne širšími úlohami, než dovtedajšia Politicko-vojenská komisia. Podľa formulácie Williama Stranga¹⁸ mala EPK fungovať ako „*poradný orgán, slúžiaci na objasňovanie spoločných európskych problémov, týkajúcich sa vojny*“.¹⁹ Eden znova zopakoval, že jej sídlom by mal byť Londýn, v ktorom našli útočisko mnohé exilové vlády. V následnej diskusii navrhol, že komisia by sa mala prioritne koncentrovať na otázku ďalšieho postupu voči Nemecku.²⁰

Tento britský plán, ktorý výrazne menil fungovanie pôvodnej Politicko-vojenskej komisie, vyvolával u sovietskej delegácie odôvodnené podozrenie, že ZSSR by mohol byť vylúčený z hry ohľadne Talianska. Aj napriek tomu, že Eden potvrdzoval vznik iného orgánu – samozrejme, s participáciou ZSSR, ktorý by sa koncentroval výlučne na talianske záležitosti. Rovnako tak ani štátny tajomník Hull nebol nadšený britským návrhom. Obával sa, že nová európska komisia by napomáhala oživeniu predvojnovnej politiky delenia sfér vplyvu, voči ktorej mal veľké výhrady. Hull sa prikláňal skôr k možnosti využitia iných metód trojstranných spojeneckých konzultácií v prípade, že by si určitý problém vyžadoval špeciálne posúdenie. V takomto prípade mala podľa Hulloých predstáv rokovať tripartitná komisia v niektorom z hlavných miest (Washington, Londýn, Moskva – vybrané by boli podľa aktuálnej potreby), za účasti ministra zahraničných vecí hostiteľského štátu a stálych diplomatických predstaviteľov ostatných dvoch štátov v príslušnej metropole.²¹

Pri nasledujúcej diskusii počas piatej schôdze ministrov zahraničných vecí Molotov požadoval, aby sa základom pre rokovanie stal prvotný britský dokument z júla 1943, ktorý predpokladal existenciu oboch inštitúcií – tak tripartitnej komisie pre Taliansko, ako aj určitej komisie s celoeurópskym záberom tém. Sovietsky zástupca sa upokojil až po tom, čo ho Eden ubezpečil, že Konzultatívna rada so sovietskou účasťou vznikne čo najskôr. Molotov sa napokon zmieril s tým, že v Londýne vznikne nová komisia, napriek tomu sa však priklonil k Hullovej predstave trojstranných rokovaní na báze existujúcich diplomatických vzťahov.²²

Počas jedenástej schôdze, prebiehajúcej 29. októbra, došlo medzi Edenom a Molotovom k živej výmene názorov. Kým britská strana presadzovala širšie kompetencie pre londýnsku komisiu a nepomerne slabšie pre taliansku Konzultatívnu radu, sovietska delegácia sa znova odvolávala na júlové britské memorandum a trvala na pôvodne zamýšľaných širších právomociach rady v Taliansku. Eden argumentoval tým, že britská strana chápe EPK ako vhodný základ na tvorbu dlhodobej spojeneckej stratégie. V nasledujúci, posledný deň konferencie, bol Molotov nútený si uvedomiť skutočné manévrovacie možnosti Sovietskeho zväzu v Taliansku – Konzultatívna rada mohla byť síce sformovaná takmer okamžite,

18 Sir William Strang, námestník ministra zahraničných vecí Veľkej Británie a člen delegácie na Moskovskej konferencii; od novembra 1943 britský zástupca v EPK.

19 KENNAN, G. F.: *Memoirs 1925 – 1950*. Boston : Little, Brown and Co., 1967, s. 164.

20 *FRUS 1943*, s. 606 a 629; GADDIS, J. L.: *The United States and the Origins of the Cold War 1941 – 1947*. New York 1972, s. 10-106.

21 *FRUS 1943*, s. 756-757.

22 *Tamže*, s. 620-621.

ale jej reálny dosah na vplyv v krajine by aj tak bol minimálny a zostával v rukách hlavného veliteľa anglo-amerických vojsk v Európe D. Eisenhowera. Molotov preto zmenil taktiku a súhlasil so zriadením EPK za predpokladu, že jej aktivity nebudú smerovať k budovaniu sfér vplyvu v Európe.²³ Takisto Hull akceptoval britský plán po Edenovom ubezpečení, že komisia nebude disponovať výkonnou právomocou a nebude ani rozhodovať o otázkach „velkej“ politiky.

Ministri zahraničných vecí troch spojeneckých veľmocí tak odsúhlasili vznik Konzultatívnej rady pre Taliansko so sídlom v Alžíri, ktorej úlohou bolo informovať jednotlivé vlády o politických záležitostiach v krajine a vypracovávať pre spojeneckého hlavného veliteľa odporúčania politického charakteru. Roosevelt sa snažil dodať tomuto novému orgánu dôležitosť, na znak čoho vymenoval R. Murphyho za amerického zástupcu v komisii.²⁴ Jedna otázka však zostávala otvorená: kým v Konzultatívnej rade, ktorá sa mala zaoberať otázkami postupu voči Taliansku, sa s členstvom Francúzskeho výboru národného oslobodenia počítalo, v Európskej poradnej komisii, ktorá sa mala venovať otázkam všeobecnejšej povahy a osobitne postupu voči Nemecku, Francúzi svojho zástupcu mať nemali. Napriek tomu, že Francúzsky výbor národného oslobodenia vedený de Gaulleom to považoval za veľmi poľutovaniahodnú skutočnosť, postoj Spojených štátov i Veľkej Británie bol v tomto smere jednoznačný a vylučoval inú, než trojstrannú podobu komisie.²⁵

Vo finálnej fáze – v záverečnom protokole Moskovskej konferencie z 1. novembra 1943 – sa ministri zahraničných vecí dohodli na kompromisnom stanovisku zohľadňujúcom predstavy všetkých troch veľmocí. Úlohu novozriadenej Európskej poradnej komisie videli predovšetkým v tom, že bude študovať európske problémy vyplývajúce z postupného ukončovania vojnových akcií, ktoré vlády Veľkej trojky uznajú za účelné komisii odovzdať na posúdenie. Po bližšom preskúmaní a vyhodnotení zverenej problematiky mala komisia vládam poskytovať svoje spoločné stanovisko. V súlade s tým sa všetky tri spojenecké vlády zaviazali plne podporovať členov EPK pri poskytovaní nevyhnutných informácií o dôležitých aspektoch politického a vojenského vývoja, ktorý sa bude týkať ich práce. Jedným z prvých cieľov komisie bolo vypracovať detailné plány podmienok kapitulácie, ktoré budú uložené všetkým tým európskym štátom, s ktorými bola ktorákoľvek z troch vlád vo vojnovom stave, a tiež mechanizmus, ktorý zabezpečí ich plnenie. Vzorom pre prácu mali byť v tomto smere skúsenosti získané pri uzatváraní bezpodmienečnej kapitulácie s Talianskom. V prípade, že by komisia prerokovávala záležitosti bezprostredne sa týkajúce vlád iných krajín bojujúcich po boku Spojencov, mohli byť tieto prizvané na jej rokovania. Na druhej strane si spojenecké vlády podržali zvrchovanosť nad prácou komisie v tom, že si ponechali právomoc obmedziť kompetencie komisie v prípade, že by vznikli okolnosti, ktoré by si vyžadovali potrebu zasiahnuť do jej zloženia či činnosti. Okrem toho americká strana presadila klauzulu, ktorá nevyklúčovala ani eventualitu, že v priebehu nasledujúcich mesiacov vystanú také otázky, ktoré si budú vyžadovať zvolanie osobitných medzinárodných alebo špeciálnych trojstranných konferencií.²⁶

Po ukončení Moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí prišiel rad na reál-

23 KUKLICK, B.: *The Genesis*, s. 198.

24 MILLER, J. E.: *United States and Italy, 1940-1950 : The Politics and Diplomacy of Stabilization*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1986, s. 75.

25 *FRUS 1943*, s. 798-799.

26 Konzultatívna rada pre Taliansko začala svoju činnosť v Alžíri, kde sa koncom novembra 1943 konala jej prvá schôdza. Tento orgán fungoval až do marca 1946 a dovedna sa uskutočnilo 52 zasadnutí. *Mezinárodní konference 1943 – 1945*, s. 98-99 a 615-616.

ne sfunkčnenie a zabezpečenie chodu EPK. Najväčšiu aktivitu v tomto smere vyvíjali Briti, keďže EPK mala sídliť v ich metropole. Prvým, základným krokom, bolo vymenovanie zástupcov jednotlivých krajín. Už tento akt príznačne poukázal na to, akú skutočnú dôležitosť prisudzovali komisii jednotlivé zúčastnené vlády. USA namiesto toho, aby za svojho predstaviteľa v komisii vymenovali osobitného splnomocnenca, ktorý by sa koncentroval výlučne na prácu v tomto orgáne, poverili zastupovaním v ňom svojho veľvyslanca v Londýne Johna Winanta. Ten mohol v rámci povinností, ktoré pre neho vyplývali z funkcie šéfa americkej diplomatickej misie vo Veľkej Británii, v komisii pôsobiť skôr okrajovo. Podobne postupovala Moskva, ktorá za svojho predstaviteľa v EPK vymenovala sovietskeho veľvyslanca v Británii Fiodora T. Guseva. Na druhej strane Briti ustanovili na túto pozíciu jedného zo svojich najschopnejších úradníkov Foreign Office, sira W. Stranga²⁷, pričom mu poskytli dostatok priestoru a personálu na náležitý výkon funkcie (v priebehu novembra 1944 sa štvrtým, plnoprávnym členom EPK, stalo v tom čase už oslobodené Francúzsko, ktoré do nej delegovalo veľmi schopného diplomata, svojho vtedajšieho veľvyslanca v Londýne Reného Massigliho).

V rámci prípravného konania bolo dohodnuté (a neskôr aj v praxi realizované), že každý člen komisie môže mať podľa potreby politických, vojenských, prípadne iných poradcov, ktorých by jednotlivé vlády vysielali podľa povahy preberanej témy. Komisia mala k dispozícii sekretariát na čele s vymenovaným tajomníkom. Sekretariát pozostával z tímu odborných pracovníkov, ktorý tvorili najmä tlmočníci a hovorcovia, ale aj úradníci, zaoberajúci sa bežnou agendou komisie. Sekretariát mal svoje sídlo v Lancaster House, kde prebiehali aj všetky rokovania komisie. Náklady na chod sekretariátu hradili všetky strany spoločne, pričom každá z vlád si platila svojich ľudí samostatne. Medzi povinnosti sekretariátu patrilo najmä tlmočenie počas zasadaní, ďalej prekladanie, reprodukcia a distribúcia dokumentov pre potreby všetkých delegácií, ako aj triedenie a archivácia záznamov z rokovaní. Nemenej dôležitou funkciou bolo vyhotovovanie protokolov aj z neoficiálnych stretnutí členov EPK.

Bol prijatý úzus, že zasadnutia komisie bude viesť predseda, pričom túto funkciu zastával vždy jeden z troch najvyšších predstaviteľov komisie. Keďže išlo o funkciu rotujúcu, po uplynutí jedného mesiaca predsedníctvo prevzal ďalší v poradí. Prvým predsedom na úvodnej schôdzi bol Winant, po ňom nasledoval Gusev a po sovietskom zástupcovi Strang (neskôr sa do tejto činnosti zapojil aj Massigli). Zasadania komisie zvolával predseda na žiadosť niektoej z delegácií. Všetky záznamy, dokumenty či samotný postup prác komisie boli pred verejnosťou utajované a členovia delegácií i sekretariátu sa nesmeli stykať s novinármi a poskytovať im informácie o práci komisie. Oficiálnymi rovnocennými rokovacími jazykmi komisie boli angličtina a ruština. Francúzsky zástupca sa francúzštiny ako oficiálneho rokovacieho jazyka nedomáhal a komunikoval po anglicky. Rodnú reč používal len v prípadoch, keď sa prerokovávala úzko špecializovaná problematika. Napriek tomu sa dôležité dohody vyhotovovali v troch autentických podobách, teda aj vo francúzskom jazyku.

Čo sa týka samotného systému práce v komisii, postup pri prerokovávaní určitej témy prebiehal tým spôsobom, že jednotlivé delegácie predkladali ostatným stranám na posúdenie svoje vlastné stanoviská vo forme memoránd.²⁸ Tieto dokumenty potom každá z delegácií preštudovala a vydala k nim svoje stanovisko, ktoré sa následne rozoberalo v rámci disku-

27 *FRUS 1943*, s. 806-807.

28 Problémy však robila sovietska strana, ktorej zástupca v komisii odmietal prerokovávať viac tém súčasne. STRANG, W.: *Prelude to Potsdam : Reflections on War and Foreign Policy*. In: *International Affairs* Vol. 46, No. 3 (July, 1970), s. 447.

sí na zasadaniach komisie za účasti všetkých strán. Takáto detailná výmena názorov ohľadom každej témy sa viedla dotedy, kým sa všetky reprezentácie jednomyselne nezhodli na finálnom texte dokumentu. Každá z delegácií odoslala dokument spolu s krátkym komentárom na definitívne schválenie materskej vláde. Tá finálny text potvrdila, čo prostredníctvom svojho delegáta dala na vedomie aj ostatným členom komisie.²⁹ Tento trochu komplikovaný systém práce skutočne viac-menej fungoval, hoci nie všetky vlády zastúpené v komisii boli pri zásobovaní informáciami svojich zástupcov v Londýne rovnako flexibilné.

I napriek tomu, že existoval pevný základ pre riadne procedurálne fungovanie komisie, hneď na začiatku sa vyskytli problémy. Vzhľadom na časovú tieseň ministri zahraničných vecí nedospeli počas moskovských rokovaní vo všetkých bodoch programu konferencie k jednoznačnému záveru. Z tohto dôvodu časť agendy presunuli na doriešenie práve novovzniknutej Európskej poradnej komisii. Okrem hlavnej témy – vypracovania ďalšieho postupu voči Nemecku – konferencia komisii odstúpila na dopracovanie aj otázku sformovania spojeneckého postoja k Francúzskemu výboru národného oslobodenia, v súvislosti s jeho postavením v oslobodenom metropolitnom Francúzsku. Nedoriešená zostala aj otázka ujednotenia spoločnej politiky voči oslobodeným územiám spojeneckých krajín.³⁰ Tento fakt prispel k tomu, že dohody z Moskvy si začali všetky tri strany vykladať rôzne, čo obzvlášť platilo o vládnucich kruhoch vo Washingtone. Ale pred otvorením rokovaní EPK vyvstal vážny problém s tým, či sa komisia má zaoberať aj otázkami, ktoré sa výslovne netýkali nemeckej problematiky.

K tomu prispela snaha Spojených štátov – badateľná už od konca roka 1943 – výraznejšie meniť svoj dovtedajší postoj a oklieštiť funkciu EPK, pokiaľ to len bolo možné. Vymedzenie pôvodného rozsahu úloh komisie podľa dohody z Moskvy – posudzovanie celoeurópskych problémov spojených s postupom vojny a navrhovanie spoločných riešení – narážalo na odpor najmä u prezidenta F. D. Roosevelta, ktorý nechcel vopred prijímať záväzky, latentne obmedzujúce slobodu jeho konania vo veciach povojnového usporiadania v Európe.³¹ V skutočnosti dával dokonca prednosť tomu, aby medzispojenecký orgán typu EPK vôbec nebol vznikol.³² Aj minister zahraničných vecí Hull začal po návrate do Washingtonu trvať na značnom zúžení kompetencií komisie tak v porovnaní s pôvodnými predstavami Britov, ako i s verziou, schválenou Moskovskou konferenciou. V korešpondencii s Winantom veľvyslanca upozornil, že Spojené štáty v skutočnosti nemôžu EPK podporovať, pretože komisia by svojou agendou mohla suplovať činnosť prislúchajúcu skôr organizácii s celosvetovou pôsobnosťou. Žiadal, aby sa Winant vyvaroval rokovaní o všeobecných politických otázkach a nabádal ho striktnie sa „pridržiavať práce na poli vypracovania podmienok kapitulácie a systému kontroly v postnepriateľských krajinách“.³³

Winant však od počiatku pristupoval k práci EPK so všetkou vážnosťou. Proti takto zužovanej kompetencii namietal argumentom, že podľa jeho informácií Briti hodljú na pôde komisie riešiť problematiku povojnovej kontroly Európy komplexne, t.j. mienili sa zaoberať všetkými štátmi vojensky obsadenými Spojencami, to znamená tak priateľskými, ako aj ne-

29 *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1945. European Advisory Commission, Austria, Germany, Volume III.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1968 (ďalej len *FRUS 1945*), s. 544-549.

30 *FRUS 1943*, s. 751-752 a 754.

31 WHITCOMB, R. S.: *The Cold War in Retrospect: The Formative Years.* Westport : Praeger, 1998, s. 28.

32 MAYERS, D. A.: *George Kennan and the Dilemmas of U. S. Foreign Policy.* New York : Oxford University Press, 1988, s. 80.

33 *FRUS 1943*, s. 812-814.

priateľskými. Hoci aj Winant chápal fungovanie EPK len na báze poradného orgánu, obával sa, že takýto postoj najvyšších predstaviteľov americkej diplomacie môže u britskej i sovietskej strany zapríčiniť „hlboké a poľutovaniahodné nedorozumenie“, ktoré by vážne ohrozilo šancu na dosiahnutie efektívnej trojstranej spolupráce.³⁴

V súvislosti s úsilím amerických vládnych kruhov obmedziť kompetencie EPK bol v decembri 1943 vo Washingtone zriadený Pracovný bezpečnostný výbor (*Working Security Committee*), ktorého úlohou bolo vypracovávať podklady a inštrukcie pre členov americkej delegácie v EPK. Tento výbor pozostával z pracovníkov troch rôznych ministerstiev – zahraničných vecí, vojny a námorníctva. V skutočnosti však boli jednotlivé oddelenia, zodpovedné za styk s EPK, úplne samostatné a len slabo koordinované. V praxi to znamenalo, že ktorékoľvek z týchto oddelení mohlo brzdiť, či dokonca vetovať odoslanie návrhov, ktoré členom americkej delegácie v Londýne prichádzali z ostatných dvoch oddelení výboru. Ako sa ukázalo v priebehu nasledujúcich mesiacov, pracovníci oddelenia z ministerstva zahraničných vecí a z ministerstva námorníctva nevytvárali Winantovi žiadne problémy, no na ministerstve vojny kládlo takmer neprekonateľné prekážky Oddelenie pre civilné záležitosti (*Civil Affairs Division*). Spočiatku odmietalo vôbec participovať v Pracovnom bezpečnostnom výbore argumentujúc, že otázka okupácie porazených krajín je čisto vojenská záležitosť. Po nátlaku z vyšších miest sa síce členovia z Oddelenia pre civilné záležitosti pripojili k práci výboru, no ich nekooperatívne správanie si často vyžadovalo takmer takú istú dávku trpezlivosti zo strany ostatných členov výboru, ako rokovania so sovietskymi delegátmi.³⁵

To vyvolávalo rozčarovanie u Britov, ktorí mali záujem o prerokovanie problematiky spojeneckých krajín zo širšieho hľadiska, lebo už mali rozpracované viaceré dokumenty týkajúce sa povojnového usporiadania v Európe. Medzi Britániou na jednej strane a predstaviteľmi exilových vlád Nórska, Holandska a Belgicka na strane druhej existovali predbežné bilaterálne dohody, ktoré súviseli s povojnovou situáciou v týchto troch štátoch. Plány sa týkali hlavne záležitostí vojenského charakteru, ale riešila sa v nich aj otázka verejnej správy a jurisdikcie po vstupe spojeneckých vojsk na oslobodené územie. V prvej fáze po oslobodení mal prevziať zodpovednosť za správu krajiny spojenecký hlavný veliteľ. Po určitom čase mal odovzdať výkonnú právomoc do rúk exilových vlád, pričom predstavitelia exekutívy by svoje rozhodnutia museli naďalej konzultovať so štábom hlavného veliteľa. Okrem toho plány presne definovali, koho možno pokladať za vojaka bojujúceho po boku Spojencov, čo bolo dôležité najmä v záverečnej fáze odovzdávania správy, keď mali byť britské (prípadne americké) kontingenty nahradené domácimi vojenskými jednotkami. Briti sa snažili predostrieť tieto dohody na pripravovanom prvom zasadaní EPK, voči čomu Winant nemal výhrady. J. Dunn, Hullovo poradca pre európske politické záležitosti, však namietal, aby britsko-nórska dohoda, ktorú im britská strana predložila na posúdenie, bola čo najskôr daná k dispozícii aj sovietskej vláde. Neodporúčal, aby sa táto problematika vôbec objavila na rokovanom stole komisie v Londýne. Dunn nepovažoval podobné dohody za politickú záležitosť viacerých strán, ale za vec spadajúcu pod kompetenciu spojeneckých expedičných vojsk v Európe, t.j. vojenských síl západných Spojencov a nórskej vlády.³⁶

Komisia mala byť podľa Dunna vylúčená aj z prerokovania dokumentu týkajúceho sa civilnej správy a zostavenia vlády v oslobodenom Francúzsku. Podobne sa nemala v EPK otvárať ani otázka vypracovania spoločnej politiky voči oslobodeným územiám spojenc-

34 KUKLICK, B.: *The Genesis*, s. 200.

35 GADDIS, J. L.: *The United*, s. 108-109.

36 *FRUS 1943*, s. 815-818.

kých krajín. Oba tieto problematické body boli EPK zverené na prerokovanie na konferencii v Moskve, pričom základná schéma dokumentu „Civilné záležitosti vo Francúzsku“ (*Civil Affairs for France*) bola už predbežne schválená britskou i americkou delegáciou. Sovietska strana k nej síce vzniesla isté námietky, tie však mali byť dopracované práve na pôde EPK. Cieľom tohto dokumentu bolo ustanoviť zásady, ktorými by sa riadila civilná správa vo Francúzsku po začatí vojenských operácií na oslobodzovanom území. Hull však Winanta inštruoval, aby spomínaný dokument komisia v Londýne neriešila, vzhľadom na to, že tento bod spadá pod vojenské plánovanie, a že veliteľstvo amerického Zboru náčelníkov štábu už vypracováva príslušné smernice. Podobne Hull odmietal aj to, aby sa na pôde EPK diskutovalo o zásadách politiky na oslobodených územiach ostatných spojeneckých krajín. Úplne tak negoval závery, ktoré on sám osobne dojednal s Molotovom a Edenom v Moskve, čo značne sťažovalo normálnu prácu EPK.³⁷

Pokiaľ išlo koordináciu politiky na územiach oslobodených spojeneckými vojskami, britská strana predložila na rokovaníach v Moskve dokument nazvaný „Deklarácia o spoločnej zodpovednosti za Európu“, v ktorom jasne formulovala postup pri obnove samosprávy na oslobodených územiach. Táto mala prejsť do rúk príslušných spojeneckých vlád, hoci v prvotnej fáze ju mali po civilnej aj po vojenskej stránke vykonávať spojeneckí hlavní veliteľia. Podľa Edena by schválenie takejto deklarácie bolo významným gestom a upevnilo by to u spriatelovaných národov odvahu a odhodlanosť v záverečnom boji proti fašistickým agresorom. Americký prístup k tejto otázke výstižne dokresľuje situácia z rokovania, keď v diskusii o predloženej britskom návrhu Hull odmietol k téme zaujať bližšie stanovisko s vysvetlením, že si problematiku nestihol riadne nastudovať. Nahnevaný Eden mu poslal lístok s odkazom: „*Ospravedlňujem sa, že kradnem Váš čas, ale za týmto všetkým je veľká vec – či budú v Európe tábory dva, alebo len jeden.*“ Hull mu to však vrátil, keď voči dokumentu vyjadril vážne výhrady. Mal pochybnosti o tom, že by všetky menšie exilové vlády mali plnú dôveru Spojencov. Podľa jeho názoru v niektorých prípadoch by dokonca mohol po oslobodení nastať u dotknutých národov pocit, že im je exilová vláda dosadzovaná násilím. Keďže proti deklarácii ostro vystúpil aj Molotov, Edenovi viac-menej nezostávalo nič iné, ako návrh stiahnuť a súhlasiť s odovzdaním celej problematiky komisii v Londýne.³⁸ Preto bolo pre britskú stranu nemalým prekvapením, keď Hull o pár týždňov na to odmietal, aby sa EPK týmto bodom zaoberala.

V telegrame zo 6. januára 1944 Winant informoval Hulla o nezrovnalostiach v tom, ako si britská a americká strana vykladali závery z nedávnej konferencie. Britský záznam z tohto stretnutia, ktorý Winantovi poskytol Strang, jasne poukazoval na fakt, že to bol práve Hull, kto navrhol obrátiť sa na EPK s vyriešením otázky spoločného postupu pri zriaďovaní civilnej správy na územiach oslobodených Spojencami. Hull to vtedy odôvodňoval tým, že konferencia nemá vytvorený dostatočný časový priestor na diskusiu o takejto širokej problematike. S jeho postojom sa stotožnil aj sovietsky ľudový komisár zahraničných vecí Molotov poznamenajúc, že pre EPK to bude jedna z prvých úloh. V tomto kontexte teda predloženie britsko-nórskej dohody na rokovanie komisie malo svoje oprávnenie. Winant v telegrame

37 O tejto problematike rokovali Roosevelt s Churchillom na schôdzke v Quebecu (17. – 24. augusta 1943), kde dospeli k vzájomnej dohode. Hoci Eden v Moskve predložil spomínaný dokument na rokovanie len s drobnými zmenami, americká vláda ho odmietla schváliť. Hull nástojil na tom, aby v EPK nemohlo nastať prípadné korigovanie záverov z quebeckej schôdzky, ktorej výsledky zostávali pre americkú vládu stále smerodajné. *FRUS 1943*, s. 812-814.

38 BRANDES, D.: *Exil v Londýne 1939-1943. (Veľká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem)*. Praha : Univerzita Karlova, 2003, s. 417-420.

adresovanom Hullovi zdôrazňoval, že on osobne nevidí problém v akceptácii obsahu podobných dohôd, ale v rozdielnom britskom a americkom názore na to, ktorý orgán má právomoc ich riešiť. Takisto vyjadril údiv nad tým, prečo by sa v komisii nemohlo diskutovať o tomto probléme. Totiž Winantovi, na rozdiel od jeho nadriadených vo Washingtone, bolo jasné, čo týmto krokom Briti sledujú. Pochopil, že prerokovávaním dokumentu si chcú vopred zaviazat Moskvu, aby ich ona nevynechala z podobných plánov v oblastiach, ktoré neskôr budú vo východnej Európe pod správou Červenej armády. Nechceli tiež, aby sa zopakovala situácia, ktorá nastala v prípade vypracovania kapituláčnych podmienok pre Taliansko, keď Sovietsky zväz v podstate postavili pred hotovú vec.³⁹ Tu je dôležité si uvedomiť, že Winant v tom čase nemal z Washingtonu podrobnejšie správy z moskovského zasadania ministrov zahraničných vecí. Nevedel vôbec, aké konkrétne dohody boli dosiahnuté medzi jednotlivými spojeneckými mocnosťami. Bol odkázaný výlučne na informácie, ktoré si sám obstaral z britských zdrojov, resp. sa pridržal tých postulátov, ktoré sa snažili Briti dostať na program rokovania EPK.

Hullova odpoveď na Winantov list však bola nezvyčajne rázna. Rozčúľilo ho, že veľvyslanec si neosvojil inštrukcie uvedené v liste z 23. decembra 1943, v ktorom ho oboznámil s náplňou práce a kompetenciami EPK. Nepriamo obvinil Britov, že chcú urobiť z tejto komisie nástroj, ktorý by formoval povojnové usporiadanie sveta. Jeho presvedčenie zosilnelo po vystúpení námestníka britského ministra zahraničných vecí G. Halla v parlamente, v ktorom naznačil ideu, že EPK by sa mohla zaoberať aj otázkou Ďalekého východu a povojnového usporiadania v Japonsku. Hull to považoval za nenáležité, lebo podobné otázky bolo nevyhnutné preskúmať najskôr v najvyšších kruhoch v Londýne, Washingtone a v Moskve, v čom mal nepochybne pravdu. Hull veľvyslancovi zopakoval Rooseveltom vyslovenú obavu z toho, že EPK by mohla nadobudnúť nežiaduci charakter orgánu, riešiaceho povojnové usporiadanie Európy. Na potvrdenie správnosti svojich názorov štátny tajomník odcitoval Winantovi časť listu, ktorého autorom bol admirál William Leahy, predsedajúci šéfom štábov vo Washingtone. Leahy v ňom vyjadril svoje obavy z úloh, ktoré boli postavené pred EPK. Komisia sa podľa neho mala „*striktne pridržať litery a ducha nariadení z Washingtonu*“ a vyvarovať sa riešenia problémov, ktoré by súviseli s riadením vojenských operácií. Takisto navrhol, aby vláda pred odoslaním inštrukcií svojmu reprezentantovi v komisii bola povinná tieto podklady predložiť na schválenie vojenským inštanciam. Rovnako tak mali podliehať schvalovaciemu procesu vojenských zložiek všetky personálne záležitosti týkajúce sa americkej misie v EPK – najmä delegovanie expertov a poradcov pridelených Winantovi v úlohe špecialistov na aktuálne prerokúvanú problematiku.⁴⁰

Predstavy Američanov zosumarizované v Hullovej správe sa nestotožňovali s britskými predstavami. Eden naďalej kládol veľký dôraz na to, aby sa o otázke postupu voči oslobodeným územiám spojeneckých krajín diskutovalo už na pôde komisie, lebo túto problematiku rozhodne nepovažoval za prioritne či výlučne vojenského rázu. Britská strana vychádzala z predpokladu, že ak Moskva bude mať v komisii vytvorený dostatočný priestor na konzultácie a informácie ohľadom anglo-amerického postupu v západnej Európe, obdobne si

39 *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. General Volume I.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1966, s. 8-10 (ďalej len *FRUS 1944*).

40 Hullo list Winantovi z 9. januára 1944. *FRUS 1944*, s. 11-14. Winant mal počas svojho pôsobenia v EPK dvoch politických poradcov, ktorých mu dosadil Štátny department: od januára do apríla 1944 Georga F. Kennana a od júna 1944 do augusta 1945 Philipa Moselyho. Poradcom pre vojenské záležitosti bol brigádny generál Cornelius W. Wickersham. Okrem toho v o Winantovom tíme pôsobili aj ďalší poradcovia z ministerstiev vojny a námorníctva, a neskôr aj expert z ministerstva letectva.

bude sovietska strana počínať potom, čo Červená armáda obsadí štáty východnej Európy. Londýn sa chcel vyvarovať toho, aby Stalin mohol nadobudnúť dojem, že sa obnovuje idea politiky vytvárania separátnych mocenských záujmových sfér. No keďže Eden dobre poznal námietky americkej strany, navrhol aj inú alternatívu. Jej podstatou bolo, že na rokovanie EPK Briti nepredložia finálnu britsko-nórsku dohodu v pôvodnej podobe, ale iba vo forme nóty, sumarizujúcej východiskové body, o ktorej by bolo možné viesť diskusiu s ostatnými dvoma spojeneckými delegáciami.⁴¹

Hulla to však nepresvedčilo a ďalej hľadal dôvody, pre ktoré problematika zmlúv vojenského charakteru vôbec nepatrila na rokovací stôl EPK. V inštrukcii adresovanej Winantovi argumentoval tým, že vláda sa priklonila k názoru amerického Zboru náčelníkov štábov, ktorý absolútne odmietal začať rokovania na túto tému pred ukončením vojenských operácií. Podľa názoru americkej generality britsko-nórsku dohoda už svojím základným zameraním odporovala predstavám vojenských autorít. Hull ďalej veľvyslancovi jasne naznačil, že Washington nemá v záujme držať Moskvu mimo tejto témy, ba práve naopak, želaním americkej vlády je predložiť britsko-nórsku dohodu na posúdenie priamo Sovietskemu zväzu bez toho, aby do celej záležitosti akýmkoľvek spôsobom zasahovala EPK. Ako štátny tajomník dodal, v tejto súvislosti už americká vláda podnikla príslušné kroky a britské veľvyslanectvo v Spojených štátoch informovala o svojej predstave.⁴²

Strang svoju snahu presadiť britsko-nórsku dohodu na rokovanie EPK nevzdával. Deň pred začatím prvej schôdze komisie, ktorá sa pod vedením Winanta uskutočnila 14. januára 1944, britský zástupca doručil americkému veľvyslancovi stručné zhrnutie obsahu predmetnej dohody s Nórskom.⁴³ V zmysle tohto dokumentu EPK nemala posudzovať britsko-nórsku dohodu ako celok, mala si len osvojiť a vziať na vedomie zásady, na základe ktorých bola dohoda vypracovaná. Britským cieľom bolo vytvoriť z dohody akúsi predlohu – precedens do budúcnosti, podľa ktorého by boli vyhotovované všetky ďalšie dokumenty obdobného charakteru, a to nielen pre krajiny západnej (avizované dohody s exilovými vládami Belgicka a Holandska), ale aj východnej Európy. Avšak Winant bol vzhľadom na posledné rôzne pokyny z Washingtonu nútený odmietnuť čo i len diskusiu na túto tému.⁴⁴

V tejto súvislosti bol zaujímavý názor sovietskej strany. Briti oboznámili sovietskych zástupcov s textom zmluvy už 9. januára so žiadosťou, aby sa k nemu vyjadrili, a pokiaľ možno podpisom aj odsúhlasili jej znenie. Po preštudovaní dokumentu sovietska vláda na rozdiel od americkej nenašla žiaden dôvod, pre ktorý by sa uvedený materiál nemohol predložiť na rokovanie EPK. Sovietska strana poukazovala na príklad Talianska, kde sa jasne preukázalo, že otázka zorganizovania spojeneckej správy na oslobodených územiach je pomerne komplikovaná záležitosť, a preto vyžaduje starostlivé zváženie všetkých troch spojeneckých mocností. Navyše, sovietska vláda, rovnako ako britská, zotrúvala v názore, že táto otázka bola EPK zverená na posúdenie rozhodnutím moskovskej konferencie. Podľa hlásenia amerického veľvyslanca v Moskve Williama A. Harrimana sovietska strana nadobudla z celkového postoja USA k britsko-nórskemu dohode dojem, že Američania sa snažia vyhýbať reali-

41 Telegram 1. tajomníka britskej ambasády vo Washingtone W. G. Haytera riaditeľovi európskeho oddelenia ministerstva zahraničných vecí USA F. Matthewsovi z 10. 1. 1944. *FRUS 1944*, s. 14-16.

42 *FRUS 1944*, s. 16-17.

43 Strangova upravená verzia sa v materiáloch ministerstva zahraničných vecí USA nezachovala.

44 *FRUS 1944*, s. 17-19.

zácii procedúry odsúhlasenej na konferencii v Moskve a spochybňovať jej výsledky.⁴⁵ Americká strana tak zostala vo svojom názore osamotená.

Briti túto problematiku vnímali veľmi citlivo a usúdili, že vznikla svojím spôsobom pátová situácia. Na jednej strane britsko-sovietska snaha, podporovaná exilovou nórskou vládou, o prerokovanie zmluvy na pôde EPK, na strane druhej odmietavé stanovisko USA. Briti sa preto rozhodli zmeniť taktiku a obrátiť pozornosť od Nórska na podobný, ale vzhľadom na blížiac sa vylodenie Spojencov v Normandii v určitom zmysle aktuálnejší problém – na zriadenie civilnej správy na oslobodenom francúzskom území. Počítali s tým, že nakoľko na Moskovskej konferencii tento dokument predkladal na posúdenie práve americký štátny tajomník C. Hull, podarí sa vyhnúť negatívnej skúsenosti s prípadom Nórska a posunúť činnosť komisie k efektívnejšiemu výsledku. Do určitej miery sa im to podarilo, lebo Hull stručne Winantovi potvrdil, že táto otázka podľa moskovskej dohody môže byť predmetom rokovania EPK. Avšak upozornil, že americká delegácia bude môcť postupovať len v zmysle ďalších inštrukcií z Washingtonu.⁴⁶ Tie však dlho neprichádzali. Prvé informácie v tejto záležitosti dostal Winant z ministerstva zahraničných vecí až po viac než šiestich týždňoch 15. marca 1944. Po celý ten čas sa veľvyslanec ocital v azda najneprijemnejšej situácii, do akej sa diplomat môže dostať: bol bez akýchkoľvek inštrukcií o postupe, ktorý by mal nasledovať, nemal možnosť navrhnúť vlastnú stratégiu, a ani len mandát aspoň komentovať plány predložené ostatnými členskými krajinami.⁴⁷

Vzhľadom na stav, ktorý bol z dlhodobého hľadiska neúnosný, vo Washingtone sa rozhodli vyslať do Londýna námestníka ministra zahraničných vecí Edwarda Stettinia, aby s britskou i so sovietskou stranou podrobnejšie prekonzultoval problémy súvisiace s prácou komisie, najmä chúlóstivú otázku jej skutočných kompetencií a rozsah jej aktivít. Stettinius strávil v Londýne štyri týždne – od 1. do 29. apríla 1944. Z rozhovorov, ktoré absolvoval v britskej metropole, rýchlo zistil, že Briti prisudzovali komisii nepomerne väčšiu dôležitosť, než Američania. Tí sa čoraz viac obávali, že keby aj naďalej pokračoval odmietavý postoj USA k prerokovávaní otázky oslobodených území na pôde EPK, mohlo by to viesť nielen k neúspechu pri riešení tejto problematiky, ale k zmareniu celkovej spolupráce medzi západnými demokraciami a Sovietskym zväzom. Tým by sa, ako dôvodil A. Eden, iba uvoľnili ruky Moskve. Umožnilo by jej to prinajmenšom vyhnúť sa konzultáciám o postupe a zámeroch, ktoré sovietska vláda hodlala realizovať na územiach, ktoré sa samým vývinom vojnových operácií časom nevyhnutne dostanú do jej sféry vplyvu. Ako príklad uvádzala britská strana Československo, pretože práve v tom čase prebiehali rokovania s Benešovou exilovou vládou v Londýne.⁴⁸ Ako Stettinius vybadal, Briti považovali zabezpečenie funkčnej administratívy v oslobodených krajinách východnej Európy za vec minimálne rovnako

45 Telegram amerického veľvyslanca v Moskve W. A. Harrimana C. Hulloví z 14. 3. 1944. *FRUS 1944*, s. 23-24.

46 *FRUS 1944*, s. 22.

47 GADDIS, J. L.: *The United*, s. 109.

48 Československá exilová vláda v Londýne prostredníctvom svojho štátneho tajomníka ministerstva zahraničných vecí Huberta Ripku prejavila záujem podpísať so všetkými tromi spojeneckými mocnosťami obdobnú dohodu, ako bola britsko-nórska dohoda. Jej predstavitelia v tomto smere už skôr vypracovali dokument, nazvaný „Súbor opatrení, ktoré budú uvedené do praxe po vstupe spojeneckých vojsk na územie Československa“, ktorý mal tvoriť základ týchto dohôd. Dohody mali upravovať spojeneckú jurisdikciu na oslobodenom československom území a jej postupný prechod do rúk exilovej vlády. V memorande z 3. mája 1944 sa však americká vláda odmieta predloženým návrhom dohody podrobnejšie zaoberať s odôvodnením, že nepovažuje za potrebné podpisovať akúkoľvek dohodu o verejnej správe v oslobodenom Československu. *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. General Volume III. The British Commonwealth and Europe*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1965, s. 515-523.

dôležitú ako fungujúcu správu v už spomínaných západných krajinách (Nórsku, Belgicku, Holandsku, atď.).⁴⁹ Tejto záležitosti, na rozdiel od americkej vlády, ktorá mala tendenciu ju podceňovať, prisudzovali veľký strategický význam.

Po preskúmaní celej situácie sa americká strana na popud prezidenta Roosevelta i vojenských autorít rozhodla ukončiť spory o tom, či problematika postupu voči oslobodeným územiám spojeneckých krajín patrí na rokovací stôl v Londýne alebo nie a pristúpila k ráznemu jednostrannému kroku. Obišla EPK a začala rokovať priamo s predstaviteľmi exilových vlád Nórska, Belgicka a Holandska. Keďže americká strana navrhla za základ dohody identický text ako znela britsko-nórska dohoda, nič nebránilo tomu, aby zainteresované strany dospeli k finálnej verzii dohody. Jej kópia bola ihneď poskytnutá na posúdenie sovietskej strane s poznámkou, že už nie je naďalej možné odkladať ratifikáciu týchto dohôd. Na zdôraznenie faktu, že celá záležitosť podlieha vojenskému plánovaniu, za americkú stranu mal dohodu podpísať hlavný veliteľ spojeneckých expedičných vojsk v Európe D. Eisenhower, a to až potom, čo sa sám rozhodne takýto krok uskutočniť. Hull si v liste adresovanom Winantovi 14. apríla 1944 neodpustil poznámkou, že návrh dohôd nebol sovietskej strane odovzdaný prostredníctvom EPK, ale oficiálnou diplomatickou cestou prostredníctvom amerického veľvyslanectva v Moskve.⁵⁰

K predloženému obsahu dohody s Nórskom, resp. Belgickom a Holandskom nemali predstavitelia Sovietskeho zväzu žiadne výhrady – najmä preto, že v priebehu apríla a mája 1944 viedli vlastné rokovania s nórskou exilovou vládou o podpísaní rovnakého typu dohody. Ako informoval Molotov americkú ambasádu v Moskve, výsledná podoba sovietsko-nórskej dohody bola v zásade rovnaká ako obdobný americký návrh dohody o zaistení civilnej správy na oslobodenom území Nórska.⁵¹

Vzhľadom na to, že sa ďalšie trecie plochy nevyskytli, dňa 16. mája 1944 podpísali zástupcovia vlád USA a Veľkej Británie zmluvy s predstaviteľmi exilových vlád Holandska a Belgicka, a rovnako bola uzavretá aj zmluva medzi USA, Veľkou Britániou, ZSSR a zástupcami nórskej exilovej vlády.⁵² V tomto prípade americká vláda teda dokázala presadiť, aby sa bod 14 protokolu Moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí – otázka politiky voči územiám spojeneckých krajín oslobodených vďaka postupu ozbrojených síl Spojencov – vôbec nedostal na rokovanie EPK. Bolo zásluhou Britov, že v konečnom dôsledku sa táto problematika časom pohla dopredu a začala sa riešiť na najvyššej úrovni.

Hneď na začiatku činnosti EPK sa ukázalo, že postoj americkej vlády voči tomuto orgánu bol príliš úzkostlivý a zdržanlivý napriek tomu, že zástupcovia USA na moskovských rokovaniach súhlasili s jej vytvorením, a že komisia – ako to vyplývalo už z jej názvu – mala len poradnú funkciu. Neexistoval teda dôvod, ktorý by Washington bol nútil stotožniť sa s jej prípadnými neakceptovateľnými závermi. Predstavitelia komisie boli navyše v stálom kontakte s kompetentnými vojenskými činiteľmi spojeneckých mocností, s ktorými boli povinní konzultovať všetky dôležité otázky. Okrem toho výsledky rokovaní komisie boli pred verejnosťou utajované.⁵³ Ako si však povšimol G. F. Kennan, Winantov politický poradca v EPK, postoj jeho nadriadených na ministerstve zahraničných vecí voči komisii bol na-

49 Telegramy zástupcu štátneho tajomníka zahraničných vecí USA E. Stettinia štátnemu tajomníkovi C. Hullovi z 14. a 25. apríla 1944. *FRUS 1944*, s. 28-31a 33-34.

50 *FRUS 1944*, s. 26-27.

51 Tamže, s. 36.

52 Tamže, s. 38.

53 Winantov telegram Hullovi z 4. 1. 1944. *FRUS 1944*, s. 1-3.

najvyš rezervovaný. Ovládalo ich živé znepokojenie, aby tento nový orgán nejakou nešťastnou náhodou nebudaj nezapríčinil niečo problematické, no najmä, aby americká delegácia „prílišnou horlivosťou či z nepozornosti neprispela k vzniku takejto nepríjemnej udalosti“. Do tohto rámca zapadalo počínanie Hullovoho námestníka J. Dunna, ktorý si dal Kennana pred jeho nástupom do funkcie Winantovho poradcu predvolať a počas stretnutia ho dôrazne upozornil, aby mal neustále na pamäti fakt, že v čase vojny má ministerstvo zahraničných vecí v politických záležitostiach iba poradnú úlohu.⁵⁴

Ako ukázal priebeh rokovaní na pôde EPK, podobne ako americká, aj sovietska vláda sa snažila úzkostlivo dohliadať na činnosť svojho predstaviteľa v komisii. Obe vlády rovnako naliehali, aby komisia nepredkladala žiadne odporúčanie skôr, než ho schvália vládne orgány jednotlivých veľmocí. To od počiatku výrazne obmedzovalo operatívnosť komisie a potrebnú dávku flexibility, ktorá je pri činnosti takéhoto multilaterálneho poradného orgánu nevyhnutná.⁵⁵ Kým sovietska strana svoj rezervovaný postoj k EPK začiatkom roka 1944 pozmenila a do určitej miery si osvojila britský pohľad na komisiu ako na spojenecký orgán, zaoberajúci sa európskymi záležitosťami, americká vláda, najmä pod vplyvom vojenských kruhov, svoj skeptický názor na činnosť EPK počas celého jej pôsobenia nezmenila. Z pôvodnej britskej predstavy, že komisia bude fungovať ako v podstate nezávislá skupina poradcov, zaoberajúcich sa konkrétnymi európskymi problémami a prijímajúcich spoločné odporúčania príslušným vládam, preto v skutočnosti veľa nezostalo.⁵⁶

Táto skutočnosť pramenila aj z toho, že vo Washingtone narábali s otázkami zahraničnej politiky doslova chaotickým spôsobom. Ministerstvo vojny permanentne nechcelo pripustiť, aby civilné orgány formulovali dlhodobú stratégiu, čím by sa oslabila sloboda rozhodovania armádnych predstaviteľov. Oddelenie pre civilné záležitosti ministerstva vojny, ktoré spoluzodpovedalo za dobré informovanie amerického veľvyslanca v dôležitých otázkach súvisiacich s medzinárodným rokovaním, dokonca zámerne zdržiavalo materiály nevyhnutné pre prácu delegáta v Londýne. Zatiaľ čo sovietsky, ale najmä britský zástupca v komisii mali dostatočný prísun informácií a inštrukcií z domovských krajín, americký delegát takmer počas celého pôsobenia trpel nedostatkom relevantných podkladov na rokovania, resp. ich časovým sklzom, čím sa tieto materiály stávali neaktuálnymi. Winant sa preto až príliš často ocital v pozícii, že jediný, čo mu zostávalo urobiť, bolo iba komentovať starostlivo pripravené britské, resp. sovietske návrhy.

Podobným spôsobom ako ministerstvo vojny si počínal i prezident Roosevelt, ktorého postoj voči komisii bol vždy rezervovaný. Predovšetkým on kládol dôraz na fakt, aby sa zachoval rýdzo poradný význam EPK, bez samostatnej rozhodovacej funkcie. Obával sa, aby sa nezopakovala situácia z konca 1. svetovej vojny, keď rôzne zákulisné dohody jednotlivých víťazných veľmocí priviedli USA v konečnom dôsledku k stiahnutiu sa z európskeho politického diania. Nemal preto záujem na tom, aby EPK budila dojem, že tajne buduje nový svetový poriadok.

Problém americkej delegácie v EPK súvisel aj s tým, že absentovala súhra v prístupe k zahraničnej politike medzi prezidentom Rooseveltom a ministrom zahraničných vecí C. Hullom. Hull opakovane zisťoval, že v mnohých životne dôležitých záležitostiach týkajúcich sa americkej zahraničnej politiky, nebol vôbec informovaný. Mal len zodpovednosť za rozhodnutia, ktoré mu boli z času na čas doslova direktívne predkladané prezidentom, či dokonca

54 KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 165-166.

55 LOTH, W.: *The Division of the World, 1941-1955*. London : Routledge, 1988, s. 67.

56 STRANG, W.: *Prelude to Potsdam*, s. 446.

riešil otázky, s ktorými nebol ani patrične oboznámený. Celkom prirodzene to malo negatívny dopad na strategické plánovanie celej spojeneckej mašinerie.

EPK však napokon počas svojej existencie – od januára 1944 do septembra 1945, aj napriek často diametrálne rozdielnym názorom jednotlivých delegátov, vypracovala viacero dôležitých dokumentov, ktoré vytvorili rámcový základ pre povojnové usporiadanie Nemecka: *Protokol o okupačných pásmach v Nemecku a správe Veľkého Berlína*, *Dohodu o kontrolnom mechanizme v Nemecku*, či dokument *Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka*, pričom komisia sa podrobne venovala aj otázke povojnového usporiadania v Rakúsku. Výsledky práce EPK schvaľovali predstavitelia Veľkej trojky na dvoch dôležitých spojeneckých konferenciách – Jaltskej a Postupimskej, ktorých závery výrazne predurčili nasledujúce medzinárodnopolitické a vojenské rozdelenie sveta na dva súperiace tábory.

M. MANÁK: ERRICHTUNG EINES ALLIIERTEN ORGANS – DER EUROPÄISCHEN BERATUNGSKOMMISSION IM JAHRE 1943 (DIE FRAGE DES GEMEINSAMEN VORGEHENS IN DEN VON DEUTSCHER BESETZUNG BEFREITEN ALLIIERTEN LÄNDERN)

Das einzige praktische Ergebnis der Moskauer Konferenz der Außenminister der UdSSR, Großbritanniens und der USA zwischen 18. und 30. Oktober 1943 war die Errichtung der Europäischen Beratungskommission mit dem Sitz in London. Das Bemühen der alliierten Mächte, ein gemeinsames konsultatives Organ zu bilden, ist bereits früher aufgetaucht worden, wobei die EAC sich erst später endgültig gestaltet hatte. Dieser Prozess fing ungefähr drei Monate vor Moskauer Konferenz an, wobei die Entstehung der Kommission mit dem Beratungsrat für Italien direkt zusammenhing, dessen Aufgabe war, die Entwicklung im Land nach der Kapitulation zu kontrollieren. In Bezug auf die Zeitnot, haben die Außenminister während der Moskauer Besprechungen keine eindeutigen Beschlüssen gefasst. Infolgedessen wurde ein Teil der Agenda gerade an die neuerrichtete EAC weitergeleitet. Außer des Hauptthemas – Ausarbeitung eines weiteren Vorgehens gegen Deutschland – hat die Konferenz an die Kommission auch die Frage der gemeinsamen Politik gegenüber der befreiten Gebieten der Alliiertenländer weitergeleitet. Die Vereinbarungen von Moskau wurden jedoch von allen Seiten verschiedentlich ausgelegt, was vor allem von den USA, die sich seit Ende 1943 sichtbar bemühten, die Befugnisse der EAC maximal zu beschränken. Der ursprüngliche Umfang der Aufgaben der Kommission laut Moskauer Vereinbarung – Bewertung der mit dem Kriegsverlauf verbunden gesamt-europäischen Problemen und Entwerfen der gemeinsamen Lösungen – stieß nicht nur auf Widerstand der amerikanischen Militärkreise, sondern auch des Präsidenten Roosevelt sowie des Außenministers Hull. Während die Briten und die Sowjets, sowie der amerikanische Kommissionsdelegierte John Winant keine Bedenken dagegen hatten, dass die EAC zuständig ist, sich mit den Abkommensentwürfen (überwiegend militärischen Inhalts) mit den Exilregierungen Norwegens, Belgiens und Niederlande zu beschäftigen, lehnte dies Washington ab. Die Amerikaner setzen letzten Endes durch, dass die Frage der Politik gegenüber den befreiten Ländern überhaupt nicht in der Kommission behandelt wurde. Nur dank der Briten ist diese Frage vorwärts gekommen, obwohl sie nicht im Rahmen der EAC, sondern auf höchstem Niveau der Alliierten gelöst wurde. Am 16. Mai 1944 wurden zwischen den Vertretern der Regierungen der USA, Großbritanniens und der Exilregierungen der Niederlande und Belgiens, sowie zwischen den USA, Großbritannien, der UdSSR und den Vertretern der norwegischen Exilregierung die Abkommen geschlossen.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

BRATISLAVSKÁ MESTSKÁ KNIHA *ROZDEĽOVANIE VOJENSKEJ A MESTSKEJ STRÁŽE (1568 - 1586)*

KATARÍNA BODNÁROVÁ

BODNÁROVÁ, K.: Municipal book of Bratislava- Assignment of the military and municipal guards (1568 – 1586). *Vojenská história*, 1, 14, 2010, pp. 84–88, Bratislava. Municipal book – Assignment of the military and municipal guards kept in the Archive of the capital city of Slovakia was written in the municipal office of Bratislava between 1568 – 1586. The annual writing was created by a public notary. It contained the records of the Bratislava guard system in the second half of the 16th century. It included 13 parts of the city with the names of their chief commanders and their subordinates.

Military History. Modern History. Bratislava. Municipal books. Home defense.

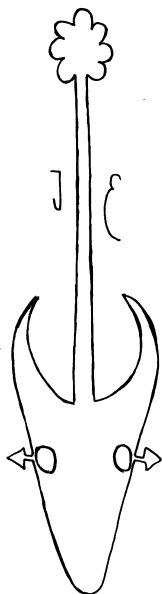
Bratislavské mestské knihy pochádzajúce z produkcie bratislavskej mestskej kancelárie sú uchovávané v Archíve hl. mesta SR Bratislavy.¹ Vďaka svojej zachovanosti a tématickej rôznorodosti patria k cenným informačným zdrojom pre bádanie historikov a archivárov. V období po roku 1526, počas ktorého prešla Bratislava dôležitými politickými a spoločenskými zmenami, pribudol v kancelárii mesta Bratislavy z pohľadu vojenských dejín nesporne veľmi zaujímavý druh mestskej knihy, ktorý sa v súčasnosti označuje opisným názvom *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže*.²

Knihu *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže* môžeme charakterizovať ako vlastnú úradnú knihu, mestskú knihu,³ súpis, ktorý evidoval obyvateľov mesta podieľajúcich sa na

1 Ďalej len AMB.

2 AMB, *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže*, sign. IIC1. Mestská kniha bola spolu s ďalšími mestskými knihami z rokov 1526 – 1574 predmetom bádania dizertačnej práce BODNÁROVÁ, K.: *Novoveká bratislavská mestská kancelária v rokoch 1526 – 1574 v zrkadle bratislavských mestských kníh*. Dizertačná práca. Univerzita Komenského v Bratislave. Bratislava : Filozofická fakulta, Katedra archívnictva a pomocných vied historických, 2009.

3 Mestské knihy viedol mestský úrad, tzn. mestská kancelária, pre svoje úradné potreby za účelom poistenia práv mesta ako celku, alebo súkromných práv jednotlivých mešťanov. Ich základnou úlohou bolo, na rozdiel od naračných prameňov, podať právoplatné svedectvo o právnom pokonaní. VOJTÍŠEK, V.: *O archivech městských a obecních a jejich správě*. Praha, 1924, s. 11-12. PRAŽÁK, J.: O methodě diplomatického studia městských knih. In: *Archivní časopis* 3, 1953, s. 147.

jeho obrane. Bola, spolu s magistrátnym protokolom a knihami konceptov prípisov,⁴ zaradená medzi administratívne knihy.⁵

Pôvodný názov tejto knihy nie je známy, nenachádza sa v nej žiaden titulný list⁶ a nie je spomenutá ani v iných mestských knihách z tohto obdobia. Do mestskej knihy sa začalo zapisovať v roku 1568, v čase, keď bol mestským notárom Tomáš Entzenweiss,⁷ a bola vedená do roku 1586. Podobný druh mestskej knihy pred rokom 1568 nebol v bratislavskej mestskej kancelárii vedený, respektíve sa nezachoval. Zápisy za jeden rok sa do knihy zapisovali jednorazovo,⁸ pričom kniha bola zachovaná v štádiu čistopisu.⁹ Zapisoval do nej priamo mestský notár. Zápisy boli vedené v nemeckom jazyku. Na papieri použitom v tejto mestskej knihe sa nachádza priesvitka zobrazujúca volskú hlavu so zreteľne vykreslenými očami a ušami, ktorá nesie na hrubej stonke kvet sprevádzaný písmenami J E.¹⁰

Funkcia mestskej knihy **Rozdelovanie vojenskej a mestskej stráže** súvisela s organizáciou vojenskej povinnosti obyvateľov mesta, ktorí sa v prípade potreby mali podieľať na jeho obrane. K platným mestským zamestnancom, ktorí mali nastarosti obranu a strážnu službu v meste, patrili

- 4 Administratívne knihy, ktoré boli v bratislavskej mestskej kancelárii spisomňované v rokoch 1526 – 1574.
- 5 V AMB boli mestské knihy zaradené do 4 skupín, a to: knihy nariadení nadriadených vrchností, administratívne knihy, hospodárske a finančné knihy a súdne knihy. *ARCHÍV mesta Bratislavy. Sprievodca po fondoch a zbierkach*. Zost. Darina Lehotská a kol. Praha, 1955, s. 24 a nasl.
- 6 V titulnom liste bol zvyčajne zaznamenaný názov mestskej knihy, akému účelu mala kniha slúžiť a záznamy akého druhu sa do nej mali zapisovať. Niekedy tu bolo uvedené meno pisára knihy, alebo za úradovania akého mestského notára sa kniha začala písať. Často boli v titulnom liste vymenovaní vysokí mestskí hodnostári, buď tí, do ktorých kompetencie mestská kniha patrila, alebo aj celá mestská rada. Vymenovanie mestských hodnostárov súviselo s potvrdením hodnovernosti zápisov v mestskej knihe. Titulný list sa nenachádzal v každej mestskej knihe. Najdôslednejšie sa táto prax dodržiavala v bratislavskej mestskej kancelárii v rokoch 1526 – 1574 v prípade komorných kníh, v ktorých titulnom liste bolo uvedené meno mestského komorníka a komorného pisára.
- 7 Mestský notár Tomáš Entzenweiss bol bratislavským mestským notárom v čase od 10. júna 1552 do 1. apríla 1572. V Bratislavskej mestskej kancelárii teda pôsobil 20 rokov. Pochádzal z Viedne a bol absolventom Viedenskej univerzity. Pozri tiež: FEDERMAYER, F.: Genealogický pohľad na prešporských mestských notárov druhej polovice 16. storočia. In: *Zborník FiF UK Historica*, XLVI, 2005, s. 99–132. BODNÁROVÁ, K.: Notári a pisári v službách mesta Bratislavy na začiatku novoveku. In: *Slovenská archivistika*, roč. 42 (2007), č. 1, s. 15–38.
- 8 Potvrďuje to vzhľad písma a farba atramentu.
- 9 V bratislavskej mestskej kancelárii sa v období novoveku zachovali mestské knihy v dvoch štádiách vyhotovenia: ako makulatórium – impurum (*Liber macularis, adversaria, orum; liturarii codicilli; fogalmazó könyv*. BARTAL, A.: *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis regni Hungariæ*. Budapešť, 1901, s. 377.) a čistopis – purum. Na základe makulatória, ktoré bolo takpovediac písaním „na nečisto“, priebežne počas určitého časového obdobia, sa následne jednorazovo vyhotovoval čistopis. Makulatórium, ktoré bolo prípravným materiálom na zápis do mestskej knihy, bolo po vyhotovení čistopisu mnohokrát zničené. V oboch štádiách spisomnenia sa v bratislavskej mestskej kancelárii zachovali len komorné knihy.
- 10 Pôvod tejto priesvitky nie je známy. Papier s podobnou priesvitkou sa používal v rokoch 1510 – 1516 napríklad v mestách Salzburg a Innsbruck a tiež v Sliezsku. BRIQUET, C. M.: *Les Filigranes. Dictionnaire Historique des Marques du Papier*. Zv. I – IV. New York, 1977, zv. IV., s. 744.

predovšetkým mestský kapitán (*stat haubtman*), v roku 1526 sa medzi platenými zamestnancami mesta spomínali okrem neho napríklad aj strážnici na štyroch bránach (*thorsterher – Wedritz thor, Sant Michells thor, Sant Laurentzen thorr, Vischer thorr*), či bližšie nešpecifikovaný strážnik (*wachter*). Podobne tomu bolo aj v roku 1575, keď sa okrem mestského kapitána spomínala stráž pod mestskými bránami (*wiert undter den statt thörn*), či noční strážnici (*nachtfierern*).¹¹ Samotná obrana mesta však bola zabezpečovaná predovšetkým mestskou domobranou.¹² Každoročná evidencia určovala systém hierarchie velenia domobrany a tiež jej rozdelenie v rámci mesta, predovšetkým na mestskom opevnení.

Zápisy v danom roku boli v knihe **Rozdelovanie vojenskej a mestskej stráže** uvedené predelom, ktorý obsahoval meno richtára spolu s menom mestského kapitána.¹³ Po predele nasledovali jednotlivé zápisy, ktoré evidovali systém obrany jednotlivých častí mesta s menami hlavných veliteľov, *obristerhaubtman*, a im podriadených veliteľov, *unterhaubtman*. Zo zápisov je zjavné, že domobrana Bratislavy bola v druhej polovici 16. storočia rozdelená na 13 častí, ktorými boli:¹⁴

1. radnica, námestie;
2. Vydrická brána, bašta Himmelreich a na hradbách ku kostolu;
3. od kostola na hradbách k Vtácej bašte;
4. Vtáčia bašta a na hradbách;
5. od Vtácej bašty na hradbách k Michalskej bráne;
6. na Michalskej bráne, na bolverku¹⁵ a na hradbách;
7. Nová bašta pri Michalskej bráne a ďalšia bašta a na hradbách;
8. Židovská a Mäsiarska bašta a na hradbách;
9. na Laurinskej bráne, na bolverku a na hradbách;
10. na Pekárskej bašte a na hradbách až k Polbašte;
11. na Rybárskej bráne, na hradbách k Polbašte *unter Lorentzl Mair*;
12. od Rybárskej brány, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* (dom Kerekesovcov);¹⁶
13. na Obuvníckej bašte, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* (dom Kerekesovcov).

11 AMB, Komorné knihy, sign. K 76, sign. K 145.

12 SEGEŠ, V.: Mestá v uhorskom vojenstve na konci stredoveku. In: *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918. Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig*. Zost.: Vojtech Dangl, János J. Varga. Bratislava, 2002, s. 18.

13 Napríklad: *Herr Veit Khnapp stattrichter Anno Domini 1574, herr Christoff Fleischackher statthaubtman*. AMB, Rozdelovanie vojenskej a mestskej stráže, sign. IIC1, s. 100. Pri prepise nemeckých textov používame modernú interpunkciu a rozdelovanie slov, veľké písmená píšeme na začiatku vety a používame ich pri písaní vlastných mien a miestnych názvov, mesiacov a sviatkov. Podstatné mená píšeme s malým písmenom. Písmeno „u“ vo funkcií „v“ prepisujeme ako „v“, písmeno „j“ vo funkcií „i“ prepisujeme ako „i“. Písmená „y“ a „w“ prepisujeme verne, písmeno „u“ píšeme bez nadpisanej značky. Slovo „und“ píšeme podľa dnešného úzu. Časti textu citované z pramenného materiálu sú v texte označené kurzívou, bez úvodzoviek.

14 Lokalizácia podľa ŠEVČÍKOVÁ, Z.: *Mestské opevnenie Bratislavy*. Bratislava, 1974, 49 s.; HORVÁTH, V.: *Bratislavský topografický lexikón*. Bratislava, 1990.

15 Predmestská pevnosťka, poľné opevnenie. SEGEŠ, V.: *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava, 2004, s. 146.

16 *vom Fisher tor an auf der maur bis in des Kerekhesch haus*. Kerekesovci vlastnili v roku 1624 dom Starej mincovne na Ventúrskej ulici. Najstarší člen tohto rodu v Bratislave bol Ján Kerekes starší (1549 – † pred 1582). FEDERMAYER, F.: *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava, 2003, s. 59-60. Nevedno však, či sa v mestskej knihe **Rozdelovanie vojenskej a mestskej stráže** myslí pod pojmom *Kerekhesch haus* práve tento objekt, aj keď jeho umiestnenie pomerne blízko pri Obuvníckej bašte by tomu mohlo nasvedčovať.

Každý z týchto častí velil hlavný, *obristerhauptman*, ktorému bol podriadený jeden, alebo viacerí velitelia, *unterhauptman*, pl. *unterhauptleuth*. Tých bolo, zrejme v závislosti od veľkosti tej-ktorej časti mesta, od jedného až po troch. Jedného veliteľa mala v roku 1568 napríklad časť od kostola na hradbách k Vtáčejskej bašte, časť od Vtáčejskej bašty na hradbách k Michalskej bráne a dve posledné časti od Rybárskej brány, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* a na Obuvníckej bašte, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus*. Naopak, troch veliteľov mala v tom istom roku len prvá uvádzaná časť, a to *radnica a námestie*.

Personálne obsadenie velenia domobrany Bratislavy vyzeral v roku 1568, teda v roku, v ktorom sa kniha *Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže* začala v bratislavskej mestskej kancelárii spisomňovať, nasledovne:

Richtárom bol v tomto roku Wolfgang Kögl a mestským kapitánom Andrej Tischler.¹⁷

1. Hlavným veliteľom na radnici a námestí bol mešťanosta Pavol Seiberlich,¹⁸ veliteľmi boli 3 osoby, a to Ján Mückhen, Jakub Haug a Michal Distler.

2. Na Vydrickej bráne, bašte Himmelreich a na hradbách ku kostolu bol hlavným veliteľom Žigmund Luettenberger,¹⁹ jemu podriadenými veliteľmi boli Juraj Mauritz a Wolfgang Wundlich.

3. V úseku od kostola na hradbách k Vtáčejskej bašte bol hlavným veliteľom Jakub Khüen,²⁰ veliteľom bol Augustín Sunleitner.

4. Hlavným veliteľom v časti na Vtáčejskej bašte a na hradbách bol Ján Maurach,²¹ jemu podriadenými veliteľmi boli Michal Maurach a Juraj Feichtl.

5. Od Vtáčejskej bašty na hradbách k Michalskej bráne bol hlavným veliteľom Krištof Phintzinger,²² veliteľom bol Tomáš Winckhler.

6. Na Michalskej bráne, na bolverku a na hradbách bol hlavným veliteľom Gašpar Hainrich,²³ jemu podriadenými veliteľmi boli Peter Unger a Matej Fleischackh.

7. V časti na Novej bašte pri Michalskej bráne a na ďalšej bašte a na hradbách bol hlavným veliteľom Peter Eckher,²⁴ jemu podriadenými veliteľmi boli Vavrinc Gilig a Martin Feiman.

8. Na Židovskej a Mäsiarskej bašte a na hradbách bol hlavným veliteľom Krištof Weber,²⁵ jemu podriadenými veliteľmi boli Šimon Zerer s Koloman Peütler.

17 *Herr Wolfgang Kögl statrichter Anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo octavo Herr Ander Tischler stathauptman*. Wolfgang Kögl bol bratislavským richtárom v rokoch 1561 – 1562, 1566 a 1568. Andrej Tischler bol bratislavským mestským kapitánom v rokoch 1568 – 1569. KUBICOVÁ, E.: *Bratislavská mestská kancelária v rokoch 1527 – 1604*. Diplomová práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava, 1990 / 1991, s. 97, 99. FEDERMAYER, F.: Leopold Peck (1560 – 1625) uhorský kráľovský pokladník a jeho rodina. In: *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Zost. Gábor Czoch, Aranka Kocsis a Árpád Tóth. Bratislava, 2006, s. 185-188.

18 *Herr Paul Seiberlich burgermaister, obristerhauptmann, soll sein bey dem rathaus und am platz daselbs*. Pavol Seiberlich bol bratislavským mešťanostom v rokoch 1568 – 1569, 1572 – 1573. KUBICOVÁ, ref. 17. FEDERMAYER, ref. 17.

19 *Herr Sigmund Luettenberger obristerhauptman auf dem Wedritzer thor, Himlreich und auf der maur daselbst, hintz zu der kirchen*.

20 *Jacob Khüen obristerhauptman von der kirchen an, auf der maur im turn hintz zu dem Vogl tuern*.

21 *Herr Hanns Maurach oristerhauptman auf dem Vogl turn und auf der maur daselbs*.

22 *Christoff Phintzinger obristerhauptman vom Vogl turn an auf der maur hintz zu Sandt Michels tor*.

23 *Herr Caspar Hainrich obristerhauptman auf S. Michels tor im polwerckh und auf der maur daselbs*.

24 *Herr Peter Eckher obristerhauptman im Neuen tuern neben S. Michels thor und im nägsten tuern darnach, und auf der maur daselbs*.

25 *Herr Christoff Weber obristerhauptman im Judn und Fleishackher turn und auf der mauer daselbst*.

9. Hlavným veliteľom na Laurinskej bráne, na bolverku a na hradbách bol Ján Fischer,²⁶ jemu podriadenými veliteľmi boli Leinhardt Tenckh a Šimon Pleb.

10. Na Pekárskej bašte a na hradbách až k Polbašte bol hlavným veliteľom Juraj Gruebmulner,²⁷ jemu podriadenými veliteľmi boli Ján Schwehing a Jakub Freidnsprung.

11. Hlavným veliteľom na Rybárskej bráne, na hradbách k Polbašte *unter Lorentzl Mair* bol Gašpar Lieshtnperger,²⁸ jemu podriadenými veliteľmi boli Albrecht Bastler a Ján Haindl.

12. Od Rybárskej brány, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* (dom Keresovcov) bol hlavným veliteľom Leopold Raidl,²⁹ veliteľom bol Ján Schrembster.

13. V poslednej časti, a to na Obuvníckej bašte, na hradbách až k objektu zvanému *Kerekhesch haus* (dom Keresovcov) bol hlavným veliteľom Vavrinec Schantzer,³⁰ jemu podriadeným veliteľom bol Ján Wintersteter.

Zápisy z mestskej knihy *Rozdelovanie vojenskej a mestskej stráže* potvrdzujú pre Bratislavu predpoklad, že v druhej polovici 16. storočia bol veliteľom mestskej domobrany richtár a výkonným veliteľom mestský kapitán.³¹ Najvýznamnejšej časti mesta, radnici a námestiu velil ako hlavný veliteľ mešťanosta. Hlavnými veliteľmi domobrany ďalších častí mesta boli: Žigmund Luettenberger, Jakub Khüen, Ján Maurach, Krištof Phintzinger, Gašpar Hainrich, Peter Eckher, Krištof Weber, Ján Fischer, Juraj Gruebmulner, Gašpar Lieshtnperger, Leopold Raidl a Vavrinec Schantzer. Pri porovnaní so záznamom o voľbách do mestskej rady z roku 1568³² je zrejmé, že s výnimkou dvoch hlavných veliteľov³³ zastávali túto funkciu členovia vnútornej mestskej rady. Zápisy v mestskej knihe *Rozdelovanie vojenskej a mestskej stráže* tak potvrdzujú, že byť hlavným veliteľom domobrany a mať v prípade potreby a nebezpečenstva zodpovednosť za obranu jednej z 13 častí mesta patrilo v druhej polovici 16. storočia v Bratislave k jednej z úloh a povinností členov vnútornej mestskej rady.

Mestská kniha *Rozdelovanie vojenskej a mestskej stráže* je z hľadiska vojenských dejín dôležitým a zaujímavým archívnym dokumentom. Dôkladnejšie porovnanie spôsobu, ako aj obsahu zápisov z jednotlivých rokov, ktoré však bude možné až po jej znovusprístupnení v Archíve hl. mesta SR Bratislavy, s istotou prinesie ďalšie objasnenie fungovania organizácie obrany Bratislavy v rokoch 1568 – 1586.

26 Herr Hanns Fischer obristerhauptman auf S. Lorentzer tor, im polwerckh und auf der maur daselbs.

27 Herr Georg Gruebmulner obristerhauptman sol sein im Peckhen turn, und auf der Maur daselbst bis zum halben turen.

28 Herr Caspar Lieshtnperger obristerhauptman auf dem Vischer tor, auf der maur daselbs, bis zum halbenturn unter Lorentzl Mair.

29 Herr Leopold Raidl obristerhauptman soll sein vom Fischer tor an auf der maur bis in des Kerekesh haus.

30 Herr Lorentz Schantzer obristerhauptman soll sein im Schuesster turn und auf der maur daselbs, bis zu des Kerekesh haus.

31 Tento predpoklad bol vyslovený v diele SEGEŠ, ref. 12. s. 20-21.

32 AMB, Actionale protocollum, sig. 2a4, s. 27 B. Za poskytnutie zápisu ďakujeme Doc. Frederikovi Federmayerovi, PhD.

33 Jakub Khüen a Krištof Phintzinger. Práve tieto dve osoby sú v súpise uvedené bez oslovenia *Herr*, ktoré sa uvádzalo pred všetkými ostatnými hlavnými veliteľmi.

FERDINAND ČATLOŠ ZA MOBILIZACE V ZÁŘÍ 1938

PAVEL ŠRÁMEK

ŠRÁMEK, P.: Ferdinand Čatloš during the mobilization in September 1938. *Vojenská história*, 1, 14, 2010, pp. 89–93, Bratislava.

The author of the article deals with a very interesting, yet not profoundly investigated period of the life of Ferdinand Čatloš and it is the period of the mobilization of Czechoslovak military forces in September and October 1938 up to his assignment as the Deputy of the Chief Commander in the Slovak autonomy government. There are 2 different approaches in archives according to the author. Firstly, he was supposed to be the Chief Staff Officer of the Frontier region 37, being under the commanding of General Jindřich Jiří Birula- guiding the frontiers from Horný Benešov up to Jablunkovský priesmyk. According to the second approach he had the same post in the 8th Division, being commanded by General Otakar Zahálka, which as a reserve unit was situated near Moravský Beroun.

Military History. Czechoslovakia. Military personalities- Ferdinand Čatloš. The mobilization in September 1938.

K poměrně krátké, nicméně zajímavé a dosud ne zcela objasněné epizodě života Ferdinanda Čatloše, ministra obrany samostatného Slovenského státu v letech 1939 až 1944, patří jeho působení během mobilizace československé branné moci v září a říjnu 1938 do jmenování zástupcem hlavního velitele u slovenské autonomní vlády. V literatuře se lze setkat se dvojmým podáním. Podle prvního byl Čatloš náčelníkem štábu Hraniční oblasti 37, které velel brigádní generál Jindřich Jiří Birula a která bránila státní hranice od Horního Benešova po Jablunkovský průsmyk,¹ podle druhého zastával stejnou funkci u 8. divize, které velel brigádní generál Otakar Zahálka a která byla jako záložní svazek rozmístěna u Moravského Berouna.²

Za těmito protichůdnými údaji je podle všeho skutečnost, že se v archivech nedochovala vojenská kvalifikační listina Ferdinanda Čatloše zachycující průběh jeho služby v československé meziválečné armádě, ani dokumentace Hraniční oblasti 37 a 8. divize z doby mobilizace. Jasno do celé záležitosti nevnesly ani jinak podrobné Čatlošovy vzpomínky, neboť když se v nich zmiňuje o 8. divizi, není zcela jasné, zda myslí mírovou 8. divizi, která

1 CHYTKA, S. V. – VALIŠ, Z.: Generál Ferdinand Čatloš. In: *Dějiny a současnost*, roč. 23, 2001, č. 1, s. 27-31, zde s. 30. CHYTKA, S. V.: Ferdinand Čatloš v meziválečném období Československé republiky. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 1, s. 113-124, zde s. 124.

2 ŠTEFANSKÝ, V.: *Generál Ferdinand Čatloš (biografický náčrt)*. Bratislava : Ministerstvo obrany 1998, s. 30.

se změnila na Hraniční oblast 37, nebo záložní 8. divizi postavenou v průběhu mobilizace. Zmínka o ústupu z hranic by přitom svědčila spíše pro první možnost.³

Při absenci hodnověrných údajů se jako jediná cesta ke zjištění skutečného stavu nabízel poznatek, že při obsazování funkcí za mobilizace v září 1938 bylo snahou, aby velitelské funkce u prvosledových jednotek zastávali ti důstojníci, kteří zde působili v míru a měli nejvíce zkušeností.⁴ Na základě tohoto se zdálo logické, že Ferdinand Čatloš, který jako náčelník štábu mírové 8. divize od září 1936 připravoval obranu severomoravské hranice, zůstal u Hraniční oblasti 37. K tomuto závěru se v minulosti přiklonil i autor tohoto článku.⁵

Objevily se však nové skutečnosti. V pozůstalosti po generálu Otakaru Zahálkovi, kterou má v držení jeho syn Jaromír, se dochovalo několik fotografií zachycujících formování štábu záložní 8. divize v jedné ze škol v Hranicích. Na těchto fotografiích je spolu s generálem Zahálkou a dalšími důstojníky také Ferdinand Čatloš. Syn generála Zahálky dále potvrdil, že o Čatlošově působení ve štábu jeho otce doma několikrát slyšel.⁶ Je tedy zřejmé, že podplukovník generálního štábu Ferdinand Čatloš byl za mobilizace náčelníkem štábu 8. divize a funkci náčelníka štábu Hraniční oblasti 37 zastával podplukovník generálního štábu František Janda působící před mobilizací na Vojenské akademii v Hranicích.

Jak již bylo řečeno, z činnosti záložní 8. divize se žádné dokumenty nedochovaly. Přesto lze z jiných dokumentů, především velitelství nadřízené II. armády, alespoň zhruba zrekonstruovat její historii na konci září a počátku října 1938, kdy u ní sloužil Ferdinand Čatloš.

8. divize (krycí název Mánes) se vytvářela jako nově postavený svazek po vyhlášení mobilizace 23. září. Skládala se z velitelství (postaveno velitelstvím mírové 8. divize v Hranicích), z pěších pluků 58 (postaven mírovým pěším plukem 8 v Místku), 65 (postaven mírovým pěším plukem 15 v Novém Jičíně) a 90 (postaven mírovým pěším plukem 40 ve Valašském Meziříčí), z dělostřeleckého pluku 8 (postaven mírovým dělostřeleckým plukem 8 ve Frenštátě pod Radhoštěm), z telegrafního praporu 8 (postaven mírovým telegrafním praporem 6 v Lipníku nad Bečvou), z ženijní roty 8 (postavena ženijním plukem 2 v Kroměříži) a dalších útvarů.⁷

V době konání Mnichovské konference byla 8. divize již z velké části soustředěna na sever od Olomouce v prostoru Moravský Beroun – Bílčice – Valšov, kde podléhala přímo velitelství II. armády. Velitelství divize spolu s telegrafním praporem 8 sídlilo v Moravském Berouně, pěší pluky 90 a 65 byly vysunuty na sever skoro až k Bruntálu a Hornímu Benešovu, za nimi se nacházely pěší pluk 58, dělostřelecký pluk 8 a ženijní rota 8.⁸ Na místo dosud nedorazily některé týlové útvary, například nákladní autokolona 308, kterou se kvůli nedostatku nákladních vozidel nepodařilo postavit.

Přesný početní stav 8. divize není znám, ale stejně jako většina záložních divizí vytvořených za mobilizace měla nižší stavy způsobené především nenastoupením záložníků německé národnosti. Naplněnost pěších praporů se počátkem října pohybovala u pěšího plu-

3 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (dále jen VÚA-VHA Praha), f. Slovenská armáda, šk. 16, inv. č. 20/5, vzpomínky Ferdinanda Čatloše.

4 Náčelníky štábů hraničních oblastí se tak stali náčelníci štábů mírových divizí, z nichž se příslušné hraniční oblasti vytvářely.

5 MINAŘÍK, P. – ŠRÁMEK, P.: Personální průvodce mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství. In: *Historie a vojenství*, roč. 46, 1997, č. 5, s. 94-130.

6 Za velkou ochotu při poskytnutí kopií fotografií i dalších informací panu Jaromíru Zahálkovi velmi děkuji.

7 VÚA-VHA Praha, f. Hlavní štáb, šk. 239, sign. 32 22/2 15, válečné složení II. armády.

8 Tamtéž, f. Velitelství útvarů za branné pohotovosti státu, Palacký, šk. 5, inv. č. 211, situační hlášení z 30. 9. 1938.

ku 58 od 56 do 79 procent, u pěšího pluku 90 od 68 do 73 procent, u pěšího pluku 65 to bylo kolem 80 procent.⁹ O něco lépe na tom byl dělostřelecký pluk 8, jehož baterie dosáhly téměř plného stavu, spolehlivost německých záložníků však byla problematická. Dne 30. září 1938 dokonce jeden z nich u 5. baterie zavraždil vojáka, který se dozvěděl o jeho úmyslu dezertovat do Německa.¹⁰

V případě války by 8. divizi čekal nelehký úkol bránit v případě prolomení linie opevnění postupu německé armády na směr Bruntál – Šternberk – Olomouc, kde se dal čekat jeden z jejích hlavních úderů. Navíc by zřejmě musela čelit vojenské novince, a to leteckému výsadbku nepřítel za linií opevnění u Bruntálu.¹¹ Velitel divize generál Zahálka a jeho štáb v čele s podplukovníkem Čatlošem tak měli do značné míry ve svých rukou osud obrany severní Moravy.

Krátce po přijetí Mnichovské dohody byl 8. divizi odebrán pěší pluk 65 a přesunut na Těšínsko, kde byl podřízen Hraniční oblasti 37. Oslabená divize pak dostala 5. října rozkaz, aby se o dva dny později posunula jihovýchodním směrem do prostoru Město Libavá – Budišov – Vítkov – Potštát tak, aby mohla zasáhnout na východ nebo na sever.¹² V této době už nepodléhala velitelství II. armády, ale přešla pod velitelství Hraničního pásma XIII.

Dne 6. října ale přišel zcela nový rozkaz nařizující 8. divizi okamžitý přesun do prostoru Přerov – Chropyně – Troubky – Hulín, přičemž velitelství mělo být v Přerově.¹³ Pěší pluk 65 zůstal i nadále podřízen Hraniční oblasti 37, s níž se přesunul na Valašsko. Po zaujetí nového prostoru se divize zapojila do ochrany prozatímní státní hranice. Úkol však neplnila dlouho, protože od poloviny října se začaly její jednotlivé útvary přesunovat do demobilizačních stanic, kde byly rozpuštěny. V poslední říjnové dekádě přestala 8. divize existovat.

To už u ní podplukovník Ferdinand Čatloš ale nebyl. Na základě rozhodnutí Hlavního štábu československé armády z 10. října 1938 byl totiž jmenován zástupcem hlavního velitele u slovenské autonomní vlády a 18. října se v Bratislavě představil Jozefu Tisovi.¹⁴ Začala zcela nová etapa jeho života.

9 Tamtéž, Hlavní štáb, šk. 239, sign. 32 22/2 15, válečné složení II. armády.

10 PLACHÝ, J.: *Nástin personálních ztrát československé armády v době od 21. května 1938 do 31. března 1939*. Praha : Ministerstvo obrany 2009, s. 24.

11 SVOBODA, T.: Mýtus jménem „Operace Bruntál“. Rukopis z knihy „Souboj bez vítěze – německé přípravy na dobývání čs. lehkého opevnění v roce 1938“ připravované do tisku.

12 VÚA-VHA Praha, f. Velitelství útvarů za branné pohotovosti státu, Palacký, šk. 5, inv. č. 211, rozkaz k přesunu z 5. 10. 1938.

13 Tamtéž, f. Velitelství útvarů za branné pohotovosti státu, Palacký, šk. 5, inv. č. 211, rozkaz k přesunu z 6. 10. 1938.

14 VÚA-VHA Praha, f. Hlavní štáb, šk. 295, sign. 46 2/3 87, přidělení F. Čatloše. V dokumentu je Čatloš uveden jako náčelník štábu Hraniční oblasti 37, kam byl také dokument odeslán.

Ferdinand Čatloš (stojící) s generálem Otakarem Zahálkou v učebně rodinné školy v Hranicích (foto archiv Jaromír Zahálka)

Příslušníci velitelství 8. záložní divize, sedící třetí zprava Ferdinand Čatloš (foto archiv Jaromír Zahálka)

Ferdinand Čatloš (vpravo) s generálem Otakarem Zahálkou na nádvoří rodinné školy v Hranicích (foto archiv Jaromír Zahálka)

VSTUP SLOVENSKÝCH VZDUŠNÝCH ZBRANÍ DO VOJNY PROTI ZSSR V HLÁSENIACH NEMECKEJ LETECKEJ MISIE¹

IGOR BAKA - MAREK MEŠKO

BAKA, I. – MEŠKO, M.: The invasion of Slovak Air Forces into the war against the USSR in the reports of German Air Mission. *Vojenská história*, 1, 14, 2010, pp. 94–114, Bratislava.

The authors concentrated on the activities of German Air Mission that has not been thoroughly focused on in Slovak history. They point out the problems with the availability of documentation having the originals in Bundes Archive – Military Archive in Freiburg, whereas several copies are kept in Slovak National Archive in the field – Alexandrian Archive. This one has not been investigated a lot so far. The quality of the copies in the digital form and microfilms varies a lot in it. Together with German Military Mission, the German Air Mission was to serve as a counseling authority for the Ministry of the national Defense of Slovakia. The Slovak Army was to be built according to the matrix of the Germany on behalf of their management. However, the Slovak Air Forces had a very obsolete air fleet from the times of Czechoslovak republic, thus it was not able to keep up with the new trends in the development of the military technique of highly-developed armies. The activity of both the authorities is well-recorded due to the fact they were sending regular quarterly reports to their superior authorities (in case of the Air Mission it was Reich Minister of the Air Traffic and the Chief Commander of the Air Forces Hermann Göring). The work about the activities of the German Air Mission tracks its actions in the summertime 1941, during the Slovak Army entrance to the war against the USSR.

Military History. Slovakia.WWII. German Air Mission in Slovakia.

Postavenie slovenskej armády voči nacistickému Wehrmachtu v rokoch druhej svetovej vojny bolo determinované už v ochrannnej zmluve z 23. marca 1939. Keďže podľa 3. článku ochrannnej zmluvy z 18. – 23. marca 1939 si nacistické Nemecko zabezpečilo dohľad nad organizovaním slovenskej armády, prišla už v máji 1939 na Slovensko Nemecká vojenská komisia (Deutsche Militärkommission). V novembri 1939 ju vystriedali Nemecká vojenská misia (Deutsche Heeresmission)² a Nemecká letecká misia (Deutsche Luftwaf-

1 Materiál bol spracovaný ako súčasť grantu APVV č. 0352-07 *Slovensko-nemecké vzťahy v rokoch 1938-1945 v dokumentoch*.

2 Pri preklade nemeckých názvov misií sa pridrižujeme dobových dokumentov slovenskej proveniencie. V skutočnosti termínom Heer sa označuje pozemné vojsko a termínom Luftwaffe vzdušná zbraň.

fenmission – DLM).³ Činnosti Nemeckej leteckej misie sa v slovenskej historiografii dodnes nevenovala patričná pozornosť. A to aj napriek tomu, že problematika spojená s výstavbou a činnosťou letectva (resp. celých vzdušných zbraní) slovenskej armády v rokoch 1939 – 1945 je v posledných rokoch stredobodom pozornosti vojenských historikov.⁴ Na príčine sú problémy s dostupnosťou dokumentov, ktorých originály sú uložené v Spolkovom archíve – Vojenskom archíve vo Freiburgu, viaceré kópie sa nachádzajú aj v Slovenskom národnom archíve vo fonde Alexandrijský archív. Ten je však dodnes málo prebádaný, rôzna je tiež kvalita kópií, uložených v digitálnej podobe na mikrofilmoch. Činnosti Nemeckej leteckej misie doteraz väčšiu pozornosť nevenovali ani historici zaoberajúci sa nemecko-slovenskými vzťahmi v rokoch 1939 – 1945.⁵

Spolu s Nemeckou vojenskou misiou mala Nemecká letecká misia pôsobiť ako poradný orgán pre slovenské Ministerstvo národnej obrany (MNO). Podľa nemecko-slovenskej zmluvy z 9. októbra 1939 nemali mať tieto komisie oficiálne žiadne veliace právomoci, voči MNO mali mať poradnú funkciu, mohli byť však kedykoľvek „zasvätené“ do jeho nariadení. Slovenská armáda sa mala pod ich drobnohľadom od začiatku budovať podľa nemeckého vzoru. DLM mala pred sebou neľahkú úlohu. Slovenské letectvo totiž disponovalo zastaraným leteckým parkom ešte z čias čs. republiky a nedokázalo držať krok s novými trendmi rozvoja leteckej techniky vo vyspelých armádach. Najviac sa spoliehalo na stíhacie lietadlá Avia B-534 a pozorovacie lietadlá a ľahké bombardéry Letov Š-328. Situácia nebola o nič priaznivejšia ani v oblasti ľudských zdrojov.⁶ Už v roku 1940 sa letecká misia podieľala na reorganizácii slovenskej armády, resp. jej vzdušných zbraní. Tie sa ako samostatná zložka v rámci slovenskej armády ustanovili dňom 1. januára 1940. Patrilo pod ne letectvo, protiletadlové delostrelectvo a vzdušné spravodajstvo. K tomuto kroku došlo preto, aby pozemná protiletadlová obrana mohla úzko spolupracovať „s obranou vzdušnou“ (letectvo).⁷ Výsledkom spolupráce s DLM bol okrem iného aj vznik Veliteľstva vzdušných zbraní (VVZ) podľa nemeckého vzoru, a to mimo rámec MNO v októbri 1940 (veliteľom sa stal pplk. let. Július Smutný, od 4. novembra 1940 gen. II. tr. Anton Pulanich, zároveň veliteľa Vzdušného úradu).⁸

Činnosť obidvoch nemeckých misií sa dá pomerne podrobne zmapovať vďaka tomu, že svojim nadriadeným orgánom (v prípade leteckej misie to bol Ríšsky minister vzdušnej dopravy a hlavný veliteľ vzdušných zbraní Hermann Göring) posielali pravidelné štvrtročné správy o svojej činnosti. Publikované správy o činnosti DLM mapujú jej činnosť v letných

-
- 3 Na čele Nemeckej vojenskej misie bol pôvodne genpor. Franz Barckhausen, začiatkom novembra ho vystriedal genpor. Paul von Otto. Na čele Nemeckej leteckej misie stál plk. Erhardt Krüger, od februára 1941 genmjr. Ludwig Keiper.
 - 4 Uvedieme aspoň základné práce: ŠUMICHRAST, P.: *Slovenské letectvo na východní frontě 1941-1943*. Cheb : Svět křídel, 2006; RAJNINEC, J.: *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 1. zv. Bratislava : VITA MO SR, 1997; ŠUMICHRAST, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. zv. 2. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000; STANISLAV, J. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1944–1945*. 3. zväzok. Bratislava : Magnet press Slovakia, 2003. Činnosťou Nemeckej leteckej misie sa bližšie nezaobrá ani V. zväzok vojenských dejín Slovenska: CSÉFALVAY, F. a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska – V. zväzok (1939-1945)*. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2008.
 - 5 Z najnovších prác pozri TÖNSMEYER, T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939-1945*. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn. Paderborn 2003. s. 293-306.
 - 6 Bližšie pozri ŠUMICHRAST, ref. 4, s. 20-28.
 - 7 Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany, spisy dôverné 1940-1942, šk. 53, inventárne číslo 75, rozkaz Ministerstva národnej obrany – Hlavného vojenského veliteľstva z 1. 12. 1939.
 - 8 Tomuto veliteľstvu podliehal Letecký pluk (SV Piešťany), Delostrelecký protiletadlový pluk (SV Trenčín-Zlatovec), Oddiel vzdušného spravodajstva (Piešťany). Bližšie pozri CSÉFALVAY, F. a kol., ref. 4, s. 34-37.

mesiacoch roku 1941, teda v čase vstupu slovenskej armády do vojny proti ZSSR. Je možné si z nich vytvoriť pomerne komplexný obraz o spôsobe nasadenia jednotlivých zložiek slovenských vzdušných zbraní (teda letectva, protiletadlového delostrelectva, ako i vzdušného spravodajstva) do vojny, ale aj o ich činnosti na fronte v prvých dňoch a týždňoch.⁹ Samozrejme, zostavovatelia nestrácajú zo zreteľa fakt, že ide o nemecký pohľad na problematiku, ten však bol vzhľadom na postavenie slovenskej armády relevantný. Výpovednú hodnotu majú (aj z hľadiska pochopenia celkového procesu zapojenia slovenskej armády do vojny proti ZSSR) najmä tie časti publikovaných dokumentov, v ktorých sa hodnotí pripravenosť slovenských vzdušných zbraní na plnenie konkrétnych bojových úloh na fronte. V dokumentoch nájdeme tiež pomerne zaujímavé informácie o ich pripravenosti z hľadiska obrany domáceho vzdušného priestoru pred samotným vypuknutím vojny 22. júna 1941. Väčšina opatrení sa realizovala podľa nemeckých inštrukcií a zodpovedala nemeckým záujmom v snahe chrániť slovenský vojenský priemysel, ako aj komunikácie, po ktorých sa na územie Generálneho Gubernátu presúvali nemecké jednotky. Tieto opatrenia síce mali obranný charakter, avšak ten bolo možné veľmi rýchlo zmeniť.¹⁰ Celkovú výpovednú hodnotu publikovaného materiálu umocňuje fakt, že je tu pomerne veľký priestor venovaný aj nasadeniu a činnosti jednotiek protiletadlového delostrelectva, ako i vzdušného spravodajstva. Tiež možno na niektorých miestach vysledovať, do akej miery bolo nasadenie slovenských vzdušných zbraní na fronte na jednej strane výsledkom nemeckého tlaku na velenie slovenskej armády a naopak, do akej miery možno sledovať vlastnú slovenskú iniciatívu. Veľkú výpovednú hodnotu majú tiež hodnotenia plnenia konkrétnych úloh na slovenskej strane, v ktorých sa odráža miera spokojnosti príslušníkov DLM.

* * *

Publikované správy DLM časovo zachytávajú obdobie prvej etapy operačného nasadenia slovenských vzdušných zbraní na východnom fronte, ktorá trvala od júla do októbra 1941. Veliteľstvo vzdušných zbraní (veliteľ (V) gen. II. tr. Anton Pulanich) sa na okupované územie presunulo už začiatkom júla. Z letectva malo k dispozícii 2 stíhacie (tretia stíhacia letka 11 zostala chrániť slovenský vzdušný priestor)¹¹, 3 pozorovacie¹² a jednu kuriérnu letku. Priamych bojových operácií sa v júli zúčastnili len stíhacie letky 12 a 13 ako ochrana nemeckých prieskumných letiek v južnom úseku frontu. Realizovali tiež nálety na ustupujúce sovietske jednotky, ako aj letecký súboj s protivníkom¹³. Avie B-534 pritom utrpeli straty pri stretnutí so sovietskou protivzdušnou obranou. V priebehu augusta zostala na fronte len pozorovacia letka 1 a stíhacia letka 12 a časť príslušníkov pozorovacej letky 2, ktorí zabezpečovali kuriérnu službu. V dôsledku reorganizácie a odsunu časti mužstva peších jednotiek na Slovensko došlo 21. augusta aj k zrušeniu VVZ (krycí názov Lipa) a vznikol Štáb vzdušných zbraní pod vedením pplk. gšt. E. Novotného. Ten pôsobil v rámci Veliteľstva

9 Podobnej problematike so zameraním na pozemné vojsko sa venuje materiállová štúdia: BAKA, I. –TULKISOVÁ, J.: Vstup Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR v dokumentoch nemeckej proveniencie. In: *Historický časopis*, 2010, č. 2, v tlači.

10 Tejto problematike sa na základe prameňov slovenskej proveniencie venoval KATREBA, Z.: „Skrýť“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. In: *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 3-4, s. 87-100; Pozri tiež ŠUMICHRAST, ref. 4, s. 29-30.

11 Okrem toho 28. 6. 1941 sa vytvoril pohotovostný roj zabezpečujúci ochranu tovární v úseku Žilina – Trenčianske Biskupice (z lietadiel B-534 Leteckej školy). ŠUMICHRAST, ref. 4, s. 34.

12 Tie boli pridelené po jednej 1., 2. divízii a veliteľstvu armády. Tenže, s. 32.

13 Tenže, s. 29-56.

poľného zboru (V – gen. II. tr. A. Pulanich), ktoré výrazne oklieštilo jeho kompetencie (20. septembra v dôsledku ďalšej reorganizácie bolo VVZ obnovené).¹⁴ Letky 1 a 12 sa zúčastnili *obkľučujúcej* operácie pri Kyjeve. Letka 12 chránila mosty cez Dneper, vzdušné krytie nemeckých prvosledových jednotiek a absolvovala dokonca niekoľko vzdušných súbojov so sovietskymi stíhačkami. Pozorovacia letka 1 (chránená lietadlami Avia B-534) vykonávala leteckú podporu slovenskej Rýchlej divízii, ako i nemeckým jednotkám počas bojov južne od Kyjeva. Na ochranu letísk boli nasadené batérie delostreleckého protilietadlového pluku. Po dobytí Kyjeva 19. septembra sa slovenskí letci podieľali na bombardovaní a ostreľovaní ustupujúcich sovietskych jednotiek a následne vykonávali leteckú podporu pre Rýchlu divíziu a nemecký XXXIV. zbor.¹⁵ Pre problémy so zásobovaním, opotrebovaním lietadiel, ich nízky počet a zimné počasie, sa v októbri letky spolu s VVZ stiahli na Slovensko. Pozorovacie letky mali z 38 lietadiel z bojového použitia vyradených 18. Spolu absolvovali 73 pozorovacích letov nad frontom, 7 bombardovacích náletov, 5 bojových útokov a 1 letecký súboj. Stíhacie letky 12 a 13 okrem množstva sprievodných a hliadkových letov absolvovali 14 bombardovacích útokov, 14 bojových náletov, 58 leteckých súbojov, zostrelili 3 sovietske lietadlá. Z 39 lietadiel bolo z boja vyradených 29, zostrelené z toho boli 2, havarovaných po poškodení v boji 6.¹⁶

Dokumenty sú publikované podľa zaužívaných pravidiel na vydávanie prameňov k novším dejinám. Sú uverejnené v plnom znení. Dokumenty sú uverejnené v slovenskom preklade. Preklady názvov útvarov a jednotiek sme prispôbili dobovej terminológii používanej v slovenskej armáde. V záhlaví obidvoch dokumentov je obsahový regist, ktorý je dielom editorov.

DOKUMENT 1

SPRÁVA NEMECKEJ LETECKEJ MISIE O ČINNOSTI SLOVENSKÝCH VZDUŠNÝCH ZBRANÍ V LETE 1941

NEMECKÁ LETECKÁ MISIA
NA SLOVENSKU
POŠTOVÁ SCHRÁNKA 2807

BRATISLAVA,
SOMOLICKÉHO ULICA, DŇA 30. októbra 1941.

Odd. 1 – Čísl. 303/41 g. Kdos.¹⁷

Vec. 1 Správa o činnosti v polovici roka – leto 1941.

Prílohy: 1

14 Tenže, s. 59-60.

15 Tenže, s. 61-80.

16 Tenže, s. 81-82.

17 geheime Kommandosache – tajná veliteľská záležitosť

1.) Luftgaukommando XVII ¹⁸	1. vyhotovenie
2.) Veliteľstvo leteckej armády 4 ¹⁹	2. vyhotovenie
3.) RdL. a ObdL. ²⁰ – generálny štáb –
<u>a.d. služobnou cestou</u>	3. vyhotovenie
4.) Hlavné veliteľstvo brannej moci
– odd. zahraničie -
<u>a.d. služobnou cestou</u>	4. vyhotovenie
5.) Návrh	5. vyhotovenie

Následne sa predkladá správa o činnosti Nemeckej leteckej misie na Slovensku v polovici roka 1941.

Správa

O činnosti Nemeckej leteckej misie
na Slovensku

v polovici roku 1941.

Do časov ého obdobia pokrytého správou spadá aj vypuknutie vojny proti boľševizmu, na začiatku ktorej Slovensko so svojou pechotou a vzdušnými zbraňami spontánne vytiahol do boja po boku Nemecka.

Pred príchodom tejto udalosti bola protiletecká ochrana domáceho vzdušného priestoru pripravená vďaka poplachovým cvičeniam a zabezpečovala ju stíhacia ochrana a protilietadlové delostrelectvo, pričom jej ťažiskom bola ochrana nemeckých transportov prechádzajúcich Slovenskom a pre Nemecko produkujúcich slov. priemyselných závodov.

Pre prípad R bola na východnom Slovensku z podnetu Luftgaukommanda XVII a v súlade s opatreniami v Generálnom gubernáte a v Maďarsku vytvorená obranná zložka a zložená zo stíhačova protilietadlového delostrelectva. Bratislava s jej priemyselnými a železničnými zariadeniami, mostom cez Dunaj, a taktiež aj ako sídlo vlády sa venovala výnimočná ochrana. Okrem toho sa tiež na ochranu národného slov. priemyslu vytvorilo množstvo oddielov ľahkého protilietadlového delostrelectva. Sieť vzdušného spravodajstva sa aktivovala, obrana proti lietadlám, letecká hlásna služba a protivzdušná výstražná služba (budú – pozn. I.B. – M.M.) zanedlho schopné nasadenia.

Vďaka týmto opatreniam boli slovenské vzdušné zbrane pripravené na očakávané úlohy a mohli s pokojom vzhliadať k nastávajúcim udalostiam.

Keď potom 22. júna vypukla vojna s Ruskom, slovenská armáda zmobilizovala. Pre pozemné obranné sily, ktoré boli nasadené v plnom počte, tak teda vyvstala úloha, aby ešte navyše zaistovali aj mobilizáciu.

18 Vzdušné oblastné veliteľstvo XVII

19 Luftflotte 4

20 Reichsluftfahrtminister und Oberbefehlshaber der Luftwaffe – Ríšsky minister letectva a hlavný veliteľ vzdušnej zbrane

Vzhľadom na to, že armáda bola naplnená na silu 2 bojových divízií²¹, došlo k nasadeniu pozorovacích letiek, s čím sa už v mieri dopredu rátalo. 1 letka pre OKH²², a každá divízia tiež po 1 letke. Pretože však vojnové a mierové početné stavy týchto letiek vďaka predchádzajúcemu návrhu DLM²³ boli v podstate rovnaké, bolo možné vykonať ich mobilizáciu bez väčších ťažkostí.

Vzdušné zbrane sa na začiatku vojny skladali z:

- a) 1 letecký pluk²⁴ so
 - 1 stíhacou perutou²⁵ s 3 letkami a 27 lietadlami
 - 1 pozorovacou perutou²⁶ s 3 letkami a 27 lietadlami
 - 1 kuriérnou letkou.²⁷
- b) 1 delostrelecký protiletadlový pluk pozostávajúci z:
 - 5 oddielov²⁸ so
 - 6 ťažkými batériami, vrátane 1 – 8,8 cm nemeckej,
 - 9 ľahkými batériami, „ 1 – 2 cm „
 - 2 batériami protiletadlových svetlometov.
- c) 1 oddiel vzdušného spravodajstva s
 - 1 telegrafnou, 1 rádiovou, a 1 leteckou hlásnou rotou s vzdušnou navádzacou sieťou.²⁹

Z toho sa v operačnej oblasti nachádzali letecké zväzky a 3 batérie ľahkého protiletadlového delostrelectva, ostatné súčasti našli využitie pri protiletectvej ochrane domoviny. Neskôr z popudu DLM došlo k podriadeniu ešte jedného odd. protiletadlového delostrelectva (H) s 1 ťažkou a 1 ľahkou batériou (nemecký materiál) Rýchlej divízie, aby ostreľovala tanky a bunkre.

Dňa 24. 6. Slovensko vstúpilo do vojny proti Rusku.³⁰

Na základe Ochranej zmluvy s Nemeckom sa ochrana územia v jej základnom operačnom zámysle poňala ako obranná. Možnosť útočného použitia slov. vzdušných zbraní bola nemeckými inštitúciami označená ako neprichádzajúca do úvahy, čo vyjadruje aj odloženie jeho vyzbrojovania na časové obdobie po vojne.³¹ Toto bolo tým pádom potrebné vziať do úvahy.

Slov. vzdušné zbrane sa nachádzali vo výstavbe, výcvik podľa nemeckého vzoru ešte

21 V dôsledku mobilizácie sa sformovala armádna skupina (dve pešie divízie, dva delostrelecké pluky, armádne jednotky a jednotky vzdušných zbraní) a Rýchla skupina (neskôr Rýchla brigáda).

22 Oberkommando des Heeres

23 Deutsche Luftwaffenmission – Nemecká letecká misia

24 Podľa reorganizácie z októbra 1940 pod letecký pluk patrila aj Správa letiska, Letecká škola v Trenčianskych Biskupiciach, Letecký park v Trenčianskych Biskupiciach.

25 Správne II. stíhacia peruť – sem patrili stíhacie letky 11, 12, 13.

26 Správne I. pozorovacia peruť – sem patrili pozorovacie letky 1, 2, 3.

27 P. Šumichrast uvádza, že pred vojnu proti ZSSR už mal letecký pluk aj náhradnú peruť.

28 Štyri kanónové, jeden svetlometný

29 Podľa P. Šumichrasta Veliteľstvo vzdušných zbraní malo k dispozícii tiež jednu ľahkú záložnú protiletadlovú čatu, 31 stálych guľometných rôt proti lietadlám. ŠUMICHRAST, ref. 4, s. 30.

30 V tento deň prekročili jednotky Rýchlej skupiny hranice Slovenska. Proces zapojenia Slovenska do vojny začal už 22. 6. 1941. Pozri: BAKA, TULKISOVÁ, ref. 9, dokumenty 1-7.

31 Porovnaj so situáciou u pozemných jednotiek. BAKA, I.: Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov. In: *Vojenská história*, roč. 12, 3, 2008, s. 51-52; Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg, f. RW 5 Oberkommando der Wehrmacht – Amt Ausland/Abwehr (OKW/Amt Ausl/Abw), Archivsignatur 8, správa o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku od 22. 6. do 1. 10. 1941.

nebol ukončený, výstroj a výzbroj zastaraná. Stíhacie letky mali vo výzbroji staré české lietadlá, ako napríklad Avia B 534³², a pozorovacie letky Letov S 328³³. Pozemný sled letiek bol vybavený rovnako zastaranými vozidlami, navyše v nie dostatočných počtoch, v dôsledku čoho nebolo možné zaručiť rýchly presun pozemného personálu.

Pilotný výcvik bolo možné považovať za dobrý, sčasti aj ako všestranný.

Velenie slov. vzdušných zbraní sa nachádzalo v rukách generála Pulanicha³⁴, ktorý síce nebol letcom, ale ktorý mal ako bývalý aktívny rakúsko-uhorský dôstojník veľmi jasnú predstavu o taktickej situácii, v operačných otázkach však potreboval poradiť. Čo sa aj ďalej na základe mierových skúseností dalo očakávať, bolo, že velenie zatažovala prekonaná formálna a ťažkopádna taktika a štruktúra velenia francúzsko-českého³⁵ pôvodu, ako aj návyk, všetko nariadovať až do úplných podrobností, takže bolo potrebné využiť všetku vážnosť a vplyv DLM.

Tieto stanoviská sa pritom pri nasadení slov. vzdušných zbraní brali do úvahy. DLM si z vlastných stavov vytvorila bojový štáb, ktorý pozostával z

- náčelníka misie³⁶,
- 3 dôstojníkov,
- 1 nižšieho štábu,
- 2 lietadiel (Me 108³⁷ a Fi 156³⁸)
- a potrebných motorových vozidiel.

Určujúce pre vytvorenie bojového štábu bolo, okrem nutnosti viesť radami velenie mladých a takticky málo vyzretých a neskúsených vzdušných zbraní, zaručiť tiež spojenie a hladkú spoluprácu s vyššími nemeckými veliteľstvami na základe poznania *bojovej hodnoty* a výkonnosti Slovákov, a nakoniec zaistiť tak zásobovanie a posily zo Slovenska, ako aj prísun nemeckých náhradných dielov.

V Bratislave teda zotrval len najnutnejší personál, aby zabezpečoval priebežné služobné záležitosti, a aby udržiaval spojenie s ministerstvom národnej obrany. Všetci dôstojníci DLM boli postupne v priebehu ruskej vojny nasadení na front s výnimkou spracovateľa zámeru protiletectvej ochrany³⁹, ktorý potom musel prirodzene ostať ako poradca pre otázky protiletectvej ochrany, ako aj preverovania a vykonávania odpovedajúcich opatrení protiletectvej ochrany v Bratislave, resp. na štátnom území Slovenska.

Je potrebné uviesť, že slovenské vedenie bolo tiež neustále pripravené pristúpiť na nemecké rady, pokiaľ sa tieto predkladali vo vhodnej podobe berúcej do úvahy pocit ich nezávislosti. Slovákom je treba dať popud, no zároveň ich ponechať vo viere, že rozhodujú oni sami. Počas vojny potom aj minister národnej obrany⁴⁰, ako aj veliteľ vzdušných zbraní prichádzali opakovane aj z vlastnej iniciatívy, aby si prišli po radu od DLM.

Podľa predpokladu sa v priebehu celej ruskej vojny stále opakovane preukazovalo,

32 Československý stíhací dvojplôšník Avia B-534

33 Československý pozorovací a ľahký bombardovací dvojplôšník Letov Š-328 (zabezpečoval tiež kuriérnu službu).

34 gen. II. triedy Anton Pulanich (1884 – 1962)

35 Správne československého

36 genmjr. Ludwig Keiper

37 Nemecký kuriérny stroj Messerschmitt Bf-108 Taifun

38 Nemecké pozorovacie a kuriérne lietadlo Fieseler Fi-156 Storch

39 V origináli sa používa termín Luftschutz, ale v slovenskej dobovej terminológii sa používal termín protiletectká ochrana.

40 Gen. I. tr. Ferdinand Čatloš (1895-1972)

že vydávanie rozkazov a nasadenie slovenských vzdušných zbraní mohlo úspešne fungovať len za poradenskej pomoci zo strany DLM. Veleniu slovenských vzdušných zbraní chýba schopnosť rýchlej orientácie v nových bojových situáciách, formulovania rýchlych a jasných rozhodnutí, ako aj schopnosť ich pretavenia do výstižnej, promptnej a ľahko realizovateľnej podoby. Hoci si to slov. velenie vzdušných zbraní otvorene nepriznáva, je si tejto svojej slabosti vedomé. Následne teda došlo k tomu, že odpovedajúce návrhy nasadenia a koncepty rozkazov, ktoré vydala DLM, boli prijaté nielen bez námietok, ale zakaždým dokonca až s vďakou. A tak sa hneď od prvého dňa nasadenia operačného štábu z toho vyvinul úspešný postup, to znamená, že DLM predávala slov. veleniu vzdušných zbraní návrhy rozkazov a iné, ktoré potom (Slováci – pozn. I.B. – M.M.) bezo zmeny preberali. Bez tejto skutočnosti by pravdepodobne všetky operačné rozkazy kvôli váhavej a nerozhodnej povahe, ako aj ťažkopádnej štruktúre velenia, prichádzali k jednotkám tak neskoro, že by už dávno nezodpovedali bojovej situácii.

Taktiež je potrebné bezpodmienečne potvrdiť neustále a znova vyjadrovanú vďačnosť, a to nielen velenia slov. vzdušných zbraní, ale aj ministra národnej obrany, za podporu DLM pri formulovaní konečnej podoby a predávaní rozkazov.

Keďže slovenská armáda sprvoti podliehala nemeckým veliteľstvám len menšími súčastami, samostatné nasadenie slovenských vzdušných zbraní v rámci jeho vlastných zväzkov nemalo opodstatnenie, a muselo sa tak uspokojiť s úlohami zaistenia a ochrany nástupných priestorov, resp. menej dôležitých lokalít a miest (Lemberg⁴¹, pozri operačnú správu⁴²).

Slov. vzdušné zbrane sa zúčastnili hlavne v bojoch A.O.K.17⁴³ na Ukrajine, A.O.K.6⁴⁴ pri Kyjeve a tankovej skupiny 1 v bitke severne od Azovského mora. Priebeh bojovej činnosti je možné zhliadnuť v detailoch v priloženej bojovej správe.

Na základe uznania hodného nadšenia, ktoré však vychádzalo z precenenia vlastných možností, slovenské vzdušné zbrane chceli bezpodmienečne bojovať proti nepriateľovi aj v ťažších bojových podmienkach. Na to, aby mu DLM ušetrila veľké straty, ktoré by nijako nesúviseli s úspechom, a ktoré by nepriaznivo ovplyvnili morálku, musela dozerať, aby sa letky nasadzovali vo vhodných oblastiach odpovedajúcich ich výkonnosti.

Takáto možnosť nastala najprv v rámci bojov A.O.K.17 na Ukrajine. Stíhacie letky boli v jednom bojovom priestore, obzvlášť navštevovanom ruskými stíhačmi, nasadené ako sprievod nemeckých prieskumných lietadiel a popritom úspešne zasiahli aj do pozemných bojov proti ustupujúcim ruským kolónam.

Od reorganizácie slov. armády po 14.8.⁴⁵, vyplývajúcej z jej ďalšieho boja v rámci A.O.K.6, boli letky naďalej k dispozícii iba ich vlastnej Rýchlej divízii.⁴⁶ V súvislosti s nasadením Rýchlej divízie slov. vzdušné zbrane v bojoch proti čiastočne silnejším sovietskym bitevným a stíhacím leteckým silám vyčistili vzdušný priestor nad mostmi na Dnepri a Desne severne od Kyjeva, čím umožnili ich nerušený prechod nemeckými jednotkami. Zostrel 5⁴⁷ (stíhačiek – pozn. I.B. – M.M.) Rata⁴⁸ je možné označiť za pozoruhodný úspech.

Letecké pozorovanie a vyhodnotenie fotografií prinieslo veleniu výsledné cenné in-

41 Evov (dnes Eviv na Ukrajine)

42 Operačnú správu predkladáme v rámci tejto štúdie ako Dokument 2.

43 Armeeoberkommando 17 – hlavné veliteľstvo 17. armády

44 Armeeoberkommando 6 – hlavné veliteľstvo 6. armády

45 Asi sa myslí 12. 8., keď bol veliteľom jednotiek na fronte určený gen. II. tr. Anton Pulanich.

46 V skutočnosti vykonávali podpornú činnosť aj pre nemecké jednotky.

47 V literatúre sa uvádzajú tri zostrely. ŠUMICHRASŤ, ref. 4, s. 63-64.

48 Sovietske stíhacie lietadlo Polikarpov I-16. Prezývku „rata“ (špan. krysa) si táto stíhačka vyslúžila ešte počas

formácie, čo potom prispelo k vynikajúcemu úspechu pozostávajúcemu zo zničenia veľkých kolón motorových vozidiel východne od Kyjeva.

Na tomto celkovom úspechu sa podieľali aj batérie protiletadlového delostrelectva, ktoré opakovane donucovali útočiace sovietske lietadlá, aby sa vrátili, a popri tom si mohli nárokovať aj viacero zostrelcov.

Počas nasadenia Rýchlej divízie v rámci tankovej skupiny 1 dokázali letky získať mnohokrát pre Rýchlu divíziu úspešné informácie. Išlo tu však o ich poslednú úlohu, ktorú im divízia uložila.

Odtiaľ sa totiž divízia neustále presúvala dopredu, aby ju nasadili na 1 – 2 dni, a potom zase pochodovala vpred. Vzdušné zbrane ju nasledovali do Záporožia. Tu však už divízia nemala pre letky žiadne úlohy, najmä keď ju nasadili na plnenie zaistovacích úloh v 2. línii.

V dôsledku zvýšených nárokov počas bojov o Kyjev, ako aj nepriaznivých poveternostných vplyvov na zmiešanú konštrukciu lietadiel, bol počet strojov schopných nasadenia len veľmi malý. Keďže vzhľadom na začínajúcu zimu by sa tieto ťažkosti s určitou ďalšou prehlbovali, a doplnňovacia základňa by ležala čoraz ďalej na Slovensku, bolo potrebné dospieť k rozhodnutiu o preložení slov. vzdušných zbraní naspäť do zázemia.

Podľa želania slov. ministra národnej obrany boli o tejto nutnosti upovedomené skupina armád Juh a tanková skupina 1⁴⁹, a začalo sa s presunom naspäť do Záporožia.

Na záver je možné oznámiť, že slov. vzdušné zbrane do nich vkladané očakávaní nielen splnili, ale ich aj prekonali. Hoci pri začiatku poľnej kampane bola nálada, ak sa to dá tak vyjadriť, pomerne skeptická, a nie príliš nadšená, potom sa na základe vlastnej mienky a najmä v dôsledku tesnej spolupráce s nemeckými letkami začal prejavovať výnimočne priaznivý posun v celkovej úrovni morálky. Počas rôznych letov šéfa misie na operačné základne v bojových oblastiach sa vždy a znova výrazne prejavovalo, s akou výnimočnou rozhodnosťou, zanietením a nadšením z nasadenia slovenskí letci, dôstojníci, poddôstojníci a príslušníci mužstva spojili svoje letecké znalosti s bojovým duchom a dosiahli tak najvyšších výkonov. Ich zážitky v krajine boľševizmu, ako aj hrdosť na im zverenú úlohu prispeli k plnému rozvinutiu ich vlôh a schopností.

Slovenské vzdušné zbrane, ktoré sa vynikajúco zhostilo nasadenia na ochranu nemeckých jednotiek, utrhli v dôsledku svojho nepretržitého nasadenia vo svojich zastaraných strojoch značné straty a výpadky. DLM preto navrhuje, aby boli slovenskému letectvu ako uznanie za jeho výkony v ruskom poľnom ťažení, zadarmo prenechané moderné lietadlá (Me 109⁵⁰, Hs 126⁵¹).

Letectvo

V rámci pozorovacích a stíhacích letiek vyvstala požiadavka ďalšieho výcviku v súlade s nemeckými predpismi. V prípade stíhacích letiek však došlo k viacnásobnému prerušeniu výcviku, pretože stíhacie letky boli stiahnuté, aby ochraňovali nemecké transporty

španielskej občianskej vojny, kde ju tak nazývali frankistické oddiely a ich spojenci (tým pádom aj nemeckí piloti bojujúci v rámci légie Condor).

49 Od 6. 10. 1941 Tanková armáda 1

50 Nemecké stíhacie lietadlo Messerschmitt Bf-109. V júli 1942 slovenská armáda dostala prvých 10 odkúpených Messerschmittov Bf 109E. V tej dobe však už išlo o zastarané stroje. ŠUMICHRASŤ, KLABNÍK, V.: ref. 4, s. 73.

51 Nemecký pozorovací hornoplošník Henschel Hs-126

presunované cez Slovensko, a aby počas zásahu v Juhoslávii⁵² kryli domáce objekty protileteckej ochrany. V priebehu juhoslovanského ťaženia sa stíhacia ochrana vykonávala – kvôli prekryvaniu sa chránených oblastí nad Nemeckom na jednej strane a nad Slovenskom na strane druhej – za úzkej spolupráce s nemeckými stíhacími silami.

Keďže už len niekoľko dní po začatí poľného ťaženia došlo k preloženiu leteckých stíhacích síl z viedenskej oblasti, jedna zo slov. stíhacích letiek sa tiež spoločne podieľala na stíhacej ochrane mesta Viedne. K jej nasadeniu však nedošlo.

Pred začatím poľného ťaženia sa takisto ešte raz skontrolovali letiská, či sú spôsobilé prijať nemecké zväzky, a či sú už prípadne pripravené. K ich obsadeniu však nedošlo.

Výstavba a prebudovanie slov. Leteckého parku⁵³ v Trenčianskych Biskupiciach podľa nemeckého vzoru dostala počas niekoľkých posledných mesiacov, v súvislosti so zvažovaným nasadením na fronte, výraznú podporu.

Odkedy sa zaviedla racionálna pracovná metóda za použitia výpočtu predbežných a skutočných nákladov, stala sa aj technická prevádzka podstatne výkonnejšou ako predtým, pričom sa náklady na opravy podarilo znížiť o 1/9.

Výcvik personálu, predovšetkým vzdelávanie adeptov skúšok, sa zatiaľ daril, takže skúšobná skupina slúžila aj ako kontrolný orgán na monitorovanie všetkých úloh technického rázu. Motorárske oddelenie, ako aj priestory na motorové skúšky, už požiadavkám odpovedajú.

Vo všeobecnej rovine sa v technickej prevádzke podarilo, s výnimkou niekoľkých detailov, zaviesť nemeckú organizáciu, pokiaľ to len bolo možné na základe personálnych možností. Popritom sa nanajvýš zviditeľnil nedostatok vyučených pracovníkov a vedúceho personálu s bohatými technickými skúsenosťami a iniciatívou. Napriek tejto skutočnosti sa vykonali všetky úlohy súvisiace s pozemnou údržbou a opravami leteckých prístrojov, ktoré Letecký park dostal za úlohu, a to najmä potom, čo veliteľ Leteckého parku cez nemeckého letecko-štábného inžiniera, zaviedol dodávky priamo z Ríše.

Vďaka tomu bolo možné dosiahnuť, aby Letecký park hladko fungoval, a aby zabezpečoval frontové nasadenie lietadiel.

Aby bolo možné prevádzku úplne prebudovať, a aby sa podporila hospodárnosť Leteckého parku, bola ešte z dôvodu čiastočnej absencie rozhodnosti a prehľadu personálu, najmä na vedúcich technických pozíciách, ďalšia spolupráca a asistencia technických síl zo strany DLM.

Protiletadlové delostrelectvo.

Protiletadlová obrana vlasti počas vojny.

Vojnové udalosti leta 1941 sa na Slovensku najprv prejavili rozmiestnením protiletadlovej obrany.

Mimoriadne dôležité boli:

Ochrana nemeckých transportov,

„ „ pre Nemecko pracujúceho zbrojného priemyslu,
 „ „ slovenskej mobilizácie a nástupu proti Sovietom

a tiež ochrana národného slov. priemyslu.

V súlade s tým vznikli:

a) počas vojny proti Juhoslávii:

52 Myslí sa prepadnutie Juhoslávie a Grécka Nemeckom v apríli 1941.

53 V origináli Luftpark, v slovenskej armáde sa však používal názov Letecký park.

Skupiny obrany proti lietadlám Bratislava a Spišská Nová Ves⁵⁴, tieto sa 18.4. zrušili⁵⁵.

- b) po vypuknutí vojny proti sovietskemu Rusku⁵⁶:
 1. Skupina obrany proti lietadlám Bratislava s 3 ťažkými, 2 ľahkými, 2 svetlometnými batériami a 1 stíhacou letkou.
Bratislava sa stala v noci uzavretou oblasťou.
 2. Skupina obrany proti lietadlám Spišská Nová Ves s 2 ťažkými batériami, 1 batériou ľahkého protilietadlového delostrelectva a 2 stíhacími letkami. Stíhacím priestorom oboch stíhacích letiek bolo na základe rešpektovania stíhacích priestorov Generálneho gubernátu a Maďarska určené východné Slovensko.
 3. Obranná skupina Považie s 3 ťažkými, 2 ľahkými batériami a 2 Fla-M.G.⁵⁷-Ep.
 4. Ľahká obranná skupina Pohronie.
 5. Obranná skupina Prešov
každá po 1 ľahkej batérii a 1, resp. 2 Fla-M.G.-Ep.

Vo vojne sa v operačnom priestore na Ukrajine podieľali:

- a) 3 ľahké batérie protilietadlového delostrelectva, ktoré sa zúčastnili na bojoch v priestore Lembergu⁵⁸, pri Vinnici (Lipsweg), Kyjeve a spolu s tankovou skupinou 1 severne od Azovského mora. V mnohých prípadoch donútili útočiaceho protivníka k ústupu, docielili množstvo zásahov a viacero zostrelov;
- b) jeden oddiel protilietadlového delostrelectva (H) pozostávajúci z 1 ťažkej a 1 ľahkej batérie s nemeckým materiálom. Tento oddiel bol určený na ostreľovanie tankov a bunkrov. Doteraz zostrelil 4 sovietske lietadlá.

Mierové zamestnanie vo vlasti.

- a) **Doplňovanie protilietadlového delostreleckého pluku** sa realizovalo vďaka prevzatiu mot.⁵⁹ delostreleckého oddielu, ako aj vďaka povolaniu vyššieho počtu odvedencov.
- b) **Ubytovanie** sa predbežne vyriešilo vďaka výstavbe prostredníctvom nemeckej pracovnej služby – baraky.
- c) **Pri výcviku** oddielov pomáhajú 4 nemeckí dôstojníci a 10 nemeckých poddôstojníkov, z nich sa po vypuknutí vojny na východe do Nemecka vrátili 2 dôstojníci a 7 poddôstojníkov. Pri viacerých cvičeniach protilietadlového delostrelectva v okolí Bratislavy sa zúčastnili aj letiace nemecké stroje predstavujúce cieľe.
- d) **Výcvik E – meračov**, ako aj vedúcich meračských oddielov bol

54 Rozkaz Vzdušného úradu a Veliteľstva vzdušných zbraní z 30. 4. (teda už po skončení balkánskeho ťaženia) určoval prostriedky pre obranu proti lietadlám v prípade mobilizácie, 27. 5. 1941 vyšiel prípravný rozkaz na aktiváciu obrany proti lietadlám. Aktivovaná bola 19. 6. KATREBA, ref. 10, s. 87-100.

55 V skutočnosti sa vytvorili ďalšie jednotky začlenené do obranného systému Obvodu obrany proti lietadlám Slovenska: Skupina OPL Žilina, batérie OPL Prešov, batérie OPL Podbrezová, čata OPL Trenčianske Biskupice. Tenže.

56 V skutočnosti aktivovaný tento systém bol už 19. 6. 1941.

57 Flugabwehr Maschinengewehr – Protilietadlový gulomet

58 Lvova

59 Motorizovaného

aj naďalej podporovaný ústretovosťou Luftgaukommando XVII, 3 zbrojárski pomocníci sa vzdelávajú na zbrojárskej škole v Halle.

- e) Výcvik odvedencov je pripravený vďaka zostaveniu služobných plánov, ako aj vďaka prekladu nemeckých predpisov

Oddiel vzdušného spravodajstva.

1.) Preloženie oddielu vzdušného spravodajstva, ktorý pozostáva z 1 rádiovkej, telegrafnej roty a roty leteckej hlásnej služby z Piešťan do Žiliny funguje nielen vo vzťahu k vnútornej službe, ale je aj výnimočne užitočné pre spravodajsko-technické školenia, pretože v týchto kasárňach sa vyskytla možnosť zriadiť ubytovacie priestory pre spravodajsko-technický výcvik, hoci len v polovičnej miere – kvôli nedostatku prístrojov, resp. finančných prostriedkov.

2.) V spravodajsko-technickom výcviku rádiovkej roty sa kládol výnimočný dôraz na výcvik v posluhu a v preposielaní (správ – pozn. I.B. – M.M.). Okrem toho boli radisti vyškolení v používaní českých pozemných rádiostaníc B 29⁶⁰.

Po vypuknutí vojny proti Rusku sa rádiová rota nasadila v rámci rádiových oddielov na vojenských letiskách, operačných základniach a pri Veliteľstve vzdušných zbraní v operačnej oblasti, takže potom medzi všetkými veliteľstvami vzdušných zbraní jestvovalo rádiové spojenie. Slovenský spôsob šifrovania, prevádzky a prístroje s krátkym dosahom síce často spôsobovali podstatné ťažkosti, napriek tomu sa však darilo zabezpečovať stále rádiové spojenie medzi jednotlivými veliteľstvami. V súvislosti s rádiovou disciplínou, utajením, atď. DLM neustále vplývala na oddiely, a tak aj v tomto ohľade došlo k zlepšeniu.

3.) Školenie telegrafnej roty sa po ukončení výcviku odvedencov zameralo najmä na cvičenia v stavbe a v prevádzke so zastaranými českými⁶¹ telegrafnými súpravami prístrojov (ľahké poľné káble), ktoré boli k dispozícii. Telegrafný personál okrem toho podstúpil výcvik v posluhu a preposielaní (správ – pozn. I.B. – M.M.).

Po vypuknutí vojny bola časť telegrafnej roty prevelená na letiská, aby posilnila tamojší telegrafný personál, zatiaľ čo väčšina telegrafnej roty sa vydala na cestu s Veliteľstvom vzdušných zbraní a prevzala obsluhu prevádzky, čiže vybuodovala spojenie k letkám, resp. batériám, pokiaľ len mala k dispozícii materiál.

4.) Výcvik roty leteckej hlásnej služby sa zrealizoval podľa nemeckého vzoru v obsluhu telefónov a rádiostaníc, ako aj v rozpoznávaní a vyhodnocovaní.

Pri príležitosti jedného cvičenia leteckej hlásnej služby, ktoré sa konalo v dňoch 1.-7. 6. 1941 posilnilo rotu leteckej hlásnej služby povolanie 15 dôstojníkov a 500 príslušníkov mužstva zo zálohy (nevycvičených), a tak mohla nasadiť 6 leteckých strážnych veliteľstiev⁶² s 110 leteckými strážami⁶³. V dňoch 4.-6. 6. 1941 potom toto cvičenie prebiehalo v súčinnosti s leteckými strážnymi veliteľstvami v Ríši, v Maďarsku a v Generálnom gouvnermen-

60 Československá automobilová rádiová stanica vz. 29 zabudovaná do terénneho nákladného automobilu Praga RVR

61 Správne československými

62 Fluko – Flugwach-Kommando

63 Flugwachen

te. Pre spojenie s leteckými strážnymi veliteľstvami v Miškolci (Maďarsko) a v Reichshofe⁶⁴ (Gubernát) boli v Prešove, Spišskej Novej Vsi a v Žiline umiestnené 3 nemecké rádiové oddiely Kz/Lg⁶⁵ (mot.).

Keďže toto cvičenie nevykázalo žiadne uspokojujúce výsledky, zrealizovalo sa ďalšie nové cvičenie leteckej hlásnej služby v časovom rozpätí od 19.6. – 23.6. 1941, ktoré potom 21.6. 1941 prebiehalo, rovnako ako v predošlom prípade, v súčinnosti s už spomínanými leteckými strážnymi veliteľstvami. Aj pri tomto cvičení sa zistilo, že v mnohých ohľadoch chýbalo pochopenie pre zmysel a účel cvičenia, a to nielen medzi povolanými príslušníkmi mužstva, ale často aj medzi dôstojníkom, najmä keď väčšia časť mužstva pochádzala hlavne z nížin. Koncom júna 1941 sa preto ukázalo ako nutné preveliť do stavu leteckých strážnych veliteľstiev 4 nemeckých dôstojníkov leteckej hlásnej služby (k leteckým strážnym veliteľstvám Bratislava, Trenčín, Žilina a Spišská Nová Ves), ako aj vyhodnocovačov a telegrafistov, aby zabezpečili z každého možného hľadiska spojenie medzi popri sebe ležiacimi leteckými strážnymi veliteľstvami, a aby učinili leteckú hlásnu službu schopnú nasadenia v súlade s nemeckými požiadavkami, a tak leteckú hlásnu službu Luftgaukommanda XVII celkovo zefektívni.

V súvislosti s týmito aktivitami spojený výcvik slovenského personálu z leteckých strážnych veliteľstiev tak počas prvých mesiacov vojny dosiahol vskutku dobré výsledky. Tým sa opäť podarilo poskytnúť dôkaz, že pod dobrým usmernením a nemeckým vedením je slovenský vojak schopný ďalšieho rozvoja.

Výcvik personálu leteckej hlásnej služby, v ktorých neboli zaradení žiadni nemeckí vojaci, ostal najmä v oblasti rozpoznávania lietadiel, zatiaľ nie úplne dokončený. Po znížení počtu leteckých stráží zo 110 na 58 sa na odporúčanie DLM začalo so sústreďovaním leteckého hlásneho personálu na 14-dňové kurzy v rámci oddielu vzdušného spravodajstva⁶⁶ v Žiline, kde ich podľa nemeckého vzoru školili nemeckí dôstojníci leteckej hlásnej služby a pomocní inštruktori v rozpoznávacej a vo vyhodnocovacej službe. Tieto tiež vykázali dobré výsledky.

DLM zabezpečila potrebný učebný materiál, ako učebné priestranstvá pre rozpoznávaciu leteckú službu, učebné panely s typmi lietadiel a malé modely (lietadiel – pozn. I.B. – M.M.) Wickingera.

Vzhľadom na to, že zariadenie leteckých strážnych veliteľstiev bolo iba provizórne, a že letecké stráže boli z väčšej časti ubytované pod stanmi, bolo na základe povolenia Luftgaukommanda XVII slov. leteckým strážnym veliteľstvám umožnené navštíviť a prezrieť si niektoré z nemeckých leteckých hlások a letecké strážne veliteľstvo vo Viedni, a poskytli sa im podklady z veliteľstva Luftwaffe (náčrty ohľadne leteckých strážnych veliteľstiev a leteckých stráží) ku konečnému vybudovaniu zariadení leteckej hlásnej služby.

Tiež sa dosiahlo vzájomné telefonické prepojenie leteckých strážnych veliteľstiev v Prešove, Miškolci a Reichshofe⁶⁷.

5.) Z doterajších 3 nemeckých poddôstojníkov prevelených k oddielu vzdušného spravodajstva v Žiline došlo k uvoľneniu 2 inštruktorov, pretože im chýbali odborné znalosti pre pokročilejší výcvik vojakov slovenskej vzdušnej spravodajskej služby. Z tohto dôvodu DLM dosiahla prevelenie jedného výpomocného inštruktora palubných radistov z Halle, ktorý

64 Poľský Rzeszów

65 asi Kurz/Lang – krátke/dlhé vlny

66 Ln. Abt. – Luftnachrichten Abteilung

67 Rzeszów

má viesť pozemný rádiový výcvik, výcvik rádiového zameriavania a výcvik palubných radistov, ako aj druhého výpomocného inštruktora telegrafistov z Halle, ktorý zase povedie telegrafný a dialkopolný výcvik v telegrafnej rote.

Keďže veliteľ oddielu vzdušného spravodajstva nie je žiaden odborník, veliteľovi vzdušných zbraní sa ako nutnosť predložilo prijatie odborníka na vzdušné spravodajstvo, na čo veliteľ obratom poprosil o prevelenie ďalšieho nemeckého vzduš. sprav.⁶⁸ – dôstojníka, ktorý by bol oporou veliteľa vzduš. sprav. Začiatkom októbra teda došlo k preveleniu poručíka Tempela zo Školy vzdušného spravodajstva v Halle do Žiliny.

Podľa návrhu DLM sa výcvik odvedencov a minuloročných vojakov vzduš. sprav. realizoval v súlade s nemeckými zásadami.

O získanie odpovedajúcich nemeckých prístrojov na výcvik jednotlivých rôt sa bude snažiť samotné slovenské Veliteľstvo vzdušných zbraní, táto vec sa teraz vybavuje.

6.) Momentálna sila oddielu vzduš. sprav. je nasledovná:

a) Oddiel vzduš. sprav.: 10 dôstojníkov, 40 poddôst. 799 príslušníkov mužstva (aktívnych)

b) záložný personál leteckej hlásnej služby: 22 dôstojníkov, 994 poddôst. a mužstva.

Protiletecká ochrana.

Po vypuknutí vojny v Juhoslávii sa protiletecká ochrana dostala na Slovensku opäť do popredia. K vyhláseniu zákona síce došlo, ibaže ten pre spracovateľa činného pri šéfovi Vzdušného úradu⁶⁹ nepredstavoval žiaden odrazový mostík pre vydanie nutných výnosov, ako napríklad jeden taký ako vykonávacie nariadenie⁷⁰ vo veci protileteckej ochrany, už dávno navrhovaný zo strany DLM, ktorý by bolo možné prepracovať ako nar.⁷¹ vlády. V tejto poslednej záležitosti však nemali všetky zainteresované ministerstvá ešte jasno. A tak sa musela protiletecká ochrana zrealizovať, tak dobre ako to len bolo možné, na základe dostupného českého⁷² nariadenia protileteckej ochrany. K tomu DLM pridala v jednotlivých prípadoch ešte niekoľko bližších pokynov, ktoré sa zakladali na nemeckých výnosoch a skúsenostiach.

Verejné a súkromné protiletecké kryty sa pod tlakom udalostí tiež stali predmetom energických zásahov, a pod dozorom odborníkov došlo k ich úprave podľa nemeckých predpisov.

Súčasne s leteckou hlásnou službou sa zrealizovala aj protiletecká výstražná služba. Jeden dôstojník slov. vzdušnej spravodajskej skupiny bol ako referent pre protileteckú výstražnú službu prevelený k náčelníkovi protileteckej ochrany. Na základe svojich znalostí nadobudnutých v Ríši, ako aj vďaka konzultáciám s DLM, bol v krátkom čase a za použitia vojenských prostriedkov schopný vybudovať výstražnú sieť a popohnať výcvik personálu.

Varovné rozkazy, ktoré sa pôvodne presmerovávali ďalej cez bratislavský vysielateľ, sa na naliehanie DLM. teraz predávajú výlučne po drôte. Výstražná sieť, ktorá predtým bežala cez mnoho spojovacích uzlov medzi 6 výstražnými centrálmami, sa rozšírila o priame linky výstražnej služby. Prezatie protileteckej výstražnej spravodajskej skupiny sa určilo na september a je v súlade s návrhmi DLM. Je potrebné ju privítať, pretože umožní lepšie zabezpe-

68 Ln. – Luftnachrichten, – vzdušné spravodajstvo

69 Luftamt, šéfom Vzdušného úradu a zároveň Veliteľstva vzdušných zbraní bol gen. II. tr. A. Pulanich

70 V origináli D.V.O. – Durchführungverordnung

71 Nariadenie

72 Správne československého

čenie fungovania protiletectkej výstražnej služby. Civilistom, ktorí boli k tejto službe povolani, totiž chýba potrebné pochopenie, ako aj uznanie dôležitosti výstražnej siete.

Na tomto mieste nech sa poukáže na to, že protiletectká ochrana na Slovensku sa nepodceňuje len vo všeobecnosti, ale aj na vládných postoch, a že nie všade sa považuje za potrebnú. Prácu náčelníka protiletectkej ochrany táto skutočnosť veľmi sťažuje. Tieto ťažkosti bude možné prekonať energickým zásahom referenta DLM pre protiletectkú ochranu.

DLM opakovane poukazovala na význam protiletectkej ochrany, a zastávala názor, aby sa vyhlásil zákon o protiletectkej ochrane, predovšetkým vykonávacie zariadenie, už pred 23.10.40⁷³, lebo toto je pre praktickú prácu v rámci protiletectkej ochrany a pre vydávanie potrebných opatrení nevyhnutné. Po vysilujúcich rokovaní a poradách v rámci legislatívnych opatrení sa jej za podpory zakladateľa slov. siete protiletectkej ochrany vrchného radu Dr. Darsova nakoniec vykonávacie nariadenie podarilo presadiť ako nariadenie vlády s mocou zákona. K jeho vyhláseniu došlo 24.9.41 a zverejnený bol v Slov. zákonníku z 10.10.41.⁷⁴ Tým sa konečne podarilo vytvoriť legislatívnu bázu, na ktorej bude možné vybudovať protiletectkú ochranu na Slovensku.

Ako najúspešnejšia sa v rámci jednotlivých odvetví protiletectkej ochrany ukázala činnosť na poli protiletectkej ochrany závodov, pretože v Bratislave sa veľmi skoro pri Priemyselnej a Obchodnej komore vytvorila centrála protiletectkej ochrany závodov, porovnateľná s nemeckými oblastnými postami protiletectkej ochrany závodov. S jej pomocou, ako aj vďaka odbornej poradenskej činnosti DLM, sa zrealizovala protiletectká ochrana obranného a životne dôležitého priemyslu: DLM sa zamerala najmä na zamaskovanie skladov pohonných hmôt a na výstavbu protičrepinových stien okolo zásobníkov.

Snahy DLM o urýchlenie organizácie ostatných odvetví, ako napríklad S.H.D.⁷⁵, Ls.⁷⁶ vo vojenských zariadeniach, ochrana vlastnými silami a jej rozšírenie, neuspeli najmä z toho dôvodu, že neboli schválené potrebné prostriedky, ako aj na základe nedostatku pochopenia o nutnosti protiletectkej ochrany vôbec.

Je možné očakávať, že pred koncom obdobia, ktoré je predmetom správy sa následkom naliehania DLM dostavba slov. zväzu protiletectkej ochrany znovu stane predmetom energických opatrení.

Najmä zavedenie zatemnenia je možné považovať za chvályhodné. K tomu DLM vydáva pokyny odpovedajúce situácii vo vzduchu.

Meteorologická služba.

K doterajším úlohám oddelenia meteorologickej služby, ktoré pozostávajú na jednej strane z hájania záujmov a uspokojovania potrieb nemeckej Ríšskej meteorologickej služby v rámci Slovenska a na strane druhej z potrieb výstavby slov. meteorologickej služby, sa počas popisovaného obdobia navyše pridal meteorologický servis letov DLM a slovenských kuriérnych letov do ruského operačného priestoru.

Aby bolo možné tieto úlohy splniť, v mesiacoch, ktoré sú predmetom správy, pristúpilo sa k nasledovnému:

- a) Počas balkánskeho ťaženia došlo vo zvýšenej miere k zasielaniu hlásení o poča-

73 V tento deň vyšiel Zákon č. 280 o civilnej protiletectkej ochrane.

74 Nariadenie s mocou zákona č. 224 zo dňa 24. 9. 1941. Doplnoval sa ním zákon č. 280/1940 Sl. z. a vydávali ďalšie predpisy o civilnej protiletectkej ochrane.

75 S.H.D. – Sicherheits-und Hilfsdienst – bezpečnostná a pomocná služba

76 Ls. – Luftschutz – protivzdušná ochrana

sí zo Slovenska mimoriadnej meteorologickej službe 4. leteckej armády. To spôsobilo, že na dôležitom observatóriu na Lomnickom štíte – 2 634 m, ktoré pokrýva celý priestor severných Karpát, sa zväčšil počet príslušníkov pozorovacej a hlásnej služby. Od počiatku ruského poľného ťaženia sa aj o 2 hodine ráno zasielali z meteorologickej stanice v Spišskej Novej Vsi výsledky meteorologických pozorovaní Ríšskej meteorologickej služby.

b) Na úrovni vedenia slov. Štátneho ústavu hydrológie a meteorológie sa dosiahlo, aby aj slov. meteorologická služba v júni tohto roku prešla pri stanovovaní termínov pozorovaní zo stredoeurópskeho času na letný, nasledujúc tak príklad nemeckej Ríšskej meteorologickej služby.

c) Zvýšenú potrebu pozorovaní povetria, ktoré sa vystupňovali následkom poľných ťažení na juhovýchode a východe, sa podarilo pokryť zväčšením objemu meraní rýchlosti vetra vo vysokých výškach v Spišskej Novej Vsi, ako aj vďaka zriadeniu leteckého meteorologického stanoviska, opäť v Spišskej Novej Vsi. Lety na pozorovanie počasia realizovali slov. piloti na jednom slov. lietadle. Prípravu meteorologických meraní, ako aj vyhodnocovanie záznamov z výškových letov zas zabezpečoval personál nemeckej meteorologickej služby. Výsledky sa potom najrýchlejšou cestou zasielali do centrály meteorologickej služby v Berlíne. Vydal sa tiež príkaz, aby sa špeciálne hlásenia o charaktere oblačnej pokrývky zo Spišskej Novej Vsi poskytovali RdL. u. ObdL.⁷⁷ a Všeobecnému vzdušnému úradu.⁷⁸

d) Na zabezpečenie utajenia správ o počasi sa navrhlo, aby slov. Úrad propagandy a Ministerstvo vnútra v rámci prispôsobenia sa pomerom v Ríši vydali zákaz zverejňovania všetkých správ týkajúcich sa poveternostnej situácie v tlači a v rozhlase. Zdalo sa, že toto bezpečnostné opatrenie bolo v platnosti najmä počas ruského poľného ťaženia.

e) So slov. Štátnym ústavom hydrológie a meteorológie a slov. Ministerstvom hospodárstva sa dospelo k dohode o novom spôsobe poskytovania rád ohľadne počasia slov. hospodárskym jednotkám, pretože tieto z dôvodu bezpečnosti začali podliehať utajeniu.

f) Spracovanie poznatkov získaných počas meteorologickej poradnej činnosti, ako aj prichádzajúceho materiálu z pozorovaní pre potreby vzdušnej klimatológie na Slovensku pokračuje naďalej. Zatiaľ sa podarilo zhotoviť podrobnú správu o letecko-poveternostných pomeroch na letiskách Bratislava – Vajnory⁷⁹ a Spišská Nová Ves, ako aj predbežné správy o lokalitách Kamenica, Poprad, Svätý Peter, Trenčín a o E-letiskách⁸⁰ v priestore Michalovce – Hrabovce.

g) Od počiatku ruského poľného ťaženia sa na odporúčanie vedúcich meteorológov DLM pristúpilo k zastaveniu voľného šírenia meteorologických hlásení slov. meteorologickej služby z vysielача na letisku vo Vajnoroch, pretože relatívne jednoduché slov. kódovanie, ako aj blízkosť nepriateľského územia, zdanlivo neposkytovali uspokojivú úroveň bezpečnosti. A tak sa všetky slov. meteorologické hlásenia vo všetkých synoptických termínoch medzi 5. – 19. hodinou zasielajú mimoriadnej meteorologickej službe vo Viedni prostredníctvom ďalekopisu, ktoré potom tieto hlásenia šíri cez rádiovú a poveternostnú hlásnu b-okružnú sieť Východ, a tak ich bezprostredne smeruje do centrály meteorologickej služby.

Aj slov. sprostredkovacia služba so zbernou lokalitou na meteorologickej stanici Bra-

77 Reichsluftfahrtminister und Oberbefehlshaber der Luftwaffe – Ríšsky minister letectva a hlavný veliteľ vzdušnej zbrane

78 Allgemeines Luftamt

79 V originály nemecký názov Weinern

80 Einsatz – Häfen – záložné letiská

tslava – Vajnory, ktorá pracuje so slabými vysielacími malého dosahu, dostala kvôli zaisteniu utajenia nový kódovací kľúč.

h) Poveternostnú službu, ako aj merania tlaku pri nemeckých a slov. letoch na meteorologických stanicích Bratislava – Vajnory a Spišská Nová Ves už naďalej zaobstaráva len nemecký personál. Poradenská služba sa telefonicky poskytovala aj zahraničným lokalitám.

i) Obe meteorologické stanice podriadené DLM poskytovali od počiatku ruského poľného ťaženia trvalo údaje pre slov. kuriérne lety, lety DLM, náčelníka DLM a DHM⁸¹, slov. ministrom a veliteľom na bojových stanoviskách. To isté platilo aj pri spiatočných letoch, keď stanice poskytovali údaje telefonicky do Lvova (Lembergu), alebo priamo na bojové stanoviská. Počas celého poľného ťaženia sa nestalo, aby žiadne lietadlo používajúce tieto údaje postihla nehoda následkom poveternostných vplyvov. Nanešťastie sa však zistilo, že slov. veliteľia lietadiel pri štarte z cudzích letísk často vôbec nevyužívajú možnosť, aby si telefonicky vyžiadali správu o počasí. Následkom toho došlo nedávno k niekoľkým ľahkým nehodám podmienených počasím, ktorým by sa pri riadnej znalosti poveternostnej situácie pravdepodobne bolo možné vyhnúť.

Na začiatku meteorologickú poradenskú službu pre lety do operačnej oblasti sťažoval nedostatok priamych pozorovaní z čerstvo obsadeného nepriateľského územia. Na odstránenie tejto chyby sa pozdĺž trás kuriérnych letov podarilo zriadiť niekoľko meteorologických pozorovacích staníc, ktoré obsadili vojaci slov. meteorologickej služby. Výsledky pozorovaní sa 5-krát denne hlásia na meteorologickú stanicu v Spišskej Novej Vsi, odtiaľ sa preposielajú ďalej na meteorologickú stanicu v Bratislave – Vajnorochoch, a stade sa zasielajú prostredníctvom mimoriadnej meteorologickej služby vo Viedni aj nemeckým meteorologickým staniciam. Táto slov. mimoriadna meteorologická služba pracuje skutočne uspokojivo.

j) Školenie slov. meteorológov a technikov pokračuje. V podstate je k dispozícii odborné vyškolené osadenstvo pre je d n u meteorologickú pozorovateľňu. Za súčasných pomerov, odhliadnuc od pokračujúceho nedostatku personálu v štátnom ústave, však nie je možné zatiaľ týchto ľudí v oblasti praktickej meteorologickej služby nasadiť, pretože nie je dovolené, aby sa cudzím štátnym príslušníkom vydali do rúk nemecké šifrovacie prostriedky a nemecké pozorovacie vybavenia. Napriek tomu je meteorologické poradenstvo, a najmä predpoveď počasia, ktoré sa zakladajú výlučne na slov. pozorovacom vybavení, neakceptovateľné.

Z tohto dôvodu nemohlo počas ruského poľného ťaženia dôjsť k nasadeniu spomínanej slov. meteorologickej pozorovateľne.

Slov. veliteľia lietadiel majú možnosť získať údaje o počasí meteorologických staníc 4. leteckej armády od ktoréhokoľvek nemeckého veliteľského stanoviska, ktoré je telefonicky spojené s jej operačným stanoviskom.

k) Vďaka neustálemu udržiavaniu stykov medzi riadiacimi meteorológmi pri DLM a riaditeľom Štátneho ústavu pre hydrológiu a meteorológiu pretrvávajú pozitívny vplyv na ďalšiu výstavbu tohto inštitútu, ako aj výškového observatória na Lomnickom štíte, ktoré práve teraz v priebehu ruského poľného ťaženia získalo výnimočnú dôležitosť, a tým sa aj zabezpečuje úspešné hájenie záujmov nemeckej Ríšskej meteorologickej služby.

V priebehu mesiacov spadajúcich do časového rámca tejto správy sa tiež prostred-

81 Deutsche Heeresmission

níctvom DLM podarilo vyriešiť niekoľko ťažkostí, ktoré vyvstali v dôsledku začlenenia Štátneho ústavu pre hydrológiu a meteorológiu pod slov. Ministerstvo národnej obrany.

Slovenský národný archív, fond Alexandrijský archív, II C 938, D 5 627 775-96

DOKUMENT 2

Prehľad o operačnom nasadení slovenského letectva v lete 1941

Príloha
pre DLM – Odd. I – Čísl. 303/41 hl. velit.

Detaily nasadenia slov. leteckých jednotiek
v období od 22.6. do 15.10.41.

Počas zoradovania slov. armády do nástupných priestorov na východnom Slovensku došlo k preloženiu 3 pozorov. letiek z E – letísk⁸² do blízkosti veliteľských stanovísk (Kamenica, Hrabovec a Prešov). Počas nástupu divízií v priestore Medzilaboriec tieto letky nemuseli, okrem prieskumu pozemných komunikácií pre vlastné jednotky, vykonávať žiadne bojové úlohy. Ochranu nástupných priestorov prevzali stíhacie sily, a tie ju v podstate za použitia taktiky voľného lovu aj zabezpečili. Po dohode s obrannou skupinou Luftwaffe Lemberg⁸³ aj v oblasti Lembergu prevzali ochranu tohto mesta dve slov. stíhacie letky⁸⁴, ktoré sa už nachádzali na fronte.

Dňa 12.7. prišla od veliteľa vzdušných zbraní⁸⁵ A.O.K.17 otázka, či by bolo možné, aby bola slov. stíhacej letke prenechaná ochrana nemeckej priesk. letky, ktorej prieskumnú prácu povážlivo sťažovali nepriateľskí stíhači. Po obrátení sa na ministra národnej obrany a na veliteľa Slov. vzdušných zbraní došlo k ochotnému poskytnutiu stíhacej letky na tento účel.⁸⁶ V priebehu tohto nasadenia slov. stíhačov bolo okamžite možné dospieť k záveru, že ruská letecká aktivita zoslabla, resp. úplne prestala, a tak sa nemecká letka dočkala možnosti ničím nerušeného prieskumu. Spolupráca prebiehala na výsosť harmonicky, pričom rázne a odvážne nasadenie si viackrát vyslúžilo písomnú pochvalu zo strany hlavného veliteľa 17. armády. Ťažkosti spojené so zásobovaním prevádzky (slovenské lietadlá nemôžu lietať s nemeckou benzínovou zmesou) sa vďaka zásahu DLM podarilo prekonať, takže slov. letky boli kedykoľvek schopné nasadenia.

82 Einsatz – Häfen – záložné letiská

83 Lvov

84 letky 12 a 13

85 V origináli sa používa skratka Koluft – Kommandeur der Luftwaffe.

86 Tieto úlohy plnila stíhacia letka 13, príslušné rozkazy obdržala už nasledujúci deň. Krátko na to dostala podobné úlohy aj stíhacia letka 12. Bližšie pozri ŠUMICHRAS, ref. 4, s. 45.

Želaniu slov. ministra národnej obrany⁸⁷, aby sa nasadila aj druhá stíhacia letka nachádzajúca sa na fronte, bolo možné vyhovieť, pretože druhá nemecká pozorov. letka, taktiež prináležiaca k veliteľovi vzdušných zbraní A.O.K.17, veľmi trpela rušivou činnosťou nepriateľa. Aj toto nasadenie slov. stíhacej letky bolo veľmi úspešné, ako potvrdili rôzne vyslovené pochvaly A.O.K.17.

Do popredia vystupujú predovšetkým husárske kúsky dvojice pilotov. Títo za palebnej ochrany spolubojovníkov zo vzduchu pristáli medzi líniami vedľa svojich kamarátov, ktorí tam predtým núdzovo pristáli, vzali ich so svojimi jednomiestnymi strojmi, aby ich buď sediacych obkročmo na trupe, alebo ležiacich na nosných plochách, dopravili späť.⁸⁸

Toto je výrazný dôkaz bojového ducha a nadšenia z nasadenia slov. stíhača. Rovnaký dôkaz podali prostredníctvom násilnej, smrteľne odvážnej misie počas hĺbkových útokov na ustupujúce ruské kolóny. Aj v tomto prípade si slov. piloti vybojovali veľký úspech.

Medzitým prebiehal aj naďalej výcvik pozorov. letiek podľa nemeckých výcvikových pokynov, a slov. dôstojníci boli na základe rotácie prideľovaní k nemeckým perutiám.

V období od 10.7. do 20.8. 41 prebehla reorganizácia slov. armády⁸⁹, pričom bola zostavená jedna motorizovaná Rýchla divízia a jedna Zaisťovacia divízia. Keďže nasadenie lietadiel prichádzalo v úvahu iba v prípade Rýchlej divízie, Luftwaffe považovala za dostačujúcu prítomnosť 1 pozorov. a 1 stíhacej letky, a zostávajúce 2 pozorov. a 1 stíhacia letka sa na základe rozkazu preložili späť, v už mierových počtoch.

Dňa 2. 9. 41 prišla od skupiny armád Juh prosba, aby bola slov. stíhacia letka daná k dispozícii na ochranu predmostia na Dnepre pri Gornostajpol-e⁹⁰, približne 70 km severne od Kyjeva. Veliteľ slov. vzdušných zbraní generál Pulanich tejto požiadavke bez váhania vyhovel a ochotne poskytol stíhaciu letku na tento účel.⁹¹ Preloženie letky na letisko v Gubine sa realizovalo 6. 9. 41, a aj napriek tomu, že náročná trasa presunu bola dlhá vyše 350 km, podarilo sa ho úspešne zavŕšiť. Iba v priebehu 3 dní stíhacia letka dokázala výnimočne dôležitý prechod cez Dneper v bojoch ubrániť a nepriateľa zahnať, takže prechod jednotiek už naďalej prebiehal nerušene.

V predchádzajúcich dňoch totiž vzdušný priestor nad mostmi severne od Kyjeva ovládali sovietske bombardéry a stíhači, keďže nemeckí stíhači neboli k dispozícii. No po prvých 3 zostreloch (dosiahnutých slovenskými stíhačmi – pozn. I.B. – M.M.) sa 2 dni neukázali. Potom sa znova zjavili s moderným typom J-17⁹², ktorý má kanónovú výzbroj a v rýchlosti má nad slov. strojmi prevahu o 120 km. No potom čo slov. stíhači vyzbrojení iba guľometmi⁹³ zostrelili aj 2 z týchto strojov, sovietske letky sa úplne stiahli.⁹⁴ K tomu došlo nielen vďaka spomínaným 5 zostrelom, ale najmä vďaka početným vzletom a boju všetkých posádok, ktoré museli na každý štart nastupovať v plnej bojovej sile. To, že tie-

87 gen. I. tr. Ferdinanda Čatloša (1895-1972)

88 V skutočnosti sa zachytili na krídlach lietadiel. Prvý prípad sa odohral počas dopravného letu nemeckého pozorovacieho lietadla nad tzv. Stalinovou líniou 25. 7. 1941 a aktérmi boli piloti letky 13, druhý 30. 7. počas bitvy u letky 12. Blížšie ŠUMICHRASŤ, ref. 4, s. 50-51, 56-57.

89 Rozkaz na reorganizáciu slovenskej armádnej skupiny s cieľom vytvoriť Rýchlu divíziu a Zaisťovaciu divíziu minister národnej obrany vydal 25. 7. 1941.

90 Gornostajpol

91 Išlo o stíhaciu letku 12.

92 Správne Polikarpov I-17. Keďže však sa projekt tejto jednoplošnej sovietskej stíhačky s radovým motorom zastavil už roku 1936, pravdepodobne sa tu myslí jednoplošná stíhačka Polikarpov I-16 typ 24 vybavená hviezdovým motorom Švecov M-63 a dvojicou kanónov ŠVAK kalibru 20 mm zabudovaných v krídlach.

93 4 x čs. guľomet vz. 30 kalibru 7,92 mm v trupe

94 Vyššie citovaná literatúra zostrelky tohto typu lietadla neuvádza.

to náhle zjavenia sa slov. stíhacích letiek pripadali Rusom vrcholne nepríjemné, vyplýva aj z toho, že kvôli týmto zostrelom moskovský rozhlas označil Slovensko za nepriateľa č. 1. Tieto zostrely sú neoceniteľné, keďže Slováci museli opakovane čeliť nepriateľovi s výhodou technickej prevahy v strojoch a vo výzbroji. Zastarané lietadlá trpeli najmä kvôli zvrátenému piesku na roľovacej dráhe, v dôsledku čoho bolo 12. 9. už len 6 z 12 strojov schopných nasadenia. Ich osádky prejavovali po celú dobu nasadenia veľké nadšenie a bojového ducha. Každodenne sa vykonalo až 63 samostatných vzletov.

Dňa 14.9. došlo za súhlasu veliteľa vzdušných zbraní 6. armády k preloženiu pozorov. letky 1 na letisko Mytnica v priestore Vasilkova, juhozápadne od Kyjeva, k tam nasadenej slov. Rýchlej divízii. Okrem prieskumu pre Rýchlu divíziu prevzala táto letka aj ďalší prieskum pre H.Kdo 34.⁹⁵ Popri dobrých výsledkoch v pozorovaní a fotografovaní vykonala pozorov. letka aj hĺbkové nálety bombami a palubnými zbraňami na sťahujúce sa kolóny nepriateľských motorových vozidiel a strelbou ich zapálila.

Dňa 17. 9. 1941 bola slov. stíhacia letka, ktorá medzitým splnila svoju úlohu ochrany predmostia, preradenej k ochrane slov. pozorov. letky⁹⁶, a taktiež presunutá do Mytnice. Ešte v ten istý deň obe letky s veľkým úspechom zaútočili a tak zasiahli do záverečných bojov slov. Rýchlej divízie a H.Kdo 34. Dňa 22. 9. 1941 sa jeden slov. stíhač nevrátil z hĺbkového náletu na kyjevský kotol.⁹⁷

Veliteľ vzdušných zbraní 6. armády sa počas návštevy Slovenských vzdušných zbraní veľmi pochvalne vyslovil o výkonoch slov. letcov a tlmočil aj uznanie hlavného veliteľa 6. armády.

Potom, čo Rýchla divízia dokončila svoju úlohu na brehu Dnepra južne od Kyjeva, podriadili ju po krátkej prestávke k tankovej skupine 1.

Najcharakteristickejšiu črtu bojového sektora tankovej skupiny 1 predstavuje najmä skutočnosť, že presunom cez močiare s najhoršími cestami na vzdialenosť viac ako 400 km odpovedajú aj straty vozidiel. Letky a batérie⁹⁸ museli ako vždy vysielat' najprv predsunuté veliteľstvá, ich hlavná kolóna musela cestou na nové pôsobisko prekonávať močiare, a svoje uviaznuté vozidlá buď odtiahnuť, alebo dosiahnuť. Pritom každá jednotka musela ísť prinajmenšom 2 až 3-krát, aby prekonala túto trasu vyššie uvedeným spôsobom. Jasne sa ukazuje, že stupeň motorizácie pozemných jednotiek je nedostatočný. Najviac chýbali ťahače. Zastaraná automobilová technika podliehala silnému opotrebovaniu. Veliteľstvo skupiny vyvíjalo neobyčajné úsilie, aby tieto ťažkosti prekonalo, a aby bezpodmienečne napomohlo nasadenej slov. Rýchlej divízii.

A tu vznikla príležitosť pre bojový štáb DLM, aby mohol dôrazne zasiahnuť. S lietadlom štábu Slovenských vzdušných zbraní a letkami ďaleko vpredu bol (štáb DLM – pozn. I.B.-M.M.) schopný preskúmať letiská v neznámom teréne v bezprostrednej blízkosti frontu, naviesť na ne letky, nadviazať spojenie s tankovou skupinou⁹⁹ a Rýchlou divíziou a pridať týmto zložkám, ako aj leteckým jednotkám ich prvé úlohy. Popritom neustále dochádzalo k letom do ešte nevyčistených oblastí, nad ktorými sa vyskytovali Raty a ponad územie, kam cez ešte neuzavreté medzery vo frontovej línii prenikali partizánske skupiny. Týmto

95 Asi Heereskommando 34 – veliteľstvo nemeckého XXXIV zboru

96 Spolu tvorili kombinovanú leteckú skupinu.

97 Bol to rojový letec V. Kaliský. Ten pravdepodobne po zásahu nepriateľskej protilietadlovej palbe v priestore Borispolu núdzovo pristál na nepriateľskom území. Pátranie po ňom bolo bezvýsledné. Blížšie pozri ŠU-MICHRASŤ, ref. 4, s. 71-72.

98 Pravdepodobne sa myslia protilietadlové delostrelecké batérie

99 Správne tankovou armádou

spôsobom mohlo dôjsť k tomu, že napr. pozorov. letka na základe vizuálneho pozorovania a leteckých fotografií zistila, resp. objavila sovietske delostrelectvo, ktoré veľmi neprijemňovalo život Rýchlej divízii na jej ešte nezakrytom ľavom krídle, ako aj územie pod nepriateľskou kontrolou, ktoré sa taktiež nachádzalo na jej ľavom krídle. Výsledky prieskumu sa zakaždým zhadzovali priamo na bojový štáb divízie. Toto však bola posledná úloha, ktorú divízia letkám pridela.

Už na začiatku októbra sa na jeden celý deň rozpútala snehová fujavica. Neskôr nasledovali dlhšie trvajúce snehové zrážky sprevádzané po dobu 3 – 4 nocí značným mrazom. Následkom týchto poveternostných vplyvov, ako aj minimálnych pomocných prostriedkov, sa slov. stroje stali čiastočne neletuschopné. Lak na lietadlách stratil vodotesnosť už predtým, takže pri odtiahnutí poľahu voda¹⁰⁰ doslova odtekala. Aj zaistovanie slov. benzínovej zmesi narážalo od prekročenia Dnepra na rastúce ťažkosti. Bolo úplne jasné, že slov. lietadlá nie sú bez hangárov spôsobilé na zimnú prevádzku. Taktiež v dôsledku intenzívnych bojových nárokov pri Kyjeve sa stav letiek zredukoval na 2 pozorovacie a 3 stíhacie stroje.

Z týchto dôvodov bolo ďalšie nasadenie leteckých jednotiek v podmienkach panujúcich v Rusku neúnosné, a tak, po dohovore ministra národnej obrany s DLM boli v polovici októbra letecké jednotky stiahnuté späť do vlasti. Skupina armád Juh, ako aj tanková skupina 1¹⁰¹, boli o tomto zámere včas informované.

Slovenský národný archív, fond Alexandrijský archív, II C 938, D 5 627 770-774.

100 Zvnútra draku stroja

101 V tom čase už Tanková armáda 1

TROFEJNÉ NEMECKÉ SAMOHYBNÉ DELÁ VO VÝZBROJI ČS. ARMÁDY. V. ČASŤ. 152 MM SAMOHYBNÁ HÚFNICA VZ. 18/47

PETER TURZA

TURZA, P.: 152 mm self propelled howitzer 18/47. Vojenská história, 1, 14, 2010, pp. 115–120, Bratislava.

The study deals with the issue of using trophy self-propelled cannons of German origin as the addition of the tank technique of the Czechoslovak army after the WWII. The extract is a follow up of the materials published in the Military History no. 1,2,3 2009. This is the technique taken after the repair from the after-war collections; taken-over from the Red Army or, and mainly; produced in Czechoslovak military factories in accordance with the types produced there during the war to meet the needs of the German army. The mentioned types of the self-propelled cannons were included in the armaments until the 50s and 60s of the last century.

Apart from providing a complex view to the topics the author tries to react to the many different and imprecise factual information variously published or available on the web.

Military History. Czechoslovakia. German technique in the armaments in the 50s and 60s.

Pôvodné označenie Wehrmachtu	15cm Pz.Haubitze auf. GW III/IV Sd Kfz 165 Hummel
Typ	ťažká samohybná húfnica na pásovom podvozku
Výrobca	Alket Deutsche-Eisenwerke
Počet vyrobených vozidiel	724 kusov
Čísla podvozkov	320 001 až 325 001, ďalšie údaje o číslach do konca série chýbajú
Rok zavedenia do výzbroje čs. armády	1949
Označenie v čs. armáde v jednotlivých rokoch	1948/1949 152mm samohybná húfnica „Hummel“ 1949/1956 152mm samohybná húfnica vz. 18/47
Typ	ťažká samohybná húfnica na pásovom podvozku
Podnik zabezpečujúci opravu	ČKD Praha – Libeň
Počet opravených vozidiel	12 kusov
Rok vyradenia z výzbroje čs. armády	1956

Účel: 152mm ShH vz. 18/47 boli určené na podporu tankov a mechanizovaných jednotiek v útočnom boji, ako aj na ničenie protitankového delostrelectva protivníka, ako aj na ničenie protitankových diel a obranných objektov protivníka. Ak bolo treba, mohli sa samohybné húfnice pôsobiace v zostave druhých sledov použiť na strelbu zo zakrytých palebných postavení.

V obrane samohybných húfníc sa malo použiť na zosilnenie protitankovej obrany tankových a mechanizovaných jednotiek a útvarov.

Technicko-taktické údaje:

hmotnosť	24 t
osádka	6 – 7 mužov
dĺžka s delom	7,17 m
dĺžka korby	6,20 m
šírka	2,95 m
výška	2,85 m
svetlosť	0,40 m

Hrúbka pancierovania v mm/uhol

ochranný štít	10/37°
čelo nadstavby	10/37°
čelo korby	30/20°
boky nadstavby	10/16°
boky korby	20/0°
zadok nadstavby	10/10°
zadok korby	20/10°
dno korby	15/90°

Motor

typ	vodou chladený Maybach HL 120 TRM
počet valcov	12 (usporiadaných do „V“ pod uhlom 60°)
vrtanie a zdvih	105 x 115 mm
obsah	11 867 cm ³
prevádzkový výkon	265 ks (197,6 kW) pri 2600 otáčkach /min
maximálny výkon	300 ks () pri otáčkach /min
typ karburátora	dvojstupňový Solex 40 JFFII

Prevodovka

typ	ZF –Aphon SSG 77
6 rýchlostných stupňov vpred	
1 rýchlostný stupeň vzad	
II-VI rýchlostný stupeň synchronizovaný	
Maximálna rýchlosť	40 km/hod

Priemerná rýchlosť	cesta 30 – 35 km
terén	20 – 25 km
spotreba PHM na 100 km	cesta 240 litrov
terén	360 litrov
dojazd (akčný rádius)	cesta 250 km
terén	160 km
obsah palivových nádrží	600 l

Schopnosť prekonávať prekážky

výška kolmej steny	0,6 m
šírka priekopy	2,3 m
hĺbka brodenia bez prípravy	0,8 m
bočný náklon	20°
maximálne stúpanie	30°

Výzbroj

kaliber a vzor húfnice	152mm H vz. 18/47
odmer (ručný) voľný	vľavo 15°;vpravo 15°
námer (ručný) voľný	-3° + 42°
zásoba nábojov pre húfnicu	18 kusov deleného streľiva
kaliber a vzor guľometu	7,92 mm MG 34
zásoba nábojov pre guľomet	600 kusov

Typ zameriavača pre húfnicu

zameriavač	Rblf 36
zameriavač delový	

Rádiostanica

Typ	FuG Spor f
-----	------------

Prehľad a vývoj použitia: Začiatkom roku 1942 po vyhodnotení skúseností z bojovej činnosti na východnom fronte predložilo OKH spoločne so Zbrojným úradom návrh, ktorý v rámci zvýšenia delostreleckej podpory tankových a motorizovaných divízií požadoval umiestniť 15cm ťažkú poľnú húfnicu SFH 18/1 na podvozky tankov Pz-IIIJ alebo Pz-IV.² Vývojovými prácami bola poverená berlínska firma Alkett. Tá skonštruovala pre húfni-

-
- 1 SPIELBERGER, W.J.: *Der Panzerkampfwagen IV seine abarten*. Stuttgart : Motorbuch Veleg, 1974 s. 160; VÚÁ-VHA Praha 1. MNO. GŠ/ Vojenskoveždecká správa, Pomůcka čj. 0012/51 – Sborník vojenskej techniky.
 - 2 CHAMBERLAN, P. – DOYLE, H.: *Encyklopédia of German Tanks of W. W.U Arms Armour*. London, s. 108; SCHCHEIBERT, H.: *Nemecké obrnené jednotky*, Plzeň : Mustang, 1995, s. 142.

cu špeciálny podvozok označený ako Geschützwagen III/IV, ktorý využíval komplety obidvoch tankov. Z typu Pz-IV F bola prevzatá podvozková časť (okrem hnacieho kolesa), pásy, chladič, vetrák, vzduchové filtre a časti výfukového systému. Z tanku Pz-III zas hnacie koleso, motor, prevodová skriňa, palivová pumpa, palivový filter, mechanizmus ovládania riadenia, elektroinštalácia a zdroje elektrickej energie.³ Na tento podvozok bola uchytená jednoduchá nadstavba zvarená z pancierových dosiek, ktorá chránila obsluhu zbrane zo všetkých strán. Úplne odokrytý zostal iba vrch, na ktorý sa natáhovala celtová plachta. Čelná stena nadstavby bola v prostrednej časti otvorená. Týmto otvorom prechádzala hlavneň húfnice, pričom jej štít nadväzoval na steny nadstavby. Obsluha nastupovala do vozidla dvojkrídlovými dverami umiestnenými v zadnej časti nadstavby. Hlavnú výzbroj, ako už bolo uvedené, tvorila húfnica s FH 18/1, z ktorej sa mohli strieľať trhavé a trieštivotrhavé granáty o celkovej hmotnosti 43,5 kg do vzdialenosti 13 km. Na priamu streľbu proti obrneným prostriedkom protivníka sa používal protipancierový granát Gv. 39 H1/A. Doplnkovú výzbroj tvoril guľomet MG 34 uložený v bojovom priestore.⁴

Skúšky prototypu vykonané začiatkom leta 1942 ukázali, že sa podarilo vytvoriť efektívny bojový prostriedok vyznačujúci sa dobrou pohyblivosťou a účinnou výzbrojou. V júli 1942 sa samohybná húfnica pod označením 15 cm Panzerfeldhaubitze 18/1 auf. GW III/iV SdKfz 165 „Hummel“ zaviedla do výzbroje Wehrmachtu a zbraní SS. Súčasne boli vydané i príslušné povolenia na jej výrobu, ktorú od februára 1943 zaistovali prevádzky Deutsche-Eisenwerke v Duisburgu. Pancierové dosky pre nadstavbu dodávala firma Deutsche Röhrwerke z Mühleheimu. Vyrábané vozidlá sa od pôvodného prototypu firmy Alkett odlišovali predovšetkým tým, že hlavne ich húfnice nemali ústové brzdy. Tie, ako ukázali strelecké skúšky, neboli pre zbrane bezpodmienečne potrebné. Ďalšiu odlišnosť predstavovalo od začiatku roku 1944 pracovisko radistu, ktoré vzniklo predĺžením pôvodnej pancierovej búdky vodiča na celú šírku korby. Novinkou boli i širšie pásy tzv. „ostette“, ktorými boli vybavené všetky stroje Hummel nasadené v zimných mesiacoch roku 1944 na východnom fronte. Bojovú hodnotu Hummelov však znižoval malý palebný priemer predstavených len 18 kusov delného streliva. Preto sa v ich blízkosti museli vytvárať zásoby streliva, z ktorých v prípade potreby mohli čerpať. Nákladné automobily obyčajne neboli schopné zaistiť prísun streliva až k batériám, a tak koncom roku 1944 vzniklo modifikované muničné vozidlo Hummel, bez hlavnej výzbroje. To bolo schopné nielen dopraviť strelivo k batériám, ale tieto i sprevádzať na presunoch. Do jari 1945 bolo vyrobených a odovzdaných spolu 724 samohybných húfnic 18/1 Sd Kfz. 165 a 157 kusov muničných vozidiel.⁵

Organizačne boli stroje Hummel začlenené v počte 4 – 6 kusov do jednej prípadne dvoch ťažkých batérií práporu zmiešaného delostrelectva, ktorý patril do zostavy pancierového delostreleckého pluku tankových divízií, alebo divízií pancierových granátnikov.⁶

Wehrmacht a zbrane SS po prvý raz použili vozidlá Hummel na východnom fronte začiatkom júla 1943 v rámci operácie Zitadella. Neskôr ich nasadili do bojov v Taliansku a od leta 1944 i na západnom fronte.⁷

3 Tamže, s. 142.

PEJČOCH, I.: *Obrnená technika 2. Nemecko II (časť)*; Praha : Ares, 2001, s. 32.

4 BISCHOP, Ch.: *Zbraně druhé světové války*. Praha : Svojtka & Co, 2000, s. 113.; JEDRZEJSKI, D. – LALAK, Z.: *Ocelová lavína*. Hostomice : Intermodel, 1995, s. 261.

5 PEJČOCH, I.: *Obrnená technika 2 Nemecká (II část)*. Praha : Ares, 2001, s. 142; BISCHOP, Ch.: *Zbrane Druhé světové války*. Praha : Svojtka & Co, 2000, s. 11.

6 LUCAS, J.: *Poslední rok Německé armády*. Plzeň : Mustang, 1995; s. 162-163.

7 Tamže, s. 124-130.

Po skončení vojny si komisia veliteľa tankového vojska čs. armády prezrela v priestoroch bývalého výcvikového tábora SS vo Vrchotových Janoviciach, okrem inej trofejnej techniky i samohybnú húfnicu Hummel, ktorá po viacnásobnom bojovom poškodení slúžila len ako výcviková pomôcka. Na návrh komisie ju veliteľ tankového vojska najskôr ponúkol Vojenskému technickému ústavu a neskoršie vojenskej škole. Z dôvodu, že žiadny z týchto subjektov neprejavil o ňu záujem, bola na jeseň 1945 zošrotovaná.⁸ Ďalších 12 strojov Hummel bolo získaných v rokoch 1946 – 1947 v rámci zberu trofejného nemeckého materiálu z terénu. Aj keď s ich opravou veliteľstvo tankového vojska nerátalo, všetky boli odsunuté na základe rozhodnutia II. odboru MNO do pobočky AZ 1 sklad tankového materiálu Milovice.⁹ Nedostatok ťažkých tankov a samohybných húfníc viedol začiatkom roka 1948 veliteľa tankového vojska k rozhodnutiu zaviesť samohybné húfnice Hummel do výzbroje tankového vojska. Na základe plánu opráv a výroby bojových a špeciálnych vozidiel tankového vojska zo dňa 8. marca 1948 príloha č. 1 a 2, ako aj vydaných povolení, sa začalo od jari 1948 v závode ČKD Praha – Libeň s ich generálnou opravou.¹⁰ Koncom júna 1948 prevzala technická komisia tankového vojska prvé opravené vozidlo s adaptovanou 152mm húfnicou vz. 18/47. V mesiacoch august až október 1948 boli s ním vykonané rozsiahle jazdné a strelecké skúšky.¹¹ Po ich skončení prešiel Hummel strednou opravou a v novembri 1948 bol uložený pri 1. delostreleckom pluku. Medzitým v rovnakom časovom úseku prebieha v závode ČKD Praha-Libeň demontáž zostávajúcich 11 strojov Hummel. Práce spojené s generálnymi opravami týchto vozidiel začali v januári 1949 bezprostredne po tom, čo Škodové závody Plzeň opravili, dodali ich delostreleckú výzbroj.¹² Už v polovici mája 1949 prevzala technická komisia tankového vojska po úspešných streleckých jazdných skúškach vo VVT Jince od technickej skupiny ČKD Praha – Libeň 4 samohybné húfnice pod označením 152mm ShH vz. 18/47, ktoré boli uložené opäť v remízach 1. delostreleckého pluku.¹³ V akom časovom horizonte prebehli generálne opravy zostávajúcich 7 húfníc, nie je známe. Isté je, že od novembra 1949 bolo všetkých 12 kusov ShH vz. 18/47 uložených v priestoroch 11. tankovej brigády v Dědiciach, ktorá patrila do podriadenosti tankového zboru.¹⁴ Z uloženia boli vyňaté až v decembri 1950 po vytvorení 1. ťažkého tankosamohybného pluku v Strašiciach. Tvorili časť výzbroje 2. práporu ťažkých samohybných diel.¹⁵ K ich stiah-

KOLTUNOV, I. P. – SOLOVJEV, M.S.: *Wehrmacht na puti k gibeli*. Moskva : Venizdat, 1973, s. 71-83.

- 8 Archív VÝVOJ Martin a.s., nezaradené čj. 114/Dův.-VTU 1945. Zástupca VTÚ popisuje samohybnú húfnicu nasledovne: Vozidlo bez motora a prevodovej skrine, v korbe i nadstavbe vypálené výrezy. Podvozok dobrý. Húfnica strelby neschopná – poškodená brzda. Navrhujem neprevziať. Archív VÝVOJ Martin a.s. nezaradené. Vojenský dozorný orgán u fmy ČKD Praha VIII č. j. 52/Dův.-1945.
- 9 VÚA-VHA Praha, f. MNO1947 Hl. št. Vel. tank. vojska č. j. 9926/Taj.
- 10 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1948 Hl. št. Vel. tank. vojska č. j. 7159/Taj.-org.-mok.
VÚA-VHA Praha, f. MNO 1949 Hl. št. Vel. tank. vojska č. j. 11100/Taj.
- 11 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1948 II/2 odd. č. j. 50 158/Taj.
VÚA-VHA Praha, f. MNO 1948 II/2 odd. č. j. príloha č. 1 k č. j. 50 158/Taj.
- 12 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1948 II 2 odd. č. j. 50996/Taj.
Archívny VÝVOJ Martin a.s., nezaradené, Škodovy závody n.p. v Plzni-D /5136 taj. 1949.
- 13 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1949, II/2 odd. č. j. 2465/Taj.
VÚA-VHA Praha, f. MNO 1949, II/2. odd. č. j. 4121/Taj.
VÚA-VHA Praha, f. MNO 1949, Hl. št. Vel. dělostrelectva č. j. 11689/taj.
- 14 VHA Praha, f. MNO 1949, Hl. št. odd. č. j. 5674/Taj.
- 15 VÚA-VHA Praha, f. MNO, 1950 GŠ – OMS č. j. 3790.
VÚA-VHA Praha, f. MNO, 1951 NM-mat. 45-2/24.
VÚA-VHA Praha, f. MNO, 1951 GŠ – OMS č. j. 004642.
VÚA-VHA Praha, f. MNO, 1952 VTMV 74/1/371.

nutiu z výzbroje bojových jednotiek TMV a nasledujúcemu vyradeniu došlo v závere roka 1954, čo potvrdzuje správa veliteľa TMV „o stave vojenskej techniky“ zo dňa 15. marca 1955¹⁶

Z vyradených samohybných húfníc vz. 18/47 bol 1 kus uložený na tankovej základni Dědičce pre potreby VTA-AZ Brno a konštrukčných oddelení zbrojoviek Zostávajúce kusy sa po vyťaženi náhradných dielov pre tanky T-40/75 a SD 75/40N zošrotovali.¹⁷

Nemecké samohybné delo 15cm Pz.Haubitze auf. GW III/IV Sd Kfz 165 Hummel na východnom fronte

16 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1955 VTMV 25/9/50.

17 Archív VÝVOJ Martin a. s. nezaraďené VVS-JVS č. j. 0731/1956.

Archív VÝVOJ Martin a. s. nezaraďené, odpoveď ČKD Praha na žiadosť MNO č. j. 041350/56 o dodanie náhradných dielov na opravu dvoch podvozkov GW III/IV používaných VTA-AZ Brno.

NÁZORY A POLEMIKA

PARS PRO TOTO...

STANISLAV V. CHYTKA

*Stalo se módou sezony
do nepravostí rázně tepat.
Kajzrrok této fazony
mi ale nikdy řádně nepad' ...*

Jiří Suchý

Človek vraj má dve možnosti ako ovládnuť dejiny: alebo sa podieľať na ich utváraní, alebo o nich písať. V slovenskom prostredí, možno citelnejšie ako v okolí, sa prejavuje niekoľko aspektov chápania druhej z uvedených možností. Jedným z nich je dlhodobá tendencia vyvracať niektoré historické fakty, alebo, ak to nie je bezo zvyšku reálne, aspoň ich spochybňovať do takej miery, aby sa zmenil v historickom povedomí národa celkový obraz zásadnej dejinnej udalosti. Prirodzene, nežijeme v časoch, ktoré by umožňovali úplné vyretušovanie dejinného obrazu. Sústavné spochybňovanie jeho častí, často sprevádzané kritikou (prípadne pseudokritikou, dôležité je držať krok s módou) „totalitnej“ alebo „marxistickej“ historickej produkcie, však v dlhodobej perspektíve smeruje k niečomu podobnému, k nedôvere alebo až k pohrdaniu týmto obrazom.

Asi najčastejšie naráža historiografia na problematiku Slovenského národného povstania, resp. na jeho hodnotenie alebo spochybňovanie. Keďže je nepopierateľným faktom formujúcim moderný slovenský národ od polovice minulého storočia, sústavne sa objavujú pokusy o jeho znehodnotenie niekedy ako celku, ale pri neschodnosti tohto prístupu aj prostredníctvom zdanlivo izolovaných krokov, smerujú v skutočnosti viac či menej k vytvoreniu komplexnej nedôvery k pozitívnemu hodnoteniu povstania. Pritom sa pragmaticky a utilitaristicky ignorujú výsledky práce historikov, ktorí – žiaľ – vôbec alebo len málo vedia svoje poznatky včas sprístupňovať alebo aspoň reagovať zrozumiteľnou, akademickej formy zbavenou rečou. Dôležité pri tom je, aby sa populárne (a súčasne imanentne aj populisticky) prezentoval taký výklad, ktorý je zdanlivo vierohodný, často len akoby zľahka či okrajovo spochybňujúci, v konečnom dôsledku však nekompromisne negativistický. Rovnako významné je, že takto podané tvrdenia si len nepatrný zlomok čitateľov vie a môže overiť v prameňoch. Ostatne – ak autora sprevádza potrebná povesť a reklama, dostatočná frekvencia jeho výskytu v médiách, prípadne honosné akademické tituly, prečo si jeho tvrdenia vôbec overovať? Navyše s použitím – možno viac módných ako moderných – poukazov na totalitné výklady dejín je možné spochybniť (a pri úrovni súčasnej výučby dejín zvlášť) čo-

koľvek. Demontáž historického významu SNP – kus po kuse – už potom môže prebiehať takmer automaticky, v niektorých prípadoch dokonca s nasadením akoby nesúhlasného výrazu tváre autora, ktorý ju spustil.

Vyvracanie týchto – opatrne povedané sporných – tvrdení sa spravidla odohráva vo všeobecnejšej rovine. Klamstvo, predstieranú, zámernú aj skutočnú neznalosť faktov, naivitu, ale aj silný objektivismus niekedy treba komentovať a odhaľovať viac v konkrétnej podobe ako v perspektíve historického vývoja: málokto okrem úzkeho kruhu historikov (a politikov, konajúcich občas skôr cielene ako z presvedčenia) je ochotný a dostatočne fundovaný na komplexný pohľad umožňujúci začlenenie problematiky do dejinných súvislostí. Zato však priemerný a často aj nadpriemerný čitateľ absorbuje tvrdenia, ktoré sú zavádzajúce, nepodložené, niekedy aj bezohľadne vymyslené. Historik, aj keď reprezentuje spoločenskú vedu, ovplyvňovanú bezprostrednou skutočnosťou neporovnateľne viac než sú vedy prírodné, by síce mal vychádzať z princípu padni komu padni, ale neklamáť. V opačnom prípade s halasným potieraním „totalitných“ dejín iba prevracia znamienko, ale inak sa neodlišuje od malverzácie profesora Krála, ktorý v záujme ideológie vedel vyfabrikovať neexistujúci obsah jestvujúceho dokumentu, aby podložil svoje tvrdenie. Častým argumentom býva, že predovšetkým ide o demytologizáciu – tu sa však obávam, že istý stupeň (triezveho!) utvárania základov štátotvornej tradície je asi nevyhnutný, ak má historická udalosť vôbec vstúpiť do občianskeho povedomia a predovšetkým udržať sa v ňom naprieč generáciami (je to kacírské tvrdenie, ale je to tak).

Na niekoľkých drobných príkladoch z jedného regiónu, resp. mesta, chcem ukázať, ako niektorí historici pracujú s faktami o Slovenskom národnom povstaní. Pritom som vybral autorov z rôznych častí spektra – na jednej strane starého zásadného odporcu SNP a obhajcu vojnového slovenského režimu, na druhej strane mladého, evidentne perspektívneho historika, ktorý povstanie otvorene neodmieta, ale skresľovaním skutočnosti via facti dosahuje obdobného účinku. A, žiaľ, pre konečný výsledok tu nie je rozhodujúci ani počiatočný impulz, ani použitá metóda.

Milan S. Ďurica tvrdil svojho času, že povstalecké letectvo cielavedome zaútočilo na mauzóleum Andreja Hlinku v Ružomberku: „29. september (sic! – pozn. S.Ch.). Podľa nemeckých tajných hlásení »česko-bolševistické« hordy bombardovali oslobodené mesto Ružomberok. Dve bomby padli na mauzóleum slovenského bojovníka za slobodu Andreja Hlinku a ťažko ho poškodili. Toto bombardovanie sa udialo na 80. narodeniny zomrelého vodcu Slovákov.“¹

O dvanásť rokov neskôr, teda s odstupom, ktorý nesporne umožňoval aspoň dodatočne lepšie oboznámenie sa s prameňmi, ale citovaný autor tvrdí: „... ako všetci vieme, nepriatelia slovenského národa a Katolíckej cirkvi už v septembri 1944 bombardovaním rozmetali Hlinkovo mauzóleum v Ružomberku“.²

To už je vyslovené klamstvo. Vzhľadom na dostatočne širokú pramennú základňu by pán profesor teológie a politických dejín mohol a mal vedieť, že jeho tvrdenie je všestranne nepravdivé. Útok nebol namierený proti mauzóleu (v situácii, kedy sa každý liter paliva, každý náboj musel prepravovať s obrovským rizikom cez front, by to evidentne bol nezmysel, nemajúci nič spoločné s protinemeckým bojom). Mauzóleum nebolo rozmetané, o čom viac než dostatočne svedčia zápisy v pamätnej knihe mauzólea či už bezprostredne po nále-

1 ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava : SPN, 1996, 2. doplnené vydanie, s. 190.

2 Ten istý, O čom je táto kniha (úvodný text), in: Sidor. K. – Vnuk, F.: *Andrej Hlinka 1864 – 1938*, Bratislava : LÚČ, 2008, s. VII.

te, alebo aj o týždeň neskôr z osláv Hlinkových narodenín. Pán profesor by mal vedieť, keď mal A. Hlinka narodeniny aj bez „tajných nemeckých hlásení“, rovnako ako si mal overiť základné fakty. Dokonca aj publikované ľudácke materiály ho usvedčujú zo zámerného klamstva práve tak ako pramene z druhej strany, vojnové denníky a spomienky priameho aktéra náletu. A zo zápisov správcu múzea dostatočne jasne vidno, že mumifikovaný Hlinka neutrpel žiadnu škodu, čo tiež nesvedčí o „rozmetaní“ mauzólea. Ostatne – čo možno očakávať, ak používa kvázi citát „česko-bolševistické hordy“ iba nepatrne vzdialený od „nepriateľov slovenského národa a Katolíckej cirkvi“ a dokonca od ľudáckeho „židobolševická luza“? Jedno je zjavné: aj keď pán profesor skvele ovláda prácu s archívnymi dokumentmi, v tomto prípade (a podľa toho môžeme usudzovať, že iste aj v iných) utrpel dočasnú stratu tejto schopnosti. Pozrime sa teda radšej na skutočnú históriu, nemodifikovanú podľa potrieb pána profesora.

Dňa 21. septembra 1944 (necelý týždeň pred nedožitými 80. narodeninami A. Hlinku, nie teda ani 27., ani 28., ani 29.!) bombardovali tri stíhacie lietadlá La-5Fn 1. československého stíhacieho pluku v ZSSR sústredenú nemeckú obrnenú techniku v priestore námestia v Ružomberku, dve lietadlá útočili na muničný sklad. Cieľ útoku a jeho priebeh jednoznačne dokladajú vojnové denníky perutí 1. československého stíhacieho pluku v ZSSR: „c) 14.15 npor. Stehlík – ppor. Tocauer ppor. Štička – ppor. Loucký – šrtm. Matušek, provedli bombardování... shromaždiště tanků mezi dvěma kostely v Ružomberku... Shromaždiště tanků napadeno 3mi letouny, 4 pumy v cíli, 2 pumy v obytném domu. 6. Zvláštní události: při náletu na Ružomberok byl ppor. Loucký od 2. perutě zasažen 5ti střelami a zraněn do levé nohy.“³, resp. „Odpoledne bylo hlášeno, že v Ružomberku.... v sadě nad Hlinkovým hrobem jsou ukryty tanky. Ihned na to, ve 14.15 odstartovali ppor. Loucký a ppor. Matušek s úkolem, tyto cíle napadnout.... bomby padly... přímo mezi parkující tanky.“⁴

V podstate rovnako spomínal na tento nálet jeden z bombardujúcich pilotov František Loucký: plne potvrdzuje obsah zápisov vo vojnových denníkoch, nejasné zostáva iba to, či bol zasiahnutý protilietadlovou paľbou nad Ružomberkom alebo neskôr a či sa jednalo o výzvednú správu z mesta alebo o informáciu a rozkaz z veliteľstva 1. čs. armády na Slovensku. Dve z piatich útočiacich lietadiel mali za úlohu napadnúť muničný sklad (ktorého umiestnenie sa zatiaľ nepodarilo identifikovať, ale z kontextu vyplýva, že bolo v bezprostrednej blízkosti mauzólea), takže nie je úplne jasné, kto zvrhol bomby mimo cieľ a zasiahol mauzóleum.⁵ Rovnako, ale podrobnejšie je udalosť opísaná v uznávanej publikácii *Slovenské letectvo*.⁶

Dve bomby skutočne minuli cieľ. Jedna padla na priestranstvo nad mauzóleom a pri výbuchu údajne zahynul jeden príslušník Haššíkovej Domobrany (no podľa spomienky očitého svedka jediným úrazom bolo zlomenie nohy ženy utekajúcej z kostola do krytu po zahájení protilietadlovej paľby⁷). Druhá bomba nevybuchla.

Za viac než dostatočný argument proti Ďuricovmu tvrdeniu o „rozmetaní“ mauzólea považujem (okrem autopsie) zápisy v pamätnej knihe Hlinkovho mauzólea, urobené bezprostredne po inkriminovanej akcii správcom hrobu Jánom Lehotským. Proti zničeniu mauzó-

3 VHA Praha, f. SSSR – X – 1. ČSSLD, šk. 8, Válečný deník 1. perutě 1. ČSSLP v SSSR, i. č. 62, 15. 6. 1944 – 11. 8. 1945, č. j. 18005/taj. 1945, fotokópia v Múzeu SNP (Všetky citácie sú uvádzané v pôvodnom znení vrátane gramatických chýb.)

4 Tamže, Válečný deník 2. perutě 1. ČSSLP v SSSR, fotokópia v Múzeu SNP.

5 LOUCKÝ, F.: Poslední bojový let. In: *L+K*, XLIX, 17, 1973 (spomienky Františka Louckého).

6 STANISLAV, J. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 3, 1944 – 1945*. Bratislava : Kasico, 2003, s. 138 a n.

7 Archív autora. O smrti domobrancia existuje ústne podanie, ale potvrdenú ju nemáme.

lea hovorí jednak zápis zo dňa nasledujúceho po bombardovaní: „1 bomba na mauzóleum dňa 21. septembra 1944 o 14.h 50 [min.] prerazilo lavú stranu nad Sarkofágom druhá bomba pred vchodom do Mauzólea nevybusila, večer o 18. h 40 [min.] nemecky vojaci nevybuse-nú bombu zapálili, poškodilo zábradlie. Fara – kostol poškodené. Lehotsky strážca hrobu vodcu A. Hlinku.“ s nasledujúcimi podpismi návštevníkov mauzólea z 22. a 23. septembra, keď už malo byť mauzóleum údajne „rozmetané“. Ďalší zápis o niekoľko dní neskôr („K osem-desiatke Andreja Hlinku 27. IX. 1864 – 27. IX. 1944. Spominajme tichučko, posvätné, s láskou a s povďačnosťou irečným slovenským a kresťanským srdcom svojho zvečnelého vodcu Andreja Hlinku dna 27. sept. tohto roku bol by sa dožil osemdesiatich svojich narodenin. Ružomberok dňa 27. sept. 1944 Ján Lehotsky správca hrobu slov. Vodcu A. Hlinku...“). Nasledujú podpisy návštevníkov mauzólea zo dňa 28. septembra 1944⁸⁾ sa už o škodách na mauzóleu nezmie-ňuje vôbec, čo by bolo v prípade vážnych škôd alebo „rozmetaní“ mauzólea nepredstaviteľ-né. A navyše ani súdobé ľudácke materiály nepripúšťajú interpretáciu použitú pánom pro-fesorom. Protipovstalecké periodikum Vodca volá! napísalo: „... židobolševická luza, strh-nutá sadistickými chutkami, bombardovala a veľmi poškodila mauzóleum v Ružomberku“.⁹⁾ Teda ani nenávisť a isto hypertrofovaná propagandistická formulácia si to nedovolila – práve tak ako leták, vyzývajúci na zbierku na opravu mauzólea: „Hanobný čin na najsvätej-ší národný symbol, pre nás Slovákov – Hlinkov mauzóleum nebol žiaden omyl, ale z Moskvy nadiktovaná a premyslená akcia. Poškodili bombami Hlinkov hrob, ale tým len vzbudili ne-návisť proti sebe.“¹⁰⁾

Nepriamym dôkazom o vojenskom význame bombardovaného miesta je aj skutočnosť, že umiestnenie protiletadlového dela na ochranu mauzólea je oveľa nepravdepodobnejšie ako protivzdušná obrana pozemných síl – o jej nasadení som už nakoniec uviedol aj osob-né svedectvo priameho svedka náletu.

V každom prípade je teda úplne jasné, že nešlo ani o zámerné bombardovanie mauzólea, ale o náhodu, navyše s najväčšou pravdepodobnosťou spôsobenú aktívnou protiletackou obranou nemeckého postavenia, ani o také následky, aké M. Ďurica uvádza. Ostatne – ak by sme aplikovali myšlienkový postup pána profesora Ďuricu, museli by sme dospieť k jed-noznačnému záveru, že hlavným vinníkom poškodenia mauzólea boli nemeckí protiletad-lovci. Zhrnuté a podčiarknuté: účelové protipovstalecké klamstvo, podložené ľudáckou ide-ológiou. Ak pán profesor takto prednášal na univerzite v Padove či slovenským študentom... asi netreba viac povedať, než už bolo: „Exilový historik Milan S. Ďurica je známy najmä mý-tizáciou slovenských dejín, spriadaním historiek o starých Slovákoch či obhajobou vojnového slovenského štátu a jeho prezidenta.“¹¹⁾

Z inej (dúfam) časti tohto spektra je rovnako pomerne čerstvá kniha M. Lacka o SNP¹²⁾. Spochybňujúce závery a hodnotenia SNP sú v tejto syntéze zrejme viac produktom nielen nepochopenia niektorých súvislostí, ale aj neprijateľne bohorovného postoja k faktom, resp. k ich dôslednému spracovaniu a dôveryhodnej interpretácii. Napriek tomu sa však nedo-mnievam, že to má znamenať odmietnutie samotnej podstaty SNP. Skôr predpokladám, že autor ako mladý historik – tak sa sám už roky prezentuje – prechádza rovnakým obdobím ako každý mladý človek, totiž spojeným s paušálnym odmietaním výsledkov staršej gene-

8 Pamätná kniha mauzólea Andreja Hlinku, zápisy z 22. a 27. septembra 1944, fotokópie v archíve autora.

9 Vodca volá, I, 5, 1944, čl. Bombardovali Hlinkovo mauzoleum.

10 Liptovské múzeum v Ružomberku, zbierka plagátov a letákov, č. o. i. 42 694.

11 <http://www.tyzden.sk/casopis/2008/14/antikniha-milan-s-durica-co-ohrozuje-nasu-statnost.html>

12 LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava : Slovart, 2008.

rácie. Obávam sa však, že práve Slovenské národné povstanie nie je ako skúšobný kameň generáčnej vzbury najvhodnejším objektom, i keď upierať mu právo aj na takéto postoje by nebolo riešením.

Opätovne, ako v predošlom prípade, môžeme na konkrétnych údajoch a udalostiach prezentovať, ako sa nedôslednosť a povrchnosť neopláca (a zákonite vedie k fakticky neodvodnenému spochybňovaniu historických skutočností), i keď tu nie je hnacím momentom principiálny odpor k SNP. Budem sa rovnako držať otázok, dotýkajúcich sa povstania a osôb v regióne Ružomberka. Povstanie tu vypuklo v nedeľu 27. augusta 1944 popoludní spoločným útokom spojených partizánskych oddielov a miestnej delostreleckej posádky, ktorá sa k partizánom pridala.

M. Lacko spochybňuje boj o mesto, resp. predovšetkým o rybárpoľský zbrojný podnik (na západnom okraji mesta). Tradične sa uvádza, že tu bola zlikvidovaná jednotka SS a/alebo silná skupina gestapa. Podľa tohto autora „*V meste* (t.j. v Ružomberku – pozn. S.Ch.) *však nebola ubytovaná žiadna jednotka SS, resp. gestapa, ako to po vojne písal, ba dokonca tvrdil aj na Národnom súde Miloš Vesel. Išlo skôr o jeho zlé svedomie – vyfabulovaní príslušníci SS a gestapáci boli vhodným a akiste aj ospravedlniteľnejším objektom poprav, než náhodní nemeckí vojaci či civilisti.*“¹³ Je nepochybné, že sa tu odohrali popravy nemeckých vojakov vyťahnutých z prechádzajúcich vlakov, že boli popravení aj civilisti nemeckej národnosti (pričom sa zväčša, ale nie vždy, prihliadalo na aktívne členstvo v DP). Vzhľadom na túto skutočnosť ale popiera aj boje v meste. Ibaže, nakoľko je autor veľkým priaznivcom *oral history* (i keď v jeho prípade presnejšie povedané osobných spomienok): „*27. augusta partizáni zajmú nemeckú posádku a obsadia Ružomberok.*“¹⁴ „*V Štefánikových kasárňach bola ubytovaná rota nemeckých vojakov SS. Títo boli dislokovaní do Rybárpoľa na obranu zlievarne. V oddelení 614 sa pre Ríšu vyrábali kanónové lafety.*“¹⁵ Dokumentárne je navyše doložené, že „*...Napriek silným pochybnostiam zo slovenskej strany sme presadili preloženie jednej SS jednotky (ktorá je poruke) do Ružomberka.*“¹⁶, čo by sa už podľa nášho názoru nemalo dať spochybniť – a od jednotky SS k Werkschutzu (závodnej stráž, o ktorej M. Lacko tiež kdesi písal) je asi skutočne ďaleko! O bojoch, ktoré v Ružomberku prebiehali, sa zmienil aj jezuitský časopis: „*Okolo tretej počuť v meste strelbu... miestna posádka prevzala moc a starosť o poriadok do svojich rúk. Tým bol Ružomberok obsadený. Strielalo sa až do večera a celú noc.*“¹⁷ A keďže upierať jednotke SS (podľa niektorých neoverených údajov mala mať k dispozícii aj dve protiletadlové zbrane kal. 20 mm) bojovú hodnotu, nie je práve najschodnejšia cesta, môžeme pomerne smelo predpokladať, že nešlo o slávnostné salvy (aj keď i ja i ďalší regionálni histo-

13 Lacko, ref. 12, s. 75.

14 Kronika obce Liptovský Michal (obec v okrese Ružomberok, východne od mesta). In: <http://www.liptovskymichal.sk/sr/kronika/klm1918.htm>

15 POVAŽSKÝ, J.: Spomienky na augustové dni. In: *Ružomerský hlas*, 13, č. 17, 1999.

16 PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944*. Bratislava: EPOCH, 1971, s. 168, dok. č. 76, Nemecký vyslanec H. E. Ludin Zahranicičnému úradu v Berlíne o vývine vojensko-politických udalostí na Slovensku od 24. augusta večer do 27. augusta..., odoslané 27. augusta 1944. Tu treba poukázať aj na našu chybu – v publikácii *Ružomberok*. Monografia mesta. Banská Bystrica: Štúdio Harmony, 2009, s. 119, sme uviedli, že sa jednalo o skupinu gestapa, nie jednotku SS. M. Vesel uviedol v svojich spomienkach, že 27. augusta o 03.00 hod. dorazilo do Ružomberka 80 príslušníkov gestapa. ktorí sa ubytovali v miestnych hoteloch, a asi o 08.00 hod jednotka SS v počte 70 mužov, ktorí posilnili už prítomných 40 esesákov. VESEL, M.: Taktó to bolo v Ružomberku. In: *Textilák*, XVI, č. 32-33, 22. 8. 1964. Uvedené počty nie sú overené (a zrejme ani overiteľné) a možno ich považovať za nadsadené rovnako ako tvrdenie o gestape, i keď tu Vesel uviedol, že dňa 28. 8. o 09.00 hod. bolo popravených 22 príslušníkov SS a 67 gestapákov vrátane 4 žien.

17 Stanislavovské zvesti, roč. 17, 1944, č. 4. s. 125 a n. In: PETRANSKÝ, I. A.: *Život pod hviezdou. Osudy Tomáša Dezidera Munka*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008, s. 106 a n.

rici pokladáme uvádzaný počet v boji zabitých príslušníkov SS za neprimerane nadsadený)! Podľa nášho presvedčenia ide teda o zveličenie faktu, nie však o jeho fabulovanie. A hovoriť jedným dychom o tom, že tu „...*partizáni spolu s revolučne naladenými vojakmi vyrabovali sklad zbraní*“ je už za hranicou dobrého vkusu – jednoznačne a zámerne tu sú povstalci (aj keď s istou snahou o nenápadnosť) prezentovaní ako rabujúci banditi. Tak sa ale ukoristenie skladu zbraní nepriateľskej armády, navyše na vlastnom území, nedá hodnotiť ani pri všetkej snahe o tzv. nezaťaženosť. A navyše: ak sa na zaberaní skladu priamo zúčastnila príslušná vojenská posádka pod velením posádkového veliteľa, nie je v takom dehonestujúcom tvrdení voľačo postavené na hlavu? A ako ďaleko to má k oficiálnej terminológii ľudáckej vlády a nemeckých okupačných síl?!¹⁸

Rýchly postup bojovej skupiny Schäfer cez horný Liptov na Ružomberok nenarazil na rozhodný odpor, takže už 5. septembra 1944 stála pred Ružomberkom. „*Na páde tohto mesta mal podstatný podiel zodpovednosti zasa mjr. Miloš Vesel, veliteľ miestnej posádky... bol medzi tými, ktorí z mesta utekali ako prví*“¹⁹ - tvrdí Lacko. Aká však bola realita? Kampfgruppe SS Schäfer ako posilnený prápor vyčlenený zo skupiny armád Severná Ukrajina disponovala – aj podľa M. Lacka – asi 1 500 mužmi, posilnenými navyše tankom a delostreleckým oddielom (dvoma batériami) SS.²⁰ Naproti tomu mala ružomerská posádka (t. j. náhradný oddiel delostreleckého pluku 2) 28 záložných dôstojníkov, 137 vojakov prezenčnej služby, 528 záložníkov – rad z nich narukoval iba na základe septembrovej mobilizácie – a príslušníkov posádkového veliteľstva, posádkovej hospodárskej správy a doplňovacieho okresného veliteľstva, teda kancelárskych síl.²¹ Jej pomerne veľmi silné delostrelectvo – 33 hlavní – bolo prevážne bez zameriavacích prístrojov, ktoré museli byť odoslané východoslovenským divíziám. Nemci tak spĺňali základnú požiadavku úspešného útoku – výraznú početnú prevahu nad obrancom. Boli ostrieľaní v bojoch. Mali opakovane leteckú podporu. Mjr. Vesel, zaskočený zlyhaním obrany horného Liptova, navyše nemal žiadne frontové skúsenosti (a ako delostrelec zrejme ani dostatočné vševojskové vedomosti). Aj keď mu slúži ku cti, že sa vedel vyhnúť nasadeniu na východnom fronte, v danej situácii to bol významný handicap. Nevieme, či chcel z Ružomberka urobiť Stalingrad, ako uvádza M. Lacko, ale vieme, že ešte po dlhých rokoch dával v súkromí (teda „mimo zápis“) najavo neistotu, či by bolo správne brániť mesto aj za cenu jeho ničenia. Obranné čiary pred mestom síce Nemcov 5. septembra zastavili, ale taktické nezvládnutie obrany viedlo už večer toho dňa k ústupu, ktorý sa na druhý deň pri opustení pozícií záložníkmi, ktorí utrpeli ťažké straty v mínometnej paľbe, zmenil na chaotický útek. V tom má Lacko pravdu, ale nie je jasné, prečo túto pravdu vzťahuje predovšetkým na mjr. Vesela. Iba ak by to potreboval ako východisko k tvrdeniu, že zbabelý Vesel dal neskôr popraviť štyroch dezertérov.²² To je tiež skutočnosť, i keď údaj o počte popravených sa spravidla udáva nižší, dvaja, ďalšieho jedného či dvoch mal zrejme na svedomí akýsi impulzívny mladík patriaci k partizánom. Mjr. Vesel však konal podľa rozkazov náčelníka štábu 1. ČSA na Slovensku mjr. J. Noska: „...*pri úteku jednotlivcov z bojov a od frontu ihneď bez milosti každého potrestá trestom smrti.*“²³ a veliteľa armády gen. J. Goliana: „*nakoľko odstrelenie zbabelca po prevedenom súdnom pokračovaní vzhľadom na ča-*

18 LACKO, ref. 12, s. 75.

19 Tamže, s. 122.

20 PREČAN, ref. 16, s. 523, Hl. veliteľstvo skupiny armád Severná Ukrajina, 3. septembra 1944.

21 Ružomberok. Monografia mesta Banská Bystrica : Štúdio Harmony, 2009, s. 119, a rukopisné podklady pre monografiu, spracované O. Vaněkom. M. Vesel uviedol celkový stav posádky 870 mužov – ref. 16.

22 Lacko, ref. 12, s. 122.

23 Nariadenie náčelníka štábu veliteľstva 1. čs. armády mjr. J. Noska veliteľom taktických skupín o zriadení vo-

sový odstup... a vzhľadom na neprítomnosť zbabelca u jednotky nemá toho výchovného a odstrašujúceho účinku... nariadujem veliteľom všetkých stupňov, aby všetky prípady zbabelosti trestali ihneď na mieste samom zastrelením.“²⁴ Ostatne obviníť zo zbabelosti dôstojníka, veliaceho s úspešnosťou až extrémnou obrannému podúseku Biely Potok, ktorý sa stal povstaleckou legendou, je prinajmenšom zarážajúce.

Posledným problémom, ktorému sa chceme venovať, je zbrojná výroba v Ružomberku – Rybárpoli, kde sa vyrábali súčiastky lafiet pre ľahké poľné húfnice. Podľa M. Lacka „... Vesel namiesto toho, aby dal súčiastky, prípadne celú fabriku vyrábajúcu pre nacistov zničiť, venoval sa iným činnostiam. Na deštrukciu mal pritom času dosť... Po bezproblémovom vstupe skupiny Schäfer do Ružomberka si tak Nemci mohli pohodlne celý náklad odviezť so sebou, a ďalej fungovala aj fabrika.“²⁵ Čo slovo, to nepravda. M. Lacko pozná prácu o tejto problematike²⁶, ale použil z nej iba to, čo sa mu hodilo. Fabrika nikdy zbrojnú výrobu neobnovila, príkazy na zničenie hotovej produkcie boli vydané aj mjr. Veselom, zamestnanci mi potvrdili ničenie výrobkov, množstvo hotových súčiastok nemohlo zodpovedať nemeckým údajom, s odtransportovaním technológie boli dlhotrvajúce problémy (takže obnoviť výrobu sa nepodarilo ani v Oseku v Sudetoch, kam mala byť presunutá) – jednoducho tvrdenie v knihe je absolútne skresľujúce a nerešpektuje ani pochybnosti, ktoré tu pretrvávali. Ak by ale tieto tvrdenia neboli dostatočne vierohodné, je tu ešte slovo zasvätenca, riaditeľa zbrojnej výroby Ing. Trautenberg: v Bratislave mu na priemyselnej komisii pplk. Petersdorf 25. augusta 1944 oznámil, „že je jeden prápor nem. vojska na ceste do Ružomberka, aby chránili závod... najneskôr 26. 8. večer je v Ružomberku“, ale jednotka do mesta nedorazila včas – prinajmenšom nie celá. O delostreleckej výrobe ďalej vypovedal: keď sa pod ochranou SS vrátil do Rybárpoľa, „Hotové výrobky boli väčšinou zničené... z výpravok (t. j. z rozprávania – pozn. S. Ch.) tých, ktorí cez povstanie boli v Ružomberku som poznal, že ďalšie pracovanie je nemožné... Na odtransportovanie závodu, poťažne zbrojárskeho oddelenia sa nedalo ešte myslieť, lebo trať Ružomberok – Žilina ešte nebola voľná.“²⁷ Treba niečo dodať?

Bolo by možné pokračovať, ale to už by sa muselo opakovať veľa aj z múdrej, jemnej a pri tom dôraznej recenzie I. Kamenca.²⁸ Alebo by bolo treba ísť po ďalších údajoch z iných regiónov? Skôr je potrebné povedať, že Slovenské národné povstanie malo dosť problémov, nedostatkov a chýb, že vypuklo v nevýhodnom termíne pod tlakmi zvnútra, z Londýna, z vývoja na východnom fronte; azda každý profesionálny vojak potvrdí, že aj ten najdokonalejší operačný plán funguje až do momentu, keď dôjde ku kontaktu s nepriateľom. Potom vstupujú do hry najrôznejšie faktory, ktoré môžu mať aj rozhodujúci vplyv na vývoj a výsledok. V takej situácii bolo logicky aj SNP. Preto som presvedčený, že hľadať, prípadne fabrikovať problémy tam, kde nie sú, je zbytočná nadpráca. SNP ako ostatne každá ľudská činnosť ich bolo plné, čo však neznižuje jeho historickú hodnotu.

jenskej polície, 19. 9. 1944. In: PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, dok. 279. s. 483.

24 Nariadenie veliteľa 1. čs. armády gen. J. Goliana, 20. 9. 1944. In: ref. 23, dok. 324, s. 546.

25 LACKO, ref. 12, s. 123.

26 CHYTKA, S. V.: K otázke výroby delostreleckých lafiet v Ružomberku pred SNP. In: *Vojenské aspekty Slovenského národného povstania*. Zborník príspevkov a materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 23. – 24. 8. 1994. Vojenský historický ústav Bratislava. Žilina 1994.

27 Archiv bezpečnostních složek MV ČR Praha, 52–78–3, Protokol o výpovedi s odsúdeným TRAUTENBERG Eduard, odpis životopisu.

28 KAMENEC, I.: (rec.) Lacko, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava : Slovart, 2008. In: *Historický časopis*, roč. 56, 2008, č. 4, s. 698 a n.

RECENZIE

SIMON, Attila: *TELEPESEK ÉS TELEPES FALVAK DÉL SZLOVÁKIÁBAN A KÉT VI-LÁGHÁBORÚ KÖZÖTT.* (Osadníci a osadnícke dediny na južnom Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami.) Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet 2008, 286 s.

Maďarskú kritiku 1. čs. pozemkovej reformy obohatila najnovšie monografia na Slovensku žijúceho historika a pedagóga maďarskej univerzity Jánosa Selyeho v Komárne Attilu Simona, ktorú v meste Somorja (!), inak Šamoríne, vydal v roku 2008 Inštitút pre výskum menšiny (Fórum Kisebbségkutató Intézet).

Ešte skôr, než sa budem podrobnejšie zaoberať uvedenou knihou, bude možno užitočné uviesť niekoľko viet o prístupe maďarských autorov k téme. Je veľmi dobre známe, že československá agrárna reforma, ktorá sa od samého začiatku vyznačovala nielen významnými hospodárskymi dôsledkami, ale aj demokratizačnými, kultúrnovými a obrannými aspektmi, vyvolala takmer okamžite aj rozhodne odmietavú reakciu Nemcov a Maďarov. Realizácia pozemkovej reformy prvou ČSR bola jedným z najviac propagandisticky využívaných protičeskoslovenských argumentov už u súčasníkov, jej kritika sa opakovane objavovala u politikov, publicistov, národohospodárov i historikov, a jej odsudzovanie nikdy neustalo a trvá vlastne až dodnes. V maďarskej publicistike i v prácach odborníkov rôznych vedných disciplín táto téma po roku 1989 mimoriadne ožila a aj v súčasnosti je častou témou prác historikov ako v Maďarsku, tak aj medzi príslušníkmi maďarskej menšiny na Slovensku. Väčšina autorov opakuje argumentáciu dobových maďarských politikov aj vrátane vtedajších propagandistických útokov, pričom sa len málokedy usiluje aj o objektívnejší pohľad a pochopenie širších súvislostí tohto aspektu (česko-) slovensko-maďarských vzťahov. Maďarskí historici úplne ponechávajú stranou demokratizačný, strategický a obranný aspekt pozemkovej reformy, prínos podlomenia výnimočného politického a sociálneho postavenia aristokratov a veľkostatkárov aj pre širšie vrstvy maďarského ľudu na Slovensku, kritizujú len údajnú československú snahu o narušenie „kompaktných“ maďarských území. Vôbec si nevšímajú pozitívne stránky reformy a zväčša mlčia aj o tom, že pre tieto vrstvy bola charakteristická od samého začiatku aj ničím nespútaná nenávisť voči ČSR a túžba po revanši za stratu majetkov a výsadného politického a hospodárskeho postavenia v bývalom Uhorsku. To všetko im Československá republika vzala, a preto si od nich vyslúžila nepriateľský postoj a aj ich podvratné aktivity. Opatrenia ako zrušenie šľachty a pozemková reforma, ktoré ohlásilo Československo, sa javili len ako nepriateľské opatrenia voči Nemcom a Maďarom. Pozemková reforma, v rámci ktorej sa zabavovala časť pozemkového vlastníctva veľkých držiteľov pôdy, sa preto celkom logicky musela javiť na Slovensku ako protimaďarské opatrenie, a maďarská propaganda to od samého počiatku aj mohutne využila a využíva vlastne až dodnes.

Zatiaľ čo Česi a Slováci vo svojej väčšine vnímali koniec prvej svetovej vojny a vznik Československa ako víťazstvo spravodlivosti a potvrdenie predností demokratického spoločenského poriadku pred monarchiami, ktoré podľa nich vojnu rozpúťali v záujme svojich expanzionistických cieľov²⁹, pre Nemcov a Maďarov to znamenalo trpkú porážku a pre ich ná-

29 O maďarských zámeroch svedčia koncepcie o 30 miliónovom Uhorsku, ktoré bude ovládať okrem Rumunov

rodnostné menšiny v nástupníckych štátoch to bol len ústup zo slávy, a z vládnucich národov sa stali „len“ príslušníkmi národnostných menšín. Hoci mali zabezpečené všetky občianske práva v súlade s ústavou a ďalšími zákonmi, podobne ako všetci ostatní štátni príslušníci, neboli schopní prikloniť sa k občianskemu princípu, ale namiesto toho sa nechávali ovplyvňovať sloganmi ako sú spoločenstvo krvi, rasy, národnej pospolitosti prekračujúcej nové hranice a podobne – u Maďarov to však na rozdiel od Nemcov nebola rasa árijská, ale turánska, resp. turoaltajská.

Je vraj historickým faktom, že jedným z najúčinnejších nástrojov Československej republiky na politický a hospodársky útlak Maďarov bola takzvaná 1. pozemková reforma. Táto „agrárna reforma“ (úvodzovky používa veľa maďarských autorov) mala za cieľ popri podlomení hospodárskej moci veľkostatkárov maďarskej národnosti aj rozsiahlu etnicko-národnostnú reorganizáciu Maďarmi obývaných krajov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Táto reorganizácia sa prakticky začala už na začiatku dvadsiatych rokov osídľovaním Čechov, Moravanov a Slovákov (!) a zakladaním nimi obývaných kolónií na južnom Slovensku. Narušenie údajne súvislého a uzavretého sídelného organizmu maďarského etnika sa dialo najčastejšie na Žitnom ostrove, v okolí Komárna, Šiah a Levíc, ako aj na území medzi Bratislavou a Novými Zámkami. Toto je veľmi podobný prístup, aký bol prístup Nemcov k Čechom, od ktorých Nemci požadovali úplnú izoláciu (a podobne aj od Talianov v Tyrolsku³⁰).

Ostrej kritike je podrobený právny rámec na získanie pôdy nevyhnutnej na osídlenie, ktorý poskytoval zákon číslo 81/1920 Zb. z. a n. z 30. januára 1920, ktorý rozdeľoval osoby majúce právo na pridelenie pôdy, vyzdvihujúc hlavne „legionárov a príslušníkov československých ozbrojených síl, ich príbuzných a príbuzných padlých vo vojne“. Odsúdenie československej pozemkovej reformy medzi dvoma vojnami väčšina maďarských kritikov zakončuje takouto konštrukciou: Kolónie, ktoré vznikli v rámci 1. čs. pozemkovej reformy s politickým zámerom, sú hospodársko-politickou a etnicko-reorganizačnou skutočnosťou, ktorá sa završila tzv. Benešovými dekrétmi. O tom, že medzi prvou pozemkovou reformou a dekrétmi prezidenta Československej republiky (v početných maďarských prácach nesprávne označovanými nepresným a zavádzajúcim názvom Benešove dekréty) bol aj nejaký vývoj smerujúci k Mníchovskej dohode, Viedenskej arbitráži, okupácii južného Slovenska horthyovským Maďarskom, rozbitiu Československa atď., sa mlčí, akoby tieto udalosti aj s ich devastujúcimi dopadmi nielen na Slovákov, Čechov, Nemcov, ale aj na samotných Maďarov nijako spolu nesúviseli.

Pritom sú veľmi zaujímavé a poučné napríklad nielen porovnania československej a veľmi obmedzenej uhorskej pozemkovej reformy z druhej polovice 90. rokov 19. storočia, keď uhorská vláda osídľovala maďarských kolonistov na Podkarpatskej Rusi v prostredí obývanom Rusínmi nepochybne s cieľom maďarizácie rusínskeho obyvateľstva, ale aj kladenie niektorých otázok. Napríklad sa môžeme pýtať, či naozaj v rámci čs. pozemkovej reformy nedostávali pôdu aj Maďari? Prečo im nedala pôdu bývalá uhorská vláda a niektorí ju dostali až od „okupačnej“ ČSR? Všetci tí Maďari, ktorí pôdu dostali od čs. štátu, boli kolaboranti s československými úradmi? Aká pozemková reforma prebehla v horthyovskom Ma-

aj južných Slovanov a aj časť Balkánu. Tieto plány sa však bez vojny nedali uskutočniť. HOITSY, P. *Nagy-magyarország. A magyar történet jövő századai.* (Veľké Maďarsko. Budúce stáročia maďarských dejín.) Budapest : Robert Lampel, 1902, s. 62-63. Podobné názory hlásali napríklad aj Jenő Rákosi, Gusztáv Beksics alebo Dezső Bánffy.

30 BROKLOVÁ, E. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918 – 1938.* Praha : Karolinum, 1999, s. 7.

ďarsku?³¹ Ako maďarský štát napravil „zlú“ československú pozemkovú reformu na okupovanom južnom Slovensku v rokoch 1938 – 1944? Atď., atď. Tieto otázky sa na maďarskej strane kladú málo a ak sa aj položia, podrobnejšie odpovede chýbajú. Výnimkou je – ale aj to len v staršej literatúre – napríklad pôsobenie komisára pre revíziu československej pozemkovej reformy, lučenského veľkostatkára a bývalého československého senátora Dr. Bélu Szilassyho. Ten sa v tejto činnosti veru príliš nevyznamenal a maďarského premiéra Pála Telekiho svojimi aktivitami často veľmi rozčuloval až dovtedy, kým nebol napokon jeho úrad zrušený.³²

Je nelogické z maďarskej strany vyčítať československej pozemkovej reforme, že sa usiľovala na južnom Slovensku zakladať kolónie, kde sa pridelovala pôda Slovákom, Čechom, Moravanom, bývalým legionárom či príslušníkom československých ozbrojených síl, že sa tam prisťahovávali príslušníci českej i slovenskej inteligencie, učители, úradníci, četníci. Kritici pozemkovej reformy a kolonizácie idú vo svojich neobjektívnych výpadoch proti československému štátu dokonca až tak ďaleko, že kritizujú aj budovanie nových ciest, škôl a ďalších budov v tomto regióne a zabúdajú, že tie neslúžili len Čechom a Slovákom, ale aj tamojším Maďarom, Nemcom, Chorvátom, Židom atď. Každý suverénny štát má nielen legitímne právo, ale aj povinnosť urobiť všetko pre svoju bezpečnosť a pre ochranu svojho obyvateľstva pred prípadnou ozbrojenou intervenciou zo zahraničia. Nepriateľský postoj Maďarska k ČSR bol celkom očividný, maďarské špičky sa tým koniec koncov vôbec neskrývali. Tento štát sa ani netajil tým, že keď príde vhodná doba, využije za priaznivej medzinárod politickej konštelácie na revíziu Trianonskej mierovej zmluvy aj príslušníkov maďarskej menšiny na južnom Slovensku. Podpisy na tejto mierovej zmluve ešte ani nestačili poriadne zaschnúť a Maďarsko už začalo s revizionistickou politikou a zároveň aj s podvratnými akciami proti ČSR.³³ Takéto aktivity poškodzovali stabilitu štátu a ohrozovali jeho existenciu, čo nemôže dlhodobo tolerovať žiadna exekutíva. Z tohto hľadiska bolo zakladanie kolónií na južnom Slovensku vhodným nástrojom nielen pre posilnenie hospodárstva týchto oblastí a vyrovnávania ich životnej úrovne s úrovňou rôznych chudobnejších oblastí, napríklad na severnom a východnom Slovensku, ale slúžilo aj strategickým záujmom Československa z hľadiska zabezpečenia južných hraníc štátu a vytvárania zázemia a zásobovacích stredísk pre vojenské posádky v jednotlivých mestách južného Slovenska.

To, čo maďarská strana vyčíta Československu, robila potom sama po roku 1938. Ale to sa však už, pochopiteľne, z maďarskej strany nekritizuje, ale považuje za celkom prirodzené, hoci sa právo na podobný postup československému štátu vehementne odopiera. Celkovo sa revízia československej pozemkovej reformy do roku 1944 nedokončila a to, čo sa zrevidovalo, v mnohom maďarských malých roľníkov či bezzemkov sklamaro (napríklad Opatovský Sokolec, Okoč a inde). Z okolia Filakova je známe podanie chudobných poľnohospodárskych robotníkov z tamojších obcí, ktorí sa v roku 1940 sťažovali predsedovi vlády Telekimu, že „páni berú maďarskému ľudu pôdu“.³⁴ Pozemky sa dostávali nazad do ma-

31 Napríklad KONTLER, L. *Dějiny Maďarska*. Praha : Lidové noviny, 2001, s. 320, uvádza o pozemkovej reforme v horthyovskom Maďarsku prekvapujúce čísla, a tamojšia reforma sa ani zďaleka nemôže porovnávať s československou, v rámci ktorej dostali pozemky aj viacerí Maďari na Slovensku.

32 TILKOVŠKY, L. *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon*. (Revízia a národnostná politika v Maďarsku.) Budapest : Akadémiai Kiadó, 1967, s. 64-91, najmä 83-86, 89.

33 Pozri napríklad list maďarského premiéra Pála Telekiho vojenskej misii krajín Dohody v Budapešti zo dňa 21. októbra 1920, kde vôbec – ani nie pol roka od podpisu zmluvy – nehovorí o československom území, ale len o území odtrhnutom od Uhorska! In: *AD. Actes de la Conférence de la Paix*, vol. 43, ff. 73 – 76.

34 TILKOVŠKY, ref. 4, s. 86.

jetku cirkevných inštitúcií a veľkostatkárov, z ktorých si mnohí uplatnili nárok na vrátenie majetkov vyvlastnených v rámci československej pozemkovej reformy a o jej pridelení maďarským bezzemkom alebo malým roľníkom nechceli ani len počuť.

Do uvedenej línie maďarských kritikov možno zaradiť aj autora uvedenej monografie, ktorý spolu s K. Vadkertya a Gy. Popélyom tvorí trojicu najneobjektívnejších súčasných kritikov „ľzidemokratického“ a „dvojtvárneho“ Československa medzi Maďarmi žijúcimi na Slovensku.³⁵ Pre autorov prístup je veľmi charakteristický už jeho prehľad literatúry o pozemkovej reforme, kde na jednej strane vyzdvihuje kritiku Josefa Pekařa, pričom mu uniká, že Pekař túto tendenciu potreboval predovšetkým na podporu svojho výkladu pobelohorského vývoja českých krajín v nasledujúcich obdobiach, a na druhej strane ostro odsudzuje spis autorskej dvojice Surányi – Váradi z roku 1928 ako príklad aktivizmu, ba servility. V pomerne podrobnej kapitole o literatúre a aj v zozname prác na konci monografie chýbajú z maďarskej literatúry z obdobia 1939 – 1940 napríklad hodnotenia pozemkovej reformy z pera B. Szilassyho³⁶, A. Jarossa a ďalších.³⁷ Je pritom až zarážajúce, že mnohé postoje pochádzajúce z pera týchto autorov sa opakujú aj v prácach súčasných maďarských historikov, či sa na ne odkazuje, alebo nie. Podľa Simona bolo bádanie o tejto otázke u Maďarov zanedbané³⁸ doteraz aj preto, lebo bol nedostatok odborných pracovísk, univerzitného vzdelania (?) a hlavne pre situáciu maďarskej menšiny na Slovensku (?!). Tá údajne neumožňovala rozvoj maďarskej vedy na tomto úseku (s. 21). Prehľad odbornej literatúry uzatvára vlastnými spismi, pričom nezabúda skromne dodať: „last but not least“.

Názory staršieho maďarského historika Lóránta Tilkovszkého, dobre známeho aj z niektorých jeho po slovensky a nemecky publikovaných prác, autor berie do úvahy v úplne nedostatočnej miere. Aj keď spomína, že Tilkovszkého spisy obohacujú odbornú literatúru tejto otázky v dodnes v mnohom neprekonanej miere, v podstate uvádza len dve z nich a cituje ich minimálne (s. 21, pozn. č. 55). Aj keď ani s Tilkovszkým nemožno vo všetkom súhlasiť, o jeho poznatkoch napríklad o neopodstatnenosti maďarskej kritiky československej školskej politiky, o rozvoji jednotlivých oblastí južného Slovenska, ktoré predchádzajúca maďarská vláda v dobe Uhorska zanedbávala, a ku ktorému došlo práve vďaka kolonizácii počas prvej ČSR, Simon, podobne ako ďalší maďarskí autori, nechcú nič počuť. Iste, veď Til-

35 Príkladom môže byť Simonov článok: Za národný štát. Menšinová politika Československa bola dvojtvárna, v denníku *SME* 25. 3. 2008 alebo stať Gyulu Popélyo o charaktere československého štátu v časopise *Irodalmi Szemle*, 48, 2005, č. 5, s. 76–79. Obaja autori zabudli porovnať „zlé“ Československo s – podľa nich – ideálnym horthyovským Maďarskom...

36 SZILASSY, B. *A Felvidék szociális problémái.* (Sociálne problémy Hornej zeme.) In: *A mai magyar szociálpolitika.* (Dnešná maďarská sociálna politika.) Budapest 1939, s. 602. Autor širil okolo seba a o svojej „záslužnej“ činnosti veľkú propagandistickú bublinu. Hlásal také očividne nepravdivé tvrdenia, že Slovensko malo v ČSR „koloniálny“ osud a že sa po Viedenskej arbitráži k Maďarsku pripojilo územie hospodársky veľmi vyčerpané a zruinované.

37 *A visszatért Felvidék adattára.* (Údaje o navrátiťvej sa Hornej zemi.) Ed. CSATÁR, I. a ÖLVEDI, J. Mahr Ottó és Tsa „Rákóczi“ könyvkiadóvállalata : Budapest 1939, s. 150–151. Tu bývalý československý senátor Szilassy, okrem iného, píše: „skutočným cieľom a snahou čs. politiky 20. rokov bolo to, aby oklieštila politické práva maďarskej menšiny, zahatala jej kultúrny rozvoj a hlavne ju hospodársky ochudobnila a urobila neživotaschopnou. Tento surový protinárodný a protimenšinový cieľ česká vláda často zakrývala pod pláštikom humanistických a demokratických fráz“... Podľa Szilassyho bola nástrojom tejto politiky hlavne pozemková reforma.

38 Neviem si predstaviť, čo chce autor urobiť pre to, aby bádanie v tejto oblasti už v budúcnosti nebolo „zanedbané“, ak nepovažuje za potrebné vo svojej monografii uviesť ani taký dôležitý údaj, že v memorande Zjednotenej maďarskej strany z februára 1938, ktoré vypracoval krajinský predseda strany Andor Jaross (po vojne v Maďarsku popravený ako vojnový zločinec), okrem iného prezident Beneš žiadal, aby na území obývanom Maďarmi boli zlikvidované zvykové statky a osadlosti kolonistov, a pôdu prideliť maďarským roľníkom. To neskôr neurobilo ani horthyovské Maďarsko.

kovszky spomína a uvádza preto aj dôkazy, že z hľadiska modernizácie poľnohospodárskej technológie mala pozemková reforma veľký význam a aj samotné maďarské ministerstvo poľnohospodárstva po Viedenskej arbitráži priznalo pokrokovejšie metódy nielen v hospodárení, ale napríklad aj pri ochrane v rastlinnej výrobe, ktoré sa na južnom Slovensku rozšírili vďaka príchodu českých a moravských osadníkov. To sa však ani dnes nehodí zdôrazňovať, zato treba sústavne opakovať údajnú snahu československého štátu o poslovančenie Nemcov a Maďarov. Tak isto nie je vhodné – aj keď v Simonovej knihe sa nájde aj niekoľko takých obrázkov – pripomínať tragický osud mnohých kolonistov na južnom Slovensku. Ten sa podobal odchodu Čechov a Slovákov z českého pohraničia po Mníchovskej dohode, a na južnom Slovensku sa tiež odohrávali podobné scény ako predtým v Čechách. Mnohí kolonisti na Slovensku svoj vynútený odsun tiež neprežili, vlastne ani nemali kam odísť a aj preto niektorí odišli zo sveta alebo dobrovoľne alebo násilne zásahom maďarských zbraní, keď bránili svoje majetky. Pre autorovu obektivitu je veľmi významné, že sa nezmieňuje ani o takom známom prípade atrocít proti našim kolonistom, k akému došlo v Gbelciach, kde boli medzi tamojšími kolonistami – väčšinou pôvodom Čechmi prisťahovanými z Ruska – aj tri obeť na životoch. Väčšinu kolonistov – Čechov, Moravanov i Slovákov – z južného Slovenska vyhnali, zostala ich tam len menšia časť.

Simon spomína, aký dobrý hospodársky výsledok dosiahol na svojej usadlosti napríklad v Trnovci nad Váhom z Uherského Brodu pochádzajúci kolonista František Jančík, ktorý si plodiny nielen dopestoval, ale ich vo svojej malej konzervárni aj spracovával a exportoval. Dával tak prácu a živobytie niekoľkým desiatkam ľudí v okolí (s. 139). Nevedno, či autor o jeho ďalších osudoch nevie, alebo už sa o nich zmieniť nepovažoval za potrebné. Po Viedenskej arbitráži Jančíkov majetok zabrali maďarskí honvédi a žali úrodu, ktorú nezasiali – samozrejme, bez akejkoľvek náhrady. Keď sa Jančík o nejaký čas prišiel na svoj majetok pozrieť, bol maďarským správcom na svojom majetku ťažko zranený úderom do hlavy železnou tyčou a liečil sa potom v nemocnici v Nových Zámkoch...³⁹ Ešte z jedného hľadiska je kolonista Jančík zaujímavý, keď v súvislosti so škodami, ktoré utrpel v dôsledku hospodárenia maďarskej armády na jeho bývalom statku uvádza, že na mzdách, daniach, poštovnom a železničných poplatkoch odviezol štátu za viac ako desať rokov okolo 11 miliónov korún a jeho sused z rovnakej výmery a za rovnaké obdobie len asi 100-tisíc korún. Zjavne teda nie je zveličené vykazovanie škôd na majetku v niektorých prípadoch v rozsahu až 600 – 900-tisíc korún, ako to tvrdí Simon (s. 220), aj keď ho iste nemožno celkom vylúčiť. Veď ľudská chamtivosť je všadeprítomná, prejavuje sa vždy vo všetkom a tvrdiť, že medzi kolonistami boli všetci ideálni poctivci, nechcem ani ja. Už len ako kuriozitu tu spomeniem, že Jančíkov prípad sa ťahal roky a ujalo sa ho – tohto bývalého česko-slovenského kolonistu, ktorý sa od horthyovského Maďarska domáhal náhrady škody – dokonca aj nemecké vyslanectvo v Budapešti, do ktorého kompetencie Jančíkova sťažnosť, ako sťažnosť občana proktorátu, patrila!

To, čo maďarská strana vyčíta Československu, robila potom sama po roku 1938. To sa však už, pochopiteľne, z maďarskej strany nekritizuje, ale považuje za celkom prirodzené, hoci sa právo na podobný postup československému štátu vehementne odopiera. Krajinská stolica víťazov⁴⁰ na svojom zasadaní 25. januára 1939 rozhodla, že na južnom Slovensku vy-

39 Štátny archív Bratislava, pobočka v Šali, f. Hlavnoslužbový úrad v Šali II (1938 – 1945), spis č. 207/1938, šk. č. 8, spis č. 124/1939, šk. č. 9 a ďalšie tamže.

40 Vitéz v doslovnom preklade hrdina, odvážny alebo chrabý človek (víťaz). Bola to akási moderná obdoba rytierskeho rádu (Vitézi Rend) a prijatie do tejto organizácie bolo jedným z najprestížnejších maďarských medzivojnových významenaní. Hlavou rádu, ktorý vznikol v roku 1920, bol maďarský regent kontraadmirál

menuje 2 000 nových víťazov a prideliť im aj pozemky a z „národnoobraného dôvodu“ bude podporovať aj presídlenie národu verných maďarských víťazov z územia podľa maďarskej terminológie Trianonom okypteného Maďarska. Preto si nárokovali za týmto účelom aj celé kolónie. Víťazi považovali z tohto hľadiska za nevyhnutné, aby v oblastiach osídlených prevažne slovenským obyvateľstvom vznikali maďarské kolónie.⁴¹ K novej parcelácii a prideleniu pozemkov pre dovtedy údajne v Československu diskriminovaných Maďarov dochádzalo len výnimočne, a ani Maďarsko im zem vo väčšom rozsahu nepridelilo. Ak sa nejaké majetky aj parcelovali v prospech iných vlastníkov, boli to napríklad často židovské veľkostatky, ktorých pôda sa mala dostať do „kresťanských rúk“. Chápeť, že recenzovaná práca je o československej pozemkovej reforme a nie o tom, čo robilo Maďarsko, ale presídľovanie víťazov do bývalých čs. kolónií s témou súvisí a autor sa mal o tom aspoň stručne zmieniť.

O Simonovom spôsobe uchopenia témy, okrem state o literatúre a jej kritickom ocenení, veľmi názorne hovorí aj kuriózna výčitka adresovaná Eve Vrabcovej, že vraj sa vo svojej práci o pozemkovej reforme⁴² priveľmi opierala o archívne pramene (!?). Autor sa zrejme domnieva, že maďarská opozičná tlač a stranícke propagandistické materiály sú dôveryhodnejšie ako úradné spisy. Ani jeden zdroj informácií nie je potrebné nadradovať, ale ani vylučovať, k najobjektívnejšiemu poznaniu sa dospeje len konfrontáciou rôznych zdrojov. Aj toto treba autorovi monografie pripomínať (?) a ďalej kapitola *Politický systém Československa* (s. 23-30), v ktorej sa opakujú tvrdenia, že Martinská deklarácia len doplnila vyhlásenie ČSR z 28. októbra 1918 (s. 23), namiesto uvedenia, že to bol nezávislý akt, ktorý sa uskutočnil bez správ o tom, čo sa dialo v Prahe, že k tvorbe ústavy neboli predstavitelia nemeckej a maďarskej menšiny prizvaní (s. 24), hoci je všeobecne známe, že Nemci to odmietli, a že Maďari sa na legislatívnych prácach odmietali zúčastniť preto, lebo stále dúfali, že sa súčasťou československého štátu nestanú nielen oni, ale dokonca ani Slováci, a že to bolo dávno pred Trianonom a oni ČSR fakticky vnútorne neuznávali ani po 4. júni 1920! Pravda, dodatočne sa to snažili zakamuflovať a objavili sa tvrdenia, že ich Česi a Slováci do prípravy ústavy nezapojili a úmyselne ich obišli, aby ich mohli neskôr utláčať a odnárodňovať. Podľa autora Šrobár ako „minister s plnou mocou pre Slovensko“ začal svoje účinkovanie až 12. decembra v Žiline (s. 25), ale že už šesť týždňov predtým bola nejaká slovenská vláda aj v Skalici sa ignoruje. Šrobár, tento skutočný „diktátor“, podľa Simona opakovane osvedčil svoje protimaďarské nepriateľstvo. Pravda, Šrobár mohol obísť ešte aj horšie, lebo ne jeden autor z maďarského tábora ho označil už aj za „maďarožrúta“. V záujme získania vhodných hraníc sa československé vedenie chopilo nielen diplomatických a propagandistických nástrojov, ale dokonca aj násilných vojenských prostriedkov! Autor akosi zabúda na to, že vojensky sa musela ČSR angažovať hlavne preto, lebo Uhorsko/Maďarsko vôbec ani po prehratej vojne nepovažovalo za potrebné dodržiavať prímerie a opakovane ho porušovalo, a napokon vojenské akcie znovu rozpútalo formou ozbrojených akcií Maďarskej republiky rád a jej „sesterskej“ a ňou inšpirovanej Slovenskej republiky rád. Simonovi však z toho všetkého vychádza len obraz „agresie“ ČSR... Jedným z vrcholných príkladov autorovej objekti-

Miklós Horthy. Víťazmi sa stávali roduverní Maďari a popredné osobnosti maďarského politického, spoločenského i hospodárskeho života.

41 TILKOVSKÝ, ref. 4, s. 88 a poznámka č. 93.

42 VRABCOVÁ, E.: Kolonizácia Žitného ostrova v I. pozemkovej reforme. In: *Migrácia*. Zborník z konferencie. Dunajská Streda : Lilium Aurum, 2001, s. 153-175; VRABCOVÁ, E.: Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v československej pozemkovej reforme. II časť. In: *Slovenská archivistika*, 2002, roč. 37, č. 2, s. 70.

vity je totiž dnes až smiešne vyznievajúce tvrdenie o agresii ČSR proti Maďarskej republike rád (s. 25, poznámka č. 71). Simon si neuvedomuje, že to vlastne preberá zo staršej marxistickej spisby, ktorú často s chuťou kritizuje. V knihe je viac podobných tvrdení, uviedol som len niektoré na ilustráciu.

Nová monografia o pozemkovej reforme si zaslúži pozornosť českých aj slovenských špecialistov, a tí sa ňou iste aj budú nielen hojne zaoberať, ale podrobia autorove názory nepochybne aj dôkladnejšiemu kritickému rozboru, než je to možné urobiť v krátkej správe určenej len na informáciu o tom, že takýto spis vyšiel, aká je jeho celková tendencia a čo treba brať pri práci s ním do úvahy. Československá pozemková reforma mala iste veľa nedostatkov, jednotlivé politické strany sa nerozpakovali presadzovať svoje partikulárne záujmy a zrejme z nej ťažili aj kadejakí prospěchári, ale aj tak spätne po viac ako trištvrte storočí platí to, čo o pozemkovej reforme povedal prezident T. G. Masaryk: je to naše najväčšie sociálne dielo.

O snahe vidieť pozemkovú reformu objektívne a konfrontovať svoje postoje možno aj s trošku inými pohľadmi, v rámci korektnej vedeckej oponentúry, veľmi názorne svedčí aj skutočnosť, že v šamorínskom inštitúte, ktorý spis vydal, sa uskutočnila 21. mája 2008 k tejto knihe odborná diskusia, na ktorej sa zúčastnili: Bárdi, Gaucsik, obaja Popélyovci, Tóth, Szarka, Vadkerty, Végh, ale ani jeden z českých alebo slovenských znalcov problematiky. Aspoň to tak vyzerá z informácie o akcii uverejnenej na internetových stránkach Forum Institutu. Je to len náhoda, alebo úmysel? Nevedno, ale úplne to zapadá do spôsobu myslenia kritikov českoslovenkej pozemkovej reformy, ktorá chcela údajne len narušiť maďarský charakter „kompaktných“ územných celkov na juhu Slovenska. Maďarskí vedci – naši súčasníci – tu kráčali v šlapajach dobových politikov v Maďarsku a aj medzi nemeckou a maďarskou menšinou v Československu, ktorých cieľom (inšpirovaným zo zahraničia) bolo izolovať sa od Čechov a Slovákov, aby nebudaj nedošlo k vytvoreniu občianskej spoločnosti, a tým aj posilneniu postavenia a všestrannej konsolidácii ČSR.

A tak na záver možno konštatovať, že toto dielo je prehľadnou prácou, z ktorej sa záujemca o problematiku pozemkovej reformy môže o mnohom presvedčiť – pri uvedení si pozície, z ktorej autor k jej písaniu pristupoval. Možno sa z nej poučiť nielen o pozemkovej reforme, ktorej kladné stránky sa pri dobrej vôli dajú nájsť v teréne na južnom Slovensku dodnes, ale aj o tom, ako možno v našej dobe zdanlivo len historické témy postaviť celkom jasne a priehľadne do služieb súčasných pochybných politických snáh.

Ferdinand Vrábek

BIBLIOGRAFIA

VOJENSKÁ HISTÓRIA SLOVENSKA

Výberová bibliografia XV. – 2007

DO ROKU 1526

HANÁK, Jozef – KOPUNCOVÁ, Barbora: Prešporské opevnenia. Bratislava : Albert Marenčin – Vyd. PT, 2007. – 164 s. : fotogr., mp., pram. a lit.

* * *

BYSTRICKÝ, Peter: Longobardskí králi 488 – 572. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 2 (2007), s. 3-21.

LYSÝ, Miroslav: Husitské vpády do Uhorska v rokoch 1428 – 1431. In: Historický časopis. – Roč. 55, č. 3 (2007), s. 411-432.

LYSÝ, Miroslav: Vpády husitov a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432 – 1435. In: Historický časopis. – Roč. 55, č. 4 (2007), s. 633-657.

LYSÝ, Miroslav: Účasť Uhorska na protihusitských vojnách v Čechách a na Morave. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 1 (2007), s. 28-48.

LYSÝ, Miroslav: Uhorská šľachta a protihusitské vojny. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 3 (2007), s. 39-54 : tabl.

SEGEŠ, Vladimír: Genéza miest na Slovensku. In: Studia Academica Slovaca 36. Prednášky XLIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Bratislava : Stimul – centrum informatiky a vzdelávania FF UK, 2007, s. 409-427.

SEGEŠ, Vladimír: Husitské výpravy na Slovensku. In: Husitský tábor. Supplementum 3. Sborník Husitského muzea. Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. VI. mezinárodní husitologické sympozium Tábor 12. – 14. října 2004. Tábor : Husitské muzeum, 2007, s. 161-168.

SEGEŠ, Vladimír: Organizácia, výzbroj a taktika vojska kráľa Mateja Korvína. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 3 (2007), s. 55-69.

SEGEŠ, Vladimír: Vojsko kráľa Mateja Korvína. In: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 7. Sborník k 70. narodeninám prof. PhDr. Dušana Uhlíře, CSc. Opava : Slezská univerzita – Filozoficko-přírodovědná fakulta – Ústav historie a muzeologie, 2007, s. 67-76.

SEGEŠ, Vladimír: Zločin a trest v uhorskom feudálnom trestnom práve. In: Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 1. – 3. októbra 2003 v Lučenci / Zost. Sokolovský, Leon. – Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 23-35.

VALACHOVIČ, Pavol: Markomanské vojny v českej a slovenskej odbornej literatúre. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 3 (2007), s. 3-15.

VESZPRÉMY, László: Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről : [Správa

Aventina o víťazstve Maďarov v roku 907. Bitka pri Bratislave]. In: Történelmi szemle. – Roč. 49, č. 1 (2007), s. 1-17.

* * *

GLATZ, Ferenc: Közép-Kelet-Európa államai és a magyar honfoglalás. A magyarok Európába érkezése : [Ovládnutie území strednej a východnej Európy starými Maďarmi]. In: História. – Roč. 29, č. 5-6 (2007), s. 30-41 : obr., mp.

ROHÁČ, Peter: Zásеky – obranný systém na našom území v 10. – 13. storočí. In: Historická revue. – Roč. 18, č. 7-8 (2007), s. 38-40 : obr.

SKLADANÁ, Jana: Sitnianski rytieri. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 7, č. 6 (2007), s. 41.

VESZPRÉMY, László: Pozsonyi csata, 907. Egy ütközet és forrásai : [Bitka pri Bratislave, 907. Bitka a jej premeny]. In: História. – Roč. 29, č. 5-6 (2007), s. 42-44 : mp.

1526 – 1914

DANGL, Vojtech: Bitky a bojiská v našich dejinách 2 : Od vzniku stálej armády až po prvú svetovú vojnu / Zodp. red.: Sabolíková, Edita – Bratislava : Perfekt, 2007. – 291 s. : fotogr., obr., reg., lit.

Nový pohľad na svet. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VIII. Čas osvietenských vládcov od protihabsburských povstaní po začiatky slovenského národného obrodenia / Ved. red. a ved. aut. kol.: Kónya, Peter – Bratislava : Literárne informačné centrum, 2007. – 454 s. : fotogr., reg.

RICHTER, Karel: Třeba i železem a krví. Prusko-rakouské války 1740 – 1866. Praha : Epoque, 2007. – 495 s. : fotogr., obr., mp., chronolg., lit.

* * *

CZIGÁNY, István: Nationalmilitz im Königreich Ungarn 1600 – 1750. In: Nationalstaat, Nationalismus und Militär. Nation State, Nationalism and the Military. État-nation, Nationalisme et Armée. XXXII. CIHM Kongress 20. – 25. 8. 2006 Potsdam. Potsdam : Militärgeschichtliches Forschungsamt, 2007, s. 61-68.

DANGL, Vojtech: Súboj ako osobitý druh výkonu spravodlivosti. In: Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 1. – 3. októbra 2003 v Lučenci / Zost.: Sokolovský, Leon – Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 255-259.

HOLEC, Roman: „Krátke“ dejiny „dlhého“ storočia. In: Historický časopis. – Roč. 55, č. 1 (2007), s. 75-95 [slov. a maď. historiografia 19. st., r. 1848/49].

CHOVANEČ, Jaroslav: Ozbroyený boj Slovákov proti maďarskej revolúcii vo filozofii štátu Ludovíta Štúra. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 4 (2007), s. 27-35.

MADER, Hubert Michael: Das Offizierskorps und die Freimaurerei des 18. Jahrhunderts. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. – Roč. 45, č. 1 (2007), s. 31-42 : fotogr.

KOHÚTOVÁ, Mária: Slovensko v kráľovskom Uhorsku. In: Historický zborník 17, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján – Martin : Matica slovenská, 2007, s. 159-185.

MADER, Hubert Michael: Vergangene soldatische Bravur. Der Militär Maria-

Theresienorden. In: Österreichische Militärische Zeitschrift. – Roč. 45, č. 4 (2007), s. 436-443 : fotogr.

SEGEŠ, Vladimír: Die Rolle der Minderheiten im Militär der Habsburger Vielvölker-Monarchie. In: Nationalstaat, Nationalismus und Militär. Nation State, Nationalism and the Military. État-nation, Nationalisme et Armée. XXXII. CIHM Kongress 20. – 25. 8. 2006 Potsdam. Potsdam : Militärgeschichtliches Forschungsamt, 2007, s. 51-60.

SEGEŠ, Vladimír: Význam etnicity v mnohonárodnostnej habsburskej armáde. In: Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia. Regionális és nemzeti identitásformák a 18 – 20. századi magyar és a szlovák történelemben. Prešov : Universum, 2007, s. 81-90.

ŠIMONČIČ, Jozef: Trnava a Slavkov. In: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 7. Sborník k 70. narodeninám prof. PhDr. Dušana Uhlíře, CSc. Opava : Slezská univerzita – Filozoficko-přírodovědná fakulta – Ústav historie a muzeologie, 2007, s. 283-292.

VALACH, Július: O súdoch a trestoch v Gemerskej, Malohontskej a Zvolenskej župe v 17. a 18. storočí. In: Historický zborník 17, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján – Martin : Matica slovenská, 2007, s. 186-190.

VALACHOVIČ, Pavol: Bratislavské puškárstvo v 16. a 17. storočí. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 2 (2007), s. 22-36.

* * *

Od jednoty k dualizmu. Armáda rakúsko-uhorskej monarchie (ABŽ) 1. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 26 (2007), s. 7.

PETRÍK, Ján: Štefan Petróczy von Petrócz. Biografia priekopníka letectva zo Spiša. Spišská Nová Ves : vl. nákl., 2007. – 60 s. : fotogr.

VRHLÍK, Peter: Kto bol Andrej Hadik? In: Bojovník. – Roč. 52, č. 14 (2007), s. 10.

1914 – 1918

DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURÍK, Radoslav: Cintoríny prvej svetovej vojny v Karpatoch. Humenné : Redos – Jana Fedičová, 2007. – 85 s. : fotogr.

DUFFACK, J. J.: Štefánik a Československo. Praha : Naše vojsko, 2007. – 203 s. : fotogr.

FEDIČ, Vasil – HUŠŤÁK, Svätoslav, zost.: Prvá svetová vojna – boje v Karpatoch : Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Humenné, 6. decembra 2007. Humenné : Redos – Jana Fedičová, 2007. – 105 s. : fotogr.

Obsah: *Kováč, Dušan:* Boje v Karpatoch (1914 – 1915), s. 7-17; *Fučík, Josef:* Karpatská zima 1914 – 1915, s. 19-28; *Bystrický, Jozef:* Dokumenty o vojnových hrobách z 1. svetovej vojny vo fondoch Vojenského historického archívu, s. 29-40; *Petrová, Mária:* Vojenské hroby v okrese Snina, s. 41-58; *Frodyma, Roman:* Budovanie vojenských cintorínov v juhovýchodnom Poľsku v rokoch 1914 – 1915, s. 59-66; *Juško, Valentin Leonidovič:* História vojenského rádu svätého Georgija a jeho nositelia vo velení 48. pešej divízie, s. 67-80; *Lopata, Mirosław:* Združenie aktívnej ochrany vojenských cintorínov z 1. svetovej vojny v Haliči ako príklad verejnej starostlivosti o kultúrno-spoločenské pamiatky, s. 81-88; *Drobňák, Martin – Turík, Radoslav:* Klub vojenskej histórie Beskydy a jeho činnosť, s. 89-94; *Šimkulič, Marián:* Vojnové zápisky z denníka Egona Ervina Kischu, s. 95-96; *Hušťák, Svätoslav:* Boje v Karpatoch – nevyužitý potenciál cestovného ruchu, s. 97-102.

FIG, Victor Miroslav: Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918, II. díl : Bolševici a československé legie, počátek jejich ozbrojeného konfliktu, březen – květen 1918 / Z angl. přel.: Barnettová, Jiřina – Brno : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Stilus Press, 2007. – 484 s. : fotogr., dok., reg., 1 CD-mapy

HORČIČKA, Václav: Vztahy Rakousko-Uherska a Spojených států amerických v období první světové války. Praha : Karolinum – Univerzita Karlova, 2007. – 365 s. : pram. a lit., reg.

JUNG, Peter: Rakousko-uherská armáda za první světové války I. 1914 – 1916 / Ilustr.: Pavlovič, Darko; odp. red.: Šebor, Vít – Brno : Computer Press, 2007. – 103 s. : fotogr., obr., bibliogr.

NEDOROST, Libor: Do hořkého konce. Češi v 1. světové válce, 3. díl / Odp. red.: Petrová, Hana – Praha : Libri, 2007. – 299 s. : fotogr., pram. a lit.

PAWLIK, Tadeusz, opracował: Bitwa pod Lwowem. Studja z wojny światowej 1914 – 1918, tom IV. Chełm : Euro-Media Monika Wrzesińska-Klocek, 2007. – 277 s., resumé, reg., mp. příl.

* * *

BELOVA, Irina Borisovna: Vojennoplennyje na territorii Kalužskoj i Orlovskoj gubernij v gody pervoj mirovoj vojny. In: Vojenno-istoričeskij žurnal. – Roč. 68, č. 12 (2007), s. 42-45.

DUBÁNEK, Martin: Pevnost Vladivostok a československé legie v Rusku. In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 2 (2007), s. 64-75 : fotogr.

KRAJČOVIČ, Milan: Prorakúska koncepcia ako alternatíva československého riešenia slovenskej otázky. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2007, s. 139-168.

LUSTIGOVÁ, Martina: Karel Kramář a první světová válka. In: Časopis Národního muzea. Řada historická. – Roč. 176, č. 1-2 (2007), s. 89-103.

MANNOVÁ, Elena: Koncept lojality : Postoj k autoritám na Slovensku počas prvej svetovej vojny. In: Historický časopis. – Roč. 55, č. 4 (2007), s. 681-698

PROKŠ, Petr: Plány a možnosti válečné politiky Rakousko-Uherska (listopad 1917 – květen 1918). In: Slovanský přehled. – Roč. 93, č. 2 (2007), s. 161-175.

* * *

ČAPLOVIČ, Miloslav: Generál PhDr. Milan Rastislav Štefánik. In: Obrana. – Roč. 15, č. 4 (2007), s. 17 : fotogr.

KAČÍREK, Ľuboš: Milan Rastislav Štefánik – kalendárium. In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 29

MACHO, Peter: Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919). In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 6-7 : fotogr.

MACHO, Peter: Štefánikova smrť – koniec alebo začiatok veľkého príbehu? In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 18-19 : fotogr.

NAGAYO, Susumu: Nové poznatky z pobytu M. R. Štefánika v Japonsku (október – november 1918). In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 14-17 : fotogr.

VIRCIGLIO, Cédric: Milan Rastislav Štefánik a Francúzsko. In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 8-10 : fotogr.

1918 – 1939

BENEŠ, Edvard: Edvard Beneš – Paměti I. Mnichovské dny : Kritické vydání a rekonstrukce Benešových pamětí 1938 – 1945 / Ed.: Hauner, Milan – Praha : Academia, 2007. – 413 s. : tabl., fotogr., reg.

BENEŠ, Jaroslav: Stráž obrany státu 1936 – 1939. Dvůr Králové nad Labem : Jan Škoda – Fort print, 2007. – 367 s. : fotogr., tabl.

KUČERA, Pavel: Československé prototypy 1938. 1. díl : Czechoslovak prototypes. Vol. 1. Aero A-204, A-304, A-300. Nevojice : Jakab, 2007. – 93 s. : fotogr.

KUČERA, Pavel: Československé prototypy 1938. 2. díl : Czechoslovak prototypes. Vol. 2. ČKD Praga E-51, Avia B-158, Letov Š-50. Nevojice : Jakab, 2007. – 112 s. : fotogr., nákresy

MAJERIKOVÁ, Milica: Vojna o Spiš : Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2007. – 144 s. : lit., príl., fotogr.

PEJČOCH, Ivo: Dělostřelecké tahače československé armády 1918 – 1938. Praha : Ares, 2007. – 100 s. : fotogr., obr.

STRAKA, Karel: Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932 – 1939 : Historie československé armády 3. Praha : Ministerstvo obrany ČR – AVIS, 2007. – 158 s. : fotogr., tabl., pram. a lit.

* * *

BYSTRICKÝ, Valerián – SEGEŠ, Dušan: Posledné dni slovenských Košíc. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 4 (2007), s. 103-123.

DUBÁNEK, Martin: Plány a výstavba československých opevnění v Čopu. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 2 (2007), s. 83-92 : fotogr., mp., plány

HOLÁK, Martin: Cesta Andreja Hlinku do Paríža a jej vplyv na slovenskú politiku v rokoch 1919 – 1920. In: Historický zborník 17, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. – Martin : Matica slovenská, 2007, s. 52-70.

JANÁK, Dušan: Československé mise v sovětském Rusku do roku 1922. In: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 7. Sborník k 70. narozeninám prof. PhDr. Dušana Uhlíře, CSc. Opava : Slezská univerzita – Filozoficko-přírodovědná fakulta – Ústav historie a muzeologie, 2007, s. 365-371.

MACHO, Peter: Fenomén husitstva v životopisných textoch o Štefánikovi v medzivojnovom období. In: Husitský tábor. Supplementum 3. Sborník Husitského muzea. Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. VI. mezinárodní husitologické sympozium Tábor 12. – 14. října 2004. Tábor : Husitské muzeum, 2007, s. 169-179.

MICHL, Jan: Legionářské organizace v Československu (1920 – 1938). In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 4 (2007), s. 4-23 : fotogr.

NOVÁK, Petr: Československá diplomacie a řecko-turecká válka 1920 – 1922. In: Moderní dějiny 15. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2007, s. 183-220.

SCHVARC, Michal: Gulka pre štátneho tajomníka : (Pokus o atentát na Franza Karmasina v Nižnom Medzeve 11. decembra 1938). In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 4 (2007), s. 42-50 : fotogr.

SCHVARC, Michal – HOLÁK, Martin: Marcová kríza 1939 v Československu vo svetle vybraných nemeckých dokumentov. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 1 (2007), s. 86-127.

TÓTH, Andrej: Stanovisko Budapešti v otázke podpisu mierovej smlouvy se spojeneckými a pridruženými mocnosťami (květen – červen 1920). In: Slovánský prehľad. – Roč. 93, č. 2 (2007), s. 177-215.

TULKISOVÁ, Jana – BAKA, Igor – NIŽŇANSKÝ, Eduard: Ozbroyený maďarsko-slovenský konflikt z marca 1939 v správach Sicherheitsdienstu. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 4 (2007), s. 124-156.

* * *

DUBÁNEK, Martin: Výzbroj čs. pevnostných objektů v Bratislavě. In: Střelecká revue. – Roč. 39, č. 2 (2007), s. 47-49 : fotogr.

KOKOŠKA, Stanislav: Než vypukla válka. Němci ve službách čs. zpravodajské služby v letech 1935 – 1939. In: Dějiny a současnost. – Roč. 29, č. 4 (2007), s. 37-40.

MICHELA, Miroslav: Okupácia, či návrat? Viedenská arbitráž – rozdielne ponímanie historickej udalosti. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 7, č. 6 (2007), s. 42-43 : mp.

ŠEMŠEJ, Matej: Bratislava od autonómie po vyhlásenie samostatného štátu. In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 44-47 : fotogr.

1939 – 1945

BENEŠ, Edvard: Edvard Beneš – Paměti II. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství : Kritické vydání a rekonstrukce Benešových pamětí 1938 – 1945 / Ed.: Hauner, Milan – Praha : Academia, 2007. – 476 s. : reg.

BENEŠ, Edvard: Edvard Beneš – Paměti III. Dokumenty : Kritické vydání a rekonstrukce Benešových pamětí 1938 – 1945 / Ed.: Hauner, Milan – Praha : Academia, 2007. – 618 s. : reg.

Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války / Odb. posouzení a úvod: Zudová-Lešková, Zlatica – Praha : OS Magen, občanská židovská společnost, 2007. – 175 s.

BROŽ, Miroslav: Válečné dokumenty vypovídají : Československá zahraniční armáda v SSSR v dokumentech, exponátech a ve fotografii. 2. rozš. vyd. Praha : AVIS MO ČR pro Vojenský historický ústav Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2007. – 1 CD

BÝSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej, eds.: Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939 : Spomienky aktérov historických udalostí, I. diel. Bratislava : AE Press, 2007. – 339 s. : fotogr.

CSÉFALVAY, František – KÁZMEROVÁ, Ľubica: Slovenská republika 1939 – 1945 : Chronológia najdôležitejších udalostí. Bratislava : Historický ústav SAV vo vyd. Prodama, 2007. – 182 s. : reg.

DRABKIN, Artěm – ŠEREMEĚ, Oleg: T-34 v akci / Z angl. přel.: Škopková, Anna; odp. red.: Kaluš, Ondřej – Praha : Baronet, a.s., 2007. – 200 s. : fotogr.

HLAVINKA, Ján: Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945. Bratislava : Ústav pamäti národa vo Vydavateľstve Michala Vaška, 2007. – 281 s. : pram. a lit., reg., tabl., fotogr. príl.

HLÔŠKA, Vlado a kol.: Zamlčovaná pravda o Tisovi a Slovenskom štáte : Kam viedli Tiso a jeho vláda Slovákov v rokoch 1939 – 1945? 2. preprac. vyd. Bratislava : Eko-konzult, 2007. – 134 s. : mp., tabl., lit.

- JANAS, Karol:** Trenčianska župa (1940 – 1945) : K niektorým otázkam vzniku, existencie a fungovania verejnej správy na Trenčiansku. Trenčín : Trenčianska univerzita A. Dubčeka, 2007. – 141 s.
- KALNÝ, Slavo:** Bombardovanie Apolky. Bratislava : Albert Marenčin – Vyd. PT, 2007. – 146 s. : fotogr.
- KAŠŠÁK, Peter – HRODEGH, Marián:** Konečná zastávka Slovensko. Letecké aktivity a osudy posádok 15. USSF zostrelených nad územím Slovenska v rokoch 1944 – 1945. B.m.v. : Klub priateľov vojenskej histórie Slovenska, 2007. – 287 s. : fotogr.
- KLUBERT, Tomáš:** Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní. Nové Mesto nad Váhom : vl. nákl., 2007. – 338 s. : fotogr., lit., reg.
- LACKO, Martin:** Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943. Bratislava – Prešov : Ústav pamäti národa vo Vyd. Michala Vaška, 2007. – 339 s. : fotogr., mp., reg.
- LACKO, Martin:** Slovenské národné povstanie 1944 / Zodp. red.: Števčeková, Daniela Bratislava : Slovart, 2007. – 221 s. : fotogr., reg.
- LACKO, Martin,** ed.: Proti Poľsku. Odras ťaženia roku 1939 v denníkoch a kronikách slovenskej armády. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007. – 253 s. : obr., reg.
- MEDVECKÝ, Matej:** Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007. – 239 s. : pram. a lit., reg., fotogr. príl.
- MIČIANIK, Pavel:** Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I. (1941 – 1944) : V operácii Barbarossa. Banská Bystrica : Dali-BB, 2007. – 296 s. : fotogr., obr., mp., pram. a lit.
- MIKLUŠOVÁ, L.:** Epopeja zabudnutých : Spomienka na účastníkov vojnových udalostí v rokoch 1939 – 1945 pochádzajúcich z obcí bývalého notariátu Bolešov v okrese Ilava. Ilava : vl. nákl., 2007. – 102 s.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard,** ed.: Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. / Ved. red.: Daniš, Miroslav – Bratislava : Stimul – Katedra všeobecných dejín FiF UK, 2007. – 275 s.
- PEKÁR, Martin:** Východné Slovensko 1939 – 1945. Politické a národnostné pomery v zrkadle agendy Šariško-zemplínskej župy. Acta facultatis philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007. – 181 s. : tabl., pram. a lit.
- PEKÁR, Martin – PAVLOVIČ, Richard,** zost.: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI. Slovensko medzi 14. marcom a salzburskými rokovaniami : Acta facultatis philosophicae Universitatis Prešovensis. Historický zborník 9 (AFPhUP 187/269). Prešov : Universum FiF Prešovskej univerzity, 2007. – 471 s.
- Obsah: *Pekár, Martin:* Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami, s. 11-20; *Podolec, Ondrej:* Ústavné provizorium, s. 23-37; *Dragúň, Stanislav:* Vládne nariadenie o politických zbohatlíkoch a jeho realizácia v praxi, s. 38-54; *Macko, Martin:* Pôžička hospodárskej obrody Slovenska ako prostriedok prežijúcej mobilizácie obyvateľstva, s. 55-66; *Medvecký, Matej:* Ústredňa štátnej bezpečnosti od jej vzniku po Salzburg, s. 67-76; *Schvarc, Michal:* Pozícia Karmasinovej Deutsche Partei vo vnútropolitckej kríze na jar a v lete 1940, s. 77-92; *Hetényi, Martin:* Postavenie maďarskej menšiny na Slovensku v rokoch 1939 – 1940, s. 93-111; *Koval, Peter:* Otázka slovensko-rusínskych etnických hraníc v čase formovania slovenskej štátnosti, s. 112-126; *Coranič, Jaroslav:* Postavenie gréckokatolíckej cirkvi v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1940, s. 127-142; *Borza, Peter:* Konflikt prešovského biskupa Pavla Petra Gojdiča, OSBM s režimom Slovenskej republiky

v rokoch 1939 – 1940, s. 143-149; *Olejník, Milan*: Rast antisemitizmu na Slovensku v prvom roku existencie slovenského štátu, s. 150-165; *Karcol, Marián*: Strata občianskych práv židovského obyvateľstva na Slovensku v období od marca 1939 do salzburských rokovaní, s. 166-178; *Arpáš, Róbert*: Československo, Česko-Slovensko alebo Slovensko. Československí komunisti medzi slovenskou autonómiou a napadnutím ZSSR, s. 179-184; *Šišjaková, Jana*: 14. marec 1939 v dobovej slovenskej tlači, s. 185-194; *Kuzmová, Dagmar*: Pravda a Čas o výpovediach Jozefa Tisu pred Národným súdom, s. 195-203; *Baka, Igor*: Vznik a výstavba slovenskej armády (marec 1939 – október 1940), s. 207-227; *Lacko, Martin*: Odraz vzniku Slovenského štátu vo vojenských kronikách, s. 228-240; *Cséfalvay, František*: Začiatok maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939 (o mýtoch a nepresnostiach), s. 241-250; *Mičianik, Pavel*: Pokračovanie slovensko-maďarského vojnového konfliktu po oficiálnom skončení maďarskej agresie (marec – apríl 1939), s. 251-267; *Jašek, Peter*: Slovenská armáda po ťažení proti Poľsku, s. 268-278; *Šmigel, Michal*: Ukrajinský legión Romana Suška. Útok zo Slovenska na Poľsko (1939), s. 279-292; *Gniazdowski, Mateusz*: Účasť Slovenska na agresii proti Poľsku v roku 1939 v poľskej historiografii, s. 293-313; *Janas, Karol*: Hlinkova garda v trenčianskom regióne v rokoch 1939 – 1940, s. 314-325; *Sokolovič, Peter*: Vzostup a pád Hlinkovej gardy v Trnave na pozadí pomoci vláde pri konsolidácii režimu, s. 326-341; *Uhrin, Marian*: Výzbroj Hlinkovej gardy v marci 1939, s. 342-352; *Kárpáty, Vojtech*: Hlinkova mládež do leta 1940, s. 353-362; *Garek, Martin*: Slovensko-poľské vzťahy od Mníchova 1938 po inkorporáciu odstúpených území, s. 365-378; *Kredátus, Juraj*: Politika II. poľskej republiky a Karpatská Ukrajina v predvečer vzniku Slovenského štátu, s. 379-401; *Suk, Pavel*: Prezident Emil Hácha a Slovensko v době mezi 9. – 14. březnem 1939, s. 402-418; *Tulkisová, Jana*: Činnosť Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku a ohraničenie ochranného pásma, s. 419-433; *Katrebová-Bleková, Beáta*: Pokusy Ríšskeho ministerstva zahraničných vecí o odvolanie Karola Sidora v dôsledku salzburských rokovaní, s. 434-444; *Hallon, Ludovít*: Zásahy štátu do komerčného bankovníctva Slovenska v rokoch 1939 – 1940, s. 447-458; *Mičko, Peter*: Transfer miezd slovenských robotníkov z Nemecka na Slovensko v rokoch 1939 – 1940, s. 459-468.

TISO, Jozef: Prejavy a články zv. II. (1938 – 1944) / Ed.: Fabricius, Miroslav; Hradská, Katarína – Bratislava : AE Press – Historický ústav SAV, 2007. – 696 s.

VRBA, Rudolf: Utekl jsem z Osvětimi / Z angl. přel.: Hrdličková, Iva; Pěkný, Tomáš; odp. red.: Daníček, Jiří – Praha : Sefer, 2007. – 437 s.

Vzpomínky nebeského jezdce. Filip Jánký : Podle rukopisné pozůstalosti napsal Jindřich Drebot – 2. vyd. (1. dopl. vyd.). Praha : Ostrov, 2007. – 189 s. : fotogr.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, usp.: Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů v letech druhé světové války : Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 17. – 18. října 2006 v Praze pod záštitou prof. RNDr. Václava Pačesa, DrSc., předsedy Akademie věd ČR. Praha : Historický ústav AV ČR, 2007. – 414 s. : fotogr.

Obsah: *Zudová-Lešková, Zlatica*: K osudu, odboju a boju československých Židov (Židia Československa v protinacistickej rezistencii v rokoch druhej svetovej vojny, s. 27-47; *Kural, Václav*: Osobnost docenta Josefa Fischera v českém odboji, s. 49-54; *Gebhart, Jan*: Miloš O. Bondy a zpravodajství z Protektorátu Čechy a Morava, s. 55-60; *Kalousová-Hanáková, Eva*: Cesta ke svobodě (ilegální převody židovských uprchlíků přes Bílé Karpaty), s. 61-68; *Kamenec, Ivan*: K niektorým problémom rezistencie židovských obyvateľov na Slovensku v období holokaustu (obsah, formy, metódy, terminológia), s. 69-78; *Hradská, Katarína*: Aktivity Pracovnej skupiny pri záchrane slovenských židov v rokoch 1942 – 1944, s. 79-88; *Baranová, Daniela*: Účasť Židov v protifašistickom odboji na Slovensku, s. 89-104;

Tóth, Dezider: Represálie nacistov a príslušníkov POHG proti židovskému obyvateľstvu na Slovensku v rokoch 1944 – 1945, s. 105-120; *Kocman, Miloš*: Židé v domácim odboji (s akcentom na odbojovou činnosť Miloše Lederera a doc. PhDr. Josefa Fischera), s.123-128; *Gajan, Koloman*: Účast v odboji na východnom Slovensku v letech 1943 až 1944, s. 129-134; *Porjes, Ladislav*: Šestý židovský robotný praporek v utrpení i ozbrojeném boji, s. 135-138; *Dráská, Jana*: Ukrývané děti – výraz odporu, s. 139-141; *Milotová, Jaroslava*: Odboj v koncentračných táborech – ano či ne (poznámky k historii diskuse o definici odboje v koncentračných táborech), s. 153-166; *Moulet-Martincová, Šárka*: Povstání v Treblince, s. 167-172; *Franěk, Jiří*: Kde začíná odboj? (Příprava odboje v koncentračném táboře Osvětim – Březinka), s. 173-180; *Schwarcz, Viktor*: Bezprecedentní hrdinský čin Rudolfa Vrby a Alfréda Wetzlera v židovských dějinách, s. 181-193; *Burger, Adolf*: Vzpomínky na odboj, s. 197-200; *Kottová, Marta*: Nešli jsme jako ovce na porážku, s. 201-202; *Poskočil, Stanislav*: Čech v kleštích gulagu, s. 203-206; *Němeček, Jan*: Československá exilová vláda v Londýně a řešení židovské otázky, s. 217-244; *Maršálek, Zdenko*: Židé v československých vojenských jednotkách v zahraničí (nástin problematiky kvantifikace účasti), s. 245-256; *Hofman, Petr*: Židovská otázka v pozemních jednotkách československé armády na Západě za druhé světové války, s. 257-264; *Friedl, Jiří*: Židovská otázka v polské zahraniční armádě za druhé světové války, s. 265-276; *Kopoldová, Jiřina – Kopold, Bedřich*: Cesty Židů ve Svobodově armádě, s. 277-283; *Vodička, Adolf*: Židé v interbrigádě a další osudy židovského odbojáře, s. 287-290; *Klíma, Otto*: Moje válka, s. 291-296; *Singer, Gustav*: Židé ve zdravotní službě československé východní armády, s. 297-302; *Végh, Ludevít*: Cesta za protifašistickým odbojem skončila v gulagu, s. 303-312; *Bernstein, Baruch*: Židé v partyzánských jednotkách v Bulharsku, s. 313-328; *Lorencová, Anna*: Židovský odboj podle vzpomínek pamětníků, s. 331-338; *Kurečková, Miroslava*: Kruh židovských účastníků československého odboje, s. 339-344; *Horčáková, Václava*: K historiografii o rezistenci Židů v českých zemích a na Slovensku v letech druhé světové války, s. 345-356; *Státník, Dalibor*: Hachšara jako předpoklad alije (cesta z moderního ghetta židovské předurčenosti k vlastní státnosti), s. 357-364; *Radil, Tomáš*: „Individuální psychologická a historická přítomnost – v čase“ a pronásledování i odvěta v době druhé světové války, s. 365-383.

* * *

BAKA, Igor: Nasadenie civilného obyvateľstva na Slovensku na opevňovacie práce v rokoch 1944 – 1945. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 1 (2007), s. 70-85.

BOROVÍČKA, Michael: Mučedník (Jozef Tiso). In: Borovička, Michael: Kolaboranti 1939 – 1945 / Odp. red.: Plzák, Allan. Praha – Litomyšl : Paseka, 2007, s. 222-269.

BYSTRICKÝ, Jozef: Slovenská 1. technická divízia na území Rumunska v roku 1944. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2007, s. 33-49.

BYSTRICKÝ, Jozef: Zápisky kpt. Viliama Pavloviča z Ruska (30. X. 1943 – 5. IV. 1944) In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 3 (2007), s. 95-126.

CSÉFALVAY, František: Nemecký dokument o zlyhaní slovenskej 1. pešej divízie v októbri 1943 (1.-2. časť); z nem. prel.: Segeš, Dušan. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 1 – 2 (2007), s. 128-144, s. 105-129.

DRAGŮŇ, Stanislav: Nemecko-slovenská dohoda z roku 1942 o spolupráci na kultúrnom poli a jej realizácia v praxi. In: Historický časopis. – Roč. 55, č. 3 (2007), s. 559-576.

FRIEDL, Jiří: Internace československých vojáků v SSSR 1939 – 1941. In: Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Část II. Váleční zajatci

a internovaní. Sborník studií. Opava : Slezské zemské muzeum – Slezská univerzita, 2007, s. 157-200.

FRIEDL, Jiří: Internace Východní skupiny československé armády v SSSR ve světle sovětských dokumentů. In: Slovanický přehled. – Roč. 93, č. 1 (2007), s. 87-120

FRIEDL, Jiří: Na cestě ke konfliktu – kontakty československé exilové vlády s Polským výborem národního osvobození a polskou prozatímní vládou. In: Moderní dějiny 15. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2007, s. 239-285.

FRIEDL, Jiří: Prejavy perzekuce během internace Východní skupiny čs. armády. In: Výzkum perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. / Ed.: Borák, Mečislav – Opava : Slezské zemské muzeum, 2007, s. 75-89.

HETÉNYI, Martin: Spoločenské aktivity maďarskej menšiny v okrese Nitra v rokoch 1939 – 1944. In: Historický časopis. – Roč. 55, č. 3 (2007), s. 503-530.

HOLÁK, Martin – MEDVECKÝ, Matej: Vznik Slovenského štátu v korešpondencii Karola Sidora s Konštantínom Čulenom. In: Historický zborník 17, č. 1 / Zost.: Bobák, Ján. – Martin : Matica slovenská, 2007, s. 115-123.

HRADSKÁ, Katarína: Revizionizmus holokaustu na Slovensku. In: Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. / Ed.: Nižňanský, Eduard – Bratislava : Stimul, 2007, s. 174-183.

JELINEK, Yeshayahu A.: Maďari a Židia na Podkarpatskej Rusi v dobe druhej svetovej vojny. In: Židovská menšina za druhej republiky. Sborník prednášiek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu až červnu 2007. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2007, s. 148-154.

KÁRPÁTY, Vojtech: Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 1 (2007), s. 6-20 : fotogr.

KILIÁNOVÁ, Gabriela: Pamätné miesto pre viacerých : Devín v Nemeckej ríši počas rokov 1938 – 1945. In: Slovenská otázka dnes. Výber textov z časopisu OS 1997 – 2006. / Zost.: Szigeti, László – Bratislava : Kalligram, 2007, s. 434-444.

KOKOŠKA, Stanislav: Činnosť orgánů UPVI NKVD na československém území v letech 1944 – 1945. In: Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Část II. Váleční zajatci a internovaní. Sborník studií. – Opava : Slezské zemské muzeum – Slezská univerzita, 2007, s. 325-356.

KOKOŠKA, Stanislav: Zpráva poručíka Františka Jandy o Čechoslovácích žijících na území Sovětského svazu. In: Slezský sborník. – Roč. 105, č. 3 (2007), s. 216-222.

KOPECKÝ, Milan – HOFÍREK, Tomáš: Němečtí zajatci na Dukle : Zajatci 1. čs. armádního sboru v SSSR v období karpatsko-dukelské operace. In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 4 (2007), s. 52-69 : fotogr.

KUKLÍK, Jan – ČECHUROVÁ, Jana: Czech Refugee Trust Fund a československá emigrace : část 1. Geneze a finanční zabezpečení. In: Soudobé dějiny. – Roč. 14, č. 1 (2007), s. 9-43.

KUZNECOV, D. V.: Kontakty i vzaimootnošenija Russkich i Slovakov v period Slovackogo nacionalnogo vosstaniya. In: Russkije i Slovaki v XIX. – XX. vv. Kontakty, vzaimodejstvije, stereotipy. Materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii, priuročennoj ko Vtoromu zasedaniju Komissii istorikov Rossii i Slovakii (Moskva, 2. – 4. okťabrja 2007 g.). Moskva : Joškar-Ola, 2007.

LACKO, Martin: Obraz ZSSR a jeho metamorfózy v slovenskej (československej) armáde 1941 – 1945. In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie soviétizácie do slovenskej

(československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 31-38.

LACKO, Martin: Pomery v Sovietskom zväze očami slovenských vojakov (1941 – 1943). In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovielizácie do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 39-70.

LACKO, Martin: Rusínska problematika vo fondoch armádneho spravodajstva 1940 – 1941.

In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 3 (2007), s. 46-53.

LETZ, Róbert: Vojenský vikár slovenskej armády biskup Michal Buzalka a jeho vzťah k Sovietskemu zväzu a boľševizmu (1940 – 1945). In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovielizácie do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 71-92.

MARJINA, Valentina V.: Slovakija i slovackije politiky glazami sovetskich diplomatov (1940 – 1941 gg.). In: Russkije i Slovaki v XIX. – XX. vv. Kontakty, vzaimodejstvije, stereotypy. Materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii, priuročennej ko Vtoromu zasedaniju Komisii istorikov Rossii i Slovakii (Moskva, 2. – 4. oktábrja 2007 g.). Moskva : Joškar-Ola, 2007.

MAREK, Jindřich: Průzkumná činnost československých vojáků v obleženém Tobruku (říjen – prosinec 1941). In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 1 (2007), s. 45-60 : fotogr.

MICĽANIK, Pavel: November 1942 – najkrvavejší mesiac slovenskej Zaisťovacej divízie. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 3 (2007), s. 70-94 : fotogr.

NÁTER, Pavel: The Carpatho-Dukla Operation. In: After the Battle. The Capture of le Havre. – Nr. 139 (2007), s. 44-55 : fotogr.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – TULKISOVÁ, Jana: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 4 (2007), s. 36-60.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – MŇAHONČÁKOVÁ, Jana: Vymedzenie pojmu Žid na Slovensku a v Chorvátsku – pokus o porovnanie. In: Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. Ed.: Nižňanský, Eduard – Bratislava : Stimul, 2007, s. 107-130.

OTU, Petre: Die rumänische Armee in der Slowakei. Militärische Operationen und social-kulturelle Interferenzen mit der lokalen Bevölkerung. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. – Bratislava : Veda, 2007, s. 51-62 : mp., tabl.

PETRANSKÝ, Ivan A.: Zákomom neuznané kresťanské cirkvi a náboženské spoločnosti v Slovenskej republike 1939 – 1945. In: Historický zborník 17, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján – Martin : Matica slovenská, 2007, s. 37-50.

PROCHÁZKA, Ivan: Českoslovenští lékaři ve službách Britské armády v letech 1940 – 1945. In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 2 (2007), s. 4-36 : fotogr.

RAJLICH, Jiří: Francouzská stopa kapitána Vašátka, II. část. In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 3 (2007), s. 63-75 : fotogr.

RAJLICH, Jiří: První a poslední sestřel 1. československé smíšené letecké divize v SSSR. In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 4 (2007), s. 24-35 : fotogr., tabl.

SCHVARC, Michal: Masová exekúcia v Sklenom 21. septembra 1944 v širšom dejinnom kontexte: In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 3 (2007), s. 4-13.

SOKOLOVÁ, Milena: Postoj evanjelickej a.v. cirkvi k riešeniu židovskej otázky na Slovensku

v rokoch 1938 – 1945. In: Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. / Ed.: Nižňanský, Eduard – Bratislava : Stimul, 2007, s. 131-144.

SOKOLOVIČ, Peter: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 4 (2007), s. 4-30 : fotogr.

SOKOLOVSKÝ, Leon: Spomienky na východný front 1941 – 1943. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 2 (2007), s. 93-104 : fotogr.

ŠUMICHRAST, Peter: Messerschmitt Bf 109 E slovenských Vzdušných zbraní (1942 – 1944). In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 2 (2007), s. 48-69.

ŠUMICHRAST, Peter: Vojenský zajatecký tábor v Grinave (leto 1944). In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 4 (2007), s. 165-181.

UHRIN, Marian: KSS a Druhá partizánska brigáda generála M. R. Štefánika

In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovietskej armády do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 93-106

VALIŠ, Zdeněk: Čechoslováci v táborech a väznicích NKVD za druhé svetové války (1940 – 1944) : Výběr dokumentů z fondů Vojenského ústředního archivu a Archivu Ministerstva vnitra ČR. In: Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Část II. Váleční zajatci a internovaní. Sborník studií. Opava : Slezské zemské muzeum – Slezská univerzita, 2007, s. 201-324.

VANĚK, Oldřich: Podmienky a proces vzniku 4. partizánskej brigády (november 1944 – február 1945). In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 1 (2007), s. 49-69.

VRZGULOVÁ, Monika: Každodenný život židovských väzňov v nacistických koncentračných táborech. In: Z dejín holokaustu a jeho popierania. Acta historica Posoniensia VII. / Ed.: Nižňanský, Eduard – Bratislava : Stimul, 2007, s. 89-104.

ZAVACKÁ, Katarína: Tlač, cenzúra a propaganda na Slovensku od 6. októbra 1938 do konca vojny. In: Česko-slovenská historická ročenka 2007. Brno : Česko-slovenská / Slovensko-česká komise historiků vo Vyd. Masarykovy univerzity, 2007, s. 239-274.

ZUPKO, Štefan: Bombardovanie Nových Zámok 7. a 14. októbra 1944 a 14. marca 1945. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 4 (2007), s. 182-198.

* * *

ADÁMI, Ján: Spomienky na por. Jána Ušiaka. Prvý veliteľ Prvej čs. partizánskej brigády J. Žižku, 1.-2. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 17 – 18 (2007), s. 4 : fotogr.

BIELIK, Oskar: Namiesto uznania – poníženie a väzenie. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 13 (2007), s. 4 [Tlach Jozef, Širica Michal].

CSÉFALVAY, František: Generál Golian (1906 – 1945). In: Obrana. – Roč. 16, č. 4 (2007), s. 29 : fotogr.

CSÉFALVAY, František: Generál II. triedy Jozef Turanec. In: Obrana. – Roč. 15, č. 9 (2007), s. 29.

CSÉFALVAY, František: Jozef Gabčík – muž, ktorý sa postavil Heydrichovi. In: Historická revue. – Roč. 18, č. 4 (2007), s. 19-23 : fotogr.

CSÉFALVAY, František: Martýr boja za slobodu. In: Obrana. – Roč. 15, č. 5 (2007), s. 29 : fotogr. [Viest Rudolf].

CSÉFALVAY, František: Štefan Jurech (1898 – 1945). In: Obrana. – Roč. 15, č. 11 (2007), s. 29 : fotogr.

- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Generál II. triedy Augustín Malár. In: Obrana. – Roč. 15, č. 10 (2007), s. 29 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Generálmajor in memoriam Alexander Korda. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 1 (2007), s. 78-82 : fotogr.
- ČAPLOVIČ, Miloslav:** Generál I. triedy Ferdinand Čatloš. In: Obrana. – Roč. 15, č. 6 (2007), s. 29 : fotogr.
- FERJENČÍK, Boris:** Nacisti zodpovední za tragédiu 16. júna 1944. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 14 (2007), s. 6 [Bratislava]
- GAJDOŠ, Milan:** Generál Július Nosko In: Bojovník. – Roč. 52, č. 12 (2007), s. 4 : fotogr.
- GAJDOŠ, Milan:** Kňaz, obeť fašizmu. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 16 (2007), s. 4 [Veselý Ludovít]
- GAJDOŠ, Vladimír:** Židovskí parašutisti v SNP, 1.-2. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 11 – 12 (2007), s. 10 : fotogr.
- HALAJ, Dušan:** Z histórie spoločného boja proti fašizmu. René Picard, Jean Bonnefon, Gérard Forestier. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 1 – 3 (2007), s. 4 : fotogr.
- Kto bol plukovník Ján Černek /Š. P./** In: Bojovník. – Roč. 52, č. 12 (2007), s. 8 : fotogr.
- MAREK, Vladimír:** Bitva úderných hlídek. Od jedného z nejslavnějších mezníků naší vojenské historie, bitvy u Zborova, uplyne 2. července devadesát let. In: A-report. – Roč. 18, č. 13 (2007), s. 46-47 : fotogr.
- MAREK, Vladimír:** Láska zrozená v boji: Od úmrtí bývalého náčelníka štábu 2. paradesantní brigády Karla Hlásného uplyne v těchto dnech dvacet pět let. In: A-report. – Roč. 18, č. 23 (2007), s. 44-45 : fotogr.
- MASKAL, Radoslav:** Protifašistický odboj a menšinová otázka : Maďarská a nemecká menšina v postojoch činiteľov československého zahraničného odboja. In: Historická revue. – Roč. 18, č. 7-8 (2007), s. 60-63 : fotogr.
- MASKALÍK, Alexej:** Generál I. triedy Alexander Čunderlík. In: Obrana. – Roč. 15, č. 7 (2007), s. 28 : fotogr.
- MASKALÍK, Alexej:** Anton Pulanich (1884 – 1962). In: Obrana. – Roč. 15, č. 8 (2007), s. 29 : fotogr.
- MRKVÁNEK, Igor:** Avia B-534 ve službách Luftwaffe. In: REVI. Dvuměsíčník o letadlech a letcích. – Roč. 14, č. 69 (2007), s. 42-43 : fotogr.
- Najvyššie ocenenia R. Vrbovi a A. Wetzlerovi.** In: Bojovník. – Roč. 52, č. 3 (2007), s. 2.
- NOVÁKOVÁ, Zuzana E.:** Z denníka posledného rušňovodiča „Hurbana“, 1-2. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 8 – 9 (2007), s. 8, 3.
- PAULIAK, Ervín:** Generál zima pod Moskvou. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 3 – 4 (2007), s. 7, 7.
- PAULIAK, Ervín:** „Náš“ štrnásty marec. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 6 (2007), s. 1-2.
- PECNÍK, Marcel:** Československo v rokoch 1939 až 1945 – menový babylon? In: Historická revue. – Roč. 18, č. 7-8 (2007), s. 57-59 : fotogr.
- PILEK, Štefan:** Význam žurnalistiky v SNP. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 17 (2007), s. 8.
- PIVKOVÁ, Eubica:** Kto bol dr. Ing. Ondrej Kožuch. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 26 (2007), s. 6.
- RAGAČOVÁ, Júlia:** Archívy a archívne fondy o Slovensku v rokoch 1944 – 1948. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2007, s. 99-112.
- SAMČÍK, Ján:** Stihol ich trest zradcov, 1. – 2. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 17 – 18 (2007), s. 10 [ROA, repatriácie].

- SCHVARC, Michal:** Nacistická eugenika a Nemci na Slovensku. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti.* – Roč. 7, č. 2 (2007), s. 14-17 : fotogr.
- SLÍŽ, Vlado:** Frontová odyssea I. Komárnického. In: *Bojovník.* – Roč. 62, č. 22 (2007), s. 6 : fotogr.
- SOUŠEK, Tomáš:** Hrdinové znovu v oblacích : Zatímco generál Janoušek budoval československé letectvo, štábní kapitán Ocelka trávil stovky hodín nad válečnou Európou. In: *A-report.* – Roč. 18, č. 25-26 (2007), s. 32-33 : fotogr.
- ŠKOREC, Ján:** Zostrelenie nemeckého lietadla nad Bratislavou. In: *Bojovník.* – Roč. 52, č. 21 (2007), s. 4 : fotogr.
- ŠUMICHRAST, Peter:** Obec Ivanka pri Dunaji a letecká vojna nad Slovenskom. In: *Ivanské noviny.* – Roč. 17, č. 2 (2007), s. 15-16 : fotogr.
- ŠVANDA, Petr:** Žil a zomrel v službách národu. In: *Bojovník.* – Roč. 52, č. 8 (2007), s. 5 : fotogr. [Jurech Štefan].
- ŠVEC, Tomáš:** Pracovný tábor – SNP – koncentrák. In: *Obrana.* – Roč. 15, č. 9 (2007), s. 30 : fotogr. [Wágner Oto].
- ŠVEC, Tomáš:** Z Krymu po Kežmarok. In: *Obrana.* – Roč. 15, č. 5 (2007), s. 34 : fotogr. [2. čs. spd brigáda, J. Halan].
- VALENT, Peter:** Zahraničnopolitické postavenie Slovenského štátu. In: *Historická revue.* – Roč. 18, č. 1 (2007), s. 48-49 : fotogr.
- VNUK, František:** Posledné mesiace života dr. Jozefa Tisu. In: *Život. Miesiecznik spoločno-kulturalny.* Č. 5 – 6 (2007), s. 24-25.
- VRBIČAN, Daniel:** Útrapy vojnového veterána. In: *Bojovník.* – Roč. 52, č. 16 (2007), s. 10 : fotogr. [Vrbičan Adam].
- ZAVACKÁ, Marína:** Informačná služba a naši hrdinovia. Slovenskí krajanovia v americkej armáde. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti.* – Roč. 7, č. 4 (2007), s. 13-15 : fotogr.

1945 – 1993

- BENČÍK, Antonín:** V chapadlech kremelské chobotnice / Odp. red.: Richter, Karel – Praha : Mladá fronta, 2007. – 514 s. : fotogr., pram. a lit.
- BLAŽEK, Petr,** ed.: A nepozdvihne meč... : Odpírání vojenské služby v Československu 1948 – 1989. Praha : Academia, 2007. – 339 s. : fotogr., dok., reg.
- Dúbravčík, Jan:** Osmadvacítka : Historie 28. stíhacího bombardovacího leteckého pluku / Odp. red.: Moucha, Arnošt – Cheb : Svět křídel, 2007. – 297 s. : fotogr., pram.
- Československý svaz důstojníků v exilu 1952 – 1958 :** Sborník dokumentů. Díl I. Brno : Univerzita obrany, 2007. – 130 s.
- HAZUCHA, Miroslav:**...úspěšní 40 rokov. Banská Bystrica : VŠC Dukla Banská Bystrica, 2007, 219 s.
- GAREK, Martin:** Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945 – 1947. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, 96 s. (partizáni, Kuraš Józef)
- IRRA, Miroslav:** MiG-15. „Patnáctka“ Letoun MiG-15 v čs. vojenském letectvu v letech 1951 – 1983 : „Fifteen“ MiG-15 in Czechoslovak Air Force 1951 – 1983 : 2. díl / Vol. 2 / Překlad: Leckie, Ina; kresby: Válka, Zbyněk; výkresy: Vondraš, Martin – Nevojice : Jakab, 2007. – 104 s. : fotogr., nákresy
- NIESNER, Jan:** Nebe není ráj aneb Starý pilot vypravuje / Odp. red.: Moucha, Arnošt – Cheb : Svět křídel, 2007. – 217 s. : fotogr.
- SZUSZCZYŃSKI, Pawel:** 65 dni operacji „Dunaj“. Relacja oficera wojsk inżynieryjnych,

uczestnika zbrojnej agresji na Czechosłowacje w dniach 20. 8. – 23. 10. 1968 r. (wersja robocza). Warszawa : 2007. – 199 s.

ŠMIGEL, Michal: Banderovci na Slovensku 1945 – 1947 : (Niektoré aspekty pôsobenia jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády na území krajiny) / Odb. red.: Kmeť, Miroslav – Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Ústav vedy a výskumu UMB, 2007. – 194 s. : príl.

ŠTĚPÁNEK, Karel – MINAŘÍK, Pavel: Československá lidová armáda na Rýnu. Praha : Naše vojsko, 2007. – 348 s. : fotogr., mp., tabl., dok.

ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: Československo a subsaharská Afrika v letech 1948 – 1989 / Odp. red.: Weidenhofferová, Iva – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2007. – 322 s. : reg., res.

* * *

BÍLEK, Jiří: „Kulový blesk“ ministra Čepičky. Pokus o řešení bytové krize vojáků z povolání v první polovině padesátých let minulého století. In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 3 (2007), s. 40-62 : fotogr., tabl.

ČAPLOVIČ, Miloslav: K niektorým osudom vyšších slovenských dôstojníkov po februári 1948. In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie soviétizácie do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 139-151 (Kristin Jozef Martin; Kuna Pavol; Širica Michal; Černek Ján; Bodický Ladislav; Manica Branislav)

EICHLER, Jan: Začátky studené války : Formování bipolárního uspořádání mezinárodních vztahů v letech 1945 – 1947. In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 3 (2007), s. 4-23 : fotogr.

GÁBA, Vladimír: Telesná výchova a šport v rezorte Ministerstva obrany SR. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. – Roč. 13, č. 1 (2007), s. 97-106.

JIRÁSEK, Zdeněk: K problematice repatriácie československých občanů ze SSSR. In: Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Část II. Váleční zajatci a internovaní. Sborník studií. Opava : Slezské zemské muzeum – Slezská univerzita, 2007, s. 357-385.

LÁNÍK, Jaroslav: Dopad peněžní reformy na výstavbu československé armády. In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 1 (2007), s. 61-69 : tabl.

LITERA, Bohuslav: K vývoji sovětského bloku ve druhé polovině 60. let. In: Moderní dějiny 15. Sborník k dějinám 19. a 20. století. – Praha : Historický ústav AV ČR, 2007, s. 329-351.

MASKALÍK, Alexej: Riešenie otázky dôstojníkov armády vojnovnej Slovenskej republiky v čs. armáde po februári 1948. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 4 (2007), s. 90-102.

MASKALÍK, Alexej: Sovietizácia pri výstavbe veliteľského zboru čs. armády v rokoch 1945 – 1948. In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie soviétizácie do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 107-116.

NAĐOVIČ, Svetozár: Withdrawal of Soviet Troops from Czechoslovakia, 26. 2. 1990 – 27. 6. 1991. In: Exiting War. Post Conflict Military Operations. 6th International Conference Military History Working Group Bratislava 3 – 7 April 2006 / Eds.: Čaplovič, M.; Stanová, M.; Rakoto, A. – Bratislava – Chateau de Vincennes : VHÚ – SHD, 2007, s. 322-328.

PELIKÁN, Jan: Jugoslávie a československá otázka v květnu a červnu 1968. In: Slovanský přehled. – Roč. 93, č. 1 (2007), s. 63-86.

STANĚK, Tomáš: Českoslovenští občané v systému GUPVI NKVD-MVD v SSSR v letech

1945 – 1956 a němečtí váleční zajatci v Československu v etapě 1945 – 1950. In: Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Část II. Váleční zajatci a internovaní. Sborník studií. Opava : Slezské zemské muzeum – Slezská univerzita, 2007, s. 15-156 : tabl.

SYRNÝ, Marek: Boj Komunistické strany Slovenska a Demokratickej strany o vplyv v slovenskej armáde v rokoch 1944 – 1948. In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovietskej do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie – Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter. – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 13-29.

ŠEMŠEJ, Matej: Prejavy odporu slovenskej verejnosti proti okupácii vojsk Varšavskej zmluvy (1968 – 1969). In: Historický zborník 17, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján. – Martin : Matica slovenská, 2007, s. 87-101.

ŠMIGEL, Michal: Banderovci na Slovensku (1945 – 1946). K problematike činnosti a propagačných antikomunistických aktivít oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády. In: Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918 – 1989). Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou / Šmigel, Michal a kol. – Banská Bystrica : Katedra histórie FH UMB, 2007, s. 137-177.

ŠMIGEL, Michal: Banderovci versus československá armáda. (Vojenská konfrontácia na území Slovenska v rokoch 1945 – 1946). In: V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovietskej do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944 – 1948. Zborník z konferencie Bratislava, 27. 10. 2006 / Zost.: Šoltés, Peter – Bratislava : Istropolitan, 2007, s. 117-138.

ŠMIGEL, Michal: Prieniky Ukrajinskej povstaleckej armády na území severovýchodného Slovenska v rokoch 1945 – 1946. In: Historický zborník 17, č. 2 / Zost.: Bobák, Ján – Martin : Matica slovenská, 2007, s. 51-86.

ŠOLC, Jiří: Akce HANSA. Případ majora Nechanského, 2. část. In: Historie a vojenství. – Roč. 56, č. 3 (2007), s. 24-39 : fotogr.

ŠTAIGL, Jan: Formovanie a vývoj dôstojníckeho zboru čs. armády na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: Vojenská história. – Roč. 11, č. 4 (2007), s. 61-89.

ŠTEFANSKÝ, Michal: Danube Operation in 1968. In: Exiting War. Post Conflict Military Operations. 6th International Conference Military History Working Group Bratislava 3 – 7 April 2006 / Eds.: Čaplovič, M.; Stanová, M.; Rakoto, A. – Bratislava – Chateau de Vincennes : VHÚ – SHD, 2007, s. 314-321.

VYKOUKAL, Jiří: Sovětizace jako výkladový problém. In: Moderní dějiny 15. Sborník k dějinám 19. a 20. století. Praha : Historický ústav AV ČR, 2007, s. 287-301.

* * *

BUMOVÁ, Ivica: Protižidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946). In: Paměť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. – Roč. 3, č. 3 (2007), s. 14-29 : fotogr.

ČEJKA, Petr: Od vzniku 22. výsadkové brigády uplyne letos padesát pět let. Směr Slovensko. In: A-report. – Roč. 18, č. 10 (2007), s. 44-47 : fotogr.; Přesun na Moravu, č. 12 (2007), s. 46-47 : fotogr.

DUBÁNEK, Martin – LAKOSIL, Jan: Československé zesílené polní opevnění 1952 – 1964. In: Střelecká revue. – Roč. 39, č. 5 (2007), Sešity Střelecké revue č. 76, s. 85-97 : fotogr.

DUBÁNEK, Martin: Tarasnice 21. In: ATM – Armádní technický magazín. – Roč. 39, č. 4 (2007), s. 44-46 : fotogr.

FENCL, Jiří: Jiří Čermák, otec samopalů vz. 58. In: ATM – Armády, technika, militaria. – Roč. 5, č. 1 (2007), s. 78-81 : fotogr.

KOZLOV, Andrej Valerjevič: Informacionnoje obespečenije vvoda vojsk stran Varšavskogo dogovora v Českoslovakiju v avguste 1968 goda. In: Vojenno-istoričeskij žurnal. – Roč. 68, č. 7 (2007), s. 15-16.

MÁČE, Jan: Československé letectvo po roce 1945, 12-13: Domáci výroba. In: ATM – Armády, technika, militaria. – Roč. 5, č. 1 – 2 (2007), s. 48-52, 66-69 : fotogr.

MARJÁNEK, Pavel: Matějček XM-12. Makrol. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 83, č. 11 (2007), s. 38-46 : fotogr.

MASKAL, Radoslav: Peripetie retribučného súdництва : Ludové súdy na Slovensku po druhej svetovej vojne. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 7, č. 6 (2007), s. 16-18 : fotogr., tabl.

MASKALÍK, Alexej: Kto z koho. Sovietizácia pri výstavbe veliteľského zboru čs. armády v rokoch 1945 – 1948. In: Historická revue. – Roč. 18, č. 12 (2007), s. 30-34 : fotogr.

MICHÁLEK, Slavomír: Odmítnutí Marshallova plánu : Československá politika mezi Východem a Západem. In: Dějiny a současnost. – Roč. 29, č. 7 (2007), s. 33-36.

SOUŠEK, Tomáš: Jak vznikala dopravníka. Německá kořistní letadla tvořila základ československého dopravního letectva. In: A-report. – Roč. 18, č. 1 (2007), s. 30-33 : fotogr.

ŠPELINA, Jožka: Osmdesátiny dvou emeritních zkušebních pilotů VZLÚ. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 83, č. 1 (2007), s. 46-48 : fotogr.

1993 – 2007

BUDA, František: Vojenský úrad finančného zabezpečenia 02 Topoľčany. Topoľčany : [1997], nestr., text, tabl., grafy, obr.

ČUKAN, Karol a kol.: Mládež a armáda (súbor sociologických štúdií) / Zodp. red.: Dolinay, Ján – Bratislava : Komunikačný odbor MO SR, 2007. – 123 s., tabl., gr., lit.

LUPTÁK, Lubomír a kol.: Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2006 – 2007 / Zodp. red.: Lupták, Lubomír – Bratislava : Odbor bezpečnostnej a obrannej politiky MO SR, 2007. – 873 s. : reg.

5 rokov práce pre obranu a bezpečnosť 2001 – 2006. Bezpečnostný úrad Ministerstva obrany Slovenskej republiky. 5 Years of Labour for Defence and Security 2001 – 2006. Security Office of the Slovak Defence Ministry / Zost.: Sobek, Milan, zodp. red.: Dolinay, Ján – Bratislava : Komunikačný odbor MO SR pre Bezpečnostný úrad MO SR, 2007. – 94 s. : fotogr., mp.

Príručka vojaka Ozbrojených síl Slovenskej republiky vo vojenskej operácii ISAF / Zodp. red.: Švantner, Pavol – Trenčín : Kultúrne a metodické centrum Ozbrojených síl SR, 2007. – 38 s. : fotogr.

Príručka vojaka Ozbrojených síl Slovenskej republiky vo vojenskej operácii KFOR / Zodp. red.: Švantner, Pavol, 2. vyd. – Trenčín : Kultúrne a metodické centrum Ozbrojených síl SR, 2007. – 33 s. : fotogr.

Ročenka Ministerstva obrany Slovenskej republiky 2006 / Zost. a red. sprac: Dolinay, Ján – Bratislava : MO SR – Komunikačný odbor Kancelárie ministra, 2007. – 236 s. : fotogr., grafy, tabl.

Vojenská polícia 1991 – 2006 : 15. výročie vzniku / Zodp. red.: Komárek, Luboš. Trenčín : Riaditeľstvo Vojenskej polície, [2007]. – 64 s. : fotogr.

* * *

NOVOSAD, Ondřej: Slovenská republika v mierových operáciách 1993 – 2005. In: *Exiting War. Post Conflict Military Operations. 6th International Conference Military History Working Group Bratislava 3 – 7 April 2006 / Eds.: Čaplovič, M.; Stanová, M.; Rakoto, A. – Bratislava – Chateau de Vincennes : VHÚ – SHD, 2007, s. 87-92.*

Strategické a operační aspekty protipovstaleckého boje (nas). In: *Vojenské rozhledy. – Roč. 16 (48), č. 2 (2007), s. 221-228.*

ŠOTOVÁ, Olga: Sociálně psychologické charakteristiky působení vojenských jednotek v misi. In: *Vojenské rozhledy. – Roč. 16 (48), č. 2 (2007), s. 121-135.*

VLKOVSKÝ, Jan: Bezpečnostní prostředí do r. 2025 podle NATO : (Bi-Sc Future Security Environment Study). In: *Vojenské rozhledy. – Roč. 16 (48), č. 4 (2007), s. 19-25.*

* * *

BAFRNEC, Július: Úrad pre obrannú štandardizáciu, kodifikáciu a štátne overovanie kvality. In: *Logistika. – Roč. 1, č. 1 (2007), s. 25-26.*

BEGALA, Ján – GYÜRÖSI, Miroslav: Slovenský obojživelník Aligator. In: *ATM – Armády, technika, militaria. – Roč. 5, č. 4 – 5 (2007), s. 51-53, 28-31: fotogr.*

GEISBACHEROVÁ, Daniela: Aktuálne otázky realizácie Kódexu správania sa v oblasti politicko-vojenských aspektov bezpečnosti. In: *Vojenská osвета. Spoločenskovedné semináre. – Roč. 4, č. 2 (2007), s. 72-76*

Implementácia niektorých ustanovení Kódexu správania sa v oblasti vojensko-politických aspektov bezpečnosti v právnom poriadku Slovenskej republiky. In: *Vojenská osвета. Spoločenskovedné semináre. – Roč. 4, č. 2 (2007), s. 77-82.*

Kódex správania sa v oblasti politicko-vojenských aspektov bezpečnosti. In: *Vojenská osвета. Spoločenskovedné semináre. – Roč. 4, č. 2 (2007), s. 83-87.*

KOVÁČ, Milan: Slovenská republika a vojenské operácie NATO, EÚ, OBSE a OSN. In: *Vojenská osвета. Spoločenskovedné semináre. – Roč. 4, č. 2 (2007), s. 30-54 : tabl.*

LIŠKAYOVÁ, Natália: Aplikácia zákona o zbraniach a strelive. In: *Obrana. – Roč. 15, č. 5 (2007), s. 30-31 : fotogr.*

MAMULA, Martin – MÜLLER, Tomáš – POSPÍCHAL, Petr: Albatrosy ve třetím tisíciletí. In: *Letectví + kosmonautika. – Roč. 83, č. 5 (2007), s. 65-70 : fotogr.*

MINARECH – UŠÁK – MARCHEVKA, Peter: Vyzbrojovanie v podmienkach MO SR. In: *Logistika. – Roč. 1, č. 1 (2007), s. 13-15 : fotogr.*

NOVÝ, Marek: Modely psychické zátěže v mírových misích. In: *Vojenské rozhledy. – Roč. 16 (48), č. 2 (2007), s. 117-120.*

STOLÁR, Michal – GYÜRÖSI, Miroslav – CHYTIL, Ivan: Vzdušné sily zvýšili aktivitu. In: *Letectví + kosmonautika. – Roč. 83, č. 7 (2007), s. 34-36 : fotogr.*

ŠIMKO, Vladimír: Transformácia OS SR na pozadí zmien v NATO. In: *Obrana. – Roč. 15, č. 8 (2007), s. 16-17.*

VITKO, Pavol: Explózia v Novákoch. In: *Obrana. – Roč. 15, č. 3 (2007), s. 4-7 : fotogr.*

ZŮNA, Jaromír: Mírové operace. In: *Vojenské rozhledy. – Roč. 16 (48), č. 2 (2007), s. 41-50.*

ŽIAK, Jozef: Slováci v najväčšej operácii únie. In: *Obrana. – Roč. 15, č. 1 (2007), s. 24-25 : fotogr. [Bosna a Hercegovina, ALTHEA].*

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENÉ CHRONOLOGICKÉ OBDOBIA

ANDRÁŠ, Matej: Severné hranice Slovenska. Slovenskí Gorali. Bratislava : Kubko Goral, 2007. – 113 s. : fotogr.

AUSKY, Stanislav A.: Dobrovolníci a druhá svetová válka. Ustašovci, vlasovci, banderovci. legionári, židovské legie. 2. dopl.vyd. B.m. : Nakl. Petrklíč, 2007. – 280 s. : fotogr., mp., príl.

BORÁK, Mečislav, ed.: Výzkum perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956) : Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference, pořádané Ústavem pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, Národním archivem České republiky a Slezským zemským muzeem 30. listopadu 2006 v Praze. Opava : Slezské zemské muzeum, 2007. – 277 s.

IRRA, Miroslav: MiG-21 : Jednadvacítka. Letoun MiG-21 v čs. vojenském letectvu v letech 1962 – 2005 : The „Twenty-one“. The MiG-21 in Czechoslovak Air Force 1962 – 2005

Nevojice : Jakab, 2007. – 94 s. : fotogr.

KORENÝ, Jozef: Slovenské modré baretý v službe mieru : Na pamiatku Slovákov, ktorí zahynuli v misiách. Trenčín : Klub filatelistov pri Kultúrnom a metodickom centre OS SR, 2007. – 79 s. : fotogr.

MAZÁR, Jozef: Naša Dukla pod Urpínom. B.m.v. : Športová akadémia Mladosť, 2007. – 304 s. : fotogr., tabl.

MOTL, Stanislav: Kam zmizel zlatý poklad republiky. Praha : Rybka Publishers, 2007. – 263 s. : fotogr, pramene, lit.

PEJČOCH, Ivo: Tanky Praga : Historie obrněných vozidel ČKD 1918 – 1956. Cheb : Svět křídel, 2007. – 303 s. : fotogr., nákr.

SEGEŠ, Vladimír a kol.: Slovensko. Vojenská kronika / Autori: Segeš, Vladimír; Dangel, Vojtech; Čaplovič, Miloslav; Baka, Igor; Cséfalvay, František; Štaigl, Jan; Štefanský, Michal; Maskalík, Alexej; Purdek, Imrich; zodp. red.: Stanová, Mária. Bratislava : Perfekt – Vojenský historický ústav, 2007. – 200 s. : fotogr., obr., tabl., reg.

SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena, ed.: Miles semper honestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2007. – 296 s.

Obsah: *Segeš, Vladimír:* Jubilujúci Vojtech Dangel, s. 7-9; *Steinhübel, Jan:* Bitka pri Bratislave 4. júla 907, s. 11-19; *Zsoldos, Attila:* Počiatky hradu Tematín – alebo akýsi „tematín“, s. 21-26; *Csukovits, Enikő:* Zvíjajúci sa had a Satanov zbrojnoš. Obraz nepriateľa v naráciách stredovekých uhorských kráľovských donácií, s. 27-36; *Tóth, Norbert C.:* Kastelán Jakub, s. 37-46; *Veszprémy, László:* Vojenská výchova v stredovekom Uhorsku, s. 47-51; *Segeš, Vladimír:* Bojové zápolenia a rytierske hry zvané turnaje, s. 53-62; *Graus, Igor:* Banický zvon v Banskej Bystrici. Príspevok k dejinám zvonolejárstva a delolejárstva na strednom Slovensku, s. 63-73; *Varga, János J.:* Dunajská flotila a bitka pri Tolne roku 1599, s. 75-79; *Czigány, István:* Hornouhorské pohraničie v prvej polovici 17. storočia, s. 81-87; *Kowalská, Eva:* Využitie armády v procese rekatolizácie Uhorska, s. 89-93; *Chovanec, Jaroslav:* Štát a riešenie slovenskej otázky podľa Ľudovíta Štúra, s. 95-107; *Csikány, Tamás:* Komárňanské pevnosti pod ochranou kamennej panny, s. 109-115; *Mannová, Elena:* „Mužský svet“. Spolky a armáda v 19. storočí, s. 117-123; *Dudeková, Gabriela:* Vojenská cenzúra korešpondencie. Niekoľko úvah o vzťahu armády a spoločnosti za prvej svetovej vojny, s. 125-135; *Hronský, Marián:* Rokovania česko-slovenských a poľských zástupcov v júli 1919 v Krakove, s. 137-147; *Balla, Tibor:* Severné vojenské ťaženie v roku 1919, s. 149-160; *Macho, Peter:* Branislav Varsik a bratislavský pomník Márie Terézie. Epizóda zo života mladého študenta a pokus

o rekonštrukciu jeho osobnej identity, s. 161-167; *Čaplovič, Miloslav*: Československá dunajská flotila v rokoch 1919 – 1939, s. 169-174; *Bystrický, Valerián*: Riešenie slovenskej otázky v kontexte rozhovorov slovenských politikov 29. a 30. septembra 1938 v Prahe, s. 175-190; *Šumichrast, Peter*: Vznik a počiatky vojenského letectva za prvej Slovenskej republiky, s. 191-198; *Segeš, Dušan*: Poľská reflexia slovenskej otázky v kontexte súperenia medzi Česko-Slovenskou národnou radou a Československým národným výborom (1939 – 1940), s. 199-210; *Cséfalvay, František*: Dva dokumenty o správaní sa slovenských dôstojníkov, s. 211-217; *Bystrický, Jozef*: Pomoc západných Spojencov Slovenskému národnému povstaniu, s. 219-231; *Maskalík, Alexej*: „Sovietizácia“ pri výstavbe veliteľského zboru čs. armády v rokoch 1945 – 1948, s. 233-237; *Štefánský, Michal*: Slovensko v Československu v období komunistického režimu 1948 – 1989, s. 239-248; *Michálek, Slavomír*: Diplomatické rokovania medzi USA a Československom v kontexte pražského politického procesu s Williamom N. Oatisom (1951 – 1953), s. 249-266; *Štaigl, Jan*: Unifikácia výzbroje čs. armády a jej vplyv na zbrojný priemysel na Slovensku na začiatku 50. rokov, s. 267-281; *Šedová, Božena*: Publikačná tvorba Vojtecha Dangla, s. 283-291.

ZAVADIL, Radomír: Vojenské automobily Tatra v letech 1918 až 1945 : Tatra Military Vehicles from 1918 to 1945 : Osobní automobily : Cars and Passenger Vehicles. Nevojsice : Jakab, 2007. – 80 s. : fotogr., tabl.

* * *

CHALUPECKÝ, Ivan: Vývoj severnej hranice na Spiši. In: Ružomberký historický zborník I. / Zost.: Zmátlo, Peter – Ružomberok : Filozofická fakulta Katolíckej univerzity, 2007.

KOPECKÝ, Peter: K slovensko/československo-rumunským vzťahom 1944 – 1948. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2007, s. 11-21.

MICHELA, Miroslav: Pamäť, politika a Trianon : Kontextualizácia „nového začiatku“ v novodobých slovensko-maďarských dejinách. In: Slovanský prehľad. – Roč. 93, č. 4 (2007), s. 521-528.

STŘEDA, Ladislav: Deset let po vstupu v platnost Úmluvy o zákazu chemických zbraní. Jak dál v chemickém odzbrojení? In: Vojenské rozhledy. – Roč. 16 (48), č. 3 (2007), s. 86-96.

PUSCAS, Vasile: Romania and Slovakia 1944 – 1948. In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. – Bratislava : Veda, 2007, s. 23-32.

VLČEK, Bohuslav: Geneze a vývoj vojenských správních úřadů České republiky. In: Vojenské obzory. Teoretický časopis. – Roč. 13, č. 1 (2007), s. 84-89.

* * *

GAJDOŠ, Vladimír: Slováci v légiách a v cudzineckej légii 1.-2. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 24 – 25 (2007), s. 7.

JANOUSĚK, Jiří: Polní kanon vz. 17. In: ATM – Armádní technický magazín. – Roč. 39, č. 3 (2007), s. 44-45.

MAREK, Vladimír: Obrana modrého Dunaje. Až do roku 1959 byly součástí naší armády i jednotky říčního námořnictva. In: A-report. – Roč. 18, č. (2007), s. 46-47 : fotogr.

KÁRPÁTY, Vojtech: Strážcovia demokracie a nezávislosti. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 7, č. 1 (2007), s. 22-24 : fotogr. [čs. legionári, Čs. obec legionárska].

KOVAŘÍK, David: Mezi mlýnskými kameny. Němečtí antifašisté v Československu v roce 1945. In: Dějiny a současnost. – Roč. 29, č. 4 (2007), s. 41-43.

KUPKA, Vladimír: Rakousko-uherský 30,5cm moždíř Škoda, 1.-2. In: ATM – Armády, technika, militaria. – Roč. 5, č. 5 – 6 (2007), s. 74-77, 72-75 : fotogr.

LANG, Pavel: Nebudou nikdy zapomenuti : V Buzuluku byly slavnostně odhaleny památníky 99 čs. vojákům, kteří zde padli nebo zemřeli v průběhu 1. a 2. světové války. In: A-report. – Roč. 24, č. (2007), s. 8-9 : fotogr.

LUNGU, Corneliu Mihail: Main archival fonds of the National Historical Central Archives that contain information on Slovak-Romanian relations (1944 – 1950). In: Historické štúdie 45. Ročenka Historického ústavu SAV. Bratislava : Veda, 2007, s. 95-98.

MAREK, Vladimír: Od holubů po datové přenosy : Před osmdesáti lety vzniklo československé spojovací vojsko. In: A-report. – Roč. 18, č. 21 (2007), s. 42-43 : fotogr.

ŽIAK, Jozef: Naše americké korene. In: Obrana. – Roč. 15, č. 4 (2007), s. 38-39 : fotogr. [voj. časopis Obrana].

ŽIAROVSKÝ, Andrej: Pýcha dunajského loďstva. In: Obrana. – Roč. 15, č. 7 (2007), s. 29-31 : obr.

**ZOZNAM EXCERPOVANÝCH ČASOPISOV A PERIODICKÝCH ZBORNÍKOV
VYDANÝCH V ROKU 2007**

A-report. Čtrnáctidenník Ministerstva obrany ČR
Acta historica Neosoliensia. Ročenka Katedry histórie FHV UMB
Acta historica Posoniensia. Ročenka Katedry všeobecných dejín FiF UK
Annales historici Presovienses. Ročenka Inštitútu histórie FiF PU
ATM – Armády, technika, militaria
Bibliographie internationale d' histoire militaire. Sélection 2000 – 2004. Tome 26
Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov
Czech Armed Forces Today – Armáda České republiky dnes
Časopis Národního muzea – řada historická
Český časopis historický
Dějiny a současnost. Kultúrně-historická revue
Hadtörténelmi Közlemények
História. Revue o dejinách spoločnosti
História – maď.
Historica. Zborník Filozofickej fakulty UK
Historická revue. Vedecko-populárny časopis o dejinách spoločnosti
Historické štúdie. Ročenka Historického ústavu SAV
Historický časopis Historického ústavu SAV
Historický obzor
Historický zborník. Zborník Slovenského historického ústavu MS
Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády ČR
Letectví + kosmonautika. Český a slovenský populárně-odborný časopis
Logistika
Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua. Zborník Katedry všeobecných dejín FiF UK
Medzinárodné otázky
Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung
Militärgeschichtliche Zeitschrift
Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Muzealnictwo wojskowe
Obrana. Vojenský mesačník MO SR
Österreichische Militärische Zeitschrift
Paměť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche
Pamiętki i muzea. Revue pre kultúrne dedičstvo
Politické vedy. Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy
Przegląd Historyczno-wojskowy
REVI – dvouměsíčník o letadlech a letcích
Slezský sborník
Slovanský přehled. Review for Central, Eastern and Southeastern European History
Slovenská archeológia
Slovenská archivistika
Soudobé dějiny
Střední Evropa. Reuve pro středoevropskou politiku a kulturu
Střelecká revue
Studia archeologica Slovaca mediaevalia
Studia historica Nitriensia. Zborník Katedry histórie a archeológie UKF
Studia historica Tyrnaviensia. Spoločenskovedný zborník Katedry histórie FH TU
Századok. A magyar történelmi társulat folyóirata
Vojenno-istoričeskij žurnal
Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre
Vojenské obzory – teoretický časopis MO SR
Vojenské rozhledy – teoretický časopis Armády ČR
Zahraničná politika. Listy SFPA
Zborník Slovenského národného múzea

Zostavila Božena Šedová

ANOTÁCIE, GLOSÝ

SHAHRAD, Cyrus: *TAJEMSTVÍ VATIKÁNU*. Praha : Nakladatelství Brána, 2009, 192 s.

V závere minulého roku sa v kníhkupectvách objavila novinka z pera britského autora Cyrusa Shahrada, pojednávajúca o tajomstvách pápežského štátu. Publikácie s podobnou tematikou sú u nás pomerne zriedkavé, preto neprekvapí, že kniha *Tajemství Vatikánu* vyvolala v čitateľskej obci patričný ohlas. Ako už názov napovedá, autor sa snaží predstaviť pápežský štát z trochu iného spektra a zameriava sa na najväčšie záhady a tajomstvá v jeho dlhoročnej histórii. Ponúka svoj pohľad nielen na záležitosti z 20. storočia, o ktorých sa vďaka médiám mohla dozvedieť aj svetová verejnosť (napríklad vraždy v Švajčiarskej garde z roku 1998, alebo dodnes nevysvetlená smrť pápeža Jána Pavla I. v roku 1978), no čitateľovi predkladá aj málo známe skutočnosti z dôb stredoveku, či renesancie (odsúdenie ostatkov pápeža Formosa jeho nástupcom Štefanom VI., ktoré vošlo do dejín ako „synoda s umrlcom“, či tragický koniec zhýralého pápeža Alexandra VI.). Shahrada však nezaujíma len smrť a vraždy v pápežskom štáte. Venuje sa aj priblíženiu spôsobu života vo Vatikáne a poukázaniu na mnohé zvláštnosti, s ktorými musí návštevník tohto najmenšieho suverénneho štátu na svete počítať.

Dielo je rozdelené na päť hlavných kapitol, doplnených o krátky *Úvod*, *Dodatky a Prámene*. V prvej kapitole (*Historie Vatikánu*) autor chronologicky predstavuje najdôležitejšie udalosti, ktoré hýbali pápežským štátom. Aspoň v krátkosti sa snaží čitateľovi priblížiť zmeny v postavení pápeža súvisiace s korunováciou Karla Veľkého za cisára, či s vyhlásením križiackych výprav po roku 1095. Táto časť je zameraná všeobec-

ne na dejiny pápežstva, nie na jeho tajomnú (a temnú) stránku, ktorú autor odhaľuje postupne v ďalších kapitolách.

V druhej časti s názvom *Domy Boží* Shahrada zobrazuje pamätihodnosti, na ktoré by pri prehliadke nemal zabudnúť žiadny návštevník Vatikánu. Autor veľmi dobre vie, o čom píše, keďže Vatikán niekoľkokrát navštívil a bádala i v jeho svetoznámom archíve. Nie je to však prehľad, aký by sme mohli nájsť v štandardnom turistickom sprievodcovi, Shahrada totiž pri jednotlivých objektoch a stavbách pridáva informácie, ktoré nie sú všeobecne známe. Najviac priestoru venuje bazilike svätého Petra a relikviám, ktoré sú uchovávané v jej priestoroch. Čitateľ sa dozvie zaujímavosti aj o expozíciách Vatikánskeho múzea, ktoré sa môže pochváliť dielami nevyčísliteľnej hodnoty. Autor do tejto kapitoly umiestnil aj podrobnú mapku súčasného Vatikánu a jeho štátnych hraníc v rámci „večného mesta“.

Tretia kapitola je nazvaná *Život ve Vatikánu*. Hneď v jej úvode sa Shahrada zameria na predstavenie troch pápežov, ktorí najviac ovplyvnili katolícku cirkev v 20. storočí. Išlo o kontroverzného pápeža Pia XII. (ktorému sa autor venuje aj v nasledujúcich kapitolách), „dobrého“ Jána XXIII. (toho autor niekoľkokrát chybné označil v texte ako Jána XXII., na stranách 26, 49 a 52, čo považujeme za hrubú chybu) a napokon azda najznámejšieho svätého otca, Jána Pavla II. Čitateľ zistí aj podrobnosti o fungovaní Vatikánu, jeho polícii, tlačovej kancelárii a, samozrejme, o povestnej Švajčiarskej garde. Veľmi podrobne autor vykresľuje priebeh starobylého obradu voľby nového pápeža, známeho ako konkláve, ktorý sa zrodil v 11. storočí. Zdôrazňuje, že samotný obrad prešiel za tých takmer tisíc rokov existencie len minimálnymi zmenami.

Štvrtá kapitola pojednáva o skutočnostiach, o ktorých by predstavitelia pápežského štátu najradšej mlčali a nesie príznačný názov *Smrť a Vatikán*. V jej úvode autor predstavuje pontifikát azda najzhýralej-

šieho a najhoršieho pápeža v dejinách, Alexandra VI., vlastným menom Rodriga Borghi. Obdobie jeho vlády (1492 – 1503) bolo plné škandálov, sprisahání a vrážd, pričom Shahrad tie najznámejšie (či najzaujímavejšie) pútavo približuje. Zaoberá sa aj dodnes nevysvetleným náhlym úmrtím pápeža Jána Pavla I. v roku 1978. Vatikán presnú príčinu jeho smrti stále neuviedol, jedna verzia hovorila o predávkovaní liekmi, ďalšia zase o infarkte počas spánku. Shahrad tvrdí, že Vatikán urobil všetko pre to, aby pravda nikdy nevyšla najavo a polemizuje s tvrdeniami ďalších bádateľov, že Ján Pavol I. zomrel po požití jedovatého náprstníka.

Aj ďalšie spomínané záležitosti by pápežská kancelária najradšej navždy „zamietla pod koberec“, pretože vrhajú na Vatikán veľmi zlé svetlo. Ide o prípad vraždy talianskeho bankára Roberta Calviho, ktorého našli obeseného v Londýne a najmä o sériu vrážd v Švajčiarskej garde z roku 1998. V obidvoch prípadoch jasne vidieť, že Vatikán nikdy neprejavil snahu tragédie uspokojivo vyšetriť. Naopak, reakciou bolo len pokúsiť sa o ututlanie zločinov, respektíve prezentovať ich na verejnosti tak, aby z toho pápežský štát vyviazol s čo možno najčistejším štítom.

Veľmi zaujímavá je aj piata, záverečná kapitola, s názvom *Skrytý Vatikán*. Tu Shahrad predstavuje najväčšie záhady a tajomstvá, vynárajúce sa v súvislosti so Svätou stolicou. Až desať strán venuje vatikánskemu tajnému archívu a dokumentom, o ktorých sa vie, že sú v archíve uložené: napríklad list mongolského chána pápežovi Inocentovi IV. z roku 1246, korešpondenciu Michelangela s pápežmi v 16. storočí, alebo záznamy inkvizície z procesu s Galileom. Ešte viac budia pozornosť dokumenty, ktorých existenciu Vatikán nikdy nepotvrdil, ale bádatelia predpokladajú, že ich má vo svojich tajných zbierkach. Hovorí sa najmä o množstve apokryfných textov z 1. a 2. storočia nášho letopočtu, alebo o spisoch katarov, prenasledovaných inkvizíciou v 13. a 14. storočí.

Ďalšími podkapitolami sú okrem iných

Církev a křížové výpravy, Ve jménu dobré víry: Inkvizice alebo *Vatikán a Opus Dei*. Tu sa Shahrad zaoberá znepokojujúcim vplyvom kresťanskej organizácie Opus Dei na pápežský stolec a zamýšľa sa, aké to môže mať následky na smerovanie a budúci vývoj katolíckej cirkvi. Zároveň približuje zásady a zvyky členov Opus Dei i profily niektorých jej významných predstaviteľov. Aj v tejto časti sa Shahrad nevyhol niekoľkým nedostatkom, spomeňme napríklad chybné uvedenie pontifikát Martina V. na strane 128 (správne má byť 1417 – 1431), alebo tvrdenie na strane 137, že križiaci prišli do Jeruzalema 7. mája 1099 (Jeruzalem bol dobytý až 15. júla 1099 po vyše mesačnom obliehaní).

Recenzovaná publikácia *Tajemství Vatikánu* má svoje pozitíva i negatíva. K pozitívam určite patrí samotná téma a spôsob, akou ju autor uchopil a spracoval. Shahradov štýl písania je pútavý a čitateľ sa od rozčítanej knihy len ťažko „odlepí“. Kladne hodnotíme aj výber fotografií, obrázkov, portrétov osobností, či mapiek, ktoré publikáciu spestrujú a vhodne dopĺňajú. Najmarkantnejším negatívom sú chyby v datovaní niektorých historických udalostí, alebo v uvádzaní pontifikátov niektorých pápežov. Iste, nepresnosti môžu byť i tlačovou chybou, no napríklad chybné označenie pápeža Jána XXIII. na troch miestach publikácie je závažným nedostatkom. Podľa nás by kniha mohla obsahovať aj kompletný zoznam pápežov s obdobím ich vlády kvôli lepšej prehľadnosti a orientácii pre čitateľa. Prekladateľ anglického originálu zároveň mohol dodať k použitej literatúre takisto výber prác v českom jazyku, ktoré sa zaoberajú pápežským štátom. Napriek uvedeným nedostatkom má dielo čitateľovi čo ponúknuť a môže slúžiť aj ako „odrazový mostík“ k podrobnejšiemu bádaniu po niektorom z prezentovaných vatikánskych tajomstiev.

M. Konečný

BROŽ, I.: 1967: *HVĚZDY PROTI HVĚZDÁM. AMERICKÁ OBČANSKÁ VÁLKA 1861 -1865.* Praha : EPOCHA 2009, 317 s.

Fenomén americkej občianskej vojny z rokov 1861 až 1865 patrí bezo sporu k veľmi zaujímavým a stále rezonujúcim témam nielen v Spojených štátoch amerických, ale aj inde vo svete. Dokazujú tak nielen známe literárne diela (napríklad dôverne známy ľubostný román Margaret Mitchellovej *Odviata vetrom*), ale aj skutočnosť, že v posledných rokoch vznikajú takmer so železnou pravidelnosťou kvalitné vojnové filmy s touto tematikou, napríklad snímky *Glory* (1989), *Gettysburg* (1997), či *Gods and Generals* (2003). Túto skutočnosť však historická spisba u nás akoby nereflektovala, pretože až do nedávna sa na pultoch našich knižkupectiev nenachádzala kniha, či monografia, vďaka ktorej by sa mohol laický čitateľ dozvedieť o tomto konflikte niečo bližšie a konkrétnejšie (snáď s výnimkou publikácie *Dějiny americké armády* od M. Matlofa z roku 1999, ale aj tá má širší záber a nezaobera sa výlučne občianskou vojnou). Nakoniec zostávala čitateľovi dychtivému po poznaní už iba jediná možnosť, a to v rámci hľadania informácií prejsť viacero publikácií encyklopedického charakteru, ktoré vo všeobecných rysoch pojednávajú o vývine vojenstva. Snáď práve vďaka tomu pražské vydavateľstvo Epoque vydalo nové popularizačné dielo o americkej občianskej vojne práve vo svojej edícii *Polozapomenuté války*. Ide o knihu z pera českého historika Ivana Broža s titulom *Hvězdy proti hvězdám. Americká občanská válka 1861-1865*.

Autor rozdelil svoj text na šesť hlavných kapitol, pričom udalosti radí v ich chronologickej postupnosti. Veľavravne to dosvedčujú aj ich názvy (kapitola I. – *Prědehra*, kapitola II. – *1861*, kapitola III. – *1862*, kapitola IV. – *1863*, kapitola V. – *1864*, kapitola VI. – *1856*). V prvej kapitole *Prědehra* sa tak logicky venuje východiskám a príči-

nám konfliktu; t. j. hospodárskym pomerom v južných a severných štátoch Únie, narastajúcej politickej diferenciacii medzi týmito regiónmi za prezidenta USA Jamesa Buchana (vyjadrením tohto procesu bolo založenie Republikánskej strany), ako aj problému existencie otroctva na Juhu a reakcií v podobe abolicionistického hnutia na Severe. Narastajúce problémy v rámci Únie vyústili k tomu, že ju jednostranne opustilo 13 južných štátov na čele s Južnou Karolínou (už 18. decembra 1860). Autor ďalej opisuje zvolenie „pocitvého Abeho“ – Abrahama Lincolna (1809 – 1865) za 16. prezidenta USA a jeho nastúpenie do úradu, pričom sa sústreďuje na jeho kroky namierené na odvrátenie hroziaceho konfliktu. V rámci prvej kapitoly čitateľ nájde aj krátke opisy ďalších hlavných aktérov vtedajších udalostí, ako napríklad prezidenta Konfederovaných štátov amerických (CSA) Jeffersona Davisa (1803 – 1889), veliteľa ozbrojených síl Konfederácie generála Roberta E. Leeho (1807 – 1870), a iných.

Druhá kapitola nazvaná *1861* sa začína opisom samotnej vojny, ako aj hlavných udalostí vojenského (prvá bitka pri Bull Rune 21. júla 1861, začiatok námornej blokády Juhu loďstvom Únie), aj nie vyslovene vojenského charakteru (organizácia prvých útekov otrokov z Juhu na Sever), pričom znova je tento opis doplnený o nové charakteristiky význačných osobností; generálov, politikov, zvedov, ktoré sa v tomto roku odohrali. Medzi týmito osobnosťami sa jednoznačne vyníma legendárny generál Konfederácie Thomas „Stonewall“ J. Jackson (1824 – 1863) z Virgínie, ktorého hviezda začala stúpať počas prvej víťaznej bitky Konfederácie pri Bull Rune. V rámci tejto kapitoly sa čitateľ tiež dozvie aj o osudoch a zapojení sa prvých českých prisťahovalcov do tejto vojny.

Tretia kapitola *1862* pokračuje opisom ďalších vojenských zrážok medzi vojskami Konfederácie a Únie, a to tak na Výcho-de (najmä na rieke Potomac, resp. na území medzi hlavnými mestami oboch súperov,

Washingtonom a Richmondom), ako aj na Západe (t. j. za Appalačským pohorím v povodí rieky Mississippi a ďalej na západ). Početne aj materiálne silnejšie vojská Únie pod hlavným velením generála Georgea McClellana (1826 – 1885) však aj v tomto roku postihovali skôr neúspechy ako úspechy, čoho príkladom boli porážky, či nerozhodné výsledky v bitkách pri Fort Donelson, pri Shilohu, pri Harpers Ferry, pri Bull Rune (znova), pri Antietame, a Fredericksburgu na Východe, a určitá stagnácia poznamenaná len vzájomnými nájazdmi jazdectva na Západe. Na základe týchto neúspechov prezident A. Lincoln odvolal generála McClellana a nahradil ho generálom Henry W. Halleckom (1815 – 1872), ktorý nakoniec tiež nezaznamenal viac úspechov ako jeho predchodca. Autor ďalej uvádza na scénu ďalšiu významnú osobnosť celej vojny, generála Ulyssesa S. Granta (1822 – 1885), ktorý sa neskôr stal hlavným veliteľom celej armády Únie a po vojne aj dokonca prezidentom USA. V závere prináša opis akcií na mori, medzi ktorými má svoje nezastupiteľné miesto legendárny súboj dvoch prvých vojnových pancierových parných plavidiel na svete – severanského *Monitora* a južanskej *Virgine* (bitka pri Hampton Roads, 9. marca 1862). Počas operácií na mori bola Únia naopak viac úspešná, a darilo sa jej postupne zrealizovať blokádu pobrežia štátov Konfederácie. Rok 1862 bol tiež rokom, keď prezident A. Lincoln podpísal *Proklamáciu o osobnej slobode všetkých černochoch* (22. septembra), ktorá okrem toho, že ešte zabezpečila Únii podporu černošskej populácie na Severe aj v nepriateľských južných štátoch, posilnila jej medzinárodné postavenie natoľko, že v nasledujúcich rokoch Veľká Británia a Francúzsko postupne obmedzili a ukončili svoju podporu Konfederácie.

Štvrtá kapitola 1863 približuje čitateľom nepriaznivú situáciu a únavu z vojny na Severe, ktorá vznikla v dôsledku zdanlivo nekonečného radu vojenských porážok. Vláda Únie sa tomuto poklesu odhodlanosti vlast-

ných občanov snažila čeliť zavedením povinnej vojenskej služby, ako aj náborom brancov medzi nedávno oslobodenými otrokmi, ktorí ušli z južných štátov. Problémom však čelila aj vláda Konfederácie, na ktorú tiež oveľa viac doliehala ekonomické bremeno spôsobené vojnou. V prvej polovici roka sa jej armáde pod vedením generála Leeho ešte stále darilo víťaziť, ale prišla o niekoľko významných poľných veliteľov, medzi nimi generála „Stonewalla“ Jacksona v bitke pri Chancellorsville (1. až 3. júna 1863). Prezident A. Lincoln znova pristúpil k zmene na poste hlavného veliteľa armády Únie, ktorým sa stal generál George G. Meade (1815 – 1872). Jeho pričinením napokon došlo vo vojne k toľko očakávanému obratu, keď armáda Únie o mesiac po bitke pri Chancellorsville zastavila a porazila vojsko Konfederácie v rozhodujúcej bitke pri mestečku Gettysburg. K obratu k lepšiemu došlo aj na Západe, keď generál Grant dobyl 4. júla 1863 dôležitú južanskú pevnosť na rieke Mississippi – Vicksburg.

Predposledná piata kapitola 1864 sa venuje obnovenému náporu vojsk Únie, do ktorých čela sa nakoniec postavil už spomínaný generál Grant. Jeho nástup do tejto zodpovednej funkcie sa prejavil zmenou stratégie, ktorá mala využívať jednoznačnú prevahu Severu v materiálnych zdrojoch. Grant hodlal protivníka vyčerpať opotrebovaním a preniesť boje hlbšie na jeho územia. Najskôr sa vojskám Únie príliš nedarilo a jeho súper generál Lee dokázal v bitkách pri Spotsylvánii a Cold Harbore (máj a jún 1864) nápor Severanov neutralizovať. Dokonca sa so svojou Virgínskou armádou pokúsil aj o svoj posledný výpad smerom na Washington. Na západnom bojisku už Konfederácia nedokázala vzdorovať, a tak do konca roka generál William T. Sherman (1820 – 1891) dokázal preťať jej územie na dve časti ovládnutím celého toku Mississippi a zničením veľkej časti územia štátov Mississippi, Georgia a Južná Karolína. Rok 1864 sa tiež niesol v znamení

nových prezidentských volieb, v ktorých bol znovuzvolený A. Lincoln.

V poslednej kapitole 1865 sa čitateľ dočíta o záverečných bojoch, počas ktorých generáli Grant a Sherman doslova uštváli to, čo ešte zostávalo z celej armády Konfederácie, a nakoniec donútili generála Leea ku kapitulácii, ktorej akt sa odohral 9. apríla 1865 v Appomattox Court House vo Virginii. Posledné výstrely vojny však padli vo Washingtone, kde následkom atentátu, ktorý 14. apríla 1865 vykonal Južan John W. Booth vo Fordovom divadle, skončil A. Lincoln – prezident čerstvo zjednotenej Únie. Ďalej autor v dodatku opisuje dôsledky politické a hospodárske dôsledky vojny, ako aj rámcovito proces rekonštrukcie vojnou poničeného Juhu, ktorý sa formálne skončil roku 1877. Na konci autor ešte zaradil ako prílohu chronologický prehľad *Akce válečného námořnictva*. Text dopĺňujú čiernobiele dobové fotografie, kresby a rôzne náčrty a mapky.

Práve v súvislosti s mapkami a náčrtkami je potrebné poznamenať, že ich počet v knihe je nedostatočný. Kniha totiž obsahuje množstvo zemepisných názvov a miest na severoamerickom kontinente, z ktorých mnohé sú úplne neznáme. Mapky a náčrty v tejto publikácii len málo napomáhajú orientácii bežného čitateľa, a dokonca aj v podstate nútili autora, aby sa často uchyľoval k zložitému vysvetľovaniu zemepisnej polohy konkrétneho bojiska, resp. strategického významu jeho polohy v danom časovom momente. Ďalej je knihe možno vytknúť skutočnosť, že autor v nej aspoň v krátkosti nepopisuje výzbroj a výstroj používanú oboma súperiacimi stranami, a že sa viacej nevenuje technickému pokroku, ktorý v priebehu občianskej vojny v tejto oblasti nastal. Napríklad delostrelectvo oboch strán na začiatku vojny používalo polné kanóny s hladkou hlavňou, avšak v jej priebehu sa do armády Severu začali zavádzať nové kanóny s drážkovanou hlavňou a novou muníciou. Nové kanóny boli na väčšie vzdia-

lenosti výrazne presnejšie ako staré, a to sa časom prejavilo na drvinej prevahe severanského delostrelectva na bojiskách (teda nielen v kvantite, ale aj v kvalite). Podobne, obe armády vstupovali do vojny s puškou, ktorá sa nabíjala cez hlavňu (typickým zástupcom bola puška Springfield vzor 1861 kalibru 0,58 palca, poprípade puška Enfield vzor 1858 rovnakého kalibru), ale pred koncom vojny armáda Únie už mala vo výzbroji aj prvé pušky – zadovky s drážkovanou hlavňou (napríklad známa Henryovka). Spomínaná publikácia má ešte jeden menší nedostatok; totiž aj napriek jasnému členeniu kapitol autor v každej z nich opakovane rozvíja rovnaké témy (námorná blokáda, ekonomické opatrenia, pôsobenie Čechoameričanov a ďalšie témy), čo ho núti niektoré skutočnosti viackrát takmer slovo do slova opakovať. Napriek tomu ide o vydarenú knihu, ktorá sa dobre číta od začiatku až do konca. Zaujímavé sú najmä rôzne spomienky a opisy osudov českých vojakov, ktorí slúžili v armáde Únie počas celého priebehu vojny. V krátkosti povedané, publikácia s touto tematikou doteraz absentovala, a preto je potrebné hodnotiť jej vydanie ako prínos.

M. Meško

SHEFFIELD, Gary a kol.: *VÁLKA NA ZÁPADNÍ FRONTĚ. V ZÁKOPECH I. SVĚTOVÉ VÁLKY*. Brno : Computer Press, 2009, 229 s.

Jednou z mála kníh venovanej prvej svetovej vojne, ktorá sa primárne zaoberá výzbrojou vojakov a ich životom na fronte, je kniha autorského kolektívu pod vedením Garyho Sheffielda. Predkladaná publikácia sa snaží čitateľovi priblížiť ich výcvik, uniformy a každodenný život v zákopoch, ako aj zbrane používané počas prvej svetovej vojny na západnom fronte.

Knihu tvoria dve veľké časti: *Válečníci na západní frontě* a *Zákopová válka*. Tie sú roz-

delené na viacero kapitol, ktoré sa venujú výcviku, výzbroji a výstroji vojakov zúčastnených strán a tiež jednotlivým aspektom vedenia zákopovej vojny.

Jadrom nemeckých jednotiek bojujúcich v zákopoch západného frontu sa stali od roku 1915 úderné jednotky, ktoré začali využívať novú taktiku boja v zákopoch. Do výzbroje nemeckých jednotiek patrili puška Mauser Gewehr 1898. Úderné jednotky začali ako prvé do svojej výzbroje zavádzať aj prvý použiteľný samopal MP 18, vo väčšej miere sa však začal využívať až v roku 1918. Do výzbroje patrili aj rôzne typy granátov a ťažké guľomety MG 08. V decembri 1916 bol do výzbroje vojakov postupne zavedený aj ľahký guľomet MG 08/15, svoje uplatnenie však našiel až na jar 1917.

Francúzske jednotky boli vyzbrojené armádnu puškou Lebel vz. 1886, ktorá bola od roku 1915 postupne nahradzovaná modernejšou puškou Lebel vz. 1907 – 1915 systému Berthier. Používali tiež vzduchom chladené guľomety vzor 1897 Hotchkiss. Ako ich ľahšia verzia sa využíval guľomet Chauchat vz. 1915, ktorý mal však mnoho chýb.

Britskí vojaci používali armádnu pušku Short Magazine Lee Enfield (SMLE), ako aj rôzne staršie typy pušiek. Od roku 1915 začali dominovať guľomety Vickers chladené vodou. Neskôr však lepšie uplatnenie našli americké ľahké guľomety Lewis.

Najkratšie sa do bojov na západnom fronte zapojili americké jednotky, vyzbrojené puškami vzor 1903 systému Springfield a ich poloautomatickou verziou M 1903 Mk I. Používali tiež veľké množstvo ťažkých guľometov vzor 1917 systému Browning.

Prvé zákopy začali vznikať koncom roka 1914 z čisto praktických dôvodov ochrany pred ničivou silou zbraní. Vojna sa vykopaním sústavy zákopov stala statickou a ocitla sa v patovej situácii, keď nebolo možné dosiahnuť prielom ani na jednej strane. Postupom času sa život v zákopoch stal organizovaným. V budovaní zákopov po technic-

kej stránke viedli Nemci, ktorí stavali kvalitné úkryty za pomoci železobetónu. Naopak, napríklad Briti stavali málo pohodlné kryty za nepriaznivého počasia mnohokrát plné blata a vody.

Vybudovaním zákopov sa nevyhnutnou ukázala nová taktika boja, ktorá by bola schopná zničiť zákopy a umožnila by prielom. Ako závažný problém sa ukázal nedostatok granátov, ktoré sa stali jednou z najdôležitejších zbraní zákopovej vojny. Na oboch stranách to vyvolalo ich improvizovanú výrobu, napríklad z prázdnych plechoviek. Pomalá bola aj výroba zákopových mínometov.

Vojna priniesla aj nové typy zbraní, ako napríklad otravné látky, ktoré boli prvýkrát použité Nemcami 22. apríla 1915 pri Ypres. To spôsobilo tlak na urýchlený vývoj chemických zbraní na báze chlóru a fosgénu a tiež výrobu vhodných ochranných prostriedkov na oboch znepriatelených stranách. Ďalším novým typom zbrane boli plameňomety, ktorých výroba sa začala v roku 1911 v Nemecku a po prvýkrát boli nasadené v boji vo februári 1915 pri Malancourte.

Na obidvoch bojujúcich stranách sa vojaci potýkali s rovnakými ťažkosťami, ktoré im prinášal každodenný život v zákopoch. Problematickým bolo najmä zásobovanie potravinami, ktoré viazlo v dôsledku nepriateľskej paľby, problémy boli aj s pitnou vodou. Nevyhli sa im ani choroby, spôsobené mnohokrát dlhým pobytom v blate a vode. V roku 1918 sa začala šíriť medzi vojakmi aj španielska chrípka. Psychicky vyčerpávajúco na nich pôsobilo ostreľovanie počas dlhej delostreleckej prípravy, ktoré malo mnohokrát za následok psychické zruštenie a stavy úzkosti.

Kniha venovaná zákopovej vojne je doplnená množstvom dobových fotografií a náčrtov, ktoré ju tak robia atraktívnejšou pre čitateľa, a názorne mu približujú výstroj a výzbroj vojakov a ich život v zákopoch.

J. Zatlková

BESIER, Gerhard: *SVATÝ STOLEC A HITLEROVO NĚMECKO*. Brno : Nakladatelství Větrné mlýny (Petr Minařík), Brno 2008, 380 s.

Z nemeckého originálu *Der Heilige Stuhl and Hiler-Deutschalnd* preložil Pavel Pražák. Autor napísal dielo v spolupráci s Franceskou Piombo (*1963 blízko San Rema v Taliansku, od roku 2003 je asistentkou na Inštitúte Hannah Arendt na Technickej univerzite v Drážďanoch) a sú prvými nekatolíckymi historikmi, ktorým bolo povolené skúmať vo vatikánskych archívoch vzťah katolíckej cirkvi a nacionálneho socializmu hitlerovského Nemecka.

Donedávna sa všeobecne predpokladalo, že sa títo pápeži (Pius XI. a Pius XII.) nevylovili proti zločinom páchaných fašistami a nacistami a proti vyhladzovaniu hlavne židov, ktoré sa odohrali v celej Európe. Vatikán a jeho inštitúcie boli zahalené tajomstvom. Až nedávno boli jeho archívy sprístupnené pre verejnosť. Autorom tejto knihy sa podarilo odhaliť a zdokumentovať vzťahy medzi Vatikánom a národnosocialistickou stranou Nemecka (NSDAP) v rokoch 1923 – 1939. Až teraz bola odhalená diplomatická stratégia a motivácia Vatikánu zachovať si svoje mocenské pozície v náboženských a politických otázkach, najmä silnú antibolševickú líniu, pričom sa súčasne museli starať o svoje pastoračné povinnosti, o blaho svojho stáda.

Kniha sa začína niekoľkými poznámkami na úvod a pokračuje tromi kapitolami pod názvami: *Politika Vatikánu voči Európe a Nemecku v rokoch 1904 – 1920*, ktorá obsahuje 5 častí, nasleduje *Vatikánska zahraničná politika 1920 – 1929* so 7 podkapitolami a najrozsiahlejšia je posledná časť *Zahranická politika Vatikánu* za kardinála štátneho sekretára Pacelliho 1930 – 1939, majúca až 18 častí.

Celkom zaujímavý je niekoľkostranový zoznam skratiek, po ktorom nasleduje 1 465

koncových poznámok, podávajúcich referencie o texte a citácii zdrojov.

Prehľad zdrojov a použitej literatúry sú uvedené na 18 stranách, ktoré obsahujú nepublikované pramene z rôznych archívov, ako aj publikované pramene a použitú literatúru, zoradené podľa abecedy. Knižku uzaviera menný register.

Pápeži (Pius XI. Ambrogio Damiano Achille Ratti, *3. mája 1857, bol 259. rímskym pápežom od 6. februára 1922, a prvou hlavou Vatikánskeho štátu od roku 1929 do svojej smrti 10. februára 1939) a jeho nasledovník Pius XII. (Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli, * 2. marca 1876 v Ríme, bol 260. pápežom od 2. marca 1939 do 9. októbra 1958. V roku 1901 vstúpil do služieb pápeža Benedikta XV., ktorý ho v máji vymenoval za nuncia v Mníchove a v júni 1920 sa stal nunciom v Nemeckej republike. V rokoch 1930 – 1939 bol kardinálom štátnym sekretárom Vatikánu a snažil sa diplomatickými krokmi odvrátiť vojnu. Za pápeža bol zvolený 2. marca 1939 a zomrel na zámku Gondolfo 9. októbra 1958) sú často podozrievaní z toho, že nacistické zločiny a záhubu miliónov európskych židov prechádzajú mlčaním. Tajomstvom opradený Vatikán iba nedávno otvoril svoje zaprášené archívy verejnosti, čím umožnil vyplniť medzery v bádaní a odhaliť dosiaľ skryté tajomstvá. Až teraz zisťujeme, nakoľko pokus o nábožensko-politické poňatie moci Vatikánu a silný antibolševizmus katolíckej cirkvi určovali vtedajšie diplomatické rokovania na najvyššej úrovni. Vďaka prameňom, spracovaným v tejto knižke, sa prvýkrát podarilo jasne a zreteľne opísať dvojakoť, nejednoznačnosť a pokrytectvo, s akým sa katolícka cirkev snažila vyrovnávať s nacizmom.

Gerhard Besier (narodený 3. novembra 1947 vo Wiesbadene) je nemecký luteránsky teológ, historik a politik. Vo svojich prácach sa zamerával na cirkevné dejiny a cirkevné vzťahy Tretej ríše a Nemeckej demokratickej republiky. Besierove publikácie sú zamerané na cirkevné dejiny a náboženské otázky

v súčasnej spoločnosti. Jeho názory na náboženskú slobodu sledujú americký model občianskych slobôd, čo vyvolalo v Nemecku rozpory. V rokoch 1992 – 2003 vyučoval históriu teológie na Technickej univerzite v Heidelbergu. Potom do roku 2008 pôsobil ako riaditeľ Inštitútu Hannah Arendt pre výskum totalitarizmu na tejto univerzite. V súčasnosti je riaditeľom Európskych štúdií na Technickej univerzite v Heidelbergu. Je hosťujúcim profesorom na univerzitách v USA, Švédsku a Poľsku a zároveň vydavateľom akademického časopisu *Cirkevné dejiny*. Po víťazstve ľavice v CDÚ bol v apríli 2009 nominovaný za poslanca v Sasku. Je držiteľom troch doktorátov a čestného doktorátu univerzity v Lunde vo Švédsku za zásluhy o náboženskú slobodu.

V angličtine vydal 5 diel a v nemčine mu vyšli publikácie: *Duchovné poradenstvo a klinická psychológia. Rozpory v teórii a praxi pastorálnej psychológie* (1980), *Pruská cirkevná politika za Bismarckovej éry* (1980), *Protestantské cirkvi v Európe v 1. svetovej vojne* (1984), *Štát a cirkev v SED. Ako sa prispôbiť* (1993), *Štát a cirkev v SED 1969-1990. Predstava „tretej cesty“* (1995), *Štát a cirkev v SED 1983-1991. Vzostup a pád* (1995), *Kresťanská nádej, svetová nepredpojatosť spoločenského života* (1998), *Noví inkvizítori. Sloboda náboženského vyznania a viera* (1999), *Vražedná kampaň. Cirkev pred súdom* (2002), *Cirkevné monopoly. Evanjelium a moc peňazí* (2002), *Svätá stolica a hitlerovské Nemecko. Fascinácia totalitarizmu* (2004), *Náboženská sloboda a prispôboivosť. O menšinách a moci väčšiny* (2004), *Európske diktatúry. Nové dejiny 20. storočia* (2006), *V mene slobody. Americká misia* (2006).

L. Jančo

HOLOKAUST AKO HISTORICKÝ A MORÁLNY PROBLÉM V MINULOSTI A SÚČASNOSTI, Zborník príspevkov z konferencie. **HOLOCAUST AS A HISTORICAL AND MORAL PROBLEM OF THE PAST AND THE PRESENT**, Collection of Studies from the Conference. Dokumentačné stredisko holokaustu 2008, vydal Ševt, a. s. pre Úrad vlády SR a DSH, Edícia : Diálogo EÚ, 464 s. (slovenská verzia 218, anglická 246 s.)

Dokumentačné stredisko holokaustu v spolupráci s Nadáciou Milana Šimečku, Múzeom židovskej kultúry SNM a Ústavom etnológie SAV zorganizovalo v dňoch 10. – 12. októbra 2007 v kaštieli v Mojmírovciach pri Nitre medzinárodnú vedeckú konferenciu, ktorá prezentovala výsledky výskumu predstaviteľov rôznych disciplín (historikov, pedagógov, etnológov, psychológov) zo Slovenska, Českej republiky, Rakúska a Izraela. Cieľom konferencie bolo, aby sa jej výsledky spracovali do vzdelávacích projektov stredných a vysokých škôl a aby sa prístupnou formou odovzdali mladej generácii.

Podujatie bolo nielen odborným, ale aj spoločenským stretnutím, na ktorom vedci diskutovali s predstaviteľmi slovenskej vlády a veľvyslanectiev Izraela, USA, Nemecka a Rakúska. Boli prezentované aktuálne výsledky výskumov v oblasti holokaustu na Slovensku i v európskom kontexte.

Konferencia bola rozdelená do deviatich panelov, v ktorých vystúpilo 31 účastníkov a zborník obsahuje 22 príspevkov.

Hlavnými témami rokovania boli skúsenosti so vzdelávaním o holokauste, postoje majoritnej spoločnosti k riešeniu židovskej otázky na Slovensku, protižidovské zákonodarstvo na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, postava prezidenta Jozefa Tisa a kresťanských cirkví v kontexte riešenia židovskej otázky. Otvorili sa aj témy oficiálnych i neoficiálnych reprezentácií židov počas holokaustu, regionálne podoby holokaustu na Slovensku a reflektovanie holokaustu v ži-

dovskej komunite po roku 1945. Nové podnety priniesli príspevky na tému „psychoterapia a holokaust“. Hlavný panel konferencie posunul diskusiu do širších súvislostí vnímania a reflektovania modernej histórie predovšetkým v krajinách strednej a východnej Európy.

Zborník obsahuje príspevky:

Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a súčasnosti. Súčasný stav výskumu (Monika Vrzgulová),

Postoj evanjelickej cirkvi augsburského vyznania k riešeniu židovskej otázky v rokoch 1938 – 1945 (Daniela Baranová, Múzeum SNP, Banská Bystrica),

Rakúsky diskurz o holokauste 1945 – 2005 (Gerhard Baumgartner, Viedenská univerzita, Vieden, Rakúsko),

Židovská komunita po roku 1945 – snaha o občiansku a sociálnu rehabilitáciu (Ivica Bumová, Inštitút judaistiky FSEV UK, Bratislava),

Židovská identita ako cesta k sebe, ako návrat domov, späť do svojej duše (Michaela Hapalová, psychologička a psychoterapeutka, Praha),

Protizidovské opatrenia v majetkovej oblasti v okrese Medzilaborce v rokoch 1935 – 1945 (Ján Havinka, Ústav pamäti národa, Bratislava),

Od odmietnutia teologickej existencie Židov k odmietnutiu fyzickej existencie Židov. K problémom antijudaizmu (Milan Hrabovský, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava),

Vzdelávacie projekty Nadácie Milana Šimečku so zameraním na problematiku holokaustu (Jana Hradská, Nadácia Milana Šimečku, Bratislava),

Ústredňa Židov a jej kontroverzné postavenie v rámci židovskej komunity (Katarína Hradská, Historický ústav SAV, Bratislava),

Reflexie židovstva v slovenskej literatúre 19. a začiatku 20. storočia (Henrich Jakubík, Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica),

Židovské obyvateľstvo v Trenčianskej župe a jeho perzekúcia v rokoch 1940 – 1945 (Karol Janas, KVS, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, Trenčín),

Fenomén holokaustu v historiografii, v umeleckej tvorbe a vo vedomí slovenskej spoločnosti (Ivan Kamenec, Historický ústav SAV, Bratislava),

Karol Sidor a židovská otázka (Milan Katininec, Katedra politológie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita, Trnava),

Holokaust ako mikrohistória. Príklad Topolčan a Vranova nad Topľou (Hana Klamková, Fakulta sociálnych vied Karlovej univerzity, Praha),

Knižnica zachránených pamätí. Projekt SNM – Múzea židovskej kultúry a organizácie Centropa Viedeň (Martin Končok, Múzeum židovskej kultúry SNM Bratislava),

Reflexia šoa a porraimos v tradičnom folklóre a v asynchrónnej internetovej komunikácii (Eva Krekovičová, Ústav etnológie SAV, Bratislava),

Problémy výučby holokaustu na stredných školách (Stanislav Mičev, Roman Hradecký, Múzeum SNP, Banská Bystrica),

Reflexia holokaustu v slovenskej historiografii (Eduard Nižňanský, Katedra všeobecných dejín FF UK, Bratislava),

K niektorým problémom antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948 (Jana Šišjaková, Katedra histórie, Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica, Spoločenskovedný ústav SAV Košice),

Vraždy Židov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia. Súčasný stav spracovania a perspektívy výskumu problematiky (Michal Šmigel, Katedra histórie, FakHV UMB, Banská Bystrica),

Holokaust medzi pamäťou a históriou (Raphael Vago, Univerzita Tel-Aviv, Izrael),

Ako sa to mohlo stať? Systematická likvidácia záruk demokratického práva na Slovensku od jesene 1938 (Katarína Zavacká, Ústav štátu a práva SAV, Bratislava).

Pomerne kladne je hodnotený postoj ECAV k riešeniu židovskej otázky. Zaujímá

mavá je situácia v Rakúsku, ktoré sa doneďavna nedokázalo vyrovnáť s holokaustom a pokladalo sa za prvú obeť nemeckého národného socializmu. V príspevkoch je často spomínaný „antisemitizmus“, ktorý sa v súčasnosti chápe ako antijudaizmus (hoci semitských národov je viac), rovnako aj „vojnový slovenský štát“ namiesto Slovenská republika. Niekoľkokrát bol uvedený prípad Kolbasov, ale komu sa dá pripísať na vrub? (banderovcom – UPA, Poliakom, Slovákom?). Do termínu „holokaust“ (zápalná obeť, celopal, hebrejsky šoa – zničenie, záhuba, treba priradiť aj „porraimos“ – po rómsky zničenie, pustošenie), ktorý sa týkal predovšetkým Židov, Rómov a Sintov (či Manouches – Rómov na nemecky hovoriacich územiach).

Ako z nadpisu vyplýva, „Holokaust... problém v minulosti a súčasnosti (veď medzi minulosťou a súčasnosťou nie je vákuum, napriek tomu, že sa to netýka predmetu uvedeného výskumu), bolo by vhodné spomenúť umelecké dielo – oskarový film – Obchod na korze či pomoc, ktorú poskytla ČSR novovzniknutému štátu Izrael do ro-

ku 1948 – dodávka lietadiel, zbraní a vojenského materiálu, výcvik pilotov, výsadbárov, tankistov, špecialistov (1 335 osôb, dokonca budovanie brigády, ktoré vyhrali Izraelu 1. tzv. palestínsku vojnu 15. 5. 1948 – 20. 7. 1949). Aj to, že vyše 450 Slovákov ocenil štát Izrael vyznamenaním Spravodlivý medzi národmi či doteraz nezistené, koľko „spravodlivých“ nacisti a ich prisluhovači odhalili a zavraždili spolu so Židmi.

„Nie je pochýb o tom, že toto je pravdepodobne najväčší a najstrašnejší zločin, aký bol kedy v histórii spáchaný,“ povedal britský premiér Winston S. Churchill o hrôzach holokaustu pred koncom druhej svetovej vojny. Aj on čerpal informácie zo zdroja, ktorý mal slovenský rukopis (Rudolfa Vrbu vlastným menom Valtera Rosenberga a Alfreda Wetzlera s pseudonymom Jozefa Lánika). „Správa“ je uložená vo F. D. Roosevelt Library New York, v archívoch Vatikánu a v Jeruzalemskom múzeu JAD VASHEM. Jej prvé vydanie vyšlo v knihe A. Wetzlera *Čo Dante nevidel* v roku 2009.

L. Jančo

KRONIKA

MÚZEJNÍCI V RUŽOMBERKU SI PRIPOMENULI 65. VÝROČIE SNP

Výročie Slovenského národného povstania – aj keď „iba“ polguľaté – neobišlo ani Ružomberok, mesto s výraznou odbojovou tradíciou. Zámerom bolo nielen formálne pripomenúť jednu z najvýznamnejších udalostí novších slovenských dejín, ale aj reštaurovať pamiatky, ktoré SNP pripomínajú počas všedných dní.

Mestský úrad, Liptovské múzeum a oblastný výbor SZPB v Ružomberku pripravili k výročiu Slovenského národného povstania veľkú výstavu, ktorá sa konala v dňoch 31. augusta až 27. septembra minulého roku vo veľkej sále múzea. Jej patrónom sa stal primátor Ružomberka Ing. Michal Slašťan, ktorý mal aj najväčšiu zásluhu na zabezpečení finančnej stránky. Liptovské múzeum sa okrem finančnej účasti podieľalo poskytnutím exponátov – výzbroje a výstroja vojakov a partizánov aj inými dvoj- a trojrozmernými exponátmi – a samozrejme odbornou účasťou na všetkých prípravných prácach, či už na posudzovaní koncepcie a obsahu, výtvarnom stvárnení, počítačovom spracovaní panelov, prácou na dioráme alebo samotnou inštaláciou.

Zámerom výstavy bolo poskytnúť návštevníkom celkový pohľad na vývoj Slovenska v rokoch 1938 – 1944 (resp. 1945) novou, menej obvyklou formou. Na štyridsiatich štyroch veľkoformátových paneloch sa tak prelínali osudy Slovenska s udalosťami v Liptove, a kde to bolo potrebné a vhodné, aj s udalosťami európskymi. To sa netýkalo iba vojnových udalostí, ale aj pripomenutia povstania v Nemeckom okupovaných alebo satelitných štátoch. Cieľom výstavy bolo osvetliť SNP ako súčasť celoeurópskeho boja demokratických síl proti fašizmu a nacizmu. V tomto kontexte boli prezentované menej známe, ale aj doposiaľ neznáme poznatky o regionálnych dejinách, pričom sa výstava nevyhýbala ani konfrontačnému prístupu k niektorým falšujúcim tvrdeniam (predovšetkým k neoludáckemu prezentovaniu povstaleckého bombardovania Ružomberka ako zámerného útoku na mauzóleum A. Hlinku). Po prvý raz boli vystavené niektoré dokumenty o pripravovanom ružomerskom povstaní na jar 1939 (fotografie účastníkov, rozsudky). Ako úplne nový poznatok sa objavil výsledok výskumu o ilegálnom pôsobení Abwehru s centrom v Ružomberku v príprave útoku na Poľsko. Rovnako po prvý raz boli zverejnené touto formou aj negatívne skutočnosti – dokumenty o popravách Nemcov počas povstania či o vyčíňaní niektorých pseudo-partizánov v regióne Liptova. Pripomenutý bol aj zahraničný odboj, či už východný alebo západný, a, samozrejme, aj podiel aspoň niektorých Liptákov na ňom. Pozornosť bola venovaná aj letectvu. Panely s touto tematikou boli doplnené aj trojrozmerným spracovaním: bol prezentovaný model bombardovania ružomerského námestia so sústredením nemeckej obrnenej techniky vrátane „zatúlaných“ bômb, ktoré poškodili mauzóleum v jeho bezprostrednom susedstve; leteckí modelári vyrobili model letiska Tri Duby, na ktorom sústredili modely (v rovnakej mierke) všetkých lietadiel povstaleckej Kombinovanej letky, 1. čs. stíhacieho pluku v ZSSR a amerických lietadiel, ktoré na Tri Duby prileteli. Časť panelov a predmetov dokumentovala partizánsku zimu 1944 – 1945 a podiel partizánskych oddielov na oslobodzovacích bojoch v roku 1945. Záverečné panely poskytovali prehľad o zver-

stvách nemeckých bezpečnostných síl, o umučených a popravených aj o vypálených obciach a objektoch v celom Liptove.

Netradičný formát výstavy sa odrazil okrem iného aj v tom, že mimoriadne množstvo trojrozmerných exponátov, pochádzajúcich okrem Liptovského múzea aj z Oravského múzea v Dolnom Kubíne a tiež z niekoľkých súkromných zbierok v Ružomberku, Dolnom Kubíne a vo Vrútkach, prezentovalo vo voľnom priestore nielen formálne výzbroj a výstroj bojujúcich strán, ale stretli sa tu dokonale zachované zbrane a výstrojnú súčiastky s nálezmi vojenskej archeológie v reštaurovanom aj pôvodnom stave. Boli vystavené aj predmety, ktoré sú prístupné len málokedy – napr. panzerfaust, mínometný náboj do Kaťuše, pôvodný sovietsky padák, rezy hlavicami panzerschrecku či bazooky, delostreleckých granátov a pod. Podarilo sa zhromaždiť zbrane tak, že mohla byť vystavená francúzska puška, všetky typy samopalu Beretta a pod. Desiatky zbraní boli voľne prístupné (samozrejme za sústavného dozoru), takže nebol problém skúsiť mieriť guľometmi, skúsiť koľko váži Špagin atď. (Táto koncepcia ale vylučovala vystavenie menších zbraní, ktoré by sa asi ustrážiť nepodarilo.) Využitie boli bohaté zbierky plagátov a letákov aj periodík Liptovského múzea, či už oficiálnej proveniencie alebo z činnosti odboja. Panelová časť výstavy pritom bola koncipovaná s ohľadom na možnosť opakovaného použitia alebo ako celku, alebo niektorých častí ako samostatnej výstavky alebo v stálej expozícii. To umožňuje prevedenie panelov celoplošnou farebnou tlačou digitalizovaných fotografií a textov na plast s krycou fóliou, zabráňujúcou mechanickému poškodeniu. V októbri 2009 bola výstava inštalovaná (s menším množstvom trojrozmerných exponátov) vo výstavných priestoroch národopisného oddelenia Liptovského múzea v Liptovskom Hrádku.

Treba otvorene napísať, že záujem o výstavu bol menší, ako sa predpokladalo. Dochádzalo k paradoxným situáciám, že časť návštevníkov prichádzala opakovane, hodnotila jednotlivé časti výstavy a žiadala podrobnejšie informácie (čo platilo hlavne pre strednú a staršiu generáciu), zatiaľ čo školy všetkých stupňov napriek pozvánkam výstavu v podstate ignorovali. Prejavil sa tak dlhodobý nezaujem o národné dejiny, o ktorom vieme a ktorý nevieme prelomiť, ale aj pochybná koncepcia výučby dejín, umožňujúca obchádzať témy, nevyhovujúce učiteľovi. To je, samozrejme, problém, prekračujúci hranice regiónu. Pritom tí mladí ľudia, ktorí na výstavu prišli, boli zväčša prekvapení a netajili sa svojou spokojnosťou s obsahom aj spôsobom prezentácie. Smutným – ale možno charakteristickým – faktom bolo, že výstavu úplne obišli aj pozvané inštitúcie Katolíckej univerzity v Ružomberku – počnúc rektorátom po pedagogickú a filozofickú fakultu, ktoré pripravujú budúcich učiteľov a historikov. Nevie, nakoľko to bol významný prejav, ale aj učiteľia z tejto školy mohli získať informácie, ktoré zatiaľ nemôžu poznať. Domnievam sa, že sa na nízkej návštevnosti navyše podpísala aj zabehnutá prax jednomesačných trvaní výstav, pričom je bežné, že k nárastu záujmu dochádza až v závere výstavy. (Podľa dostupných informácií preto české múzea, ktoré majú rovnaké poznatky, zaviedli prax dvojmesačného trvania výstav.) Na druhej strane o zapožičanie výstavy prejavili záujem niektoré múzea v ČR, takže v priebehu tohto roka 2010, prakticky k 66. výročiu SNP, bude výstava inštalovaná v Oblastnom múzeu v Lito-měřiciach a po jej dvojmesačnom trvaní možno aj inde.

Charakter výstavy inšpiroval mestský úrad k zhotoveniu expozície SNP vo Vlkolínci, ktorý je časťou mesta. Obec, dnes zapísaná do zoznamu Svetového prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO, čiastočne vyhorela v októbri 1944 pri odrážaní útoku SS brigády Dirlewanger. Expozícia pripomína túto udalosť, vražedný charakter SS aj vraždy civilistov a zajatých povstalcov, a dobovými zábermi tiež vzhľad obce, dôsledky požiaru aj skutočnosť, že bola za účasť na povstaní vyznamenaná Radom SNP I. tr.

V samotnom meste bola inštaláciou informačných tabúl dokončená oprava lokomotívy úzkokolajnej Korytničky, ktorá stojí pred ružomerskou stanicou ako pomník a pripomienka významu posledného vlakového spojenia na povstaleckom území. Niekoľko metrov od nej bol rekonštruovaný pamätník SNP, na ktorom boli, okrem iného, inštalované nové tabule namiesto zničených. Na podnet SZPB sa mestský úrad postaral aj o reínštaláciu pamätníka obetí odboja z radov textilákov. Pomník, ktorý sa v rámci privatizácie ocitol na súkromnom pozemku, bol odsúdený na likvidáciu, ale podarilo sa nájsť pomerne vhodné miesto na mestskom pozemku neďaleko bývalej textilky. Poslednou akciou roku 2009 boli práce na obnove pamätníka bojov VI. taktickej skupiny o výšinu Ostrô. Pôvodná plastická mapa tohto legendárneho bojiska podľahla poveternostným podmienkam a navyše bolo nevyhnutné opraviť niektoré chyby, ktoré sa do nej kedysi dostali. Keďže zhotovenie plastickej mapy je za súčasných ekonomických podmienok neprijateľne nákladné, bola zvolená cesta digitalizácie pôvodnej plastickej mapy so zanesením potrebných zmien. Nová mapa, spracovaná plnofarebnou tlačou do plastu, bude inštalovaná na jar tohto roka, pričom bude rekonštruované aj súvisiace mínometné postavenie.

Stanislav V. Chytka

Pohľad do výstavnej sály Liptovského múzea

Model náletu stíhačiek La – 5FN 1. ČSSLP v ZSSR na nemeckú obrnenú techniku ukrytú v aleji na ružomberskom námestí v bezprostrednej blízkosti Mauzólea Andreja Hlinku

Vystavené rezy delostreleckými granátmi, panzerschreckom a bazookou

Iný pohľad do výstavnej sály Liptovského múzea

Velkorozmerová plastická mapa bojov VI. taktickej skupiny – podúsek Biely Potok

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov.

Spôsob odovzdávania rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne v textových editoroch Word, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie písať ich mechanicky vzadu za textom štúdie.** K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu, telefonický a emailový kontakt.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra, apríl 1998, je potrebné pri citáciách rešpektovať jej zásady (sú zjednotené s používaním citácie v iných časopisoch, ktoré sa pridrižujú aj medzinárodného citovania). Za správnosť citovania (obsahovú i formálnu) zodpovedá autor príspevku, redakcia nebude do citácií zasahovať. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10.

(u cudzojazyčných zdrojov uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In *Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

⁴ DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu
- pri odkaze na archívny prameň je potrebné uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatula, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VHA Bratislava, f.....; pozri tiež PEJS, O:...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

– najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHÚ Bratislava, NA ČR Praha, AM SNP B. Bystrica,

Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ⁴⁾

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

AUTORI ČÍSLA

doc. PhDr. Pavol VALACHOVIČ, CSc., Trnavská univerzita, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Námestie Jozefa Herdu 2, 917 01 Trnava

Mgr. Vladimír ČEPELA, PhD., C. II. 96/64-6, 01841 Dubnica nad Váhom

PhDr. Ferdinand VRÁBEL, Mesačná č. 8, 821 02 Bratislava

doc. PhDr. R. Karol SORBY, DrSc., Ústav orientalistiky, Slovenská akadémia vied, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

PhDr. Marián MANÁK, PhD., Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

Mgr. Katarína BODNÁROVÁ, PhD., Archív výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie, Riečna 1, 815 13 Bratislava

Mgr. Pavel ŠRÁMEK, PhD., Státní okresní archiv Zlín, Klečůvka-zámek 763 11 Želechovice nad Dřevnicí

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Marek MEŠKO, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

pplk. v. v. Dr. Peter TURZA, Vojenské historické múzeum, Orviská cesta LDS – F- 6, 921 01 Piešťany

PhDr. Stanislav V. CHYTKA, Malé Tatry 21, 034 05 Ružomberok

OBSAH

Štúdie

VALACHOVIČ, Pavol: Deň a noc v živote vojska starovekého Ríma	3
ČEPELA, Vladimír: Pašiový oltárny triptych z Hronského Beňadika vo svetle vývoja militárií.....	12
VRÁBEL, Ferdinand: Vojenské udalosti v Lučenci na prelome rokov 1918/1919 a neskôr v politickej reflexii Ľudovíta Bazovského	33
SORBY, R. Karol: Prvý vojenský prevrat na Blízkom východe	52
MANÁK, Marián: Zriadenie spojeneckého orgánu – Európskej poradnej komisie v roku 1943 (Otázka spoločného postupu voči oslobodeným územiám spojeneckých krajín)	68

Dokumenty a materiály

BODNÁROVÁ, Katarína: Bratislavská mestská kniha <i>Rozdeľovanie vojenskej a mestskej stráže (1568 – 1586)</i>	84
ŠRÁMEK, Pavel: Ferdinand Čatloš za mobilizácie v septembri 1938.....	89
BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: Vstup slovenských vzdušných zbraní do vojny proti ZSSR v hláseniach Nemeckej leteckej misie.....	94
TURZA, Peter: Trofejné nemecké samohybné delá vo výzbroji čs. armády. V. časť. 152 mm samohybná húfnica vz. 18/47	115

Názory a polemika

CHYTKA, Stanislav V.: Pars pro toto	121
---	-----

Recenzie

SIMON, Attila: TELEPESEK ÉS TELEPES FALVAK DÉL-SZLOVÁKIÁBAN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT. (<i>Osadníci a osadnícke dediny na južnom Slovensku medzi dvoma svetovými vojnami.</i>). (F. Vrábel)	128
---	-----

Bibliografia	135
---------------------------	-----

Anotácie, glosy	157
------------------------------	-----

Kronika	167
----------------------	-----

INHALT

Studien

VALACHOVIČ, Pavol: Tag und Nacht im Leben des römischen Heeres	3
ČEPELA, Vladimír: Passionsaltartriptychon von Hronský Beňadik im Lichte der Entwicklung der Militaria	12
VRÁBEL, Ferdinand: Militärische Ereignisse in Lučenec an der Wende 1918/1919 und in spätere Jahre in der politische Reflexion des Dr. Ludovít Bazovský	33
SORBY, Karol: Der erste militär Umsturz in Nahen Osten	52
MANÁK, Marián: Errichtung eines alliierten Organs – der europäischen Beratungskommission im Jahre 1943 (die Frage des gemeinsamen Vorgehens in den von deutscher Besetzung befreiten alliierten Ländern)	68

Dokumente und Materialien

BODNÁROVÁ, Katarína: Pressburger Stadtbuch <i>Teilung der Militär- und Stadtwache</i> (1568 – 1586).....	84
ŠRÁMEK, Pavel: Ferdinand Čatloš in der Zeit der Mobilmachung im September 1938... 89	
BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: Der Einzug der slowakischen Luftwaffe in den Krieg gegen die UdSSR in Berichten der Deutschen Luftwaffenmission	94
TURZA, Peter: Deutsche Sturmgeschütze in der Ausrüstung der tschechoslowakischen Armee. V. Teil. 152 mm Sturmgeschütz Muster 18/47	115

Polemik und Meinungen

CHYTKA, Stanislav V.: Pars pro toto	121
---	-----

Recensionen	128
--------------------------	-----

Bibliographien	135
-----------------------------	-----

Annotation, Glossen	157
----------------------------------	-----

Chronik	167
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

VALACHOVIČ, Pavol: A day and night in the life of the Rome ancient army	3
ČEPELA, Vladimír: Passion Calvary altar from Hronsky Beňadik in the light of the development of militaries	12
VRÁBEL, Ferdinand: The military events in Lučenec in turn of 1918/1919 and later in political reflexion of Ľudovít Bazovský	33
SORBY, R. Karol: The First Military Coup d'état in the Middle East	52
MANÁK, M.: The establishment of the Alliance authority – European counseling committee in 1943 (The issue of a common approach towards the liberated countries of the allies	68

Documents and Materials

BODNÁROVÁ, Katarína: Municipal book of Bratislava- Assignment of the military and municipal guards (1568 – 1586.....	84
ŠRÁMEK, Pavel: Ferdinand Čatloš during the mobilization in September 1938.....	89
BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: The invasion of Slovak Air Forces into the war against the USSR in the reports of German Air Mission.....	94
TURZA, Peter: 152 mm self propelled howitzer 18/47	115

Beliefs and disputes

CHYTKA, Stanislav V.: Pars pro toto	121
---	-----

Reviews.....	128
--------------	-----

Bibliography.....	135
-------------------	-----

Annotations, Glossen	157
----------------------------	-----

Chronicle	167
-----------------	-----

Vojenská história 1/2010

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Dušan Babjak

Redakčná rada: PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., plk. gšt. v. v. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. v. zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.,

Medzinárodný redakčný kruh: Dr. István Janek PhD., (Budapest), PhDr. Michal Lukeš, PhD. (Praha), Mgr. Mateusz Gniazdowski (Warszawa), PhDr. Jiří Rajlich (Praha), doc. Dr. László Szarka, CSc. (Budapest), Dr. Martin Zückert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedovab@mod.gov.sk

redakciavh@gmail.com

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 22. 2. 2010

EV 734/08

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS ÚLog S MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke je fotografia obnoveného pomníka generálom – J. Golianovi a R. Viestovi vo Zvolene v auguste 1994.